

КАЛЕНДАР

«ПРОСВІТИ»

НА 1997 РІК

Василь Гренджа-Донський

НЕ ЗАПРОДАЙТЕ РІДНИЙ КРАЙ!

Ми волю вигризли з бідною,
Скажіть, будь ласка, де вона..?
Остались далі ми рабами,
Свободи справді ще нема!
Гей, гей, народе мій бездольний,
А доки спатимеш? Вставай!
Будучність зве, потомки кличуть:
«Не запродайте рідний край!»

Вставайте в бій за скарб народу,
Нам честь і правда дорога!
Святиню нашу розвалили
Варварські руки ворога.
Гей, гей, народе мій бездольний,
А доки спатимеш? Вставай!
Не бачиш, що прокляті душі
Запропастили рідний край!

Роздерли фану синьо-жовту,
В болото кинули прапор,
Сліпее стадо пішло блудом,
Свободу повели на торг...
Та не знайшлися філософи,
Махнули і рекли -- «нехай!»
Не ставте руки у кайдани!
Не запродайте рідний край!

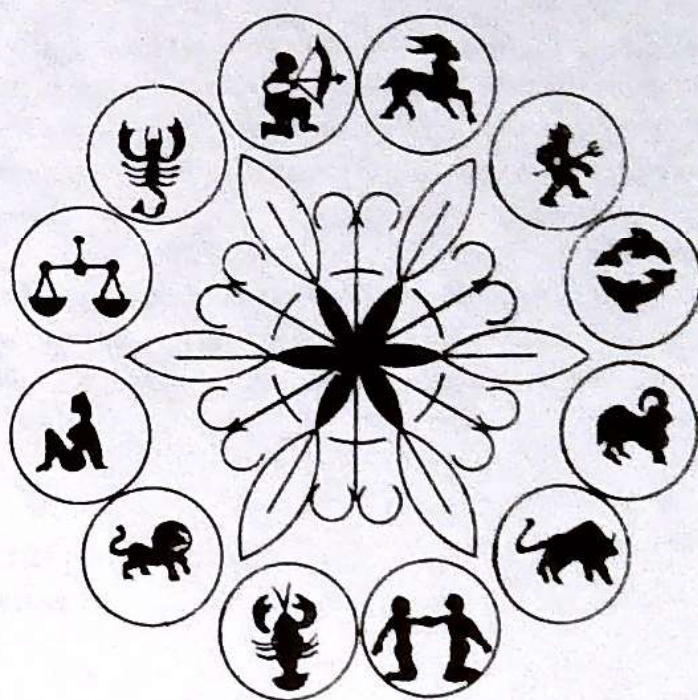
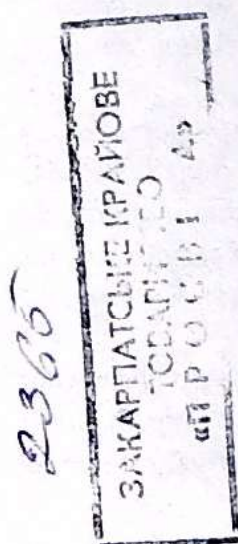
1925р.

71 (4хр - 434к)

К 17

КАЛЕНДАР «ПРОСВІТИ»

на 1997 рік

Ужгород
Закарпатське крайове товариство «Просвіта»
1997

Слово до читача

Любий читачу! Завдяки добрій волі щирих українських патріотів, імена яких подані у кінці видання, чисельного авторського безгонорорового активу та редакції Календаря, ми зустрічаємося знову.

Цьогорічний календар відзначає свій скромний ювілей — 5-у річницю. Попередні розійшлися поміж людьми і, як свідчать чисельні відгуки, здобули велику популярність серед різних верств нашого громадянства. У своїх листах читачі підкреслюють, що у календарях «Просвіти» поміщено стільки чудових пізнавальних матеріалів з історії і культури Закарпаття, повернуто у контекст історії стільки маловідомих, забутих або очорнених імен визначних людей, як у жодному з інших видань. Вони, ці матеріали, на думку педагогів, відіграють визначну роль у поширенні історичних знань та вихованні дітей і молоді в пошані і любові до рідного краю.

Упродовж останніх місяців редакція отримала чимало звернень з проханням за всяку ціну видати календар «Просвіти» на 1997 рік. З Божою поміччю та з доброї волі окремих людей ми це робимо, знову поклавши в основу видання матеріали, які, на наш погляд, сприятимуть формуванню національної свідомості, зміцненню історичної пам'яті, утвердженню національної гідності та державницьких устремлінь.

«Просвіта», на жаль, не має можливості видавати календар великим накладом, тому просимо вас, дорогі, читачі, після прочитання передавати альманах з рук у руки, від хати до хати, аби дійшов він до розуму і серця багатьох наших краян.

Павло Федака,
Голова Закарпатського крайового
товариства «Просвіта»

Упорядник Павло Федака

*Ми знаємо, що люди ми є смертні
і нам також колись прийдуть на зміну,
ми є лише короткі епізоди
всєї вічності, а вічність та —
це наш народ і наша Україна,
навіки — вічна і свята...*

Василь Гренджа-Донський

1997

СМЕНЬ					ЛЮТИЙ					БЕРЕЗЕНЬ						
П		6	13	20	27		3	10	17	24		3	10	17	24	31
В		7	14	21	28		4	11	18	25		4	11	18	25	
С	1	8	15	22	29		5	12	19	26		5	12	19	26	
Ч	2	9	16	23	30		6	13	20	27		6	13	20	27	
П	3	10	17	24	31		7	14	21	28		7	14	21	28	
С	4	11	18	25		1	8	15	22		1	8	15	22	29	
Н	5	12	19	26		2	9	16	23		2	9	16	23	30	

КВІТЕНЬ					ТРАВЕНЬ					ЧЕРВЕНЬ						
П		7	14	21	28		5	12	19	26		2	9	16	23	30
В	1	8	15	22	29		6	13	20	27		3	10	17	24	
С	2	9	16	23	30		7	14	21	28		4	11	18	25	
Ч	3	10	17	24		1	8	15	22	29		5	12	19	26	
П	4	11	18	25		2	9	16	23	30		6	13	20	27	
С	5	12	19	26		3	10	17	24	31		7	14	21	28	
Н	6	13	20	27		4	11	18	25		1	8	15	22	29	

ЛИПЕНЬ					СЕРПЕНЬ					ВЕРЕСЕНЬ						
П		7	14	21	28		4	11	18	25		1	8	15	22	29
В	1	8	15	22	29		5	12	19	26		2	9	16	23	30
С	2	9	16	23	30		6	13	20	27		3	10	17	24	
Ч	3	10	17	24	31		7	14	21	28		4	11	18	25	
П	4	11	18	25		1	8	15	22	29		5	12	19	26	
С	5	12	19	26		2	9	16	23	30		6	13	20	27	
Н	6	13	20	27		3	10	17	24	31		7	14	21	28	

ЖОВТЕНЬ					ЛИСТОПАД					ГРУДЕНЬ						
П		6	13	20	27		3	10	17	24		1	8	15	22	29
В		7	14	21	28		4	11	18	25		2	9	16	23	30
С	1	8	15	22	29		5	12	19	26		3	10	17	24	31
Ч	2	9	16	23	30		6	13	20	27		4	11	18	25	
П	3	10	17	24	31		7	14	21	28		5	12	19	26	
С	4	11	18	25		1	8	15	22	29		6	13	20	27	
Н	5	12	19	26		2	9	16	23	30		7	14	21	28	

ЦЕРКОВНИЙ КАЛЕНДАР НА 1997 РІК

Пости:

6 січня, 18 січня,
від 10 березня по 26 квітня,
від 10 червня по 11 липня,
від 14 серпня по 27 серпня,
11 вересня, 27 вересня,
від 27 листопада по 6 січня

Загальниці — вільні дні:

від 7 січня по 17 січня, від 17 лютого по
22 лютого, від 28 квітня по 3 травня, від
16 червня по 21 червня.

СІЧЕНЬ

Н.	С.	Дні	
1	19	С	Боніфатія мч.
2	20	Ч	Ігнатія свщмч.
3	21	П	Юліянії мчц.
4	22	С	Анастасія вакмч.
5	23	Н	31 нед. по зісл. св. Духа, св. Отця 10-ти Кріпських мчч., гл.6
6	24	П	Навечеріє Різдва, Євгенії прпмчц.
7	25	В	Різдво Христове
8	26	С	Собор Пресв. Богоматері, св. Йосифа обручника
9	27	Ч	Стефана первомуч.
10	28	П	2000 мчч. у Никомидії
11	29	С	Дітей, вбитих у Вифлеємії
12	30	Н	Неділя по Різду Хр., гл.7, перед Богоявл., Анізії мчц.
13	31	П	Меланії прп.
14	1	В	Наймен. Христа, Василя Вел., Новий Рік
15	2	С	Сильвестра свт. папи
16	3	Ч	Малахії прор., Гордія мч.
17	4	П	Собор 70-ти Апостолів
18	5	С	Навечеріє Богоявл., Теопемта мч.
19	6	Н	Богоявлення Господнє, гл.8
20	7	П	Собор Іоана Хрестителя
21	8	В	Єміліяна, Георгія прп.
22	9	С	Полієвкта мч.
23	10	Ч	Григорія із Нісси
24	11	П	Теодозія Вел. прп.
25	12	С	Тетяни мчц.
26	13	Н	Неділя по Богоявл., гл.1, Єрміла, Стратонка мчч.
27	14	П	Отців, у Синаї убитих
28	15	В	Павла і Іоана прпп.
29	16	С	Поклін оковам Ап. Петра
30	17	Ч†	Антонія Вел. прп.
31	18	П	Атанасія і Кирила свтт.

ЛЮТИЙ

Н.	С.	Дні	
1	19	С	Макарія Єгипет. прп.
2	20	Н	31 нед. по зісл. св. Духа, гл.2, Євтимія прп.
3	21	П	Максима прп.
4	22	В	Тимофія Ап.
5	23	С	Климентя свщмч.
6	24	Ч	Ксенії прп.
7	25	П†	Григорія Богослова прп.
8	26	С	Ксенофонта прп.
9	27	Н	32 нед. по зісл. св. Духа, гл.3, Перенес. мощей св. Іоана Златоуст.
10	28	П	Єфрема прп.
11	29	В	перенес. мощей св. Ігнатія свщмч.
12	30	С	Трьох святителів
13	31	Ч	Кира і Іоана безср.
14	1	П	Трифона мч.
15	2	С	Стрітєння Господнє
16	3	Н	Неділя Митаря і Фарисея, гл.4, Симеона прав., Анни прор.
17	4	П	Ізидора прп.
18	5	В	Агафії мчц.
19	6	С	Вукола прп.
20	7	Ч	Парфенія прп.
21	8	П	Теодора Страт. вакмч.
22	9	С	Никифора мч.
23	10	Н	Неділя блудного сина, гл.5, Харлампія мч.
24	11	П	Власія свщмч.
25	12	В	Мелетія свт.
26	13	С	Мартиніяна прп.
27	14	Ч†	Кирила рівноап., Авксентія прп.
28	15	П	Онисима Ап.

БЕРЕЗЕНЬ

Н	С	Дні	
1	16	С	Памфила, Порфирія мчч., задушня субота
2	17	Н	Неділя М'ясопусна, гл.6, Теодора Тирона влкмч.
3	18	П	Льва папи Римського
4	19	В	Архипа Ап.
5	20	С	Льва прп.
6	21	Ч	Тимофія, Євстахія прп.
7	22	П	Знайди мощей св. мчч. у Євгенії
8	23	С	Полікарпа свщмч.
9	24	Н	Неділя Сиропусна, гл.7, 1 і 2 знайд. глави св.Іоана Хрест.
10	25	П	Тарасія єп., Великод. Піст.
11	26	В	Порфирія свт.
12	27	С	Прокопія прп. ісп.
13	28	Ч	Василія прп. ісп.
14	1	П	Євдокії прпмчц.
15	2	С	Феодота
16	3	Н	1 Нед. Вел. Посту, гл.8, Євтропія, Клеоника мчч.
17	4	П	Герасима прп.
18	5	В	Конона мч.
19	6	С	42-ох мчч. в Аморії
20	7	Ч	Єфрема, Капітона свщмч.
21	8	П	Теофілакта прп. ісп.
22	9	С	40 мучеників у Севастії
23	10	Н	2 нед. Вел. Посту, гл.1, Кіндрата мч.
24	11	П	Софронія патр.
25	12	В	Теофана прп., Григорія папи Римськ.
26	13	С	Перенес. мощей св. Никифора
27	14	Ч	Венедикта прп.
28	15	П	Агапія мч.
29	16	С	Савина папи, Юліана мчч.
30	17	Н	3 Нед. Вел. Посту, гл.2, Алексія прп.
31	18	П†	Кирила свт.

КВІТЕНЬ

Н	С	Дні	
1	19	В	Хризанта і Дарії мчч.
2	20	С	Прпп. Отці у обителі Савви убієн.
3	21	Ч	Якова єп. ісп.
4	22	П	Василія свщмч.
5	23	С	Никона прпмч.
6	24	Н	4 нед. Вел. Посту, гл.3, Захарії прп.
7	25	П	Благовіщ. Пресв. Богородиці
8	26	В	Собор Архистр. Гавриїла
9	27	С	Матрони прмчц. Поклони
10	28	Ч	Іларіона прп. ісп.
11	29	П	Марка прп.
12	30	С	Іоана прп.
13	31	Н	5 нед. Вел. Посту, гл.4, Іпатія прп.
14	1	П	Марії Єгипет. прп.
15	2	В	Тита прп. Чудотв.
16	3	С	Микити прп.
17	4	Ч	Йосифа і Юрія прпп.
18	5	П	Теодула і Агатопода мчч.
19	6	С	Євтихія свт., Лазаря прав.
20	7	Н	Квітна Неділя, гл.5, Георгія прп.
21	8	П	Иродіона Ап.
22	9	В	Євстихія мч.
23	10	С	Терентія, Максима мчч.
24	11	Ч	Антипа єп. Вел. Четвер
25	12	П	Велика П'ятниця, Василія прп.
26	13	С	Артемона свщмч., Вел. Субота
27	14	Н	Воскресіння Господнє, Мартина папи
28	15	П	Світлий Понеділок, Аристарха, Пуда, Трохима Апп.
29	16	В	Світлий Вівторок, Агапії, Ірини мчцц.
30	17	С	Симсона свщмч.

ТРАВЕНЬ

Н	С	Дні	
1	18	Ч	Іоана прп.
2	19	П	Іоана старопеч. прп.
3	20	С	Теодора Тріхини прп.
4	21	Н	Неділя Томина, гл.1, Януарія свщмч.
5	22	П	Теодора прп.
6	23	В	Юрія Переможця вакмч.
7	24	С	Савви мч.
8	25	Ч†	Марка Ап. єванг.
9	26	П	Василія свщмч.
10	27	С	Симгона свщмч.
11	28	Н	Неділя Мироносиць, гл.2, Ясона і Сосипатра Апп.
12	29	П	9 муч. у Кизиці
13	30	В†	Якова Ап.
14	1	С	Єремії прор.
15	2	Ч	Атанасія Вел. свт.
16	3	П†	Теодосія Печор. прп.
17	4	С	Пелагії прпмчц
18	5	Н	Неділя Розслабленого, гл.3, Ірини мчц.
19	6	П	Йова многострад.
20	7	В	Поява Чесного Хреста, Акакія мч.
21	8	С†	Іоана Богослова Ап. св. Преполовлення
22	9	Ч	Перенес. мощей св. Миколая, Ісаї прор.
23	10	П†	Симона Зилота Ап.
24	11	С	Мокія свщмц.
25	12	Н	Неділя Самарянки, гл.4, Єпифанія, Германа свтт.
26	13	П	Гликерії мчц.
27	14	В	Ісидора мч.
28	15	С	Пахомія Вел. прп.
29	16	Ч	Теодора освящ.
30	17	П	Андроніка Ап.
31	18	С	Теодора мч.

ЧЕРВЕНЬ

Н	С	Дні	
1	19	Н	Неділя Сліпорожда., гл.5, Патрікія свщмч.
2	20	П	Талалея мч.
3	21	В†	Константина і Олени
4	22	С	Василиска мч.
5	23	Ч	Вознесіння Господнє
6	24	П	Симсона прп.
7	25	С	3-є віднайд. голови Іоана Хрест.
8	26	Н	Неділя святих Отців, гл.6
9	27	П	Терапонта свщмч.
10	28	В	Микити прп. Петрівка
11	29	С	Теодозії діви, прпмчц.
12	30	Ч	Ісаакія Далм. прп. ісп.
13	31	П	Єрмія Ап.
14	1	С	Юстина мч.
15	2	Н	Зіслання св. Духа, гл.7, Нікіфора, Олександра єпп.
16	3	П	Пресвятої Тройці, Лукиліяна мч.
17	4	В	Митрофана свт.
18	5	С	Доротея свщмч.
19	6	Ч	Віссаріона прп.
20	7	П	Теодота свщмч.
21	8	С	Теодора Стратилата вакмч.
22	9	Н	Неділя всіх Святих, гл.8, Кирила єп. свт., Текли мчц.
23	10	П	Тимофія свщмч.
24	11	В†	Вартоломея і Варнави Апп.
25	12	С	Онуфрія прп.
26	13	Ч†	Пресвятої Євхаристії, Акилини мчц.
27	14	П	Єлисея прор.
28	15	С	Амоса прор., Ієронима прп.
29	16	Н	2 нед. по зісл. Духа, гл.1, Тихона свт.
30	17	П	Мануїла, Савела мчц.

ЛИПЕНЬ

Н.	С.	Дні	
1	18	В	Леонтія мч.
2	19	С†	Юди Ап.
3	20	Ч	Мефодія свщмч.
4	21	П	Юліана Тарс. мч., Пресв. Серця Ісуса
5	22	С	Євсевія свщмч.
6	23	Н	3 нед. по зісл. св. Духа, гл.2, Агрипини мчц.
7	24	П†	Різдво св. Іоана Хрестителя
8	25	В	Февронії прпмчц.
9	26	С	Давида Солун. прп.
10	27	Ч	Сампсона прп.
11	28	П	Перенес. мощей Кира і Іоана
12	29	С†	9 Петра і Павла верх. Апп.
13	30	Н	4 нед. по зісл. св. Духа, гл.3, Собор 12 Апостолів
14	1	П	Кузьми і Дем'яна чудотв.
15	2	В†	Полож. ризи Пресв. Богородиці
16	3	С	Якинта мч.
17	4	Ч	Андрія свт., Марти прп.
18	5	П†	Кирила і Методія рівноап.
19	6	С	Сисоя прп.
20	7	Н	5 нед. по зісл. св. Духа, гл.4, Томи і Акакія прпп.
21	8	П	Прокопія вакмч.
22	9	В	Панкратія свщмч.
23	10	С	Антонія Печер. прп.
24	11	Ч	Євфимії мчц., Ольги кн.
25	12	П	Прокла і Іларія мчч.
26	13	С	Собор Архангела Гавриїла
27	14	Н	6 нед. по зісл. св. Духа, гл.5, Акили Ап.
28	15	П†	Володимира Бел. рівноап.
29	16	В	Антиногена свщмч.
30	17	С	Марини вакмчц.
31	18	Ч	Якинта, Еміліяна мчч.

СЕРПЕНЬ

Н.	С.	Дні	
1	19	П	Макрини, Дія прп.
2	20	С†	Ілїї прор.
3	21	Н	7 нед. по зісл. св. Духа, гл.6, Симсона і Іоана прпп.
4	22	П	Марії-Магдалини рівноап.
5	23	В	Трохима, Теофіла мчч.
6	24	С	Христини, Бориса і Гліба мчч.
7	25	Ч†	Успення св. Анни
8	26	П	Єрмолая свщмч.
9	27	С	Пантелеймона вакмч.
10	28	Н	8 нед. по зісл. св. Духа, гл.7, Прохора, Ніканора Апп.
11	29	П	Калиніка мч.
12	30	В	Сили і Силуана Апп.
13	31	С	Євдокима прав.
14	1	Ч	Макавейських мчч. Успенський піст
15	2	П	Перенес. мощей св. Стефана
16	3	С	Ісаакія, Далмата, Фауста прпп.
17	4	Н	9 нед. по зісл. св. Духа, гл.8, 7 юнаків з Ефесу
18	5	П	Євгенія мч.
19	6	В	Преображення Господнє
20	7	С	Дометія прпмч.
21	8	Ч	Еміліяна свт. ісп.
22	9	П†	Матія Ап.
23	10	С	Лаврентія мч.
24	11	Н	10 нед. по зісл. св. Духа, гл.1, Євпла мч., День Незалежності України
25	12	П	Фотія, Аникити мчч.
26	13	В	Максима ісп.
27	14	С	Михея прор.
28	15	Ч	Успення Пресв. Богородиці
29	16	П	Перенес. нерук. обр. Господн.
30	17	С	Мирона мч.
31	18	Н	11 нед. по зісл. св. Духа, гл.2, Флора і Лавра мчч.

ВЕРЕСЕНЬ

Н	С	Дія
1	19	П Андрія мч. стр.
2	20	В Самуїла прор.
3	21	С Тадея Ап., Васси мчц.
4	22	Ч Агатоніка мч.
5	23	П Іриней свщмч.
6	24	С Євтиха свщмч.
7	25	Н 12 нед. по зісл. св. Духа, гл.3, Перенес. мощей Вартоломея, Тита Апп.
8	26	П Андріяна і Наталії мчц.
9	27	В Пімена прп.
10	28	С Августина свт., Мойсея Мурина прп.
11	29	Ч† Усікновення голови Іоана Хрест.
12	30	П Олександра, Іоана, Павла свтт.
13	31	С Полож. чесн. пояса Богородиці
14	1	Н Новий Рік церковний, 13 нед. по зісл. св. Духа, гл.4, Симеона прп.
15	2	П Маманта мч.
16	3	В Антима свщмч.
17	4	С Вавили свщмч., Мойсея прор.
18	5	Ч Захарії прор.
19	6	П Чудо арх. Михаїла
20	7	С Созонта мч.
21	8	Н 14 нед. по зісл. св. Духа, гл.5, Різдво Пресв. Богородиці
22	9	П Прав. Йоакима і Анни
23	10	В Мимодори, Митродори, Нимфодори мчцц.
24	11	С Теодори прп.
25	12	Ч Автонома свщмч.
26	13	П Корнилія сотн. мч.
27	14	С Воздвиж. Чесного Хреста
28	15	Н 15 нед. по зісл. св. Духа, гл.6, Микити вакмч.
29	16	П Євфимії вакмчц.
30	17	В Софії, Віри, Надії, Любові мчцц.

ЖОВТЕНЬ

Н	С	Дія
1	18	С Євменія прп., Ірини мчц.
2	19	Ч Трофима, Савватія мчц.
3	20	П Євстахія вакмч.
4	21	С Кіндрата Ап.
5	22	Н 16 нед. по зісл. св. Духа, гл.7, Фоки свщмч., Йони прор.
6	23	П† Зачаття Іоана Предтечі
7	24	В Текли Першомучениці
8	25	С Єфрозинії прп.
9	26	Ч† Представ. св. Іоана Ап. Богослова
10	27	П Калістрата мч.
11	28	С Харитона прп.
12	29	Н 17 нед. по зісл. св. Духа, гл.8, Киріяка прп.
13	30	П Григорія свщмч.
14	1	В Покров Пресв. Богородиці
15	2	С Кипріяна свщмч.
16	3	Ч Діонізія свщмч.
17	4	П Єротея свщмч.
18	5	С Харитини мчц.
19	6	Н 18 нед. по зісл. св. Духа, гл.1, Томи Ап.
20	7	П Сергія і Вакха мчц.
21	8	В Пелагії прп.
22	9	С† Якова Алфеева Ап.
23	10	Ч Євамптія і Євамптії мчц.
24	11	П Пилипа Ап., Теофана єп.
25	12	С Прова, Тараха, Андроніка мчц.
26	13	Н 19 нед. по зісл. св. Духа, гл.2, Царя Христа, св. Отців
27	14	П Назарія, Гервасія мчц.
28	15	В Євфимія прп., Лукіяна прпмч.
29	16	С Лонгіна сотн. мч.
30	17	Ч Осії прор.
31	18	П† Луки Ап. і Єванг.

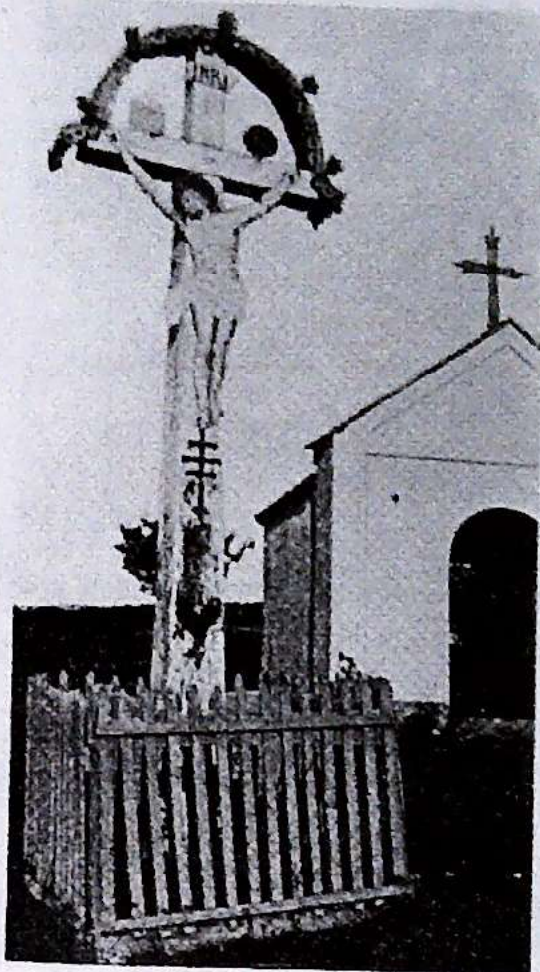
ЛИСТОПАД

Н.	С.	Дні	
1	19	С	Йоїла прор.
2	20	Н	20 нед. по зісл. св. Духа, гл.3, Артемія вакмч.
3	21	П	Іларіона Вел. прп.
4	22	В	Аверкія рівноап.
5	23	С†	Якова Ап.
6	24	Ч	Арети та інших мчч.
7	25	П	Маркіяна і Мартирія мчч.
8	26	С†	Димитрія вакмч.
9	27	Н	21 нед. по зісл. св. Духа, гл.4, Нестора мч.
10	28	П	Параскеви мчч.
11	29	В	Анастасії прпмчч.
12	30	С	Зиновія і Зиновії мчч.
13	31	Ч	Стахія, Амплія Апп.
14	1	П	Кузьми і Дем'яна чудотв.
15	2	С	Акиндина мч.
16	3	Н	22 нед. по зісл. св. Духа, гл.5, Апексима єп. мч.
17	4	П	Йоаникія Вел. прп.
18	5	В	Галактіона мч.
19	6	С	Павла свт. ісп.
20	7	Ч	Єрона та інших мчч.
21	8	П†	Собор Арх. Михаїла
22	9	С	Онисифора, Порфирія мчч.
23	10	Н	23 нед. по зісл. св. Духа, гл.6, Ераста, Олімпа Апп.
24	11	П	Мини, Віктора мчч.
25	12	В†	Йосафата свщмч.
26	13	С†	Йоана Златоустого свт. мч.
27	14	Ч†	Пилипа Ап., Пилипівка — Різдв. піст
28	15	П	Гурія, Самона мчч.
29	16	С†	Матея Ап. Єванг.
30	17	Н	24 нед. по зісл. св. Духа, гл.7, Григорія свт.чудотв.

ГРУДЕНЬ

Н.	С.	Дні	
1	18	П	Платона і Романа мчч.
2	19	В	Авдія прор.
3	20	С	Григорія прп., Прокла свт.
4	21	Ч	Введення в храм Пресв. Богородиці
5	22	П	Филимона Ап.
6	23	С	Григорія єп., Амфілохія єп. свтт.
7	24	Н	25 нед. по зісл. св. Духа, гл.8, Катерини вакмчч.
8	25	П	Климента папи свщмчю., Петра єп.
9	26	В	Аліпія прп.
10	27	С	Якова перс. мч.
11	28	Ч	Стефана нов. прпмч.
12	29	П	Парамона мч.
13	30	С†	Андрія Ап. першозванного
14	1	Н	26 нед. по зісл. св. Духа, гл.1, Наума прор.
15	2	П	Аввакума прор.
16	3	В	Софонія прор.
17	4	С	Варвари вакмчч.
18	5	Ч	Сави освщ. прп.
19	6	П†	Миколая чудотв.
20	7	С	Амвросія єп. свт.
21	8	Н	27 нед. по зісл. св. Духа, гл.2, Потапія прп.
22	9	П†	Непорочне зачаття Пресвятої Богородиці
23	10	В	Мини та інших мчч.
24	11	С	Даніїла стовп. прп.
25	12	Ч	Спиридона прп.
26	13	П	Євстратія, Євгенія мчч.
27	14	С	Тирса, Левкія мчч.
28	15	Н	28 нед. по зісл. св. Духа, гл.3, Праотці, Елевтерія свщмч.
29	16	П	Агея прор.
30	17	В	Даніїла прор.
31	18	С	Севастіяна мч.

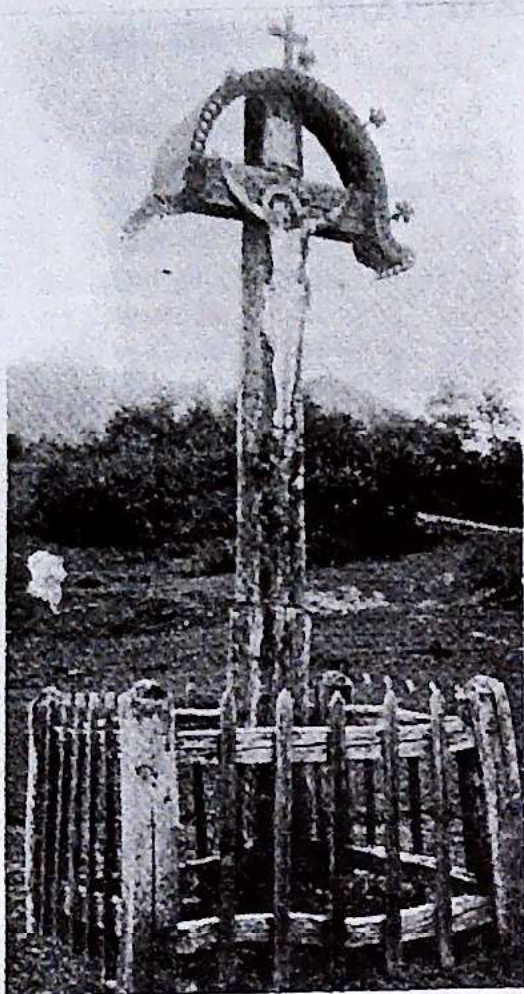
ІСТОРИЧНИЙ КАЛЕНДАР

Хрест у селі Горяни Ужгородського р-ну. 20-і роки

СІЧЕНЬ

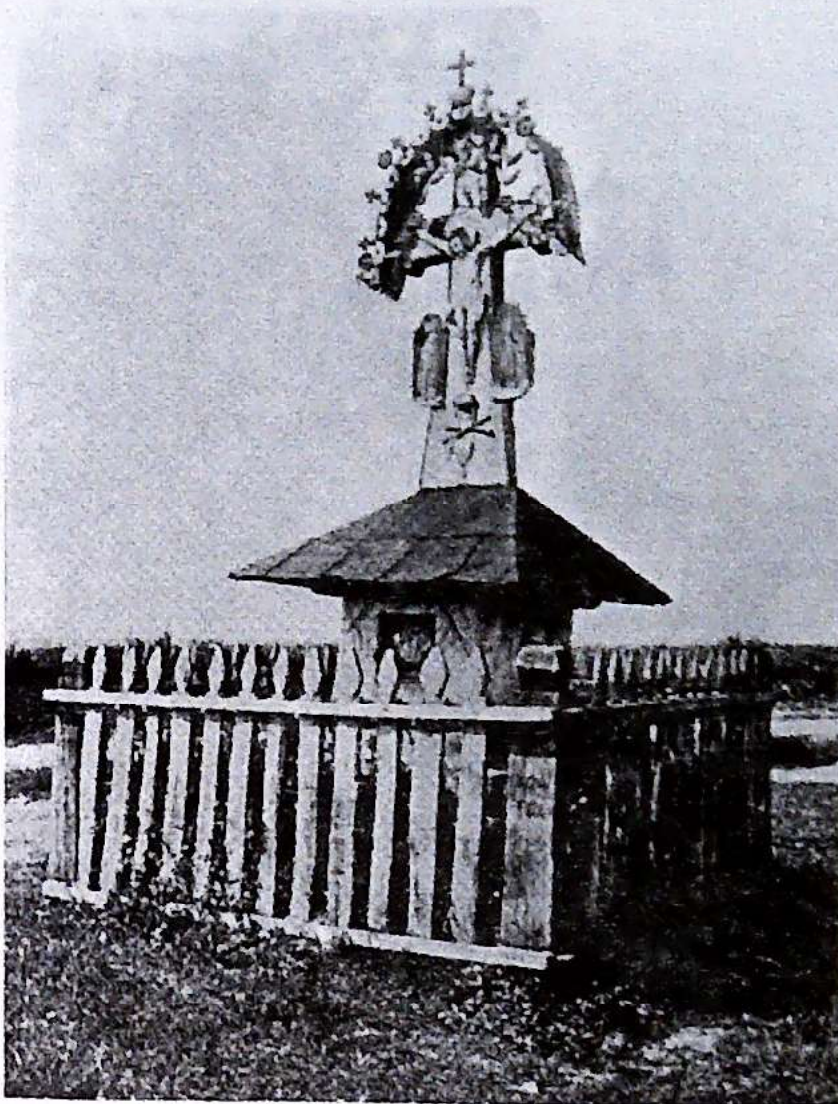
1	1907	90	— Народилася відома артистка Закарпатських театрів 20-х—30-х років ХХ ст. Марія Кукуруза-Король.
3	1907	90	— Народилася відсма закарпатоукраїнська поетеса Миколая Божук (померла 1938р.).
4	1837	160	— Народився відомий український філолог Павло Житецький (помер 1911р.).
6	1882	115	— Народився відомий чеський прозаїк Іван Ольбрахт (Каміл Земан) (помер 1952р.).
11	1647	350	— Помер визначний український церковний діяч, письменник та просвітитель Петро Могила (народився 1596р.).
11	1937	60	— Помер літературознавець й історик Юліан Яворський (народився 1837р.).
12	1907	90	— Народився видатний вчений, конструктор ракетно-космічних систем Сергій Корольов (помер 1966р.).
16	1907	90	— Народився відомий закарпатоукраїнський режисер, актор, драматург Юрій-Августин Шеретій (помер 1990р.).
20	1897	100	— Народився відомий український поет Євген Маланюк (помер 1968р.).
21	1919	78	— Всенародні збори в Хусті ухвалили приєднати Закарпаття до України.
22	1918	79	— Центральна Рада IV універсалом проголосила Українську Народну Республіку.
22	1919	78	— Проголошено об'єднання УНР із ЗУНР в соборну самостійну державу. День Соборності України.
1367	630	— Перша письмова згадка про село Холмок Ужгородського району.	

Хрест у селі Сіль
Великобerezнянського р-ну. 20-і роки.

ЛЮТИЙ

4	1887	120	— Народився український археолог і мистецтвознавець
Микола Макаренко (помер 1936р.).
5	1977	20	— Початок репресій проти Української Гельсінської групи,
арешт Миколи Руденка і Олекси Тихого.
6	1907	90	— Виступи студентів Львівського університету проти реакційних викладачів
8	1822	175	— Народився український фольклорист, етнограф,
член Кирило-Мефодіївського товариства Опанас Маркович (помер 1867р.).
9	1918	79	— Підписано Берестейський договір, за яким Німеччина, Австро-Угорщина,
Туреччина і Болгарія визнали Україну самостійною державою.
12	1939	58	— Вибори до Союзу Карпатської України.
13	1927	70	— Народився закарпатський історик Томаш Согко (помер 1991р.).
13	1942	55	— Початок примусового вивозу українського населення з територій, окупованих
гітлерівською Німеччиною. За 1942—1944рр. з України вивезено понад 2 млн.чол.
17	1892	105	— Народився кардинал і патріарх помісної УКЦ
Йосип Кобернецький Сліпий (помер 1984р.).
19	1907	90	— Помер український педагог, культурно-освітній діяч і біограф
Т.Шевченка Михайло Чалий (народився 1816р.).
20	1942	55	— Розстріляний гестапівцями в Бабиному Яру поет
Іван Ірлявський (Рошко) (народився 1919р.).
21	1987	10	— У Нью-Йорку помер український десидент генерал Петро Григоренко.
25	1887	110	— Народився відомий український актор, режисер і педагог Лесь Курбас (помер 1942р.)
	1547	540	— Перша письмова згадка про село Репинне Міжгірського району.

Хрест у селі Стеблівка
Хустського р-ну. 20-і роки.

БЕРЕЗЕНЬ

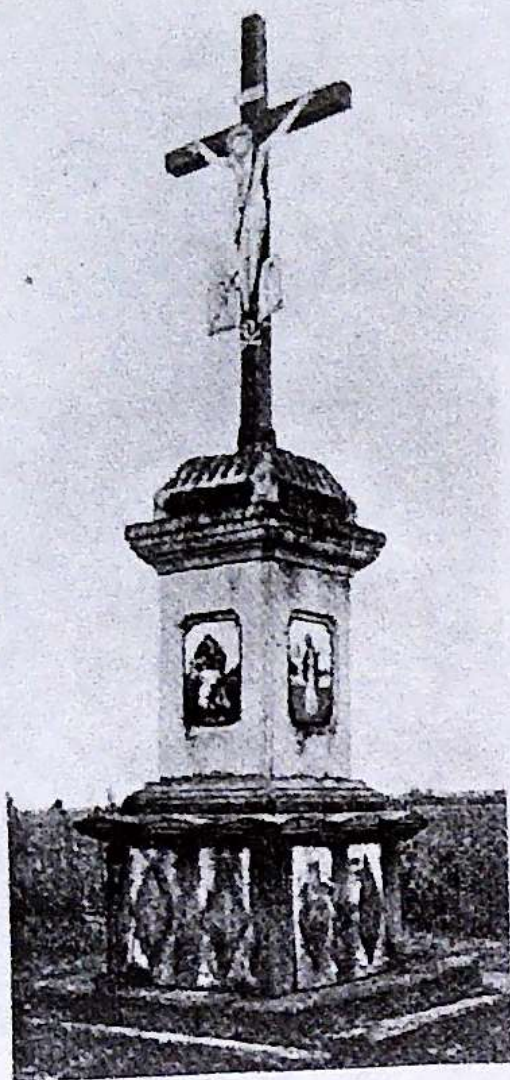
1	1922	75	— Народився відомий український вчений — історик церкви о.Атанасій Василь Пекар, ЧСВВ.
3	1947	50	— Помер відомий український фольклорист і музикознавець Філарет Колесса (народився 1871р.)
3	1737	260	— Народився мовознавець і педагог Арсеній (Олексій) Коцак (помер 1800р.).
9	1814	183	— Народився геніальний український поет і художник Тарас Шевченко (помер 1861р.)
10	1787	210	— Народився народний герой України Устим Кармелюк (загинув 1835р.).
11	1917	80	— Народився відомий драматург, історик, публіцист Степан Пап (помер 1990р.).
14	1822	175	— У Київському театрі відбулася перша вистава українською мовою.
15	1939	59	— Союз Карпатської України у Хусті прийняв Конституційний Закон про незалежність Карпатської України.
17	1917	80	— З'їзд представників українських партій обрав Центральну Раду — перший парламент України на чолі з Михайлом Грушевським.
17	1847	150	— Народився визначний український етнограф і антрополог Федір Вовк (помер 1916р.)
19	1874	123	— Народився визначний український педагог, учений, громадсько-культурний і політичний діяч Августин Волошин.
21	1627	370	— Помер український культурний діяч, письменник, богослов, проповідник Захарій Копистенський.
28	1922	75	— Народився відомий закарпатський історик і громадський діяч Василь Худаняч.
29	1917	80	— Народився відомий поет і прозаїк Андрій Патрус-Карпатський (помер 1980р.).
	1417	580	— Перша письмова згадка про село Глибоке Ужгородського району.

Хрест у селі Тереля Тлчівського р-ну. 20-і роки.

ТРАВЕНЬ

4	1802	195	— Народився визначний славіст, перший дослідник історії болгарського народу Юрій Гуца-Венелін (помер 1839р.).
5	1907	90	— Народилася відома українська письменниця Ірина Вільде (померла 1982р.).
9	1920	77	— Засновано крайове товариство «Просвіта» в Ужгороді.
11	1907	90	— У Києві створено Українське наукове товариство.
12			— День матері
15	1917	80	— Народився відомий український громадський діяч Іван Сарвадій.
16	1817	180	— Народився видатний український історик, письменник, етнограф, один із засновників Кирило-Мефодіївського товариства Микола Костомаров (помер 1885р.).
18			— Міжнародний день музеїв.
20	1922	75	— Народився відомий український письменник і громадський діяч Іван Чендей.
20	1942	55	— Народився відомий український поет, перекладач, громадський діяч Петро Скунець.
20	1987	10	— Помер відомий закарпатський історик і краєзнавець Михайло Троян (народився 1923р.).
24			— День слов'янської писемності та культури.
25	1822	175	— Народився український педагог, засновник Кирило-Мефодіївського товариства Микола Гулак (помер 1899р.).
26	1937	60	— Народився закарпатський літературознавець і фольклорист Іван Сенько.
	1427	570	— Перша письмова згадка про село Дубриничі Перечинського району.

Хрест у селі Велике Криве
Тячівського р-ну. 20-і роки.

ЧЕРВЕНЬ

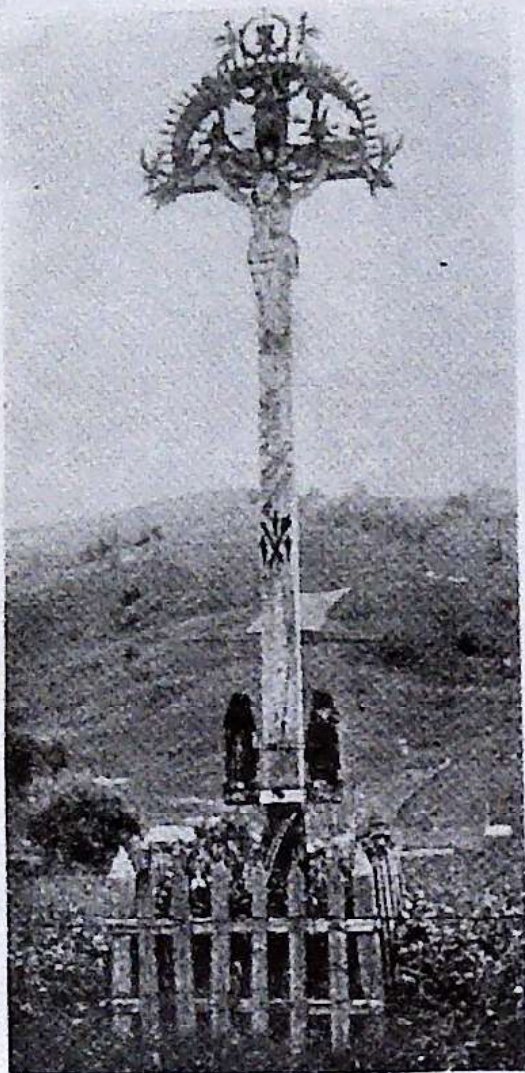
1	—	Міжнародний день захисту дітей.
1-2	1652 345	— Битва під Батогом. Б.Хмельницький розбив польське військо.
2	1807 190	— Народився український живописець, друг Т.Шевченка
Іван Сошенко (помер 1876р.).
8	1847 150	— Народився український громадський діяч, історик
та мемуарист Олександр Барвінський (помер 1926р.).
9	1847 150	— Цар Микола I ухвалив вирок про віддання Т.Шевченка
в солдати із забороною писати й малювати.
11	1867 130	— Народився відомий археограф, бібліограф й історик
літератури Всеволод Срезневський (помер 1936р.).
11	1877 120	— Народився закарпатський прозаїк і драматург Антоній Бобульський
(рік смерті невідомий).
20	1937 60	— Урочисте відкриття в Мукачеві етнографічного музею Підкарпатської Русі.
21	1742 255	— Народився перший історик Закарпаття Йосиф Базилович (помер 1821р.).
21	1897 100	— Народився український вчений, один з піонерів ракетобудування
Юрій Кондратюк (помер 1941р.).
23	1917 80	— Прийнято Центральною Радою І Універсал, яким проголошено
суверенітет і автономію України.
24	1917 80	— Народився прозаїк Павло Цибульський (помер 1984р.).
25	1922 75	— Народився прозаїк Петро Угларенко.
30	1947 50	— Відновлено діяльність НТШ у Мюнхені.
1427	570	— Перша письмова згадка про село Малий Березний Великоберезнянського району.

Хрест у селі Сухий
Міжгірського р-ну.
20-і роки

ЛИПЕНЬ

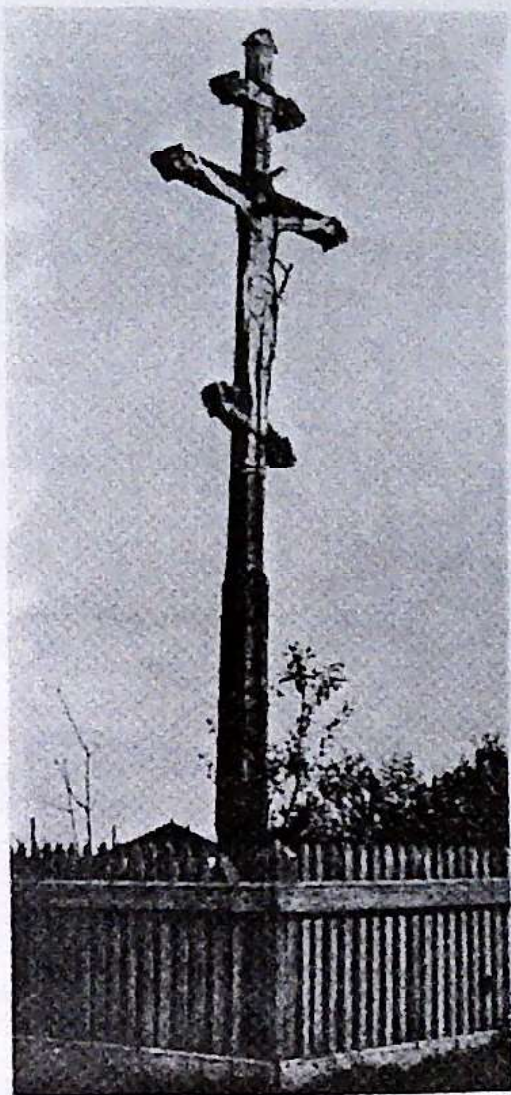
1		— Всесвітній день архітектури. День архітектури України.
4	1772 225	— Помер єпископ Іоанн Брадач.
7	1747 250	— Помер український церковний і державний діяч, письменник, автор драми («Милость Божія...») Інокентій Нерунович.
14	1722 275	— Помер гетьман України Іван Скоропадський.
15	1937 60	— Розстріляний співробітниками НКВС український письменник Юрій Вухналь (народився 1900р.).
16	1917 80	— Другим універсалом Центральної Ради проголошено взаємне визнання Української Центральної Ради і російського Тимчасового уряду.
16	1990 7	— Прийняття Декларації про державний суверенітет України.
17	1907 90	— Народився головний командир УПА генерал Роман Шухевич (Тарас Чупринка) (помер 1950р.).
18	1995 2	— «Чорний вівторок» — річниця побиття траурної процесії під час похорону патріарха Володимира Романюка.
21	1742 255	— Народився відомий закарпатський історик Іоаникій Базилевич (помер 1821р.).
23	1632 365	— Помер автор першого українського словника «Лексикон словеноросский і імен толкованіє» Памва Беринда (народився в середині XVI ст.).
27	1927 70	— Народився поет, прозаїк і перекладач Ласло Баала.
29	1907 90	— Народився поет Ілько Гурдаш (помер 1954р.).
	1777 220	— Завершено будівництво церкви св.Василя Великого в с.Сіль Великоберезнянського району — визначної пам'ятки дерев'яного зодчества України.
	1607 390	— Перша письмова згадка про село Скотарське Воловецького району.

Хрест у селі Ясіня Рахівського р-ну. 20-і роки

СЕРПЕНЬ

4	1687	310	—	Козацька рада на р. Коломак. Гетьманом обрано Івана Мазепу.
6	1657	340	—	Помер гетьман України Богдан (Зіновій) Хмельницький (народився 1595р.).
11-15	1962	35	—	Космічний політ першого українського космонавта Павла Поповича.
13	1677	320	—	Початок Першої Чигиринської оборони від турецьких військ.
17	1772	225	—	Перший поділ Польщі. Галичину прилучено до Австрії.
18	1897	100	—	Засновано першу на Закарпатті греко-католицьку читальню в селі Скотарськім.
	1637	360	—	Народився відомий закарпатський полеміст і філолог Михайло Андреа-Оросвігівський (помер 1710р.).
23	1867	130	—	Народився український письменник, громадський діяч Осип Маковей (помер 1925р.).
24			—	День незалежності України.
24	1922	75	—	Народився поет Дмитро Лазар (помер 1991р.).
29	1602	395	—	Помер польський і український поет, автор поеми про Україну («Роксоланія») Себастьян Фабіан Кальонович (народився 1545р.).
	1777	220	—	Завершено будівництво Михайлівської церкви в с. Шелестові Мукачівського району — визначної пам'ятки дерев'яного зодчества України.
	1447	550	—	Перша письмова згадка про місто Рахів.

Хрест у місті Хуст. 20-і роки.

ВЕРЕСЕНЬ

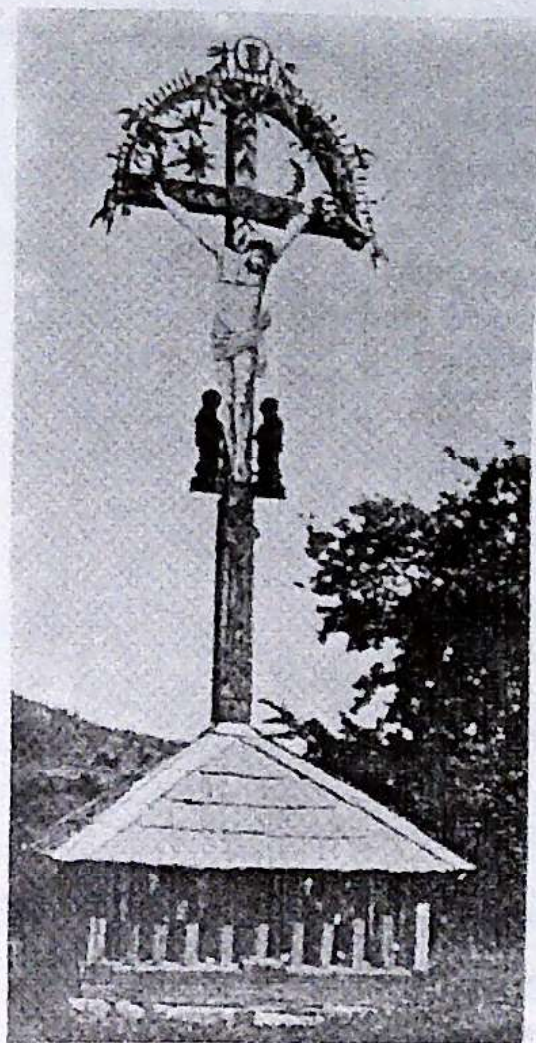
1847	150	—	Вийшла у світ «Книжиця читальная для начинающих» О.Духновича — перша книжка-буквар рідною мовою
2	1657	340	— Гетьманом обрано Івана Виговського.
6	1672	325	— Гетьман Петро Дорошенко здобув Кам'янець-Подільський.
12	957	1040	— Початок гостини київської княгині Ольги в Царгороді.
12	1727	270	— У Глухові гетьманом обрано Данила Апостола.
12	1947	50	— Перші рейдуючі відділи УПА пробилися в Західну Україну.
15	1877	120	— Народилася видатна українська художниця Олена Кульчицька (померла 1967р.).
17	1947	50	— Помер український філолог, педагог, громадський діяч Іван Брик (народився 1879р.).
21	1952	45	— Помер відомий прозаїк і літературознавець Володимир Бірчак (народився 1881р.).
23	1872	125	— Народилася видатна українська співачка Соломія Крушельницька (померла 1952р.).
25	1922	75	— Народився відомий фольклорист і музикознавець Володимир Гошовський.
26	1902	95	— Народилася скульптор Олена Мондич (померла 1975р.).
27			— Всесвітній день туризму.
28	1917	80	— Митрополит А.Шептицький освятив прапор УСС.
	1417	580	— Перша письмова згадка про село Дубрівку Ужгородського району.

Хрест у селі Вучкове
Міжгірського р-ну. 20-і роки.

ЖОВТЕНЬ

6	1887	110	— Народився видатний український мовознавець, літературознавець, етнограф і фольклорист Іван Панькевич (помер 1958р.)
7	1747	250	— Помер український мандрівник і письменник Василь Григорович-Барський (народився 1701р.).
11	1887	110	— Народився відомий український громадський діяч Мирослав Січинський (помер 1979р.).
12	1907	90	— Народився відомий український учений, громадсько-культурний і політичний діяч Вікентій Шандор.
14	1942	55	— Утворено Українську повстанську армію (УПА).
16	1837	160	— Народився відомий закарпатський прозаїк, поет і громадський діяч Олександр Митрак (помер 1913р.).
16	1987	10	— У Львові створено Товариство Лева. Головою обрано Ореста Шейку.
17	1937	60	— Всепросвітянський з'їзд в Ужгороді.
18	1887	110	— Народився відомий український хоровий диригент і педагог Олекса Приходько (помер 1979р.).
20	1912	85	— Народився відомий фольклорист і музикознавець Дезидерій Задор (помер 1985р.).
24	1867	130	— Народився визначний український археолог, етнограф, мистецтвознавець, музеєзнавець Микола Біляшівський (помер 1926р.).
28	1872	125	— Народився український кобзар Терентій Пархоменко (помер 1910р.).
29	1672	325	— Бучацький мирний договір. Поділ України між Польщею і Туреччиною.
	1597	400	— Перша письмова згадка про село Плоске Свалявського району.

Хрест у селі Середнє Водяне
Рахівського р-ну. 20-і роки.

ЛИСТОПАД

1	1918	79	—	Проголошення Західноукраїнської Народної Республіки.
1	1947	50	—	Помер єпископ Теодор Ромка (народився 1911р.).
8	1867	130	—	У Києві створено стаціонарний оперний театр (тепер —
Національний академічний театр опери та балету ім.Т.Г.Шевченка).
9	1872	125	—	Народився український письменник Богдан Лепкий (помер 1941р.).
14	1732	265	—	Народився єпископ Андрій Бачинський (помер 1809р.).
15	1877	120	—	Народився визначний український історик культури і
громадсько-політичний діяч Дмитро Антонович (помер 1945р.).
16-19	1967	30	—	Заснування Світового конгресу вільних українців (СКВУ).
18	1787	210	—	Народився французький винахідник фотографії Луї-Жак-Манде Дагер
(помер 1851р.).
20	1717	280	—	Народився український церковний і культурний діяч,
письменник Георгій Кониський (помер 1795р.).
20	1917	80	—	Третій Універсал Центральної Ради. Проголошення
Української Народної Республіки.
21	1947	50	—	Заснування у Нью-Йорку Поп-Американської української конференції (ПАУК).
25	1937	60	—	Загинув у застінках НКВС український письменник,
автор книги «Істукре» Кость Котка (народився 1896р.).
29	1922	75	—	Народився фольклорист і прозаїк Василь Іваньо.
	1447	550	—	Перша письмова згадка про село Дубрівку Іршавського району.

Хрест у селі Задільське
Воловецького р-ну. 20-і роки.

ГРУДЕНЬ

1	1187	810	— Помер галицький князь Ярослав Осмомисл.
1	1947	50	— Помер священник, викладач, письменник Юлій Гаджега (народився 1879р.).
1	1991	6	— Народ України вільним волевиявленням на референдумі підтвердив Акт проголошення незалежності України.
3	1722	275	— Народився видатний український філософ, поет, просвітитель-гуманіст Григорій Сковорода (помер 1794р.).
6			— День Збройних Сил України.
9	1897	100	— Народився відомий український поет і перекладач Борис Тен (Микола Химичевський) (помер 1983р.).
13	1877	120	— Народився відомий український композитор і фольклорист Микола Леонтович (загинув 1921р.).
17	1922	75	— Народився поет, фольклорист, громадський діяч Василь Піпаш-Косівський.
18	1817	180	— Народився визначний громадський і політичний діяч, історик і публіцист Адольф Добрянський (помер 1901р.).
19	1492	505	— Перша датована письмова згадка про козаків.
19	1907	90	— Народився відомий закарпатський історик Микола Лелекач (помер 1975р.).
23	1990	7	— Відроджено діяльність Закарпатського крайового товариства «Просвіта».
27	1922	75	— Народився відомий український вчений і громадсько-політичний діяч Василь Маркусь.
31	1877	120	— Народився український актор, мистецтвознавець і письменник Гнат Хоткевич (помер 1938р.).
	1387	610	— Перша письмова згадка про село Ізу Хустського району.

- Христос рождається!
— Славте його!

НИНІ РОЖДЕСТВО

Нині Рождество Божого Дитяти,
Браття-українці йдуть його бітати.

Приспів:

Тутки лемки співають,
Подoliaки іграють,
Волиняк щось міркує,
Бойко легко танцює,
Полтавець плясає,
Гуцул трембітає.
Тра-ра-тра-ра, тра-ра-ра-ра!»

Іграють-співають українські села,
Щоби та Дитина була все весела!

Приспів...

Йосиф старенький колише Дитятко:
«Люляй же, люляй, мале отрочатко!»

Приспів...

А Марія мати красно му співає,
Щастя сину просить, Бога прославляє.

Приспів...

Дай, всевишній Боже, сій Дитині сили,
Вби всі люди в мирі — любови зажили.

Приспів...

А ще ми Тя просим, Христе, Божий Сину,
Воскреси у славі й силі Україну!

Приспів: Тутки лемки співають,
Подoliaки іграють,
Волиняк щось міркує,
Бойко легко танцює,
Полтавець плясає,
Гуцул трембітає.
«Тра-ра-тра-ра, тра-ра-ра-ра!»

(Записала Поліна Федака у селі Кальник Мукачівського району в 1947р.)

12 ЗАПОВІДЕЙ ДЛЯ ТОГО, ХТО ХОЧЕ СТАТИ СПРАВЖНЬОЮ ЛЮДИНОЮ

1. Справжньою людиною є той, хто у всіх своїх починах і вчинках є чесним і моральним, і не тільки тому, що це пригодиться йому в житті, але й тому, що на цьому засновується загальне добро народу.

2. Справжньою людиною є той, хто вірний у подружньому житті, бо морально здорова, на християнських засадах заснована, родина є основою здоров'я народу.

3. Справжньою людиною є той, хто виховує своїх дітей у рідній вірі і народності, абає при цьому, щоб вони були чесними людьми і свідомими громадянами своєї батьківщини, пам'ятаючи, що від виховання поколінь залежить будучність народу.

4. Справжньою людиною є той, хто ніде і ніколи не соромиться і не цурається рідної віри, національності і мови, а навпаки — гордиться ними пам'ятаючи, що таку людину шанує навіть ворог.

5. Справжньою людиною є той, хто загальну справу цінить вище, ніж свою особисту, а при потребі готовий для добра народу до самопожертви, пам'ятаючи, що цим спричиняються до добра рідного загалу, своїх дітей і друзів.

6. Справжньою людиною є той, хто посвячує частину своєї праці і для загального добра, пам'ятаючи, що цим спричиниться до зросту сили народу і поліпшення його долі. Нагоду для праці в користь загалу створює приналежність до національних товариств та організацій, членом яких і стає справжня людина і залучає до них інших.

7. Справжньою людиною є той, хто мирно живе з іншими одиницями рідного народу, у всіх національних справах вміє виступати в згоді і єдності, навіть зі своїми особистими чи партійними противниками, пам'ятаючи, що такої національної єдності вимагає добро народу, добро власне і найближчих.

8. Справжньою людиною є той, хто ніколи не допустить супроти свого народу шкідливого вчинку, хто радше вмере, аніж допустить до релігійної чи національної зради, пам'ятаючи, що зрада — це тяжкий гріх перед Богом і сором перед Батьківщиною.

9. Справжньою людиною є той, хто старається якнайкраще виховати себе і своїх дітей, якнайбільше їх навчити, якнайкраще розвинути здібності, пристосувати себе і своїх дітей до життєвої боротьби за існування, пам'ятаючи, що від здібностей, уміння і гарту одиниць залежить могутність рідного народу, його моральна і матеріальна сила.

10. Справжньою людиною є той, хто старається поглибити і поширити свою освіту, ширить її серед своїх ближніх, пам'ятаючи, що тільки свідомий і освічений народ спроможний здобути собі людські права.

11. Справжньою людиною є той, хто дбає про власне здоров'я і здоров'я своєї рідні, є тверезим і опадним та ширить принципи тверезості й опадності, пам'ятаючи, що фізичне здоров'я, тверезість та опадність — необхідні умови сили одиниць і народу.

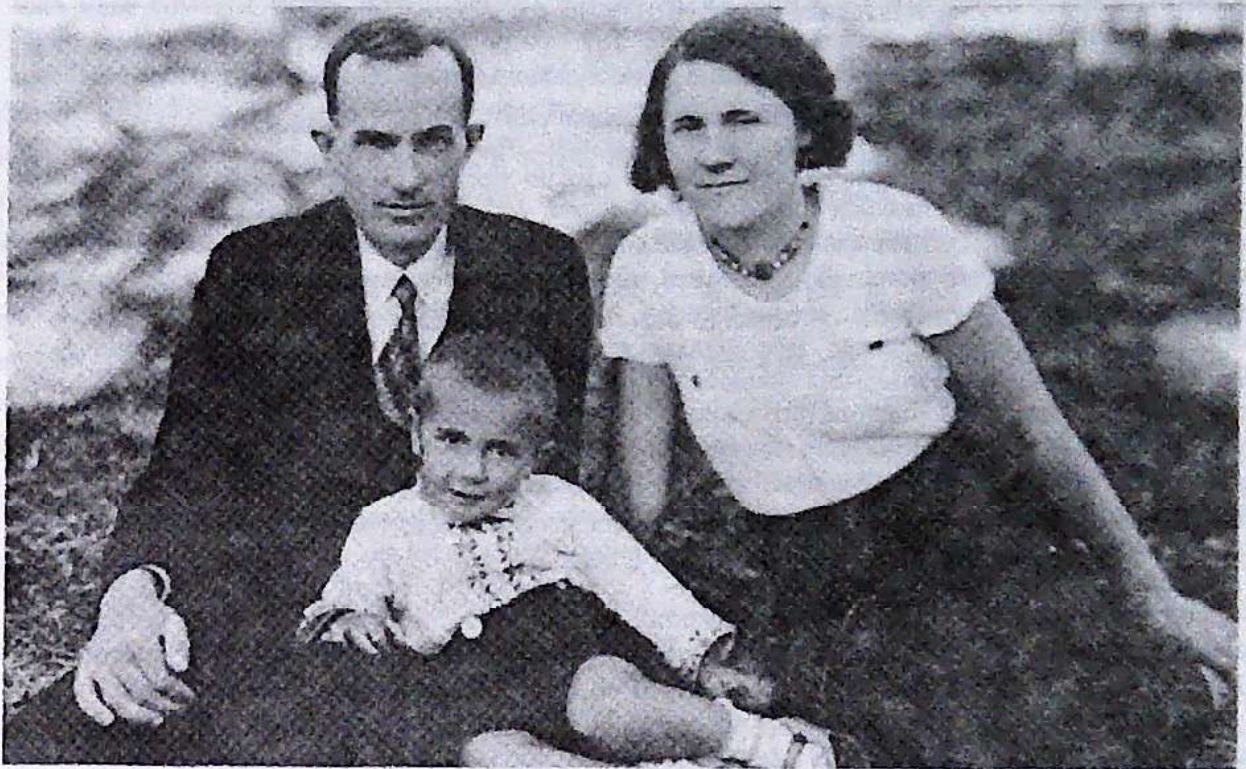
12. Справжньою людиною є той, хто своє добро і щастя тісно зв'язав з добром і щастям рідного народу, а тому завжди і всюди, у всіх своїх ділах, словах і помислах дбає про добро народу, пам'ятаючи, що добро народу є і його добром.

Всі українці повинні прагнути стати справжніми людьми!

АКРОСТИХ

У мене є одно кохання,
Котре не зраджу я вобік,
Росло воно не день, не рік,
А із мною виростало
І квіткою рясною стало...
Не одцвіте моє кохання,
А буде в серці до сконання.

МАРУСЯ КУКУРУЗОВА-КОРОЛЬ
(до 90-річчя від дня народження)

Марія Кукуруза з чоловіком Павлом і сином Павлом. Ужгород, 1935р.

Дня 18-го грудня 1995 року після довгої недуги перестало битися серце Марусі Кукурузової-Король, співачки та артистки закарпатських театрів. Після похоронних відправ у Міннеаполісі 21-го та 22-го грудня, поховали ми її 23-го грудня на українському цвинтарі св.Андрія в Бавнд Бруці, Нью Джерсі.

Покійна вродилася 1-го січня 1907 року. Родина жила в Ужгороді, де Покійна закінчила студії в ужгородській реальній гімназії. Від ранньої молодості любила співати і вже в 3-ій гімназійній класі вступила в церковний хор ім.Братства Кирила й Методія, який співав тоді регулярно в ужгородській катедральній церкві. Вона була солісткою цього хору.

Після закінчення гімназійних студій працювала кілька років на пошті в різних місцевостях Закарпаття, а з часом дістала працю в Ужгороді в асекураційному товаристві «Бескид», головою якого був о.А.Волошин. Маючи велику любов до української пісні та глибоке потягнення до українського театрального мистецтва, вступила в цей час до «Руського Театру товариства «Просвіта», але з фінансових причин цей театр довго не втримався.

У 1929 році вийшла заміж за Павла Кукурузу, родом із центральної України, який став на Закарпатті видавцем книжок та дуже популярного місячника «Пчілка», журналу для молоді. Маруся багато помагала чоловікові в його роботі та в адміністрації видавництва. При тому брала участь у громадському хорі Ужгорода «Бандурист» під керівництвом диригентки Платоніди Росіневич-Щуровської та виступала в новоствореному чеською мовою театрі «Карпаторусский театр». Хоч як вона любила сцену, щасливою в цьому театрі не була, бо довідалася, що вистави будуть давати крім української мови і російською та карпаторуським «язичієм». Всі артисти в цьому театрі зголосили свою

національність як «руській» або «русинка», а вона була єдиною, яка зголосила себе українкою. «Була я там, як біла ворона між ними», — згадує сама в своєму життєписі. Їздила вона з цим театром на гастролі по провінції, де народ сприймав українські п'єси з радістю, але російських п'єс та мови він не розумів і театр успіху не мав.

У 1933 році четверо артистів, включно з Марусею Кукурузовою, покинули «Карпато-руський театр» і перейшли до українського театру «Нова сцена», який зорганізували вже раніше брати Шерегі — Августин та Євген. Тут праця театру розгорнулася на всю силу, їздили по селах з гастроллями, і люди їх всюди приймали щиро. Прекрасний голос Марусі — високе ліричне сопрано — чарував усіх. Здавалося, що театр має велике майбутнє.

Однак світові події — Віденський арбітраж, трагічна весна 1939 року, окупація Закарпаття мадярами, арешти — перервали й працю театру. Мадяри арештували й Павла Кукурузу. Коли Марусі вдалося вирвати його з рук мадярів, вони втекли із Закарпаття і опинилися в Празі. Тут створилася театральна студія, куди разом з іншими артистами-втікачами вступила й вона. Та і звідси прийшлося незабаром тікати, і так, через Чехословаччину й Німеччину, добралися до Америки, в Міннеаполіс. Всюди, де тільки закидала її доля, вона зразу зголошувалася до церковних та громадських хорів. У Міннеаполісі була засновницею і членом громадського хору «Дніпро» протягом 33 років. Була вона і довголітнім членом церковного хору в Міннеаполісі. Взялася Маруся тут і до праці з молоддю і з великим успіхом поставила з нею п'єсу «Лісова пісня» Лесі Українки. Була вона також членом Союзу Українок не тільки в Ужгороді, але і в Празі, і в Міннеаполісі. Також входила до Союзу Артистів Чехословаччини, Об'єднання Мистців Української Сцени (ОМУС), Спілки Театральних діячів України.

Хоч якою завантаженою була театром і громадською роботою і хоч здоров'я чоловіка — яке зруйнувалося в німецьких кацетах — сильно турбувало її, вона ніколи не переставала надіятися, що колись таки буде мати дітей. Щойно на 44-му році життя, уже з Міннеаполісі, Господь вислухав її бажання й обдарував її донечкою Оленкою.

Павло Кукуруза помер в Міннеаполісі у 1978 році, що було для неї тяжким ударом, адже прожили разом майже 50 років. З часом вона вдруге вийшла заміж за Романа Короля, родом зі Львова, який з любов'ю, ніжністю та відданістю заопікувався нею в її похилому віці, а особливо під час її недуги, яка прикула її до ліжка на довгі місяці.

Пізнала я Покійну ще в моїх дитячих роках, коли вона працювала в бюро асекурації «Бескид», де працював книговодом і мій батько. Павло Кукуруза і мій батько стали щирими друзями, співпрацювали у видавництві, в літературі, у вихованні молоді, на народній просвітницькій ниві. Наші дві родини часто проводили разом свята, планували зустрічі, їздили разом на прогульки по прекрасних Карпатських горах. Коли Кукурузи на початку 1930-их років втратили свого трирічного сина Павлика, ми так само боліли їхньою втратою, як і вони. Коли наші родини досягали вимріяні мети у своїй праці на полі освідомлювання народу, ми разом втішалися нашими досяганнями, як одна родина.

Воєнна завірюха порозкидала нас по різних країнах, і обі родини розійшлися різними дорогами по світі, щоб десь зачепитися і почати будувати собі нове життя. З Божої волі так сталося, що і Покійна з чоловіком, і я опинилися в тому самому місті Америки — в Міннеаполісі. Це так, певно, Доля хотіла, щоб ми могли жити близько себе і допомагати собі в умовах, які спричиняли обом нам великі труднощі. Ніжність, любов і прив'язання Покійної до мене давали мені відчуття, що я знову маю маму коло себе. Вона була для мене завжди великою поміччю в моїх тяжких годинах життя. Я щиро вдячна Господеві, що звів нас тут разом, бо моя самота була б багато більш пркою, коли б вона була не стояла біля мене.

Нехай її пам'ять буде назавжди між нами!

25 грудня 1995р.

Зірка Гренджа-Донська,
Міннеаполіс, США

ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКА БЕЗПАРТІЙНА ДЕМОКРАТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ (До 100-річчя з часу заснування)

Наразі невідомо, чи оглядалися свого часу організатори Народного Руху України на досвід попередніх подібних організацій, чи просто імпровізували, виходячи з нагальних потреб. Але вони все одно потрапили у колію, прокладену рівно сто років тому і певний час саме нею і просувалися. Тому події вікової давності допомагають прояснити наше заплутане сьогодення.

Сто літ тому українство точно так же було розколоте на різні угруповання з причин принципових, випадкових, а найчастіше — через особисті амбіції окремих діячів. Щаслива, але невдачна ідея об'єднати усі, які лиш можливо сили, в одну організацію — нехай аморфну, непевну, дитинну, але справді загальноукраїнську — з'явилася в Олександра Кониського. Після усіх зовнішніх ударів і ще болючіших внутрішніх зрад, яких зазнало українство у XIX ст., створення такої організації було вкрай проблематичним. Але вкотре вже у нашій історії націотворча структура таки зродилася на попелищі ілюзій та снів.

Другим ініціатором організації був Володимир Антонович. Як пише дослідник В.Ульяновський, «Антонович був дуже занепокоєний виникненням різних політичних партій та груп, які займалися теоретизуванням і тим відмежовувалися від народу, його потреб та рівня розвитку, породжуючи своєрідний політичний аристократизм закритого типу (нелегальні організації). Натомість він продовжував закликати до створення неформальних легальних гуртків для культурно-освітньої та наукової роботи». На початку 1897р., їдучи на лікування до Риму, Антонович зупинився у Львові, де його вразили чергові сварки навколо Наукового товариства ім.Шевченка. Це ще більше зміцнило його намір створити організацію, яка б піднялася над дріб'язковими чварами.

Невдовзі у Києві відбувся з'їзд громад, на якому і проголошено виникнення ЗУБДО. Вона об'єднала діячів з київської «Старої громади», членів «Братства тарасівців», Полтавську, Чернігівську, Одеську та Петербурзьку громади, окремих осіб з інших міст. 1900р. організація нараховувала близько 150 чоловік. З 1901-1903р. вона стає спілкою автономних громад і, крім культурницької, займається також політичною діяльністю. 1903р. Рада ЗУБДО розробила проект програми. Але учасники з'їзду розійшлися у поглядах, чи доречними є вимоги автономії і федерації, які могли відлякнути багатьох членів провінційних громад, що займали різні державні та земські посади. Члени Ради Науменко і Беренштам вважали, що подібна програма всіх не задовільнить і може викликати розкол і ліквідацію ЗУБДО, яка вела велику видавничу роботу, ініціювала видавництво «Вік», утримувала журнал «Киевская старина», стимулювала кооперативний рух, тобто була аналогом тодішніх західноукраїнських «Просвіт».

Всупереч цим побоюванням восени 1904р. на з'їзді ЗУБДО перетворено на Українську Демократичну Партію з такою програмою:

- 1) ліквідація політичного абсолютизму, парламентаризм;
- 2) свобода слова, особи і віри, свобода зборів, спілок, страйків;
- 3) запровадження народної мови у школах, судах, адміністрації;
- 4) здійснення національної автономії, створення, крім всеросійського парламенту, українського сойму;
- 5) восьмигодинний робочий день, державна пенсія для калік і немічних, пенсія для робітників по досягненні ними 60 років, прогресивно-доходовий податок, націоналізація державних, монастирських, удільних та казенних земель на Україні і передача їх у користування селянам.

Але ця програма нікого не задовільнила, почався розбрат. Старші члени організації відмежовувалися, вважаючи програму занадто радикальною. Молодші й енергійніші діячі оцінили її як замало революційну і на початку 1905р. заснували Українську Радикальну партію, яка, беручи до уваги брак національної свідомості серед мас, зосередила діяльність на виданні політичних брошур у Львові та Петербурзі. Але набути сподіваного впливу на маси радикали так і не змогли, тому восени 1905р. вони об'єдналися з демократами в Українську Демократично-Радикальну партію. На її базі, після розгрому революції, 1908р. створено таємне надпартійне Товариство Українських Поступовців для координації українського національного руху і його оборони перед наступом російського шовінізму. ТУП очолювала обира на щорічних з'їздах Рада, до якої входили М.Грушевський, Є.Чикаленко, І.Шраг, С.Єфремов, С.Петлюра, В.Винниченко, П.Стебницький, Д.Дорошенко, А.В'язлов, Ф.Штайнгель, А.Старицька. ТУП тісно співпрацювало з українською депутацією у Думі. 1917р. на базі ТУП виникла Центральна Рада.

Без ЗУБДО не було б очоленої Центральною Радою української революції 1917р. — принаймні такої, яку ми мали. Національно-державницька ідея пережила двадцятилітній інкубаційний період в лоні ЗУБДО і її наступниць. Від них же іде і той імпульс, який призвів до культурного відродження в рамках політики українзації 20-х років. Історія подібних організацій, коли вона буде нарешті написана, стане повчальною історією українців, які вміли не тільки тужити і звинувачувати, але й перемогти у, здавалося б, безнадійній борні.

Сергій Федака,
доцент Ужгородського університету

ЗАКАРПАТСЬКИЙ ВІСТУН ПОГОДИ.

Погоду можна пізнати, але тільки на оден, а найбільше кілька днів наперед. Отже:

По сонцю: 1. Як сонце заходить за грубі хмари, а східне небо червоне, або коли сонце червоно заходить з пасмами темних облаків, то можна надіятися дожджу.

2. Як сонце заходить в білих облаках, так, що з тих облаків ледви його розпізнати можна, або як сходить при червоному північному небі, тоді можна надіятися вітру.

3. Як сонце заходить на червоному небі, або як при сході показує краску дуги, яка уступає в міру піднімання сонця, а хмари плавають на захід, тоді буде добра погода.

По місяцю: 1. Коли місяць блідо виглядає, а роги його тупі, тоді буде дождж.

2. Коли місяця не видно 3 або 4 дні по зміні, а вітер з півдня, треба надіятися дожджу.

3. Обручка довкола місяця показує на змінність погоди. Коли обручку видно не на всіх сторонах однако, тоді приходить буря, звичайно з противної сторони того боку, де видно було невіразно обручку.

4. Коли місяць виглядає дуже великий і червоний, або як його рожки виглядають чорняво, то надіятися треба вітру.

5. Коли місяць ясний і береги його остро означені, то буде добра погода.

6. Коли четвертого дня по зміні місяця його рожки остро одзначаються, тоді остане добра погода аж до слідуючої зміни.

По звіздах: 1. Коли звізди ясні і блиском миготять, тоді буде погода, а в зимі мороз.

2. Коли звізди мутні і великі, тоді сподівати ся треба дожджу.

3. Коли звізди виглядають якби порушили ся, тоді буде вітер.

По сумерку: 1. Коли по заході сонця західне небо має пурпурову краску з легким облаком, тоді буде другого дня погода. Коли барва неба блідо жовта й розширюється далеко на схід, то наступить зміна погоди.

2. Коли по заході сонця східне небо дуже червоне або мідяне, то ймовірно буде дождж.

3. Коли вечірній сумерк продовжується, то значить, що повітря у високих верствах, хоть ясне, переповнене вогкостію, тому надіятися треба дожджу.

Люде віщують погоду ще з ось таких признаков:

Весна. Коли весною перві жаворонки низько літають або пісні свої уривають скоро і мовчки возносяться в гору, тогди надіятися слотної весни.

Слимаки (слимуш) на полю указують, що вже не будуть морози. Тупі в маю предсказують, що в юнію буде холодно і що гід буде добрий на сіно й солому, но плохий на жито.

Если майські хрущі (бумбаки) показуються заскоро в апрілю, тогди надіятися слотної весни.

Весна — наш батько й мати, хто не сіє — не буде збирати.

Весною дождж парить, осінню мочить.

Літо. Если літом ластівки дуже високо літають, то наступить туча з громами.

Чим більше мух, тим довше літо.

Если ластівки одлітають в августі, буде скоро зима.

Коли береза перед вульхов зеленіє, сухе буде літо.

Люди раді літу, а гіюли цвіту.

Осінь. Если в осени много павуків буде, буде довга осінь і тверда зима. Аж на Успеніє красний час, красна буде осінь.

Зима. Чим вище в стогах закладають миши свої гнізда, тим мокрійша буде зима. Если лізут під стогами в земаю, дуже люта буде зима.

Если зимою вода в потоці нараз потепліє, то скоро надіятися можна великої студени.

Коли свиня солому несе — на студінь. Коли терен цвіте — студено має бути. Коли много жолуди на дубі — слаба буде зима.

Коли когут в час твердої зими в ночі, в незвычайном часі піє, попустить зима.

(3 Календаря «Просвіти» на 1923 рік).

НАРОДНА ПОЕТЕСА

До 90-річчя від дня народження Миколаї Божук

Миколая Божук

У першій третині нашого, століття в українському процесі Закарпаття появились нові жіночі імена. До старших представниць літератури — Марійки Підгірянки та Ірини Невицької — приєдналися Миколая Божук, Марія Дуфанець та Маруся Тисянська (Кабалюк). Промовляли вони різною силою художнього слова, були в них неоднакові можливості і неоднаковий талант, але об'єднувала їх любов до свого народу та патріотизм. У боротьбі за піднесення культурного рівня українського населення Закарпаття не шкодували ні своїх сил, ні здоров'я. Працювали вони переважно вчительками у важких, нестерпних умовах міжвоєнної Чехословаччини. Особливо важкою і трагічною була доля Миколаї Божук. Померла вона у розквіті творчих сил, на 31-у році життя, але всупереч тому, її творчість залишила помітний слід в українській літературі Закарпаття 20-х і 30-х років.

Миколая Божук — це літературний псевдонім Васи́лини Божук-Штефуци, яка народилася 3 січня 1907р у селі Великий

Бичків у багатодітній сім'ї. Початкову освіту здобула у рідному селі та Ясінях, де відвідувала горожанську (неповну середню) школу. Будучи студенткою Ужгородської учительської семінарії, вона багато читала, знала творчість Т.Шевченка, Лесі Українки, І.Франка, В.Стефаника та інших українських та іноземних письменників. На формування характеру й світогляду М.Божук мало вплив середовище, в якому вона росла. Великобичківська «Просвіта» була одною з найбільш діючих у краю. В «Просвіті» працювали хор, оркестр, драмгурток, бібліотека, ставились вистави класиків української драматургії тощо. Після закінчення учительської семінарії у 1928р. М.Божук використовувала свої знання, вчителюючи в закарпатських селах Липчі, Драгові, Липовці, Великому Бичкові, містах Хусті і Рахові, де поселилась разом з чоловіком Михайлом Штефуцою.

М.Божук ще студенткою друкувала свої вірші в журналах «Пчілка» та «Наш рідний край». Пізніше появились її поезії в «Учительському голосі», «Літературному листку», коломийській «Жіночій долі», львівській «Новій хаті». У 1930р. появилася перша (на жаль, і остання), збірка творів названа «Поезії», в якій поетеса оспівала велич і красу рідного краю і яку тогочасна критика тепло привітала. Творчість талановитої авторки високо оцінювали Микола Лелекач, чеський літературний критик Антонін Гарт, Володимир Бірчак, Євгеній Недзельський та інші. Деякі її поезії переклав чеською мовою А.Гарта, а словацькою — письменник і культурний діяч Антон Придавок. У 1935р. М.Божук

готувала до друку збірку своїх віршів під назвою «Мережки», яка, на жаль, не появилася. Вірші пропали, як пропала під час війни вся спадщина поетеси. М.Штефурці, однак, після багаторічних розшуків вдалося знайти деякі з них.

Творче життя талановитої закарпатської поетеси обірвалось 4 січня 1938р.

Свої знання, велику любов до світочів української і всієї світової культури вона щедро роздавала вихованцям, гуртувала навколо себе молодь, пропагувала безсмертне слово Великого Кобзаря. Про її невсипущу енергію свідчить і те, що вона брала активну участь в учительському хорі, організувала в селах курси народних танців, сприяла розвитку «Пласту» та «Просвіти», організувала літературні вечори, де була прекрасним декламатором. М.Божук була активна в Жіночому союзі, вболівала за долю українського народу. Вона розуміла благородне призначення народного вчителя, про що в автобіографічному вірші «Прощай, матусю», писала:

*Прощай, матусю, ой прощай.
Не бійсь — се кличе рідний край.
Се праця кличе і жене
У даль мене!..*

*Я буду зорі розсівать,
До тебе вісті посилають...
Ой час, матусю, — не ридай.
Прощай, прощай!*

Ім'я поетеси М.Божук ввійшло у різні енциклопедії української літератури. Про вірші М.Божук Рильський писав, що «вони є одне з багатьох свідчень великої духовної сили українського народу...»

Любов Бабота,
кандидат філологічних наук, Пряшів, Словаччина

Миколая Божук

*Твої слова, мов ті чари,
Серце огортають,
І завжди вони для мене
Дивні скарби мають.*

*Ой коли б я крила мала
І пташкою стала,
То до тебе б полетіла,
Все б тобі сказала!*

*Ой не можу, ой не можу
Пташиною стати,
Але можу я у мрії
До тебе літати.*

Ужгород, 10 квітня 1927р.

ЗІ МНОЮ, СЕСТРО...

*Зі мною, сестро моя рідна!
Надія й радість ти мені!
Ходім зі мною, сестро, разом
На втіху рідній стороні!
Ну, разом, сестро. Чути голос —
То клич народу скрізь луна!
І звідкись пісня долітає,
Така чудна, така сумна!*

*І от нависла темна хмара
Та ясне сонце застеля.
А там хтось хилиться на вітрі...
А хтось і з вітром тим гуля...
Зі мною, сестро, моя рідна!
Будь другом щирим ти мені!
А нуж до праці, сестро любя, —
На втіху рідній стороні.*

Липча, 12 грудня 1930р.

ВИЗНАЧНИЙ ПРАЦІВНИК НА НИВІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ (з прощальної промови Левка Довговича на похороні Ю.А.Шерегія 1 червня 1990 року у Братиславі)

Ю.А.Шерегій

Підсумки колосальної, майже 70-річної праці Ю.А.Шерегія на ділянці театрального мистецтва й культури важко підрахувати. Вже від 14-ти років свого життя не пропускає ні однієї вистави театру товариства «Просвіти» в Ужгороді. У 1923 р. під досвідченим керівництвом корифеїв українського театрального мистецтва Садовського, Біличенка, Гайовського, Аркаса виконує свою першу «велику» роль «Грома» у «Вечірньому гості» Черкасенка і з того часу приймає псевдонім «Юрій Грім». Разом зі своїм братом Євгеном, будучи студентами гімназії в Ужгороді, в 1925 — 1926рр. ставили театральні вистави й різні програми в товариствах «Пласт», «Кирило-Методіївське Братство», «Культура».

На Філософському факультеті в Празі, при Союзі українських студентів, організував драматичний гурток «Верховина», з яким протягом трьох років поставив 14 прем'єр. Крім режисерських обов'язків, виконував і чільні ролі у своїх постановках.

У 1929р. написав свою першу комедію «Нова генерація», яку, з музичним оформленням брата Євгена, поставив у вересні 1929р. в Ужгороді, а в грудні — у Празі.

Після закінчення студій у Празі заснував в Ужгороді у 1931р. музично-драматичний гурток «Веселка». Будучи професором гімназії у Хусті, організував при Пласті драматичний гурток, з яким — разом з братом Євгеном як диригентом — вперше на Закарпатті підготував постановку опери «Запорожець за Дунаєм», з якою у 1933р. успішно репрезентував Закарпатську організацію Пласту на 4-му світовому Джемборі в Угорщині.

З Хустського музично-драматичного гуртка у 1934р. виникає Краєвий пластунський хор з драматичною секцією, яка у 1936р. перетворилась у театральну дружину «Нова Сцена» при філії «Просвіти» у Хусті, а згодом, у 1938р., як реєстроване дружество «Нова Сцена» в Ужгороді. Таким чином, вперше в історії Закарпатської України виникає Український професіональний театр, організатором та іменованим директором якого став Юрій Августин Шерегій. Протягом 5-ти років з акторами «Нової Сцени» вивчив 34 прем'єри і здійснив 240 вистав по всьому Закарпатті, в Кошицях, у Празі та інде. І це все на власні кошти, без державних субвенцій. Не без причин тодішню ужгородську «Нову Сцену» ще й сьогодні згадують як «дитину» братів Шерегіїв.

У 1939 р. Ужгород зайняли угорські війська. «Нова Сцена» переїжджає до Хусту і на протязі трьох з половиною місяців здійснила 12 прем'єр і 63 вистави по навколишніх селах. Однак дні Українського народного театру «Нова Сцена» у Хусті та його головного режисера й директора, Юрія Августина Шеретія вже тоді були пораховані. Після розстрілу останніх захисників маленької Карпатської республіки зникає і Український народний театр «Нова Сцена».

Розпочався тернистий шлях емігранта-вигнанця по чужих краях. Проте велика віра в Бога, до якого він ціле своє життя покірно звертався у своїх молитвах, і безмежна любов до свого народу, приводять його між своїх у Югославію, до Бачки, де провід «Просвіти» доручив йому реорганізацію театрального ансамблю. З великим ентузіазмом працює між нашими земляками в різних селищах, а головне в Руському Керестурі. Реалізує 16 прем'єр переважно української класики, вчить молодь танцювати українські народні танці, продовжує писати і ставити власні драматичні твори. З безмежною вузкістю у серці, але не без надії, очікує своїх найближчих з окупованої, рідної і далекої Закарпатської України. Дякуючи Богу, дочекався. Його віддана і вірна дружина Анна з великим порозумінням і пожертвою, як і в попередні роки, допомагає йому і на чужині здійснювати його фанатичну діяльність на полі рідної культури.

У 1940 р., разом з родиною, переїхав до Праги, де вже весною 1941р. із бувших лицедіїв «Нової Сцени» (також емігрантів) та дальших земляків відкрив Українську драматичну студію і за 4 місяці ставить 9 прем'єр. У 1942 — 1945рр. продовжує збирати й упорядковувати матеріяли до своєї ціложиттєвої праці «Нарис історії українських театрів на Закарпатській Україні і в ЧСР від 1918 до 1948р».

Цю величезну працю в 3 томах (1300 сторінок і 650 ілюстрацій) закінчує в 1971р. В тому часі гостює в театрах Галичини (у Львові, Дрогобичі) як режисер.

У вересні 1945р. Шеретій спішить ближче до своїх — свої же його не прийняли. Беруть чужі і дають посаду художнього керівника та режисера у прашівському Словацькому театрі, де за два театральні сезони поставив 18 прем'єр. Однак серце тягне до своїх — з усіх сил, хоч часом і нелегально, допомагає Івану Грицеві-Дуді заснувати Український народний театр у Пряшеві, в якому в 1946 — 1948рр. щось явно, але більшість тайкома, ставить 10 прем'єр.

Директор кошицького державного театру Янко Бородач, високо оцінюючи фахові знання нашого покійного, ангажував Юрія Августина першим режисером опери вищезгаданого театру, в якому протягом 1947 — 1954-их рр. ставить 28 опер світової класики, словацьких авторів, однак і тут, як тільки має маленьку можливість, ставить своє, рідне. На кошицькій сцені в його перекладі звучать невмирущі тони «Наталки Полтавки», «Ой, не ходи, Грицю», «Сорочинський ярмарок» і «Запорожець за Дунаєм» — це же була перша українська опера на Словаччині взагалі, мала величезний успіх — протягом трьох сезонів понад 75 реприз. Ті само співогри ставить з аматорськими гуртками по цілій Словаччині — в Кошицях, Жіліні, Брезні, Спишських Влахах, Виходній, а Пухов за «Наталку Полтавку» отримав першу нагороду у змаганні «Іраскув Гронов».

Якраз ота систематична реалізація українських драматичних творів у чужому, не українському середовищі, однозначно свідчить про фанатичну любов Ю.А.Шеретія до свого рідного і ставить його на перше місце в поширюванні шедеврів нашої класики на Словаччині.

І нарешті, чужі призначають до своїх, щоб заснував оперу при Українському народному театрі в Пряшеві. З великим захопленням і надлюдською енергією, не знаючи відпочинку — робив все ж таки для своїх — zorganizував за короткий час 75-членний колектив, який складався з солістів, хору, балету та оркестру. Випрацював проект 5-

річного драматургічного плану для опери Українського народного театру. Появилась на світ Божий дальша «дитина» з плеяди Шеретів. Та не надовго. Після двох років і семи прем'єр, свої же, псевдо-миті, ліквідують українську співогру в Пряшеві.

Він переходить працювати до Сільського театру в Братиславі, пізніше до Угорського обласного театру в Комарні, працює режисером у Парку культури й відпочинку в Братиславі, вчить у Народній школі мистецтв. Однак при першому зичливому моменті вертає до своїх. І так виникає дальша «Шеретівська дитина» — Клуб імені Тараса Шевченка приятелів міста Києва при Районному осередку культури в Братиславі 1, а при клубі хор, танцювальний і драматичний гуртки — само собою, майже щорічно з одною прем'єрою з української класики.

Ю.А.Шеретів протягом свого життя здійснив понад 255 постановок, з того майже 200 музичних вистав, вивчив 28 народних танців, написав 32 драматичні твори, переклав з української мови на словацьку і навпаки 25 п'єс, оперет і опер, виховав десятки акторів, які грають у різних театрах Чехії, Словаччини та Югославії, писав спогади, статті, критичні зауваження.

Отак прожив своє життя Заслужений працівник культури, Юрій Августин Шеретів — режисер, актор, драматург, письменник, історик і педагог, але передусім чесна людина, яка навіть у тих найскладніших життєвих умовах ішла вперед, залишаючи за собою християнську любов і добро. Його ім'я золотими літерами буде записане в історії нашого народу.

Левко Довгович,
Кошиці, Словаччина

(Скорочений передрук з книжки: Юрій Шеретів. Нарис історії українських театрів Закарпатської України до 1945 року. — Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто — Пряшів — Львів, 1993. — с.365-367).

ЗДОРОВІ ДУМКИ

Чоловік без волі, що кинь на притоні.
Не місце чоловіка красить, а чоловік місце.
Як бідний плаче, то ніхто не баче, а як багатий скривиться, то всяке дивиться.
Не той убогий, що мало має, а той, що багато жадає.
Добрий, як спить.
М'яко постелено, та твердо спати.
У дитини заболить голова, а в матери серце.
Малі дити — мала жура, а великі — велика жура.
Лихо ходить не по дереву, а по людях.
Своя хата, своя стріха — свій батечко, своя втіха.
Своя хата не ворог — коли прийдеши, то прийме.
Чужа хата — гірше ката.
Шануй батька та Бога — буде тобі усюди дорога.
Плачем ділу не допоможеш.
Добре роби, добре буде.

(3 Календаря «Просвіта» на 1923 рік).

ПОЕТ УКРАЇНИ

20 січня 1997 року минає 100 років від дня народження відомого українського поета і літературознавця Євгена Маланюка. Народився поет на Херсонщині. Реальну гімназію закінчив в Єлисаветграді, політехнічний інститут — у Петрограді. У час I світової війни навчався у Київській військовій школі, після проголошення у 1917р. української держави став старшиною армії Української Народної Республіки. 1920р. змушений емігрувати, спочатку у Польщу, відтак — у Чехо-Словаччину, по закінченні II світової війни — у Регенсбург, а 1949р. — у Нью-Йорк. Помер 1968р.

Євген Маланюк — автор численних поетичних збірок і літературно-критичних праць та есе. Частка життя і творчості поета пов'язана із Закарпаттям.

Євген Маланюк

ЗАКАРПАТТЯ

*Хати мої, хати, низенькі, бідні й рідні
В тонкій мереживі зазеленілих віт!
Тут ще чорніш кількастолітні злидні
Підкреслює карпатський краєвид.*

*Корчма й нотар. А хліба — ні кавалка,
І світить ребрами замурзана марга.
Під мовчанку села балака тільки балка —
То Турія — по ріці — наріка.*

*Сини ростуть — неплодні самосї,
Доньки, як цвіт, — на наймички роздай,
Бо над ім'ям — тила мара «Росї»,
Щоб ти не був землі своїй газда.*

Порошково, 1927

ВЕСНА

*Співає сонце: «Слава в вишніх».
Весняний день в теплі умлів.
Бує на розквітлих вишнях
Солодке молоко землі.*

*Знов — знаю — сонце сльози витре,
Весна покличе в далечинь.
Чому ж рида бандура вітру?
Чому від хмар холодна тинь?*

*Чому ж так солодко до болю —
Молитись, плакати, радіть?
Все сниться, сниться рідне поле,
Юнацтва незабутня мить.*

*Все сниться молоко на вишнях,
Та не на цих, а тих, що там, —
Де яре сонце славу в вишніх
Співа полишеним степам.*

БУТИ ХРИСТІЯНИНОМ — ЗНАЧИТЬ БУТИ ПАТРІОТОМ (з урочистостей на честь 75-річчя єпископа Івана Маргітича)

Президія урочистого вечора.
Другий справа — ювіляр єпископ Іван Маргітич,
крайній справа — єпископ Йосиф Головач,
третій справа — голова «Просвіти» Павло Федака,
крайній зліва — проф. Микола Зимомря.

Беручись за написання інформації про урочистості, які пройшли в Ужгороді 4 лютого 1996р. з нагоди 75-річчя від дня народження Високопреосвященного Владика Івана Маргітича, пригадав відому назву статті «Промінь світла у темному царстві». Ці слова цілком можна віднести до Івана Маргітича, котрий для багатьох українців і був саме тим променем світла в темному царстві свавілля й силоміць насадженого безбожництва. За усталеною традицією згаданих часів ієрархувати дозволялося лише так званих «слуг народу», імена ж тих, хто вірою і правдою служив Господу, ніс Його слово, проповідуючи в народі Віру, Любов і Надію, радше було й не згадувати. Та все ж завдячуючи таким подвижникам Віри й Духу, як Іван Маргітич, крига скресла, Господь почув молитви живих і мільйонів убієнних українців, подарувавши нам можливість

мати свою державу. Якою вона буде, залежатиме від нас самих.

Відзначити 75-літній ювілей Єпископа Івана Маргітича, людини напроцуд скромної і навіть аскетичної, взялися крайове товариство «Просвіта» (П.Федака), асоціація «Світ культури» (М.Зимомря), об'єднання Союзу українок (О.Ганич), рада Українського хорового товариства ім. о. А.Волошина (В.Дзюбатий). Влада ж наша, ні обласна, ні міська не спромоглася навіть

У залі урочистого вечора

делегувати когось від себе, аби хоча б привітати Владику, мотивуючи, напевно, своє рішення тим, що держава відділена від Церкви. Хоча подібні посткомуністичні рецидиви нинішньої влади наводять на думку, що вона чим далі, тим більше відокремлюється і від самого народу.

Та все ж, завдячуючи згаданим і десяткам інших людей, вечір, присвячений 75-річчю Єпискода Івана Маргітича, який відбувся у Народному Домі товариства «Просвіта», пройшов урочисто і тепло. Величезна кількість людей прийшла сюди холодного недільного надвечір'я не за примусом, а за велінням совісті й покликом душі.

Відкриваючи зібрання, голова крайового товариства «Просвіта» Павло Федака відзначив, що Іван Маргітич належить до тих визначних постатей нашої історії, які сяли серед народу вічне, розумне, добре, несли важкий хрест правди, не скорились ні мадярсько-фашистському, ні комуністичному режимам, свято берегли традиції предків, навіть у підпіллі наближаючи час незалежності України.

Ніби продовжуючи цю думку, голова асоціації «Світ культури» професор Микола Зимомря так охарактеризував цю визначну постать: «Якщо коротко говорити про те, що визначає біографію Івана Маргітича, то це терпіння і праця — дві великі сили, які вели його на свою Голгофу. Мало хто знає, як багато докладав і докладає він зусиль, щоб усі християни обнялися, щоб душі їхні не роз'єднувалися, а об'єднувалися в любові до Бога й України».

Із вітальними промовами до ювіляра звернулися Преосвященний Владика кир Йосип Головач, котрий передав привітання від Мукачівської греко-католицької єпархії й особисто від єпископа-ординарія Івана Семедія, який, на жаль, не зміг прибути на урочистості у зв'язку з від'їздом; секретар облорганізації Товариства політв'язнів і репресованих Омелян Росул; голова облорганізації Союзу українок Оксана Ганич; заступник голови Християнсько-демократичної партії України, голова Християнсько-народної спілки Закарпаття Віктор Бедь, співголова Конгресу інтелігенції Закарпаття Михайло Сюсько; професор Іван Мешко; голова облорганізації Спілки письменників України Василь Поп; голова правління акціонерного товариства «Геліос» Федір Вовканич; отець Василь Данилаш із В.Березного; диригент хору ім. о. А.Волошина Ярослав Кирлик; доцент Йосип Баглай та багато інших. Майже кожен із виступів закінчувався виконанням хором ім. о. А.Волошина «Многая літ», на що в кінці вечора хтось із його ведучих зауважив, що Господь нині неодмінно почув наші численні прохання й обов'язково подарує ювіляру ще многая і благая літ.

Художник Антон Ковач вручив Владиці його портрет у власному виконанні, а викладач Ужгородського музичного училища, солістка хору «Кантус» Оксана Шолох, хор Ужгородського греко-католицького кафедрального собору ім. о. А.Волошина подарували Єпископу і всім присутнім незабутні божественні мелодії.

Кульмінацією зібрання стало звернення самого Преосвященного Владики Івана Маргітича, в якому він щиро подякував за побажання, розділивши їх порівну між присутніми, а також наголосив, що у своїй проповідницькій діяльності він завжди проводив і проводить думку про те, що віра в Бога і патріотизм повинні бути паралельні й нероздільні. Якщо християнин не є патріотом своєї землі та народу, то він не християнин. Тож дослухаймося до цих мудрих слів Владики!

Олесь Ладижець

Дещо про садівництво

Не на кожному місці удасться кожде дерево. На мокрих рівнинах у тяжкій почві удаються сливи, а вже яблуня чи груша буде тут хворіти та по короткім часі згине. На сухих рівнинах і на збочах легких йде вже і яблуня і груша та черешня. В положенню замкненім яблуня терпить на усякі хвороти, а головно на т.зв.корову мшицю. Ще вище, на каменистій почві, ще добре йде черешня та вишня, а інші вже ні.

Оріх займає забагато місця в саду. Для того садимо його при дорозі, при улиці, коло дому. Оріх любить середно вогку почву.

Беликооріхові й ліскові оріхи ростуть на вогких місцях. Їх найліпше садити при берегах потоків, в закутинах, які на ніщо инше не надаються.

Як закладаю, чи поправляю сад, то ніколи не саджу густо, бо кожде дерево любить сонце. Без сонця мучиться, хворує. Яблуні садиться на 10 — 12 метрів одну од другої, черешні і літні груші також так, а для зимових вистане й 8 метрів. Бистрицькі сливи на 5

метрів, такі роди, що мають ширшу корону, на 6-7 метрів. Ліскові оріхи — на 4 — 5 метрів. Зовсім не шкодить, як посередині межі чотирма яблунями чи грушами посадимо бистрицьку сливу.

Щоби посадити скіпу, копаємо найрадіше під зиму яму на 1 метр широко, а на три четверти метра глибоко. На весну засипаймо яму до половини верхньою землею, вбиваємо тичку, а коло неї, по противний стороні вітрів, даємо скіпу. Гною не даємо под спід, але з боків ями, і не глибоко. Потом прикриємо рештою землі яму, а з верха покриємо гноєм. Деревце прив'язуємо до тички аж як земля вже осілася.

В осені зрушуємо землю довкола дерева, або ще ліпше — оремо цілий сад. Тим нищимо гнізда усяких шкідників, що загніздилися в землі. Як маємо гній, то приорюємо його, але не частійше, як щотретій рік. З дерев збираємо сухе галузя та сухе листя, бо в них є поскривані яєчка усяких шкідників.

Стару попукану кору пня ошкрібуємо, бо она є також сховком для шкідників на зиму. Пень повинен бути гладкий.

В пізній осені, як не є вже великої роботи в газдівстві, треба оглянути дерева, чи галузя не загусте. Проріджене дерево не хворує, родить правильно та дає красні овочі. Коли газда щороку сформує корону дерева молодого, то вже при старшій мало має роботи.

Через зиму хоронимо дерева перед мишами та зайцями. Миші огризують часто кору молодих дерев при самій землі. Проти мишей помагає, як помажемо пень вапном з домішкою коров'ячого лайна. Добре є також домішати ще до того «Asa fotica», яку продають в аптеці.

Проти заяців треба ов'язати дерево тростником. Солома не так добра бо в ню гніздяться миші. Обв'язує ся так довго, доки дерево має гладку кору, бо заяць в тяжкій зимі і десятилітнє дерево обгризе з кори.

Ов'язане дерево на зиму розв'язуємо аж пізно весною. Се тому, бо у ранню весну пень дерева вдень під впливом весняного сонця нагло розгрівається, а в ночі замерзає і через те може хворіти.

Але не сміємо лишати дерева ов'язаними через літо.

Весною та літом треба нищити гусениць, бо они виїдають листя та цвіт. На низких деревах робити це не трудно. Але на високих — тяжше. Дуже добрим показався такий спосіб: До посудини насипати розжареного угля, а до него товченої смоли і сірки. Найліпше — рано і коли нема вітру. Дим обнімає цілу корону дерева та затрує їх. Треба се зробити два-три рази.

Не малу шкоду роблять на деревах також мурашки, бо обгризають овочі, а ті потім гниють. Щоби їх на дерево не пустити, найліпше буде зробити довкола пня перстень з чогось липкого — дуже добрий льняний олій з саджею — і оновляти так, щоби не засхло. Мурашки покинуть дерево.

М.Т.

(3 Календаря «Просвіти» на 1923 рік).

ЗАКОХАНИЙ В ІСТОРІЮ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ (До 70-річчя від дня народження Т.М.Сопка)

Томаш Сопка

До вчених, які здобували славу історичному факультету Ужгородського університету, слід віднести і кандидата історичних наук, доцента Томаша Михайловича Сопка. Він народився 13 лютого 1927 року в Ладові (тепер Мукачівський район Закарпатської області) у сім'ї словака. Закінчив початкову школу, Мукачівську реальну гімназію (1945р.), Ужгородський університет (1952р.).

Свій трудовий шлях Т.М.Сопко розпочав у 1946 році вчителем історії Велятинської семирічки, що на Хустщині. Потім вчителював у Горинчівській СШ, окремих середніх школах м.Мукачева. Після закінчення історичного факультету (1952р.) Т.М.Сопка було призначено директором Солотвинської семирічної школи з угорською мовою навчання, а ще через чотири роки (у 1956р.) — директором Солотвинської СШ. За період 1946—1960 років Томаш Михайлович зарекомендував себе добрим знавцем історії, чудовим вихователем-педагогом, здібним організатором учнівського та учительського колективів. Як згадують його колишні вихованці, уроки молодого істо-

рика були настільки цікавими, захоплюючими і динамічними, що ніхто й не пробував шукати собі якісь інші «заняття». Окремим своїм учням Томаш Михайлович назавжди прищепив любов до науки життя — історії.

Переломним у житті Т.М.Сопка був 1960 рік — він став аспірантом Московського державного університету ім. М.В.Ломоносова. А це було дуже непросто. Тільки належна фахова підготовка і знання латинської та більшості європейських мов дозволили випускникові УжДУ успішно витримати випробування у столичному вузі. Аспірант почав працювати над кандидатською дисертацією під керівництвом дуже досвідченого й відомого вченого — академіка С.Д.Сказкіна. Молодий науковець був дуже наполегливим. Йому стали у пригоді знання іноземних мов. І ось 24 червня 1964 року на засіданні Спеціалізованої вченої ради історичного факультету МДУ Т.М.Сопка успішно захищає дисертацію на тему: «Аграрні відносини в Закарпатті в XVI—XVIIст.». Треба підкреслити, що наукова проблема була розкрита блискуче, на чому наголошували й офіційні опоненти В.М.Лавровський і В.П.Шушарін.

Майже три десятиріччя пропрацював Т.М.Сопко в Ужгородському університеті. Так, у 1963 році він був призначений викладачем кафедри іноземних мов, а через рік його було обрано завідуючим кафедрою гуманітарних дисциплін загальнонаукового факультету, що знаходився у Виноградіві. Протягом 1967—1975 років Т.М.Сопко двічі обирався деканом згаданого факультету. Останній період педагогічної і наукової діяльності Томаша Михайловича пов'язаний із кафедрою історії стародавнього світу, середніх віків та історіографії (1978—1991рр.). Помер доцент Т.М.Сопко 22 червня 1991 року.

Наукова спадщина Т.М.Сопка вирізняється не кількістю, а якістю опублікованих ним досліджень. Його праці написані на вагомій джерельній базі, висновки вченого підтверджуються незаперечними аргументами, він ніколи не використовував ідеологічних гасел.

Даючи коротку характеристику наукового доробку доцента УжДУ Т.М.Сопка, наголосимо, що він брав участь у написанні двотомного підручника «История средних веков» (М., 1977). Це видання вийшло за редакцією академіка С.Д.Сказкіна і було призначено для використання студентами-істориками всього колишнього СРСР. Т.М.Сопко у співавторстві з Ф.А.Грекулом написав розділ «Угорщина, Трансільванія, Молдавія і Валахія в XVI ст.». Тут було висвітлено такі питання, як «Селянське повстання 1514р.», «Падіння Угорської держави», «Угорські землі під османським ігом», «Боротьба угорського народу проти османського панування», «Культура Угорщини після втрати політичної самостійності» та інші.

Як відомо, після жорстокого придушення повстання під проводом Дьєрдя Дожі у 1514 році селянство Угорщини (в тому числі й Закарпаття) було закріпачено. Таке рішення прийняли державні збори (1514р.). Ця «ідея» була основоположною і в Трипартитумі (1515р.), розробленому С.Вербеці. Питанням закріпачення селян Угорського королівства Т.М.Сопко присвятив дві праці: «Угорське законодавство XVI століття про закріпачення селян» і «До питання про правове становище селянства на Закарпатті в XV—XVIст.». Вони були опубліковані відповідно в «Вестнике Московского университета. Серия история» (1963.-№6) і «Тезах доповідей та повідомлень до XIX наукової конференції УжДУ. Серія історична» (Ужгород, 1965). Томаш Михайлович дуже докладно опрацював і дав оцінку державним документам, що перетворювали селян у невольників. Він працював безпосередньо з оригіналами документів. У зв'язку з цим нагадаємо, що VII декрет короля Уласла (Владислава) II Ягеллона був опублікований Т.П.Гусаровою аж у 1984 році (Див.: Средние века.—М., 1984.—Вып.17.—с.310—338).

У статті «Еволюція феодалної ренти на Закарпатті XVI—XVIIст.» (Тези доповідей до XX щорічної наукової конференції. Серія історичних наук.—Ужгород, 1966) Т.М.Сопко зробив спробу висвітлити основні тенденції аграрного розвитку краю. Історик наголоси́ував, що протягом досліджуваного періоду місцеві земельні магнати привласнювали «працю селян у формі натуральної, грошової та відробіткової ренти». При цьому перевага надавалася першій.

Велику роль у житті переважної частини трудящого населення відігравала община. Зрозуміло, що історик-медієвіст не міг оминати своєю увагою згадану проблему. Він розробив її у статті «До питання історії общини на Закарпатті в період середньовіччя» (Матеріали XXI наукової конференції УжДУ. Серія історична.—К., 1967). Вчений показав розвиток общини на Закарпатті протягом тривалого часу — від сімейної (IXст.) до сусідської (XVIст.). У праці розкрито такі питання, як структура общини, керівництво общиною, власність общини, обов'язки та власність общинників, система землекористування та сівозмін...

Населення Закарпаття займалося, не тільки землеробством, але й тваринництвом. Взагалі, ці два заняття взаємопов'язані. Для занять рільництвом потрібні добрива, використання робочої худоби. А тваринництво певною мірою залежить від продукції землеробства. Населення краю на протязі всього свого розвитку прагнуло тримати худобу. Бо тільки тоді селянська родина мала молоко, м'ясо, вовну... У статті «Тваринництво в Мукачівській та Чинадівській домініях у XVI—XVIIст.» (Тези доповідей та повідомлення до XVIII наукової конференції працівників загальнонаукового факультету УжДУ.—Ужгород, 1964) Томаш Михайлович, оперуючи конкретним архівним матеріалом, повністю розкрив досліджувану проблему.

Закарпаття здавна відоме як край садів і виноградників. Про це, зокрема, писав Олександр Мицюк. Вивчав згадану проблему і Т.М.Сопко, правда, в дещо вузькому плані. У 1964 році він опублікував працю «Розвиток виноградарства і садівництва на

Мукачівщині та Берегівщині в XVI—XVII ст.» (Тези доповідей та повідомлення до XVIII щорічної наукової конференції УжДУ. Серія історичних наук: Кафедра історії СРСР. — Ужгород, 1964). Історик звернув увагу на те, що в Берегові, Мукачеві, Варах, Косині і Мужієві 40% населення займалося виноробством, а ще 39% приділяли цьому заняттю значну увагу. Певна частина виробленої продукції йшла на ринок.

Сказане вище в повній мірі стосується і садівництва. В Березькому комітаті були дуже сприятливі природньо-кліматичні умови для вирощування фруктів. Майже не було такої сім'ї, яка б не мала невеличкого саду. У той же час великі землеволодільники відводили під сади значні земельні площі. Фрукти збагачували харчовий раціон населення. Крім того, згадана продукція продавалася на ринку.

Згадаємо, що Т.М.Сопко досліджував історію Виноградова. Нарис про цей районний центр поміщено у виданні «Історія міст і сіл Української РСР. Закарпатська область» (К., 1969; 1982). Історія міста прослідковується з доби раннього палеоліту і до 70-х років XX ст.

Томаш Михайлович був чудовим педагогом. Він дуже добре знав історію античності та середньовіччя, часто цитував античних вчених мовою оригіналу. Ніколи не «занурювався» в конспекти, міг блискуче прочитати лекцію, ні разу не заглянувши в свої «записки». Дуже швидко знаходив контакт з аудиторією. Студенти із задоволенням писали курсові і дипломні роботи під керівництвом доцента Т.М.Сопка, їздили з ним на музейно-архівну практику. Наш наставник відзначався високим педагогічним тактом, в кожному студентові бачив людину. До нього йшли з проханнями, пропозиціями, за порадою. Кожного він умів вислухати, допомагав у міру своїх можливостей.

Про педагогічні здібності ювіляра свідчить і той факт, що він був співавтором навчального посібника для вчителів та учнів шкіл УРСР з угорською мовою навчання «Історія Угорщини» (Ужгород, 1989 — Ч.1). У співавторстві з К.К.Шовшем були написані дві теми (розділи): «Початок боротьби проти турецької агресії. Розвиток централізованої держави в другій половині XV ст.» і «Розвиток феодалізму в Угорщині з середини XIII і до XV ст.».

Т.М.Сопко був великим бібліофілом. Він дуже радів кожній придбаній книжці (і студентів завжди тримав у курсі нових надходжень). Про книги міг розповідати годинами. Крім того, історик мав досить солідну нумізматичну колекцію.

Зі сказаного видно, що серед істориків Закарпаття Томаш Михайлович Сопко досить неординарна постать. Але найголовніше полягає в тому, що він чесно служив науці, істині. І саме тому його праці не втратили своєї актуальності і принесли заслужене визнання автору. А підписані нижче щасливі з того, що були учнями талановитого педагога і вченого, пам'ять про якого збережемо назавжди.

Микола Вегеш,
Микола Олашин,
кандидати історичних наук,
доценти Ужгородського університету.

ДОМАШНІ ПОРАДИ

Як переховувати крumpлі (бараболі) в зимі?

Місце, де мають бути зложені крumpлі (бараболі), посипається верствою грубо товченого деревного угля. Весною не буде жадного сліду кольчення, а крumpлі (бараболі) будуть свіжі і смачні.

Як переховати петрушку, бураки та моркву?

Корінці петрушки, обібрані з листя, укладається поземно на піску та пересипається грубою верствою піску і так далше до гори, поки стане петрушки.

Так захована петрушка не випускає свіжих листків і не гниє.

Бураки, брукву і ріпу укладається в стіжок та присипується піском так, як і петрушку.

Моркву й хрін присипується дуже грубою верствою піску так, щоби корінці не дотикалися.

Зелена петрушка в зимі.

Засадити пізною осінню в малих деревляних пачках даскілько грубих коренів петрушки, обтяти їм листя, поставити на сонце (на окні) і поливати що чотири дні літньою водою. Петрушка сяк буде через цілу зиму випускати нові листки.

Коли рубати дерево на будівлю.

Найдовше буде стояти та будова, котра побудована з дерева, рубаного в тім часі, коли вже всі соки зійшли до коріння, а то буває в самій середині зими. Дерева, рубані в інший час, дають неміцний матеріал, котрий скоро порохнявіє й гниє.

(З Календаря «Просвіти» на 1926 рік)

БАЙКАР І ЛІРИК

Леонід Глібов

21 лютого минає 170 років з дня народження відомого українського байкаря і лірика Леоніда Глібова. Народився поет у селі Веселий Поділ на Полтавщині в родині управителя поміщицького маєтку. Вчився у Полтавський гімназії, потім у Ніжинському ліцеї, де почав писати байки і ліричні вірші. Учителював у Черніпівській гімназії, був редактором «Черніпівського листка».

А Глібов відомий серед широкої громадськості, насамперед, як байкар — він написав 107 байок, з-поміж них — популярні в народі «Вовк та Ягня», «Вовк і Кіт», «Мірошник», «Бажола і мухи», «Громада», «Собака й Кінь», «Мальований Стоп», «Солом'яний дід» та інші. Менш відомий він як лірик, хоча його перу належить чимало ліричних поезій, окремі з яких стали улюбленими піснями. Серед них — глибоко лірична «Журба» («Стоїть гора вискає»).

Леонід Глібов

ЖУРБА

Стоїть гора висока,
Попід горою гай,
Зелений гай, густесенький,
Неначе справді рай.

Під гаєм в'ється річенька...
Як скло, вона блищить;
Долиною зеленою
Кудись вона біжить.

Край берега, у затишку,
Прив'язані човни;
А три верби схилилися,
Мов журяться вони.

Що пройде любе літчко,
Поб'ють холода,
Осиплеться їх листячко
І понесе вода.

Журюся й я над річкою...
Біжить вона, шумить,
А в мене бідне серденько
І мліє, і болить.

Ой річечко, голубонько!
Як хвилечки твої —
Пробігли дні щасливі
І радощі мої.

До тебе, люба річенько,
Ще вернеться вісна,
А молодість не вернеться,
Не вернеться вона!..

Стоїть гора високая,
Зелений гай шумить;
Пташки співають голосно,
І річечка блищить.

Як хороше, як весело
На білім світі жити!..
Чого ж у мене середенько
І маїє, і болить?

Болить боно та журиється,
Що вернеться весна,
А молодість... не вернеться,
Не вернеться вона!

Гортаючи сторінки історії

ІЗ ЗНАЙДЕНОГО В АРХІВІ

В «Архіві привілейованого міста Мукачева» Андрія Шаша є й перші згадки про Мукачівський замок «Паланок», які зафіксовані в «Хроніці» Івана Турові, виданій 1488 року в Брно на Моравії. Тут згадується, що у володаря замку, сербського деспота Георгія, є дуже добре вино, не погано організовано свиноводство, яке дає чималий прибуток.

На документах XVI століття поруч з підписом короля Фердинанда Першого є й підписи його канцлера, єпископа Николая Олаха, котрий був одночасно і семигородським намісником воєводи Петра Петровича, який взяв у полон керівника селянського повстання Георгія Дожу в бою у Темешварі 1514 року.

Николай Олах, вчений, історик їздив з дружиною Людовика II Марією в Голландію, де ця королева відіграла важливу роль у придбанні Мукачівської домінії, яку Аутсбурською угодою передала Фердинанду I. Ця угода зберігається в імператорсько-королівському архіві у Відні. Листи Н.Олаха про Мукачево видано в Будапешті 1875 року під редакцією Арнольда Іполія.

У листах Н.Олаха чомусь згадується переважно замок, тоді, як його учень Микола Іштванфі 1538 року подає більш широкі відомості і про саме місто. В своїй «Історії Угорщини до XVI століття» М.Іштванфі розповідає про бої за Мукачево на чолі з Максиміліаном II, війська якого зайняли міст через Латорицю і увійшли у місто.

Йосиф Балайті, реформатський священик з Дерцена (Дрисино), написав і видав 1836 року у Дебреціні книжку «Топографічний і стилістичний опис Мукачеве». В цій книзі Й.Балайті подає історію Мукачеве і замку «Паланок». Як згадує А.Шаш, Йосиф Балайті любив Мукачево «жаром поетичної душі», тому так тепло описує в книзі гуляння в недільний день дерев'яним мостом святково одягнених жінок, вигляд на місто з «Великої гори», вид на замок і монастир. В міській управі Й.Балайті був поважною особою і тому для праці над книгою мав дозвіл користуватися міським архівом. Зате іншому досліднику, Йосифу Баштіну, який видавав себе за письменника, такого дозволу не було дано, про що свідчить запис у «Звітті міської управи від 23 лютого 1836 року».

Семигородський історик Іван Саларді — віце-секретар князя Георгія Ракоці, в своїй книзі «Сумна хроніка» розповідає, що костелян міста Мукачеве Іван Балінт 1644 року обсадив Ужгород, тому що дружина Івана Другета Анна Асусич переслідує прихильників реформатської віри. Він закликав: «де тільки знаходяться хоробрі мужі, що можуть носити зброю, повинні бути призвані в «кенийзи». Район Станова з дев'ятьма навколишніми селами називався «Крайним». Цей район одержав від Єлизавети Анжуської особливий привілей: «кенийзи» були сільськими суддями, вони повинні були походити з корінного населення села.

В привілеї Єлизавети згадується ліс «Будетина», який мав належати Мукачеву. Це ліси між Новим Селом, Коропцем і Зняцевим, а також дубовий ліс між Барбовом, Форношем і «мадярським» Коропцем (Нижній «Коропєць», який в документах називається «Нодь Лігет»).

В архіві Шенборнської (Чинадійської) домінії згадується документ про дозвіл проводити в Мукачеві чотири рази на рік ярмарки: в Тройцян день, у Вербову неділю, в день святого Мартіна і на Різдво. Якщо на ці ярмарки приходять купці з товаром з чужої місцевості, вони повинні платити місту 12 динарів мита з кожного навантаженого товаром воза. З місцевих жителів мито бралось в розмірі одного динара за віз.

Ось такі додаткові відомості про Мукачево в документах, опублікованих у книзі А.Шаша «Архів привілейованого міста Мукачеве».

Василь Пагіря, краєзнавець

ПОЕТ, ЕТНОГРАФ, ПУБЛІЦИСТ

О.Афанасьєв-Чужбинський

28 лютого 1997 року минає 180 років від дня народження відомого українського етнографа, публіциста і поета Олександра Афанасьєва (псевдонім Чужбинський). Народився вчений і письменник у сім'ї дрібного поміщика Лубенського повіту на Полтавщині Степана Афанасьєва, освіту здобув у Ніжинській гімназії вищих наук, працював у канцелярії воронезького губернатора, редактором «Воронежских губернских ведомостей», згодом переїхав до Петербурга, де 6 вересня 1875 року помер.

Афанасьєв-Чужбинський склав українсько-російський словник (1858р.), написав етнографічні праці «Поездка в Южную Россию», «Очерки охоты в Малороссии», «Заметки о Малороссии», «Старинные малороссийские думы» та інші. Наукова та публіцистична спадщина Чужбинського видана у Петербурзі у дев'яти томах (1890—1893рр.). 1855р. у Петербурзі вийшла збірка поезії Чужбинського «Що було на серці». В основу більшості віршів покладено мотиви народних пісень. Окремі поезії («Скажи мені правду», «Ой у полі на роздолі» та інші) набули значної популярності і стали народними піснями.

Олександр Афанасьєв-Чужбинський

Є.П.ГРЕБІНЦІ

*Скажи мені правду, мій добрий козаче,
Що діяти серцю, коли заболить,
Як серце застогне і гірко заплаче,
І дуже без щастя воно зацелить?*

*Як горе, мов терен, всю душу поколе,
Коли одиуралось тебе вже усе,
І ти, як сухеє перекотиполе,
Не знаси, куди тебе вітер несе.*

*Е, ні, кажеш мовчки, скосивши билину,
Хоч ранок і вечір водою помий, —
Не зазеленіє — кохай сиротину,
А матері й батька не бачити їй.*

*Отак і у світі: хто рано почує,
Як серце заплаче, як серце зитхне,
Той рано й заплаче.. А доля шуткує —
Поманить, поманить та геть подине.*

*А можна ж утерпіть — як яснее сонце
Блисне і засяє для миру всього
І гляне до тебе в убоге віконце?..
Ослитнеш, а дивнишся все на його.*

ПІСНЯ

Ой, у полі на роздолі
Шовкова травиця;
Серед неї, край тополі
Чистая криниця.

Тільки туди кониченька
Мені не водити,
Із тієї криниченьки
Водичі не пити.

Травка зв'яне, травка зсохне
Коню вороному, —
Отрутою вода стане
Мені молодому!

На тій шовковій травиці
Багато отрути;
А з тієї криниченьки
Пив мій ворог лютий.

ВІТАННЯ «ПРОСВІТИ» ВЧЕНОМУ І ПРОСВІТИТЕЛЮ (з нагоди 75-річчя від дня народження о.д-ра Атанасія Василя Пекаря ЧСВВ)

о. Атанасій Пекар, ЧСВВ

1 березня визначному українському вченому-історикові греко-католицької церкви Закарпаття о.д-ру Атанасію Василю Пекарю, ЧСВВ виповнюється 75 років.

Народився Василь у Перечині у свідомій українській родині, початкову освіту здобув у рідному селі, середню — в Ужгороді, відтак навчався в Українській Папській семінарії Св.Йосафата в Римі, де у березні 1946 року був висвячений на священника. 1947р. — захистив дисертацію на Історико-правничу тему «Канонічне створення Мукачівської Єпархії 1771р».

З 1948р. — на душпастирській праці між закарпатськими емігрантами у Пітсбурзькій Єпархії. У 1950—1956 та 1970—1976рр. — професор духовної семінарії Св.Кирила і Методія у Пітсбургу. 1956р. вступив до чину Св.Василія Великого (ЧСВВ) і як монах-василіянин працював викладачем і виховником в монастирській школі у Мондері (Канада) та монастирі Св.Йосафата у Гленкові

(США). З 1978 до 1982 року працював в українській секції радіо Ватикан, відтак — у семінарії Св.Йосафата у Вашингтоні, потім, з 1992 року — знову у Римі (перший дорадник Головної управи ЧСВВ), 1996р. повернувся у Вашингтон.

А.Пекар — автор чисельних просвітницьких і наукових статей (понад 400) здебільшого на релігійну тематику, понад 20 брошур духовного змісту, поважних

наукових монографій, таких як: «Про виховання закарпатського клиру» (1951), «Нариси історії церкви Закарпаття» (1967), «Історичне тло Пряшівської Єпархії» (1968), «Єпископи Мукачівської Єпархії» (1979), «Ісповідники віри. Мартиролог Української Католицької церкви» (1982), «Ви будете мені свідками. Мартиролог закарпатських священиків» (1985) та інших.

З 1982 року був редактором поважного наукового видання О.О.Василян у Римі — Записок ЧСВВ.

За вагомий вклад в українську науку обраний Дійсним членом Українського Богословського наукового Товариства, наукового Товариства ім.Т.Шевченка, Української Вільної Академії Наук. З 1992р — Почесний член Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

Сердечне дякуючи високодостойному ювіляру за подвижницьку працю і щиро вітаючи його зі славним 75-річчям, бажаємо йому міцного здоров'я, світлої радості, подальшої успішної праці на українській науковій і просвітницькій ниві. Нехай милостивий Господь Бог дарує Вам, дорогий земляче, сонячні, щасливі, щедрі на добро, многая і благая літа!

Рада Закарпатського крайового товариства «Просвіта»

Слідами винаходів і подій

- Перший у Європі банк засновано 1171р. у Венеції.
- Картоплю привезено в Європу з Америки 1565р.
- Першими почали вживати кам'яне вугілля для опалення англійці 1246р.
- Голку до шиття винайдено 1560р.
- Громовідвід 1752р. винайшов американець Бенямін Франклін.
- Дзеркало у 1300р. винайшов Раймонд Лулус.
- Перший друк книжок 1436р. здійснив І Гуттенберг.
- Електротрамвай (виріб фірми Сіменс і Гемке) вперше з'явився 1879р. у Берліні.
- Компас винайдено 1200р.
- Друкарську машинку винайшов 1867р. американець Шолс.
- Мило у 80р. до н.е. почали вживати римляни.
- Перший кам'яний міст у Європі збудовано 1412р. в Парижі.
- Перший водяний млин збудовано у 1р. н.е. римлянами.
- Окуляри винайдено 1300р. у Венеції.
- Папір (108р. до н.е.) винайшли китайці.
- Парасолю 1731р. винайшов англієць Джеймс Ервей.
- Гусячі пера для писання почали вживати 450р. н.е., перше сталеве перо виготовив 1804р. німець Візе.
- Скло за 2400р. до н.е. винайшли єгиптяни.
- Телефон 1834р. винайшов Йоган Вайс.
- Термометр 1638р. винайшов Корнель Дреббель.
- Звуковий фільм 1926р. винайшли американці — брати Вернери.
- Фортепіано відоме з 1711р.
- Перші фотографії на сріблі зробили 1802р. Веджвуд і Деві, а на папері — 1839р. Тальбот.
- Чай у Європу привезли з Китаю 1590р.
- Цеглу почали випалювати й уживати у будівництві 300р. до н.е. римляни.

ЮРКО ДОБЕЙ — ГОЛОВА ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА» В ПЕРЕЧИНІ

Юрко Добей — один із тих діячів на просвітянській ниві, яких зродила щедра закарпатська земля і які своєю самовідданою працею наближали здійснення одвічної мрії нашого народу про волю і незалежність рідної неньки України.

Народився 24 лютого 1884-го року в бідній селянській родині. Був ще малою дитиною, коли помер батько. Мати у відчай прикладала мале дитя до мертвого чоловіка і просила, щоб той забрав із собою бодай отого найменшого хлопчика, бо що вона, удовиця, робитиме з чотирма сиротами? Та Боже провидіння судило йому іншу долю. Підрісши, найстарший брат виїхав до Америки, а через деякий час забрав туди і двох молодших братів. Заробивши тяжкою, виснажливою працею якісь гроші, Юрко повернувся додому, купив стару хату, одружився й почав господарювати. У сім'ї було п'ятеро дітей — два сини і три доньки. Та сини в ранньому дитинстві померли — і це було тяжким ударом для батька: на синів він покладав великі надії.

Щоб прикупити землицю, поїхав за моря вдарте, на цей раз — до Канади.

Повернувся у 1932-му році. Цього ж року його було обрано головою товариства «Просвіта» в Перечині. Ось тоді і розгорнулася багатогранна діяльність товариства. У першу чергу це був хор, який під керівництвом талановитого диригента Івана Романченка досяг надзвичайно високого рівня виконавської творчої діяльності. Працювали драматичний і танцювальний гуртки. Задумали ще мати свій духовий оркестр. Почався збір пожертвуваль, та грошей було мало, і тоді Юрко Добей вніс значну на той час суму коштів, зароблених важкою працею в Канаді. Духовий оркестр перечинської «Просвіти» став учасником і окрасою всіх просвітянських з'їздів. Як голова, Юрко Добей докладав багато зусиль і праці в організацію та проведення з'їздів товариства «Просвіта» в Перечині (1933 рік), Дубриничах (1935 рік), в селі Тур'ї Ремети (1937 рік). На цих з'їздах він виступає перед присутніми, і його прості, але переконаливі слова знаходили щірий відгук у серцях людей.

У житті батько був небалакучим, говорив мало, але кожне його слово мало місце і вагу. Обдарований вродженою інтелігентністю, умів пошанувати інших, і сам заслужив людську повагу й шану.

Юрко Добей

Був особисто знайомий з братами Брацайками, братами Реваями, Августиним Волошином, Василем Гренджою-Донським, Олександром Хірою та багатьма іншими визначними політичними й громадськими діячами. У бесідах з цими високоосвіченими людьми не почував себе знічено, незручно. Простий селянин, він вільно розмовляв англійською, німецькою, угорською, чеською мовами. Не мав, та і не міг мати університетської освіти, але, вважаю, закінчив він вищу школу, де вчителем було саме життя. Я запам'ятала його завжди в роботі — то в полі, то вдома по господарству. До праці із самого раннього дитинства привчав і нас, і любов до неї як найдорожчий посаг ми винесли із отчого дому.

Та настав трагічний для Карпатської України березень 1939 року: Закарпаття було віддане фашистській Угорщині. У наші міста і села ввійшли підрозділи угорської армії, а з ними й загони терористів, які несли з собою муки і смерть, — вони залили кров'ю нашу рідну землю. Перечин сколихнула страшна звістка: над річкою, біля ворочівського мосту, розстріляно сімох невинних людей. На другий день жандарми з чорним пір'ям на шоломах повели і батька в будинок колишнього окружного уряду.

Яких мук і катувань він там зазнав, про це важко згадувати! Принесли його додому скатованого, закривавленого. Подальші дні були для нього справжньою мукою. Передчасно пішов із життя, і на похороні не грав йому його улюблений духовий оркестр, не співав над його могилою «Вічну пам'ять» просвітянський хор... ім'я і праця його канули у забуття.

Тільки в наші дні, коли відроджується діяльність товариства «Просвіта», добрим словом згадуються імена таких трудівників, як Юрко Добей, життя і самовіддана праця яких можуть послужити прикладом того, як без високих посад і окладів безкорисливо й самовіддано треба служити рідному народові.

Віра Ганич, дочка Ю.Добей, учителька, Перечин.

КОРОТКО ПРО ЖИТТЯ «ПРОСВІТИ»

Упродовж 1996 року «Просвіта»:

- широко відзначила річницю Карпатської України;
- відзначила ювілеї своїх Почесних членів Івана Маргітича, Михайла Шпонтака, Марка Антоновича, Михайла Левдаря, Миколи Кушніренка, художника і громадського діяча Михайла Баника, громадського діяча Омеляна Росула;
- провела зустрічі з відомим громадсько-культурними і політичними діячами Андрієм Шулем (США), Іваном Сарвадієм (США), Іваном Пуїом (США), о.Василем Іванчом (Австралія);
- заснувала осередок у с.Дубрівка Ужгородського району та Свалявську районну організацію «Просвіти»;
- провела значну роботу по поверненню їй у власність Народному Дому товариства «Просвіта» в Ужгороді;
- відновила випуск «Наукового збірника товариства «Просвіта» в Ужгороді» — побачив світ річник I (XV), основу якого склали матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої 75-річчю заснування на Закарпатті товариства «Просвіта»;
- члени Ради П.Федака, В.Задорожний, М.Сюсько, Й.Баглай, М.Вегеш, В.Поп взяли участь у наукових конференціях у Києві, Львові, Ужгороді, Будапешті, Пряшеві, Свиднику та інших містах;
- проводила організаційну та методичну роботу в районних організаціях та осередках.

ЯК ВИКОРИСТАТИ ПАДАЛЬНИЦІ ВИННИХ ЯБЛУК?

З падальниць можете зробити добрий оцет, здоровий від купованого. Зробіть так: переберіть падальниці, помийте, повикроюйте хробачаві місця й зсипте до бочечки. Залийте окропом, прикрийте чистим платком і хай стоїть так три дні в теплій місці. Коли падальниць є досить, можете ще раз накришити їх і залляти тим самим плаином.

По трьох днях зцідити до фляшок чи бутлів, досипаючи до кожної ложку цукру. Шийки зав'язати платками, і далі хай стоїть на теплому місці. По шістьох тижнях оцет уже готовий; треба його лише залити до фляшок, підкладаючи в ліжку аптечної вати. Закоркувати й тримати в коморі.

З гнилочок (пільних грушок) теж можна зробити добрий оцет, коли сполоскані зсипаєте їх до бочки й залляєте теплою перевареною водою, так, щоби бочка на три частини була виповнена. Додати ще п'ять дека (грудку) дріжджей, прикрити полотном і покласти в теплі на 2 місяці. Залити до фляшок, так, як вище сказано.

ЯК ПОЗБУТИСЯ ДЕШЕВО ЩУРІВ І МИШЕЙ.

Візьміть негашеного вапна, розітріть його й просійте через сито. Потім до розтертого й просіяного вапна домішайте половину надрібно потовченого цукру. Цю суміш вапна й цукру поставте в мисочці в тих місцях, де найбільше лазять щури та миші. Щури й миші дуже люблять цукор й тому будуть радо їсти поставлену сумішку цукру з вапном. Вапно, якого наїдяться щури чи миші, разом з цукром, змочується в шлунку соками й починає гаситись. Це викликає запалення кишок у щурів і мишей, і вони від нього гинуть.

Сумішку вапна з цукром треба ставити в таких місцях, де не мають доступу ані домашні тварини, ані птиця.

(З Календаря «Просвіти» на 1934 рік)

ОСТАННІЙ МОГІКАН

(3 нагоди 75-річчя з дня народження Василя Белея).

Цю скромну, працьотиву й найпрочуд енергійну людину у науковому світі, серед педагогічної громадськості, пластових виховників знають як подвижника і поширювача пластового руху на Закарпатті.

Народився Василь Белей 1 березня 1922 року в селищі Великому Бичкові Рахівського району Закарпатської області в селянській родині. Ще змалку мріяв стати пластуном. Його захоплював і приваблював Пласт. І ось настав час, і мрія збулась. 30 вересня 1933 року в одинадцятирічному віці Василь вступив до найчисельнішого і найулюбленішого на той час поміж дітей і молоддю об'єднання «Пласт». Його нове життя — життя Пластуна Новика — було сповнене гри, романтики і реальних практичних справ. Розпочалося воно в пластовому відділі за номером двадцять три імені Михайла Драгоманова під проводом Василя Йосипчука-Шпунта. Зазначимо, що структурно цей відділ входив до куреня «Ведмідь», який очолював славнозвісний Юрій Августин Шерегій-Грім.

Пишалися своїм сином батьки Василь Белей та Ганна Белей (Павлюк), бо у Пласті Василь зростав і мужнів. Першу пластову пробу успішно презентував Новик 12 травня 1934 року на березі річки Тиси під час проведення крайового Святоюрського пластування і став називатися Пластуном-учасником. Про цю подію 11-13 травня 1934р. у Великому

Василь Белей

Бичкові зв'язковий Юрій Грім згадує: «У неділю рано, дня 12 мая, у таборі була збірка, піднесення пластового прапора, молитва і денний наказ. Після снідання відтак почалися пластові іспити, для яких були призначені окремі комісії» (Пап-Пугач Степан. Пластовий альманах. 3 нагоди п'ятидесятиріччя Українського Пласту на Закарпатті 1921—1971. —РИМ.: Видання ЮГ, 1976, —С, 72.).

Цілий рік він взято і наполегливо готувався до пластової присяги. Так 12 травня 1935 року в місті Тячеві на велелюдному святі «Дні Матері» В.Белей склав присягу на вірність Богові, Батьківщині, пластовій ідеї. Присягу приймав відомий провідник старших пластунів Євген Шерепій за пластовим званням Горішок. У цій урочистій обстановці Василя Белея привітав письменник Петро Пойда, а також пластова молодь.

У 1936 році В.Белей поступив до державної фахової школи в Ясінях. Оскільки тоді в Ясінях Пласт ще не був створений, йому довелося продовжувати пластування в Великому Бичкові.

Складною виявилася життєва дорога В.Белея у роки Угорсько-фашистської окупації Закарпаття, яка застала юнака в Ясінянській школі. Як і належало пластунові, у страждальні березневі дні 1939 р. В.Белей і його брат Михайло без вагань влилися до лав Карпатської Січі. Доручення і завдання зв'язкового Василя виконував з честю. Нелегко було молодим юнакам вистояти в непосильнім бою. А скільки їх полягло?... На щастя, Василю Белею судилося жити. В період окупації він працював на будівництві шосейних доріг. Був переслідований угорськими властями. 1 жовтня 1943 року його призвали до мадярського війська, а згодом (квітень 1944 року) відправили на фронт. В.Белей брав участь у військових операціях у Галичині. Захоплений 4 травня 1944 року у полон Червоною Армією, В.Белей при обстрілюванні німецьких літаків був збитий на дорозі вантажівкою.

Двоє друзів Василя загинуло, а його, покаліченого, відвезли до Чортківської лікарні (Тернопільська область), звідси він був відправлений до Вінниці. Прохворів 64 дні. З Вінниці, ще не зовсім здорового, В.Белея транспортували на Урал у місто Луза Кіровській області. Прикро, що ні в чому не повинному Василеві Белею довелося частинку свого молодого життя провести у таборі за номером триста сім, четверте відділення для військовополонених.

До рідної домівки у Великий Бичків повернувся Василь після багатьох випробувань, пережитих у військових таборах, та численних переслідувань на початку 1947 року. Працював рахівником на тутешній хімічній фабриці, а відтак робітником у ліспромі.

У 1959 році Василь Белей оженився. Подружжя переїхало жити до міста Мукачева. В цьому мальовничому старомісті в сім'ї Василя та Катерини Белей народилася донечка Катерина.

Сьогодні Василь Белей знаходиться на заслуженому відпочинку, але для нього цей відпочинок умовний. Він і зараз повний енергії, творчих задумів. Іскорка пластового полум'я продовжує горіти в корисних, добрих справах Останнього Моїкана. Саме таке пластове звання отримав Василь Белей, активно діючи в Пласті протягом шестидесяти чотирьох років.

В умовах суверенної України він одним із перших виступив за відродження самодіяльного дитячо-мододіжного об'єднання «Пласт» на Закарпатті. Став організатором створення Пласту в Мукачеві, Великому Бичкові, Ужгороді. Пластун-сеньйор зібрав чималий безцінний матеріал: фото, документи про життєдіяльність пластунів на Закарпатті і за його межами, особливо в 20—30-ті р.р. ХХ-го ст., який поміщений у чотирьох об'ємних за обсягом альбомах.

Василь Белей — активний громадський діяч. Він є Почесним членом Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта», визначним пластовим сеньйором у пластовій старшині і серед пластунів Закарпаття. Василь Васильович бере участь у роботі науково-практичних конференцій, проведенні педагогічних читань, виступає з публічними лекціями на громадських зібраннях. Є автором ряду статей, пов'язаних з організацією і розвитком Пласту в Закарпатті, його історичним минулим.

Серед них: «Народження Пласту» (Календар «Просвіти» на 1994 рік. -С.88-90)., «Слава не поляже» (Календар «Просвіти» на 1995 рік -С.62-64) та інші, які служать популяризації цієї організації серед підростаючих поколінь.

Пластова молодь Закарпаття, Закарпатське крайове товариство «Просвіта» вітають ветерана Пласту з днем народження. Вінчують йому у здоров'ї довгих років прожити, щоб й надалі ідеї Пласту служити СКОБ!

Марія Баяновська,
кандидат педагогічних наук,
відмінник освіти України.

ГОРІЛКА — ЧОРТОВЕ МОЛОЧКО

Для багатьох читачів буде несподіванкою моє міркування про те, що горілка — чортове молочко, а пияк — людина, опанована злим духом. До того ж чимало п'яниць кінчають життя самогубством, а це — прямий шлях до пекла. Хоча, здавалось би, що тут злого: ну, вип'є людина чарочку, другу... А відтак не знає, куди від себе подітися. Шукає екстрасенсів, кодується, «підшивається», навіть не здогадуючись, що вихід з ситуації дуже простий: треба зібрати в кулак рештки своєї волі і мужності, піти до церкви висповідатися, покаятися і прийняти Св.причастя. Злий дух боїться підступити до людини, яка мала в своїх устах кров Христа — Обереги людини — хрестик, образок, святу воду... Йде людина з дому — нехай перехреститься святою водою...

Молитвою і постом священики звільняють від наврочень і чар. Благословення Боже сходять і через молитви, які священик промовляє при посвяченні приміщення.

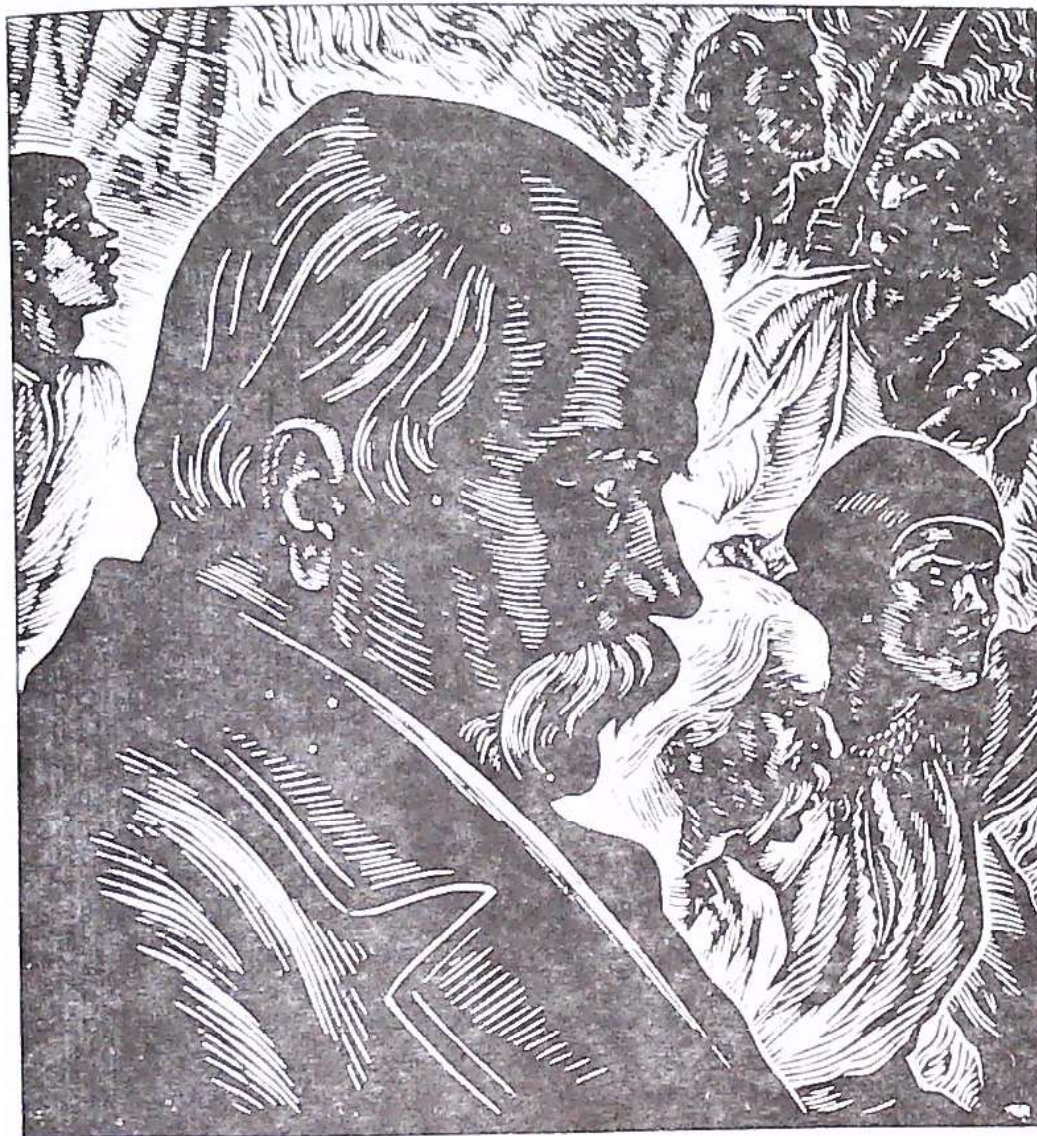
Надзвичайно велику силу має святий хрест, але носити його як прикрасу на оголених грудях чи у вусі — гріх. Та й жартувати зі святими образками і медаліками не можна. Читав одну дуже сумну історію. Бабуся подарувала внукові посвячений медальйончик, аби він оберігав його в армії. Та внук подумав: навіщо мені ця бляшанка? — і вкинув медалик у гноївку... Проминули літа. Хлопець повернувся з війська, одружився, з'явилось двійко дітей... Якось, коли батько з матір'ю відлучилися з дому, діти забавившись, потонули в гноївці... — «Це я потопив власних дітей, — каявся на їхньому похороні нещасний. — Це все через отой медальйончик, який я викинув у гноївку...» Як бачимо, покута починається з усвідомлення гріха... Але скільки людей, які в зрілому віці приходять до сповіді вперше, переконані, що не мають ніяких гріхів!... Не вбив, не вкрав — отже, безгрішний... Та виявляється, що занедбувати молитву вранці і ввечері — гріх, не відвідувати Богослужіння — гріх... Кожна заповідь має свої вимоги, але найбільша слабкість людини — все-таки її відхід від Бога, а відтак і зарозумілість, погорда, егоїзм...

Місіонери, видавці, проповідники — отці Василіяни з давніх-давен роблять дуже багато для України. Їхніми молитвами викуплена й освячена наша незалежність, і хоча Церква сама живе на людських пожертвах, отці завжди допомагають тим, хто потрапив у скруту. Дух святий підказує їм, як вони повинні чинити у кожному конкретному випадку.

«Я є світло для світу», — завжди промовляє Христос. Це світло сяє уже дві тисячі років, і ще ніхто не зайшов у темряву, тримаючись нього! Людина без Бога дуже самотня і нещаслива. У кожної людини свій дар покликання, але абсолютна істина — Бог. — «Я є твій Бог, і хай не будуть інші боги, окрім мене.» — не забуваймо цей заклик Всевишнього.

Василь Белей

9 березня минає 183 роки від дня народження, а 10 березня — 136 років з дня смерті великого сина українського народу, видатного поета і художника Тараса Шевченка. І нині він, як і завжди, — зі своїм народом. Його непереможний український дух і полум'яне слово кличуть нас до самовідданої праці в ім'я розбудови своєї Української держави.

Р.Касян Тарас Шевченко. 1960 р.

Тарас Шевченко

Минають дні, минають ночі...

Минають дні, минають ночі,
Минає літо Шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі,
Заснули душі, серце спить,
І все заснуло, і не знаю,

Чи я живу, чи доживаю.
Чи так по світу болочусь,
Бо вже не плачу й не сміюсь...
Доле, де ти! Доле, де ти?
Нема ніякої;
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої, злої!
Не дай спати ходячому,
Серцем замирати
І жилою колодою
По світу валятись.
А дай жити, серцем жити
І людей любити,
А коли ні... то проклинати
І світ запалити!
Страшно впасти у кайдани,
Умирати в неволі,
А ще гірше — спати, спати,
І спати на волі —
І заснути навік — віки,
І сліду не кинуть
Нікого, однаково,
Чи жив, чи загинув!
Доле, де ти? Доле, де ти?
Нема ніякої!
Коли доброї жаль, Боже,
То дай злої! злої!

21 декабря 1845,
Вьюница

Мені здається, коли б моя Батьківщина була найбіднішою, найнезнанішою на землі — і тоді б вона здавалась мені кращою від Швейцарії і всієї Італії. Ті, хто бачили хоч раз нашу Україну, говорять, що бажали б жити і вмерти на її чудових полях. Що ж нам сказати, її дітям? Треба любити і пишатися своєю найпрекраснішою Матір'ю.

Тарас Шевченко (з листів)

ЕТНІЧНІ ПОТВОРИ

Вивчення етнічних процесів на Закарпатті у советський період було зведено до уточнення етнічної структури населення краю, нестримної пропаганди «соціалістичного інтернаціоналізму» і виправдання зросійщення, що видавалось за культурно-побутове зближення етносів, творення советського народу і соціалістичного способу життя. Найжахливіше, що комуністичні ідеологи основними носіями советського способу життя вважали зденационалізовані, зросійщені етнічні елементи, які оголошувалися інтернаціоналістами від народження. Це особливо помітно було на Закарпатті, де пропаганда советського інтернаціоналізму стала «священною коровою», а обком КПСС та «суспільні кафедри» УжДУ провели кілька республіканських конференцій, видали збірники тез і повідомлень з питань «інтернаціонального виховання трудящих». Між тим тоді і нині замовчується, що етнологія і соціологія зденационалізовані елементи трактують як маргіналів, які характеризуються перехідними етнічними, культурно-побутовими та соціально-політичними рисами. Це свідчить, що маргінальна особистість втрачає внутрішню цілісність, характеризується внутрішньою роздвоєністю. Всі народи світу засуджують етнічне зрадництво, висміюють його: угорці із зневагою називають таких людей — «напів-мадьяр, напів-словак» («феле модьор, феле товт»), росіяни кепкують — «Папа — турок, мама — грек, а я русский человек», українці з осудом і опидою називають їх перевертнями — «Тепер ти турок, не козак», поляки однозначно називають їх «зрадниками», італійці — «ренегатами» і т.д. «Перевертень» (М.Т. — у Т.Шевченка воно відоме ще як «недолюдок») — суто українське явище, бо він не зрадив, а відмовився від Батьківщини, предків, мови, віри, звичаїв і традицій власного народу, у присутності представників панівної нації підкреслював, що нічого спільного з місцевими аборигенами не має, відповідно він виховував і своїх дітей.

Значне число етнічно дезорієнтованих, розгублених, спустошених маргіналів стоїть на межі двох етнокультурних світів. Вони не інтегровані в жоден з етносів, жоден з етносів не приймає їх за своїх, бо у них світосприймання аборигенів накладлось на світовідчуття мігрантів. Це викликало психологічну потребу «переробити» місцеву культуру і природу згідно своїх потреб і уявлень. На Закарпатті це знайшло вираз у насильницькому нав'язуванні «червоних вечорниць», комсомольських весіль, новорічних балів-маскарадів, комуністичних партійно-державних свят, советсько-російської «Масленниці» замість українських «Маланок», березових алей і т.д. Руйнівна сила цих деетнізованих груп така неприродна, що в етнології їх називають етнічними потворами (химерами). В українській мові «потвора» — це страховище, страхітлива люта, жорстока людина, що втратила кращі людські якості, недолюдок. Вони характеризуються безсистемним переплетінням етнічних стереотипів, хаосом поглядів, уявлень, смаків, моральних принципів та ідеології.

Випадаючи із своїх етносів, такі групи маргіналів доволі швидко асимілюються панівними етносами політично і культурно. Так, значна кількість українців-маргіналів впродовж останніх століть зросійщилась, полонізувалась, пословачилась, змадяризувалась і т.д. Використовуючи принцип брехні, такі етнічні потвори висосують живильні соки для свого існування з колись їм рідного етносу. Майже-класичним прикладом такої етнічної потвори є «угромовні русини», «рускоязычные русинь» та «русинські комуно-автономісти». Всі вони склалися із деетнізованих українців-русинів. Наприклад, за даними англійського історика А.Петерсона, у 1840р. в Угорщині проживало 115099 змадяризованих русинів, які за традицією належали до греко-католицької церкви. Впродовж другої половини ХІХ — початку ХХ ст. мадяризація українців Закарпаття набрала небаченого розмаху, бо з 1867р. насильницька асиміляція національних меншин стала офіційним курсом внутрішньої політики уряду Угорщини. Це призвело до значної мадяризації місцевого учи-

тельства, чиновництва та греко-католицького духовенства. Чимало з них стали угромовними, соромились свого етнічного походження, зневажали культуру власного народу, активно проводили політику мадяризації. У часи першої Чехословацької республіки значна частина цієї змадяризованої інтелігенції, зберігаючи проугорську орієнтацію, поповнила ряди чиновництва нової держави, а при советській владі — увійшла до партійно-державної номенклатури, стала діячами «соціалістичної» науки і культури обласного масштабу. Не маючи чіткої етнічної орієнтації, вони в сім'ях були угромовними, зрідка двомовними (угро-російсько), на роботі — російськомовними чи навіть україномовними, орієнтувались на масову советську культуру. У часи завоювання Україною державної незалежності більшість з них, виконуючи волю КПСС, разом з «рускоязычними русинами», спровокували на Закарпатті політичне русинство. Соціологічне опитування 1991 року засвідчило, що в межах Закарпатської області угромовними русинами вважало себе 1,2% загальної кількості населення краю, тобто близько 15 тисяч чоловік.

Етнічні химери звичайно характеризуються загальною неприкаяністю, розбещеністю умонастроїв, нестійкістю моральних принципів та ідеологічних установок. Вони існують на здоровому тілі етносів як ракові пухлини і не виконують жодної позитивної роботи. Представники таких потвор своєю безвідповідальністю, деетнізованістю, етнічною роздвоєністю та історичною розбещеністю часто стають призвідниками різноманітних політичних, релігійних і міжетнічних конфліктів. Егоїзм, кар'єризм і зажерливість виробили в них брутальну зрадливість і підлабузництво. Такі відщепенці повсюди у світі пропагували неповноцінність, меншовартість, нікчемність і недоумкуватість своїх рідних етносів. Такими були ленінсько-сталінські терористи, хрущовсько-брежнєвські великодержавні шовіністи, горбачовські імперреформісти, нині — «рускоязычные» молдавани, таджики, чеченці, білоруси, українці, осетини, а у Закарпатті — угромовні та «рускоязычные» русини.

З української етнічної потвори Закарпаття угорські шовіністи, чеські і словацькі державні інтегралісти, російські советські імперіалісти та закарпатські комуно-автономісти намагались і намагаються витворити окремих народців — угроросів, карпаторосів, русинів чи русняків. Але ці спроби не мали і не матимуть успіху, а історія етносів і етнічних процесів не знає жодного прикладу переростання етнічних потвор у самостійні етноси.

Михайло Тиводар,
доктор історичних наук,
професор УжДУ

ЗДОРОВІ ДУМКИ

Межи усіма річима є злий язик найгірший.

Хто нове честує, а старе латає, той забіє щось має.

Розумний є той, що не смутиться тим, чого не має, але радується тим, що має.

Хотіш бовк шерсть змінити, але все вовком зостає.

Хто не є досить мудрий, щоби миг говорити, повинен о стільки мудрий бути, щоби миг мовчати.

Хто много говорить, той мало творить.

Хто коротко говорить, той скоро робить.

Хто ся праці цурає, того щастя обминає.

Збрєя просвіти пробиває все.

(З Календаря «Просвіти» на 1923 рік)

ВОСКРЕСНЕ ВІЛЬНА, СЛАВОЮ СПОВИТА...

Здобуття Україною незалежності дозволило говорити правду і про історію нашої любної Срібної Землі, яку ми у тривозі і смутку покинули в березні 1939, не тільки в Америці, але й на рідній землі. Радіємо з цього, і в березневі дні подумки повертаємося до тих славних і трагічних подій, у глибину історії, аналізуючи ті віхи, які спричинили високу національну свідомість закарпатських українців.

Як могло статися, що віками гноблений чужинцями закарпатський русин перетворився у державотворчу силу, в животворящу паку могутнього українського дуба?

Відчуття генетичної єдності з українцями інших земель, збереження історичної пам'яті, традицій, мови і віри предків — ось обереги нашого народу під асиміляції і зникнення з лона землі.

Не можемо не згадати у цьому зв'язку і визначних державних і народних провідників, які всіляко відстоювали

і оберігали культуру і духовність народу, цементували його єдність: князів — Київського Володимира Великого, Галицького Льва Даниловича, подільського Федора Корятовича, єпископа-просвітителя Андрея Бачинського, будителів Олександра Духновича і Адольфа Добрянського та інших.

Історія не була ласкавою до закарпатських українців. Однак довгих дев'ять століть чужої окупації з політикою етноциду та економічно-соціальних утисків не змогли волю українців Закарпаття стати господарем на рідній землі. В душі слова Духновича та під впливом національно-визвольних змагань на всіх землях України, 420 представників народу із всіх закутин Закарпаття на Всенародному З'їзді в Хусті 21-го січня 1919р. голосно заявили: «Хочемо до Києва, будемо разом з Україною!» Цей державницький акт ще раз засвідчив життєздатність та національну пам'ять закарпатських українців. На підставі рішення Хустського всенародного З'їзду, під час урочистого Акту зауки ЗУНР з

Михайло Шпонтак

УНР в Києві 22.1.1919р. було проголошено, що Західно-Українська Народна Республіка з Буковиною і Угорською Руссю (так тоді звали Закарпаття) увійшла в склад єдиної незалежної соборної Української Народної Республіки.

В тодішніх обставинах, з причин внутрішніх і зовнішніх, на жаль, з трагічними наслідками не тільки для українського народу, але й для цілої Європи та інших частин земної кулі — встояти Українській Державі не було сили. У такій ситуації Закарпаття, під впливом американських русинів, вибирає «менше зло» і під назвою Підкарпатська Русь прилучується до новоствореної Чехо-Словаччини. Чехи, окупувавши Закарпаття, свої обіцянки автономних прав для закарпатських українців знехтували, та все-таки на Закарпатті почався процес національного усвідомлення. Горстка української інтелігенції з провідними діячами, до яких належали о.Августин Волошин, брати Михайло і Юлій Брацкай, Августин Штефан, Михайло Грігаш, Микола Долинай, Степан Клочурак, Юліян Ревай, Євген Пуза, Василь Йосипчук, Василь Гренджа-Донський та інші, розпочали нову еру національного відродження. Основою цього народовецького руху стали новоорганізоване шкільництво з учителями народних і середніх шкіл, Просвіта, Пласт, частина священства, кооперативний рух та підпільна ОУН. Незважаючи на підтримку чехами русофільського напрямку, український народовецький рух розвивається широким руслом, плакаючи нове покоління закарпатців до грядучих подій.

Під тиском народовецького руху та зовнішніх політичних обставин, Прага пригадує собі обіцянку в Сен-Жерменському договорі і погоджується на уділення автономії Підкарпатській Русі, хоч на прем'єр-міністра автономного краю висуває русофіла Андрія Бродія. Кілька днів пізніше, 15-го жовтня 1938р. Андрія Бродія арештовують як мадярського агента, і державний секретар Монсеньйор Августин Волошин очолив новий Уряд Карпатської України. До кабінету Волошина увійшли Е.Бачинський, Ю.Ревай, а згодом А.Штефан, Ю.Брацкай, М.Долинай, Ю.Перевузік, С.Клочурак. Іван Пещак був призначений державним секретарем в справах Пряшівщини, а Вікентій Шандор — послом до федеративного Уряду в Празі від Уряду в Хусті.

Віденським арбітражем 2-го листопада 1938р. територія Карпатської України була обкрадена на користь Мадярщини включно з містами Ужгородом, Мукачевом, Береговом. З перенесенням Уряду Карпатської України до нової столиці — Хуста, пріоритетами у його діяльності стало облаштування середніх шкіл до нових осідків, налагодження транспортних артерій, забезпечення населення продуктами щоденної потреби, підсилення власних оборонних сил — Карпатської Січі — та аграрна реформа. По різних труднощах і конфліктах між автономним урядом в Хусті і неприязним федеративним урядом в Празі, остаточно, 12 січня 1939р., декретом Прем'єр-міністра А.Волошина було проголошено, що вибори до першого Сойму Карпатської України відбудуться 12 лютого 1939р. Автор цих рядків був тоді учнем 3-ої класи Державної Торгової Академії, перенесеної з Мукачева до Сваляви. Я мав честь служити в стежах безпеки Карпатської Січі по місту і відчував ворожнечу до Сойму, старших студентів моєї школи (зрештою так само, як і інших вищих середніх шкіл) звільнено від науки, щоб взяти участь у передвиборчій кампанії. Я мав можливість обслужити кілька сусідніх з моєю рідною Дубрівкою сіл, в день виборів мав щастя на знак перемоги вивісити білий прапор у сусідньому селі Кальнику. Тобто, що виборці цього села проголосували понад 98% за Українське Національне Об'єднання. Як відомо, у виборах взяло участь 92,5% населення Карпатської України, з яких 92,4 відсотка проголосувало за УНО.

Результат виборів виявився надзвичайно успішний — це була радість для закарпатців і всіх українців на рідних землях та поселеннях в діаспорі. Згідно з федеративним Конституційним Актом з 22 листопада 1938р. (який модифікував Конституцію ЧСР з 29

лютого 1920) перший сойм Карпатської України мав бути скликаний протягом одного місяця після виборів. Однак Еміл Гаха, президент Чехо-Словацької республіки всяляко перешкоджає цьому, підписавши зрештою декрет про скликання Сойму 21 березня 1939р. Тим часом зовнішні події змінили дату скликання Першого Сойму Карпатської України. Розчленування Чехо-Словаччини почалось 14 березня, коли Словаччина проголосила свою самостійність, а президент Е.Гаха з міністром Хвалковським поїхали до Берліна віддати Чехію і Моравію без жодного спротиву «під протекторат» німців.

В ранніх годинах 14 березня 1939р. Прем'єр А.Волошин скликає засідання Уряду Карпатської України і запрошує всіх уже присутніх в Хусті нововибраних послів на Перший Сойм Карпатської України. Після цілоденних нарад, того ж дня, о год.6:30 вечора він проголошує Карпатську Україну самостійною, суверенною державою. На другий день, 15 березня 1939р., в будинку Державної Гімназії в Хусті відбувається історичне засідання Першого Сойму Карпатської України в присутності 22-ох нововибраних послів і членів Уряду. Отець Августин Волошин, найстаріший віком посол, при відкритті Першого Сойму Карпатської України сказав: «Всемогучий Боже, Ти, що дозволив нам, найменшій вітці українського народу взяти свою долю у свої руки, дякуємо Тобі. Вірю, що Вашою поміччю наш Перший Законодавчий Сойм, однозгідно з волею народу, дане йому право й власті виконуватиме в добро української нації і цілого населення Карпатської України. Слава Україні!»

Засідання Сойму, Предсідником якого було обрано проф. Августина Штефана, відбулося спокійно і за програмою, хоч наспівали невеселі вістки про наступ мадярських гонведів за інструкціями нацистського Берліна. Сойм приймає Конституційний закон, який номінує Карпатську Україну незалежною суверенною державою, у проводі якої стоїть нововибраний Першим Соймом Президент Августин Волошин.

Подія ця сколихнула Українців усього світу. Ще під час засідання Сойму представник Німеччини передав ноту нацистського Уряду з Берліна, щоб не ставити опору мадярським напасникам, бо мадярські гонведи посуваються в глиб Карпатської України. Сойм, навіть не звернувши увагу на ту «пораду» могутньої Німеччини, спокійно продовжував свої історичні засідання. Це був перший справжній опір брунатному Берліну в Європі. Президент Волошин, присутні 22 послы і члени Уряду знали, що на них дивиться весь український нарід і цілий світ. Згодом уряд Волошина переслав Берлінові ноту, в якій писав: «Українці будуть боротись і боронитись проти кожного нападу, навіть проти об'єднаних польських і мадярських сил».

Карпатські Січовики, між ними сини і дочки з інших земель України, як полковник М.Колодзінський-Гузар, поручик Р.Шухевич-Шука, сотник С.Сулятицький, Зенон Косач і багато інших, зі зброєю в руках вчинили героїчний опір наступаючим танкам і гарматам мадярських напасників, чесно виконуючи національний обов'язок оборони своєї землі і народу. Боротьба Карпатських Січовиків в обороні батьківщини викликала подив і увагу до української проблеми цілого світу. На полі слави полягло сотки січовиків. Ту нерівну, але героїчну боротьбу оспівав поет Дан Мур (урибок з вірша «Срібна Земля»):

*Летять з верхів стривожені орлята —
Завзяття й гнів іскриться з юних вч.
Щоб злі затії ворога і ката
В зарані стрінула Карпатська Січ.
Ударив меч, та панцерна потвора.
Нерівний змаг, та на священній шлях
Ідуть, надуть і лицарі і діти ..*

Та монгол — збір і кровожадний лях!
 Чи знали ви, що волю йшли втопити
 В крові невинних, юних соколят,
 Що волею прийдеться заплатити,
 І кров'ю чорною, за кров — стократ?!
 О, Срібна Земле! Кров'ю щедро змита,
 Свободолюбних прагнених дітей..
 Хоч рідна мати ранами покрита,
 Тебе пригорне до своїх грудей
 А Україна до хреста прибіга,
 Відкупить людство від важких провин,
 Воскресне вільна, славою сповита,
 Як вічна правда, як воскрес Бог-Син!

Пророчі слова поета здійснились. Сучасна історія Закарпаття — це вагомий вклад у відбудову «своїх хат». Історична закономірність і життєздатність закарпатської гілки нескореного українського народу прискорили воскресіння нації. В референдумі 1 грудня 1991р. закарпатські українці таким самим відсотком, що і 12 лютого 1939р. (понад 92%) голосно заявили «Ід Україні!» То ж зробім усе можливе, щоб допомогти утвердженню демократичної самостійної України! Допоможім молодій державі морально, політично і матеріально для закріплення відзисканої волі! До цього почесного діла кличуть нас полеті борці Карпатської Січі і всіх українських національно-визвольних змагань та мільйони невинних українських жертв. Вони нагадують нам, що без свободи немає життя.

Михайло Шпонтанк,
 Нью-Йорк, США.

Хроніка життя «Просвіти»

ВІДЗНАЧЕННЯ РІЧНИЦІ КАРПАТСЬКОЇ УКРАЇНИ

15 березня 1996 року крайове товариство «Просвіта», разом з іншими громадськими і політичними організаціями Закарпаття, які входять до Українського Державницького Об'єднання демократичних організацій Закарпаття (УДОДОЗ), широко відзначило чергову, 57-у річницю проголошення Карпатської України незалежною державою.

У греко-католицьких храмах, у тім числі головному храмі області — катедральному в Ужгороді — відбулися з цієї нагоди богослужіння. Біля будинку в Ужгороді, в якому мешкав о.А.Волошинин (нині ця вулиця носить ім'я Августина Волошина, а на будинку встановлено меморіальну дошку) відбувся велелюдний мітинг, на якому промовляли голова УДОДОЗУ Віктор Бедь, голова крайового товариства «Просвіта» Павло Федака, ветеран національно-визвольних змагань Федір Сас, громадсько-політичний діяч і художник Михайло Баник та інші. До пам'ятного будинку було покладено вінки і букети живих квітів.

Потім, у цей же день, провідники національно-демократичних організацій Закарпаття, разом зі студентами Ужгородської гімназії (понад 100 юнаків і юнок) двома автобусами здійснили поїздку на Красне Поле під Хустом. Науковці Павло Федака та Василь Ганчин упродовж тригодинної поїздки до Хуста розповідали студентам про буремні події закарпатоукраїнської історії 1938—1939рр., героїчні і трагічні дні березня 1939 року, подвижницьке життя визначного педагога, вченого, громадсько-культурного і політичного діяча, Президента Карпатської України о.Августина Волошина.

На Красному Полі, до високої символічної могили і хреста на ній — пам'ятки січової слави і скорботи за карпатськими січовиками — було покладено вінки пам'яті і живі квіти. На мітингу біля могили, в якому взяли також участь воїни УПА та молоді патріоти з організації Тризуб ім.Степана Бандери з Галичини і Закарпаття, громадськість Хуста і навколишніх сіл, промовляли голова крайового товариства «Просвіта» Павло Федака, секретар-координатор УДОДОЗУ Йосип Баглай, колишні воїни Української Повстанської Армії. Звучали козацькі і стрілецькі пісні. На завершення всі присутні натхненню проспівали гімн «Ще не вмерла України».

ГОЛОВНИЙ КОМАНДАНТ КАРПАТСЬКОЇ СІЧІ (До 100-річчя з дня народження Дмитра Климпуша)

Група карпатських січовиків. В центрі у чорній шапці — Дмитро Климпуш

Дмитро Іванович Климпуш... Його життєвий шлях проходив в першій половині ХХ століття, бурхливій на трагічні політичні катаклізми, серед яких — дві світові війни. Діяльність і трагічна доля цієї людини на багато десятиліть були викреслені з історії радянським тоталітарним режимом. А якщо іноді і згадувалися, то лише з чорними ярликами «ворог народу» і «український буржуазний націоналіст.»

Згадуючи тепер його призабуте ім'я, уявно бачиш перед собою прекрасний Гуцульський край, його рідне Ясіня, де 7 листопада 1897 року він народився у багатодітній заможній селянській сім'ї.

У рідному селі Дмитро закінчив три класи народної школи. Юнаком працював у господарстві батька, а також лісорубом та бокорашем. У розпал першої світової війни, 1915 року, був мобілізований, як і багато закарпатців, до австро-угорської армії. Побував на східному та італійському фронтах. Двічі був поранений. На початку 1918 року на італійському фронті йому присвоїли звання капрала і нагородили малим хрестом Карла та малою срібною медаллю.

Після закінчення війни вступив у Ясинях в сільську поліцію, що охороняла село. І тоді ж був мобілізований в угорську армію в м.Мараморош-Сигет, звідки його повернули на службу в село Ясіня, де розташовувався невеликий угорський гарнізон.

Коли гуцули під керівництвом Степана Ключурака підняли у селі повстання, військовий гарнізон, де служив Д.Климпуш, був роззброєний, а його залишки з числа українців одержали наказ вступати в ряди повстанців. Так він став

учасником Гуцульської республіки. Брав участь у поході на Мараморош-Сигет, де потрапив у румунський полон. Звідти повернувся, коли на Закарпатті уже була чехословацька влада.

Службу в чехословацькій армії закінчив у званні старшини. Після повернення додому працював на лісозаготівлях, у філіалі Підкарпатського банку в Ясінях. У 1928 році брати Климпуші відкрили свій невеликий лісопильний завод, який працював аж до 1944 року.

Дмитро рано прилучився до громадської і політичної роботи. З 1923 року він член соціал-демократичної партії, брав участь в спортивному житті села. Саме з 1923 року став членом спортивного товариства «Січ», яким керували спочатку Степан Ключурак, а потім його брат Василь. З 1927 року товариство очолював Дмитро Климпуш. Ясінська Січ займалася спортивно-виховною роботою, організацією їзди на конях, лижних змагань та інших видів спорту. Товариство існувало за рахунок членських внесків та пожертвувань окремих осіб від колядування на Різдво. Значну роботу розгорнуло товариство «Січ» у тридцятих роках.

Восени 1938 року Підкарпатська Русь стала автономною частиною Чехословацької республіки. У жовтні прем'єром став о.Августин Волошин, уряд якого після Віденського арбітражу змушений був евакуюватися з Ужгорода до Хуста. 7 листопада 1938 року Дмитра Климпуша викликав до Хуста секретар прем'єра Іван Рогач, попросивши мати з собою Статут спортивного товариства «Січ». Мова йшла про створення напіввійськової організації, яка б готувала кадри для адміністративного апарату внутрішніх справ та разом з чехословацькими прикордонниками охороняла кордони Карпатської України.

У Хусті статут був допрацьований інженером Євгеном Кульчицьким з точки зору юридичної. Згідно нового статуту колишня спортивна організація стала називатися «Карпатською Січню» і створювалася вона з центром у Хусті. Відбулися збори, головою яких був обраний Микола Бандусяк, а секретарем адвокат Юрій Шпілька.

На порядку денному стояло одне питання: про створення Організації Народної Оборони «Карпатська січ» (скорочено ОНОКС). Присутні Дмитро Климпуш, Іван Рогач, Степан Росоха, Олександр Блестів, Юрій Шпілька та інші обговорили і затвердили Статут організації. 10 листопада цей статут затвердив міністр Ю.Ревай.

Головним командантом «Карпатської січі» був обраний Дмитро Климпуш, його заступником — Іван Роман. При Головній команді були створені референтури (секції): організаційна, військово-фізкультурна, культурно-освітня, господарсько-фінансова та адміністративна. В усіх округах призначалися окружні команданти, в селах — сільські. Була підписана інструкція, як створювати «Січ» на селі.

Головна команда «Карпатської січі» провела за час існування два з'їзди. Перший — у грудні 1938 року в Хусті з участю окружних референтів, другий — у лютому 1939 року з участю прем'єра Августина Волошина та міністра Юліана Ревая.

Дмитро Климпуш не оминув сказати своє слово і про опозицію в Головній команді проти уряду. Ось що записано в протоколі допиту 18 січня 1945 року: «Приблизно з лютого 1939 року в «Карпатській січі» виявилася опозиція. В опозиції спочатку опинились українські емігранти, в основному галичани (Кульчицький, Чорний, Волянський та ін.) Зі мною, наприклад, розмовляв Кульчицький, який прямо передо мною ставив питання, чому на території Закарпатської України емігрантів не допускають до державних справ, чому перевагами користуються локал-патріоти. Локал-патріотами ми називали себе, а патріотами — емігрантів. Потім виявилось, що на боці опозиції, тобто на боці українських емігрантів, опинились і локал-патріоти Роман, Рогач, Росоха та інші, які фактично перебували у керівництві «Карпатської січі» і користувались у «Січі» великим авторитетом.»

Як свідчить сам Дмитро Климпуш, 12 березня 1939 року він поїхав у справах у Ясіня (уточнення Миколи Бандусяка: «на похорони Івана Кувіка, чоловіка його сестри Ганни») і до Хуста відразу не повернувся. А тим часом в Хусті з 13 на 14 березня сталася сутичка між січовиками і чехословацьким військом.

З 13 на 14 березня Августин Волошин проголосив самостійність Карпатської України. 15 березня зібрався Сейм, який підтвердив це проголошення, обрав президентом Августина Волошина і сформував новий уряд. Того ж, 15 березня угорські війська почали окупацію Карпатської України, уряд Карпатської України емігрував за кордон. Угорські окупаційні власті жорстоко переслідували січовиків. Брати Климпуші були під постійним наглядом.

Після визволення Закарпаття 8 грудня 1944 року Дмитро Климпуш був арештований. Всі обвинувачення проти себе відкидав. Але слідчий «Смершу» 18 армії записав: «Климпуш Дмитро Іванович у відповідності з наказом НКВС СРСР підлягає направленню в табір.» Так він опинився в Єнакієві Донецької області. Після звільнення в січні 1947 року працював в с.Ясіня бухгалтером ліспромгоспу. Та недовго довелося радіти. 11 квітня 1947 року його знову зарештовують, як і двох його братів.

Засуджений був Особливою нарадою при міністрі держбезпеки СРСР «за шпигунство і участь в антирадянській націоналістичній організації» на 8 років таборів, хоч ні в чому не вважав себе винним. Його направили в Ангарський табір Іркутської області Росії. Звільнений з табору 26 липня 1955 року через 8 років, 3 місяці і 15 днів. Реабілітований лише 2 лютого 1993 року. Помер у 1959 році.

Історії краю більше як через півстоліття повернуто ім'я відомого громадсько-політичного діяча Карпатської України, Головного команданта «Карпатської січі» Дмитра Івановича Климпуша.

Омелян Довганич,
кандидат історичних наук

ПОЕТ-РОМАНТИК

1997р. минає 180 літ від дня народження відомого українського поета-романтика Михайла Петренка. Народився поет у м.Слов'янську на Харківщині, 1841р. закінчив Харківський університет. За життя його твори публікувалися в альманахах «Сніп» (1841), «Молодик» (1843), «Южный русский сборник» (1848). Провідні мотиви поезії М.Петренка — туга за рідним краєм, сирітство, прагнення покинути непривітну землю і злетіти в небо — подалі від мирської суєти. З особливою теплотою поет оспівує красу рідної землі, чарівність української природи, неповторні пейзажі отчого краю.

Вірші Михайла Петренка «Дивлюся на небо», «Туди мої очі» (де Крим за горами), «Хоче хвиля по Осколу» та інші набули великої популярності, стали народними піснями.

Михайло Петренко ДИВЛЮСЯ НА НЕБО

Дивлюсь я на небо та й думку гадаю,
Чому я не сокіл, чому не літаю,
Чому мені, Боже, ти крилець не дав?
Я б землю покинув і в небо злітав!

Далеко, за хмари, подальше од світу,
Шукать собі долі, на горі привіту,
І ласки у зірок, у сонця просять,
У світі їх яснім все горе втопить.

Бо долі ще змалку здаюся нелюбий,
Я наймит у неї, хлопцяга прибулний;
Чужий я у долі, чужий у людей...
Хіба ж хто кохає нерідних дітей?

Кохаюся лихом, привіту не знаю,
І гірко, і марно свій вік коротаю,
І в горі спізнав я, що тільки одна —
Далекее небо — моя сторона.

Йй на світі так гірко: як стане ще гірше,
Я очі на небо, — мені бессільє,
І в дулі забуду, що я сирота,
І думка далеко, високо літа!..

Коли б мені крила, орлячі ті крилля,
Я землю б покинув і на новосілля
Орлом бистрокрилим у небо польнув
І в хмарах навки од світа втонув!

Домашні поради

Як розпізнавати добрі яйця?

До десяти частин води всипати 1 частину солі. Свіжі яйця, покладені в сей розчин, будуть падати помалі на спід, а скажені (зіпсовані) і старі плавають по верху.

Як переховувати яйця на зиму?

Купити 1 літер водного скла (в дрогерії) і розпустити в 10 літрах води; до такого розчину повкладати яйця так, щоби зовсім поховалися у воді. Так можуть яйця перестояти і цілий рік.

Замерзлі яйця

Замерзлі яйця намочити на ніч в свіжій воді з додатком солі. На другий день суть добрі до хосновання, бо сіль витягає мороз.

Коли і як поливати квіти?

Домашні квіти треба поливати тільки тоді, коли рослина справді вимагає того — отже тоді, коли земля у вазоні стає сухою. Але і тоді не можна одразу много води лити, а треба лити потроху, помалу, поки не почне переливатися через край. Ніколи не можна поливати квітів студеною водою. Вода мусить бути такою теплою, яка теплота в хаті, де ростуть квіти. Поливати ліпше за все регулярно, щодня в одній і тій же порі.

Як зберегти свіжі огірки

Свіжі огірки зрізувати так, щоби вони мали довгі хвостики. Витерти огірки і, вимивши в холодній воді, знов витерти, щоби були зовсім сухі, обмастити свіжим білком з яйця и повісити за хвостики на шнурку в сухій кімнаті.

Свіжа капуста

Через цілу зиму можна мати свіжу капусту. Для того ще восени перед морозом витягають її з коренем і закопують у піску в пивниці.

Можна також взяти капусту без кореня й укладати її в сухом місці на дереві або соломі — одну головку побіч другої: так удержується капуста через 3-4 місяці.

(З Календаря «Просвіти» на 1926 рік)

СІЯЧ МУДРОСТІ ЛЮДСЬКОЇ

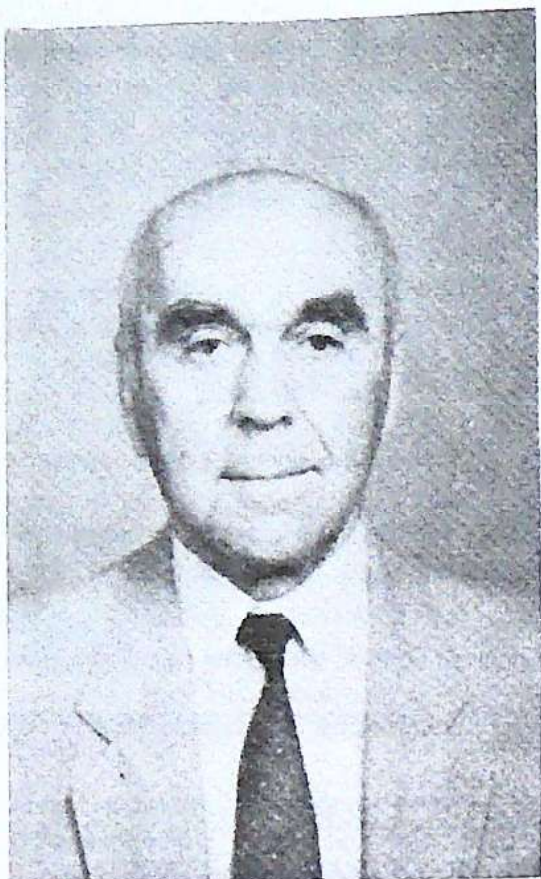
(До 75-річчя від дня народження Василя Худанича)

Світ завжди тримався на творцях та подвижниках, на скромних, духовно багатих і мудрих постатях, до яких заслужено належить і професор Василь Худанич. Палітра історико-педагогічних, філософсько-політологічних есе віддзеркалює його значущість у храмі Науки і громадському житті.

Народився Василь Іванович Худанич 26 березня 1922 року в селі Сільце Іршавського району в селянській родині. Серед семи дітей, які зростали в сім'ї, Василь був найстарший. П'ять класів народної школи закінчив у рідному селі. Відтак вступив до першого класу Берегівської гімназії, в якій провчився до окупації міста угорцями, оскільки потім гімназію було евакуйовано в с. Білки, що на Іршавщині. Своє подальше навчання продовжив у Хустській гімназії, де в 1942 році склав іспит на атестат зрілості. Студіював на історико-філологічному факультеті Будапештського університету.

Педагогічну діяльність Василь Іванович розпочав у 1944 році вчителем Берегівської гімназії, а з вересня 1945 року — Берегівської середньої школи №1, згодом працював на посаді завуча і директора цієї школи.

У 1950 році Василь Худанич екстерном з відзнакою закінчив історичний факультет Львівського державного університету імені Івана Франка. Протягом 1951—1955 років заочно навчається в аспірантурі цього ж університету.

Василь Худанич

Після закінчення аспірантури був призначений директором Берегівської середньої школи №4 з угорською мовою навчання. З 1958 по 1961 рік працював завідувачем Берегівським районним відділом освіти.

Природний дар педагога, настирлива, копітка праця над собою, а звідси — зростання педагогічної майстерності, різнобічні й глибокі його знання — були помічені й належно оцінені. Про це свідчать грамоти Міністерства освіти України, Закарпатського обласного управління народної освіти, нагородження в 1951 році значком «Відмінник народної освіти УРСР».

У 1967 році Василь Худанич захистив у Львівському державному університеті імені Івана Франка кандидатську дисертацію на тему «Революційна боротьба в Словаччині у

1919—1919рр.» Рівно через десять років в Інституті історії Академії Наук України захистив докторську дисертацію на тему. «Радянсько-угорські відносини в 1945—1965 роках».

Василь Іванович — відомий учений-історик і педагог не тільки в Україні, а й далеко за її межами. Тридцять шість років свого життя присвятив він науковій роботі та навчанню і вихованню студентів. В Ужгородському державному університеті працює з 1961 року. Нині — професор кафедри політології УжДУ. За плідну наукову діяльність в Ужгородському державному університеті нагороджений Орденом Трудового Червоного Прапора, Почесною Грамотою Президії Верховної Ради України та значком «Відмінник освіти України» (1995р.) вдруте.

Мудрець сказав: «Душа, в якій немає мудрості, мертва. Але якщо збагатити її учнями, вона оживе, неначе занедбана земля, на яку пролився дощ». Відрадно констатувати, що шість аспірантів під керівництвом проф. В.І.Худанича захистили кандидатські дисертації, а окремі — докторську.

Сьогодні ювіляр успішно керує науковою роботою кафедри на тему «Проблеми формування демократичної, правової Української держави».

Надзвичайно багата і розмаїта наукова спадщина Василя Івановича Худанича вражає широким спектром актуальних історичних, педагогічних, соціально-

економічних, правових проблем. У його науково-педагогічному здобутку вісім монографій («Радянсько-угорські відносини 1945-х — 1948-х рр.», «Українська РСР у радянсько-угорському співробітництві (у співавторстві з проф. Гранчаком І.М.)», «За українське Закарпаття», «Хустська гімназія», «Берегівська українська гімназія», «Становлення та розвиток української політичної думки», «Історія української державності», «Карпатська Січ»), 165 наукових праць і статей у журналах Москви, Києва, Будапешта, Мінська, Сегеда, Кошиць, Ніредьгази, 137 статей в обласних і республіканських газетах, багаточисельні виступи по телебаченню, в тому числі і по Закарпатському. З-під пера Василя Івановича кожного року з'являються методичні посібники з політології, історії української державності, які знаходять чимало своїх цінителів серед педагогічної громадськості краю.

Подиву гідні лекції професора Худанича, які він читав у Будапештському, Сегедському університетах, Ніредьгазському педінституті та в університетах Кошиць і Братіслави. Василь Іванович є автором багатьох рецензій на праці закарпатських політичних діячів, що вийшли друком за кордоном. Щороку професор Худанич В.І. бере участь у 5—6 наукових конференціях, присвячених важливим подіям у житті українського народу й зокрема Закарпаття. Василь Іванович — член ради по захисту докторських дисертацій. Виступив опонентом по 5 докторських та 32 кандидатських дисертаціях.

Василя Івановича Худанича знають і шанують у науковому світі як визначного дослідника і активного громадського діяча. Адже понад десять років він головував в об'єднаному профкомі УжДУ. Нині є заступником голови УНРЗ, членом ВУТ «Просвіта» ім. Т.Шевченка, членом правління братства «Карпатська Січ». Часто виступає доповідачем на урочистих вечорах, приурочених річницям Карпатської України, Карпатської Січі та видатним постатям в історії рідного краю.

Довершенням образу цієї шанованої особистості є тріада цінностей — Людина, Вчений, Педагог. Додамо до цього — ще й патріот свого рідного краю і України.

Зичимо ювіляру доброго здоров'я, натхнення, творчих сил для подальшої наукової і просвітницької діяльності, бо, як вимірював Рудакі: «Нема скарбів дорожчих за освіту, і, поки можеш, ці скарби збирай».

Марія Баяновська,
доцент кафедри педагогіки, психології
та методики викладання
Закарпатського інституту методики
навчання і виховання,
підвищення кваліфікації педагогічних кадрів.

ТІЛЬКИ ВІЛЬНІ ГРОМАДЯНИ ЗБУДУЮТЬ ВІЛЬНУ УКРАЇНУ

Ринок може бути регулятором економіки тільки тої держави, в якій створені рівні умови для функціонування різноманітних форм власності — власності одної або кількох держав, власності акціонерних або орендних колективів, приватної власності.

В будь-якій державі здійснення переходу від одноманітної до різноманітних форм власності — завдання надто складне.

Надзвичайно важко здійснити цей перехід і в нашій молодій державі. Ці складності посилюються неоднорідністю різних регіонів як за рівнем культурного та політичного, так і за рівнем економічного розвитку.

Суть переходу зводиться до того, щоб привести виробничі відносини нашого суспільства у відповідність із продуктивними силами, повернутись на стовпний шлях людської цивілізації.

В історії повернутись до чогось не можливо. Бо «повернення» означає становлення в країні того, що вже досягнуто країнами, які ефективно розвиваються.

Яким же чином здійснити нам перехід від одноманітної до різноманітних форм власності, щоб не повернутися в минуле? Вважаємо, що для цього немає потреби конструювати, як мовиться, новий велосипед. Краще було б уважно подивитись на тих, котрі живуть нормально.

В країнах, де рівень продуктивності праці, а також соціального і матеріального добробуту в 5-10 а то й 60 разів вищий, ніж у нас, державна власність становить не більше 20-25 відсотків, та й то, насамперед, у вигляді муніципальної. В усіх країнах основу становить особиста власність. Але переважають форми колективної власності, а насамперед наймасовіша — акціонерна, що базується, насамперед, на особистій власності.

В цих країнах акціонерні підприємства успішно працюють і по 300 років. Тепер вони виробляють 90 відсотків промислової продукції.

Акціонерні форми господарювання успішно використовувались у добільшовицькій Росії, а пізніше — в колишньому есесері, під час непу.

Чому ж так повільно просувається процес становлення справжніх акціонерних товариств як у всій ніби незалежній Україні, так і, особливо, у Закарпатті?

Нині кількість підприємств України, які справді намагаються перейти на акціонерну форму господарювання, можна перемчати на пальцях однієї руки. А в нашій Срібній землі до цього часу немає, за винятком АТ «Геліос» (голова правління Федір Вовканич), такого підприємства.

Правда деякі червоні фараони, намагаючись видати себе за демократів, поборників нових форм господарювання, імітують створення акціонерних товариств.

Після розпаду есесеру в Срібній землі в спливному порядку створено акціонерне товариство «Закарпаття-кераміка» тільки для того щоб зробити останнього червоного фараона області аж президентом цього товариства і забезпечити йому безжурну старість.

Знайомство з такого роду «акціонерними товариствами» переконує в тому, що їх організатори не бажають перетворити зрабованого «гвинтика» у вільного, матеріально і морально заінтересованого господаря підприємства. Червоні фараони намагаються за допомогою цих «акціонерних товариств» посилити рівень експлуатації «гвинтиків», відібрати від них частину мізерного заробітку для латання різноманітних фінансових дірок підприємств.

Шостий рік керівники нашої держави ведуть тільки балачки про необхідність переходу до ринкової економіки, а конкретних питань переходу від економіки, керованої адміністративно, до ринкової не вирішують. Пояснюється таке становище, на наш погляд, тим, що цей перехід намагаються здійснити в межах, бажаних, на превеликий жаль, досі правлячій червонобрунатній партократії.

Молодою, ніби незалежною Україною, досі фактично править, Богом і всіма чесними людьми світу проклята, номенклатура найлютішої в історії людства Російської імперії зла.

Ця правляча елітократія ніколи добровільно не віддасть жодного міліметра ні політичної, ні тим більше економічної, влади. Вона всіма силами протриває створенню справжніх акціонерних товариств, денационалізації, поділу державної власності і, насамперед, землі.

Однак ми не віримо, що сталінсько-брежнєвські соколи зуміють завадити нашому народові вийти на стовповий шлях людської цивілізації. Хто вдихнув повітря надії, той хоче дихати ним постійно і на повні груди.

Становлення справжніх акціонерних товариств, орендних та інших підприємств, якими демократично будуть керувати самі трудящі, приведе до падіння милої серцю сталінсько-брежнєвських соколів гранично тоталітарної, насильницької, системи. В Україні буде здійснено перехід від культу хабарника до чесного і порядного працівника, спеціаліста, який створює всі блага. В результаті цього будуть зняті перепони на шляху кожної людини заробляти і жити по праці.

Становлення акціонерних, орендних та інших підприємств, якими демократично будуть керувати самі трудящі, сприятиме перетворенню безправного «гвинтика» сталінсько-брежнєвського «єдинодержавія» в повноправного члена самоврядного суспільства, в морально і матеріально заінтересовану вільну особистість, у дбайливого господаря фабрик і заводів, полів і ферм, будов і т.д.

Наші успіхи в переході від економіки, керованої адміністративно, до ринкової у вирішальній мірі залежатимуть від того, як скоро буде здійснено передачу влади від нинішніх адміністраторів діловим, компетентним, економічно грамотним людям, що звикли свято дотримуватись етики ділових відносин, що по-людськи ставляться до турбот людей, не лякаються ніяких форм демократичної діяльності ні перед вищестоящими інстанціями, ні, що особливо, перед очолюваним колективом.

Господарський керівник української України повинен знати економічні закони і приймати рішення, які б відповідали, а не перечили цим законам. Адже в умовах ринкової економіки діяльність господарського керівника буде оцінюватись не в адміністративних і не в технічних категоріях, а, насамперед, у категоріях прибутків і збитків колективу.

Нашим господарським керівникам обов'язково потрібно позбутися феодальної психології, кастового чванства, впевненості в своїй непотоплюваності, в своєму «Богом даному» праці командувати. Дуже скоро прийде час, коли їм доведеться рахуватись із законами та по-діловому реагувати на критику, насамперед, у пресі.

Цілі покоління наших господарських керівників були навчені остерігатись будь-яких небезпек, крім однієї — небезпеки, що йде знизу, від очолюваного ними колективу. Від цієї небезпеки господарських керівників оберігали і оберігають цілі зграї високооплачуваних вовкодавів (секретарів парторганізацій, голів місцевкомів, начальників ДО і т.д.).

Багатотисячний досвід господарювання в акціонерній формі підтверджує, що така форма сприяє майже десятикратному прискоренню темпів зростання продуктивності праці.

Попри все, наукою і багатовіковою практикою народів світу доведено, що високі і сталі темпи економічного розвитку можливі тільки там і тоді, де і коли не тільки добробут керованих залежить від керуючих, але і добробут керуючих залежить від керованих.

Забезпеченню залежності добробуту керуючих від керованих сприяло б, на наш погляд, повсюдне введення виборності господарських керівників всіх без винятку рангів, починаючи від бригадира і до генерального директора.

Ми віримо в побудову української національної Держави, правової, народовладної, в якій українська нація стане повноправним господарем на своїй землі, український народ буде жити заможнo і щасливо, а кожна людина буде соціально захищена.

Павло Попович,
голова Свалявського районного
культурно-освітнього товариства «Просвіта»,
кандидат економічних наук

До 75-річчя від дня народження

ФЕНОМЕН ІВАНА МАЦІНСЬКОГО (9.04.1922—14.03.1987)

Феноменальним був його патріотизм укупі зі всебічною обдарованістю і дивовижною працьовитістю, властивий хіба що особистостям епох ренесансних, національно відродженських. Може, українці Пряшівщини й переживали в ті часи період національного відродження?

Його меридіани і паралелі беруть початок від свого перехрестя у ріднім містечку Меджилабірцях, де в родині залізничника з'явився на світ, густо перепелися в околицях Карпатських гір від Кичари, Магури й Кам'яної до села Вилага, де вчителював, Пряшева й Свидника, з якими пов'язане чи не все його свідоме життя. Уже на схилі літ він безпретензійно освідчився у любові до цих місць:

*Куток землі, що оком не знайти
на глобусі обтертому шкільному,
а скільки долі, скільки широти
і скільки щастя замкнуто у ньому!
І відчуваєш разом з тим і те,
як небагато в нас людині треба:
смереку рідну, вогнище просте
і клаттик синій гомінкого неба.*

Середню освіту Іван Мацинський здобув у Пряшеві, закінчив Руську греко-католицьку учительську семінарію. Деякий час опісля учителював. Відбув військову службу у Требішові і Братиславі. Як воїн, учасник другої світової війни, бойове хрещення дістав під час Словацького національного повстання. Наприкінці війни був солдатом запасного полку Чехословацької армії, сформованої в Радянському Союзі.

Одразу по війні включився у суспільно-політичне життя рідного краю як активний член Української Народної Ради Пряшівщини та редактор часопису «Пряшевщина». Ледь не став професійним політологом — у Празі був студентом Політичного факультету Вищої політичної та соціальної школи (1945—1948), навчання у якій не закінчив, вищу освіту здобув заочно на Філософському факультеті Університету ім.П.Й.Шафарика у Пряшеві.

Усе його життя позначене ненастанною працею на ниві духовності. Його постать височить біля колиски Спілки українських письменників Словащини (починалася із фундованого ним Гуртка українських письменників при Спілці словацьких письменників) та її органу — журналу «Дукля», українського національного театру в Пряшеві, директором і драматургом якого він був, Піддуклянського українського народного ансамблю, Відділу української літератури Словацького педагогічного видавництва у Пряшеві, яким тривалий час керував.

Упродовж кількох повоєнних десятиліть йому судилося стати справжнім оберегом українського письменства і культури українців Східної Словащини. Навіть жахливі деформації духовної сфери у Чехо-Словащині після введення радянських військ 1968 року, коли його виключено з партії, позбавлено членського письменницького квитка, не змогли зрушити його з обраного шляху — він редагував об'ємні томи «Наукового збірника Музею української культури у Свиднику», продовжував публікувати наукові дослідження на сторінках «Дуклі», писав, не сподіваючись на швидке обнародування, власні поезії, перекладав на рідну мову словацьких поетів.

У нього не було вченого звання-ступеня, та внесок у розвиток україністики як вчений, культуролог, дослідник літературного розвою і культури історичного Закарпаття полишив для нас справді великий. Його цікавили освіта й культура краю, красне письменство і фольклор, рукописні пам'ятки і зачатки книгодрукування... Він вникав у фактаж, аналізував, співставляв, розмірковував, вводив відкрите у загальнонаціональний український і загальноєвропейський контекст. Філолог, історик, краєзнавець не може нині залишитися на рівні вимог часу без його «Розмови сторіч» (1965) — оригінального багатопроблемного аналізу розвитку літератури й культури Закарпаття від останньої третини вісімнадцятого століття до 70-х років дев'ятнадцятого. Як дослідник, він пильно оглянув нашу літературну спадщину, чітко окресливши її культурологічне й суспільно-політичне тло і врахувавши все розмаїття оточуючого світу з Великою Україною та Росією, а також контактуючою Європою включно.

Іван Мацинський увів у літературний процес України одного з найпотужніших письменників Закарпаття першої третини XIX ст. Василя

Довговича, чії рукописи від 1939 року вважалися втраченими. Саме завдяки йому вони збережені для вічності — він запропонував читачеві фотомеханічне відтворення рукопису «Поемата» (1832) та своє власне монографічне дослідження «Кінець XVIII — перша половина XIX ст. та життя і діяльність Василя Довговича» у десятому томі «Наукового збірника Музею української культури у Свиднику» (Пряшів, 1982). Концепція Мацинського-вченого включила тут і наскрізь оригінальну характеристику епохи європейського просвітництва на Закарпатті, її ролі у нашому національному відродженні із чи не першим чітким окресленням епохи єпископа Андрія Бачинського як світоча культури, ролі греко-католицької церкви як каталізатора культурно-освітнього злету наприкінці XVIII — на початку XIX століття.

Розшуканий ним примірник «Букваря» І. Брадача 1770р. та його публікація у «Науковому збірнику...» дозволила нашому землякові О. Мишаничу встановити, що цей «Буквар» є точним передруком «Букваря» Києво-Печерської лаври 1751 року — ще одне свідчення безперервного духовного єднання Закарпаття з Києвом.

У його особистій книгозбірні був єдиний на той час примірник першого видання Духновичевого букваря — «Книжиця читальная...» і він опублікував його фотомеханічним способом у другому томі «Творів» О. В. Духновича (Пряшів, 1967). Ця публікація та розлогий коментар до букваря та інших праць нашого будитедя з питань навчання і виховання міцно прописали О. Духновича у контекст української і світової педагогічної думки (О. Духнович. Твори. В 4-х томах. -С.601-702).

Два десятиліття (1967—1986) він творив і друкував на шпальтах «Дуклі» свої «Матеріали до словника культури українців Чехословаччини», певна річ, з охопленням території сучасного Закарпаття. Це праця справді фахова, гідна колективу вчених, праця енциклопедична. Видруковано 230 статей-гасел, як правило, кожна з них — скрупульозне дослідження автора. Нині, як і ми почали звертатися до свого минулого, фактаж цих публікацій ліг в основу багатьох публікацій наших культурологів і краєзнавців, найчастіше без будь-яких посилань на авторство І. Мацинського. Думається, ця праця І. Мацинського ляже з часом помітними цеглинками й готовими блоками-конструкціями в «Енциклопедію Закарпаття» (у Києві вже вийшла започаткована «Українською енциклопедією» книга «Енциклопедія Полтавщини»).

Українську поезію не тільки в діаспорі (хоча словацькі українці не є діаспорою — живуть на своїх теренах одвічно), а й загальнонаціональну, не уявити собі без імені Івана Мацинського. Щоправда, був він також і драматургом, і прозаїком, але більше відомий своїми поетичними творами. Як і багато його ровесників із Закарпаття (Іван Чендей, Василь Діянич, Семен Панько тощо) він почав збіркою поезій «Белые облака», куди ввійшли вірші кінця 30-х — початку 40-х років, писані російською мовою, що було відголоском давнього прісновідомого «мосвофільства», але в новітніх умовах явно спрямованого проти українства, кінцевою метою якого була поступова русифікація тутешніх українців. Іван Мацинський без будь-якої спонуки зовні

свідомо перейшов на рідну українську мову, став видатним українським поетом та культурно-освітнім діячем. Після «Белых облаков» видрукував поетичні книги «Наша мова» (1956), «Карпатські акорди» (1962), «Пристрітники» (1968), «Вінки сонетів» (1985), «Меридіани і паралелі» (1989), ряд книг словацьких поетів у перекладі українською мовою, на жаль, майже невідомих в Україні, хоча за його перекладами словацької поезії російською мовою, наприклад, вона входила у світи широкі-далекі з Китаєм включно.

Становлення Мацінського-поета відбулося уже в «Нашій мові», у «Пристрітниках» він постає як поет лірико-філософського складу, «Вінки сонетів» вивели його в ряд майстрів, що досконало оволоділи класичними надбаннями світової поезії з найважчою канонічною формою — сонетним вінком. Найвидатнішим постатям України присвятив поет свої вінки.

Роздуми-медитації з ліричним і сюжетним віршем, віршем-новелою, як і віршем-баладою, склали його останню, уже посмертну, збірку — «Меридіани і паралелі». Тут він зумів поєднати у слові і всесвіт космічний, і світ самотності, не байдужої до людей і людства душі. Світ природи і світ людини у її цвітінні-проростанні. Або ж, як він сам афористично це сформулював, всесвіт великий і людський. Так глянути у глибину життя, як зробив він у «Меридіанах і паралелях», поєднати часи давно минулі і нинішні, міг тільки культуролог з досвідом Івана Мацінського. У вірші із символічною назвою «Про слово» він писав:

*Стою неситий — не щоб просити,
а щоб зростати, як бескидський дуб,
і на вітрах свій кисень розносити
та розстеляти буйно зелен-чуб.
Неситий я отим багатством слова,
що завжди має безліч пагінців,
а з них нові пускає кожна мова,
саме життя вдягаючи до слів.
Хочу засіяти слів своїх насіння,
як той рільник відсіяний ячмінь.
Слова нелегко сіять, щоб коріння
шло углиб, пагіння — в височінь.*

Бог не обділив його ні зростом, ні справді розкішним чубом. Його духовний кисень у слові-відкритті споживати нам, як і тим, хто буде після нас.

Дмитро Федака

ПЕРЕСАДКА РОЗСАДИ НА ГРЯДКИ

Пересадка розсади на грядки є дуже важною працею в городі. Досі то робили так: красно приготують землю на грядках, і в день після дощу за хмарної погоди — найліпше під вечір — сильно поливають розсаду в розсаднику (інспектови), вибирають її до кошиків, односять на грядки й садять. Саме садіння робиться так, що в землі рукою чи лопаточкою роблять ямку, втикають до неї розсадку, а потім поливають ще того ж самого дня і кожного дня після посадки, аж поки розсадка добре не приймється, при чому найліпше поливати увечері, перед самим заходом сонця аж до ночі. На поливання беремо річну або вистояну в бочках кєрничну воду.

Од 1918 року на Україні завели зовсім новий спосіб посадки розсади. Наперед на грядках мотичкою, сапою, або малою лопаткою копаються ямки на 10 см глибокі и на 15 см широкі. Один робітник іде перед садильницею з відром води і в готову ямку наливає повну води. Садильниця зараз же в ямку з водою вкладає розсадку, держучи її за стебельце в правій руці, а лівою вгортає до ямки ту землю, котра з неї вибрана при копаню. Ціла ямка є виповнена ніби кашоватим рідким болотом, в котре є засаджена розсадка. Зверху того болота нагортають стілько сухої землі з боків ямки, аж поки она не буде промокати зо споду. Така посадка має слідуєчі добрі властивости:

- 1) сим способом можна садити і в саму суху погоду, не чекаючи на дощі,
- 2) не потрібно поливати розсаду за сухої погоди протягом перших 3-4 днів, а коли даколи перепадають дощі, поливання висажених рослин одпадає зовсім. Се є важно при польових плантаціях городини і там, де взагалі трудно з доставкою води і робочих рук;
- 3) розсадка скорше приймається, бо намочена земля просто обливає найменші корінчики і зараз же доставляє їм поживу. Тим чисом при старому способі посадки часто станєся, що корінці розсади в одному випадкови десь здушила одна більша грудка, а в другому місці корінці не обсипались землею і суть в порожній дірі між грудками. Такі рослинки неминує зле розвиваються, а найчастійше сохнуть.
- 4) удешевляємо працю по догляду рослин, бо зменшуємо найменше на половину, а то й на $\frac{2}{3}$ працю з поливання рослин та з доставкою води.

(З Календаря «Просвіти» на 1926 рік)

ВАСИЛЬ ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ (1897 — 1974)

Василь Гренджа-Донський

Провідне місце в історії літературного розвитку Закарпаття 20-30-х років посідає В.Гренджа-Донський — письменник, журналіст, громадсько-культурний діяч.

Багато в чому йому довелося бути першим. Його поетична збірка «Квіти з терням» (1923) — перша на Закарпатті книжка світського автора, написана українською літературною мовою, він перший у художній літературі почав утверджувати ідею возз'єднання Закарпаття з радянською Україною; редагував перший закарпатоукраїнський літературно-художній журнал «Наша земля» (1927—1928), що відіграв велику роль у поширенні знань про українську культуру й літературу.

Народився В.Гренджа-Донський 23 квітня 1897 року в с.Волове (нині Міжгір'я) в сім'ї лісоруба. Закінчивши церковну дяко-учительську школу, він з

12 років починає трудове життя, працює помічником дяка, листоношею, 1915 року складає іспит за неповну середню школу; цього ж року його мобілізовано до австро-угорської армії, відправлено на фронт. Після розпаду Австро-Угорщини В.Гренджа-Донський їде до Будапешта, де бере участь в Угорській революції, після придушення Угорської республіки молодий поет нелегально повертається додому, де поринає в літературне життя. Вже перші його збірки «Квіти з терням» (1923), «Золоті ключі» (1923), «Шляхом терновим» (1924) засвідчили, що в літературу прийшов самобутній,

талановитий поет. Всупереч традиціям ХІХст., коли живе народне слово зневажалось, В.Гренджа-Донський звертається до народу його мовою, започатковуючи, власне, нову українську літературу на Закарпатті.

Значення його перших збірок, особливо «Шляхом терновим», не тільки в тому, що ця книжка написана літературною мовою й видана фонетичним правописом, а й у тому, що пристрасне слово поета закликала народ до активної дії, його палкі звертання: «Раби, до бою, за любимий край!», — сповнені щирої любові до рідної землі.

Одночасно В.Гренджа-Донський виступив і як прозаїк. Перша книжка його прози «Оповідання з Карпатських полонин» (1925, перевидана в Харкові 1928) присвячена мальовничій природі Українських Карпат, звичаям і побуту самотнього гірського краю. На сторінках «Нашої Землі» письменник надрукував цикл оповідань, який згодом склав збірку «Назустріч болю» (Ужгород, 1928 — 1930).

Завдяки своїй актуальності оповідання, нариси, репортажі письменника — вражаючий художній документ про життя тогочасного Закарпаття.

1928р. у Харкові виходить збірка поезій В.Гренджа-Донського «Тернові квіти полонин». Літературна критика щиро привітала книжку. «Літературна газета» назвала поезію В.Гренджа-Донського «жаринкою під попелом».

Остання довоєнна збірка «Тобі, рідний краю» (1938) — це переважно поетична інтерпретація фольклорно-етнографічних та історичних сюжетів.

Тоді ж виходять його великі епічні твори — поема «Червона скала» (1930—1938), в основі якої народні перекази про Хустський замок; повість «Ілько Липей карпатський розбійник» (1936, Львів) — розповідь про одного з останніх карпатських опришків, який загинув від жандармської кулі 14 вересня 1935 р., історична повість «Петро Петрович» (1937), події якої відбуваються у ХІХст.

Після окупації Закарпаття фашистською Угорщиною у 1939р. він потрапляє до фашистського концентраційного табору, звідки рятується втечею до Братіслави в Словаччині й проживає другу половину свого життя.

У повоєнні роки В.Гренджа-Донський пише поезії, драматичні твори, оповідання, повісті, романи, багато перекладає. Його вірші пройняті тугою за рідним краєм, але є в них і мажорні настрої.

На схилі віку він багато уваги приділив драматургії, створив цикл оригінальних драматичних візирів, у яких звернувся до різних періодів історії Закарпаття, намагаючись відобразити традиції мальовничого краю, побут і життя його мешканців, міфологію, пісенну культуру.

У його післявоєнній прозовій спадщині кілька повістей та романів. Пишучи роман-трилогію «Сини Верховини», автор прагнув подати художню хроніку життя краю з кінця ХІХст. до новітніх часів, однак вдалося завершити тільки першу книгу трилогії, у якій оповідь доведена до 1921р. Перед читачем постає панорама життя старої Верховини: побут, звичаї, вірування, класова, національна й релігійна боротьба, вражаючі картини воєнного лихоліття, прагнення до возз'єднання з Україною, пробудження до політичного й культурного життя.

В.Гренджа-Донський залишив цікаві «Спогади», наповнені значним фактичним матеріалом. Про своє життя і літературну творчість письменник розповів у контексті історичних подій і катаклізмів, що відбувалися впродовж першої половини ХІХст.

Він був одним із перших, хто почав творити нову сучасну українську літературу на Закарпатті й художньо втілював у своїй спадщині довготривалий і нелегкий шлях Закарпаття до всеукраїнської єдності.

Олекса Мишанич

СПОГАДИ ДОЧКИ

Думки з приводу 100-ої річниці з дня народження Василя Гренджі-Донського

Не хочеться вірити, що вже пройшло 100 років від народження мого батька. Спогади про нього є свіжими до сьогодні, хоч вже минуло понад двадцять років, як його немає між живими. Хоч я жила біля нього порівняно недовго — провела з ним всього 18 років мого молодого життя, — наші тісні зв'язки ніколи не переривалися, у супереч тому, що десятки років нас ділило море. Вже від ранньої молодости він присвячував мені багато часу і, я певна, це було причиною, чому між нами створилися такі прекрасні, теплі, глибокі відносини, така віддана любов і пошана, чого не могла ніколи зрушити ніяка у світі сила.

Батько систематично формував мою душу і, крок за кроком, з року в рік розвивав у мені патріотизм і любов до свого народу. Зважаючи на те, що мама була не-української національності, він сильно відчував потребу зробити все, щоб я, його єдина дочка, не стала чужинкою. Хоч бажав дуже мати сина (і був дуже розчарований, як вродилася в нього дочка...), з часом помирився з долею і всю свою увагу й любов звернув на мене. Спеціально багато уваги присвячував мені в передшкільному віці. Знаючи, що цілий день я говорила з мамою вдома по-мадярськи, він щодня терпеливо навчав мене української мови, повторюючи слова і поправляючи мої вислови. Поки прийшов час школи, я вже добре говорила «по-руськи» і батько повів мене до початкової школи при монастирі Сестер Василянок.

І в пізніших роках він багато уваги звертав на те, щоб я виховувалася в українському дусі. постачав для мене книжки й журнали, посилав до Пласту, на курси народних танців, до хорів, заохочував виступати в академіях та святкуваннях; сам їздив зі мною на пластові прогульки, з'їзди, зустрічі, табори. А вже найбільше впливу мав на мене своїм власним прикладом — своєю безмежною працьовитістю, енергією, своєю літературною працею, безкомпромісовою українською душею. Публікації його поезій, його збірок, книжок викликали в мене безмежну гордість, і я була щаслива, що носила те саме прізвище, що й він.

Батько був оптимістом і мав веселу вдачу. Любив товариство і майже завжди був його душею. Звичайно мало пив, хіба просто для форми. П'яним я його ніколи не бачила. Мав тоді тільки дуже добрий гумор і якби я була сказала йому в тій хвилині, що хочу зорі з неба, то він був би мені і їх приніс. В розмовах часто забавляв своїх гостей відповіддю у віршованій формі. Віршування в нього йшло дуже легко — строфи просто сипалися як з рукава.

Безмежно любив українські пісні і сам їх співав, хоч голос у нього був слабкий, та слух мав добрий і мелодію завжди «тягнув» правильно. В пізніших роках, вже на еміграції, єдиною його насолодою були українські платівки. Їх мав багато, головню збирав ті, де були наспівані закарпатські пісні. «Це мій світ...», — звук казати. Я мала нагоду бачити його зворушення на обличчі, коли слухав ці платівки. На його обличчі відзеркалювалася така ніжність, така насолода! Слухав їх з закритими очима, похиливши голову трохи вбік, з легкою усмішкою на устах, легенько вибиваючи пальцями такт пісні. Часто із стулених очей випливали краплини сліз. Тоді не можна було йому перешкоджати, ані переривати його увагу говоренням — треба було спокійно разом з ним прослухати всю лісію і щойно тоді він вернувся назад духом до свого оточення. Обоженював сопілку —

Василь Гренджа-Донський з дочкою Зіркою. Ужгород, 1930р.

Живучи за містом, на горбочку, біля маленької нашої родинної хатки, ми мали великий двір з квітником та кавальчиком поля. У цвітнику батьки розвели рожі та інші квіти, і він виглядав улітку, мов казка. Батько щепив рожі і заводив нові роди. У квітнику щоліта натягав шатро, притягнув туди польове ліжко, причепив на стовп ліхтарку і так ціле літо ночував надворі. І мене, маленьку, часто брав з собою в шатро, якщо була гарна, спокійна ніч.

Природа була другим домом батька. Він використовував кожну нагоду, щоб піти якщо вже не в гори, які були дещо подалі від Ужгороду, то хоч в сусідній лісок на прохід. Не раз організував довші або коротші мандрівки і завжди був їхнім «командиром». В хаті господаркою займатися не любив — там все треба було для нього зробити і йому подати, але коли опинявся в природі, то робив усе сам. Сам розкладав вогонь (нам тільки наказав дрова носити), сам готував м'ясо, як не в кітлі над вогнем, то

про це знали його друзі, і коли прийшлося відсвяткувати його 70-річчя з дня народження, то на святочній академії в його честь організатори заклали в програму і кілька номерів гри на сопілці...

Часто давався нам взнаки гарячий темперамент батька. Він був як той вулкан — нагло вибухав, але після того скоро заспокоювався (цікаво, що і я молодю вибухала не раз в такий самий спосіб...).

Любив батько й пчолярити. Було в нас біля 20 вуликів, які він дуже совісно доглядав. Навчав мене шанувати пчоли, як ходити біля них, як виточувати мід з рамок. «Пам'ятай, доню, — звик казати, — пчола є дуже корисною. Подивися, скільки меду вона нам принесла. Тому ніколи не кажи, що вона «здохла», а тільки «вмерла»... Вона собі на це заслужила...»

в грані, сам подавав, сам мив горішки. А вмів добре випикати м'ясо, так звану «циганську печеню»: загорнув м'ясо в папір, обліпив розм'яченою глиною і коли вогонь у ватрі перегорів і залишилася тільки грань, то розтрібав її, клав під неї запаковане м'ясо і випикав його певний час. Не було смачнішої печені на світі!

Щоліта відвідував свої улюблені Карпати. Ходив по горах то пішки, то їхав ровером. Як не було товариства, то й сам вибирався. Він там відмолоджувався, відпочивав, заспокоював свої нерви, набирав сили, набирав енергії і вертався до міста цілковито відроджений. Кілька разів брав і мене з собою на менші прогульки, але уважав, що на довші подорожі я ще була замолода. Більшість моїх літніх вакацій перевела я у пластових таборах, де і він пробував часто зі мною, а потім йшов у мандри по горах. Щойно у 1937 році взяв мене з собою на довшу мандрівку по Закарпаттю. В товаристві було нас тоді семеро, їхали роверами та ходили пішки по горах. Провели ми так чотири чудові тижні і ні разу не спали в хаті. Тягнули з собою шатро, — «на всякий випадок», як батько казав, — але здебільшого ночували по стодолах та оборогах на свіжоскошеному сіні. Від вівчарів на полонинах купували сир, масло, молоко, а решту харчів — від селян. Коли застала нас на полонині ніч, то там і заночували в шатрі. Вечорами розкладали ватри і разом з вівчарями та дівчатами, які поприходили з села, провели весело вечір у піснях. Мились ми й купалися в гірських потічках, та вода в них була така холодна, що я й пальця в неї не хотіла встромити. Батькові зима вода цілком не перешкоджала — він лазив в неї, добре поплавав, якщо було можливо, а коли річка не була для плавання досить глибока, то порухався в ній, побризкав себе водою і скоро вискочив з неї. Ніколи в нього від цього простуди не було. Не раз ввазив у воду, навіть ранньої весною, коли ще кавалки льоду плавали по річці.

Батько дуже хотів допомогти здобути освіту своїм молодшим братам. «Хто ж буде вести наш народ, як не будемо мати своєї інтелігенції?» — говорив. Спочатку взяв до себе брата Івана, посилав його в Ужгород до гімназії, опісля учительської семінарії і допоміг йому стати вчителем. Нагорода йому від батька за закінчення студій була та, що з тої хвилини Іван мав право звертатися до свого брата на «ти». до цього часу оба молодші брати говорили до нього тільки на «ви».

Другого брата, Олексу, пізніше також взяв до себе і посилав його до школи, але той був дуже непосидючим, і хоч мав природні здібності, не вчився добре. З часом зголосився до війська і молодим, 20-ти річним юнаком, загинув під час війни на фронті. Батько ніяк не міг віджальувати втрати свого наймолодшого брата. Не маючи сина, приймав цього хлопчика, що був молодшим від мене, наче за рідного сина. Та при кінці війни Бог його таки обдарував сином і зробив його цим дуже щасливим. Говорив батько зі сльозами зворушення в очах. «Я двадцять п'ять років чекав на сина... Тепер вже є кому зберегти моє ім'я...»

Коли прийшли історичні дні відбудови країни у 1938—39 роках, то батько відложив своє перо поета і письменника і взяв перо редактора, журналіста і пропагатора народної ідеї. працюючи в міністерстві пропаганди, вкладав усі свої сили в працю, і, як всі інші наші провідники, днями і ночами, часом після 2—3 годинного сну, знову йшов на свій пост. Ніхто не нарікав, ніхто не відмовлявся, кожний робив призначену йому роботу радо, з захопленням, бо всі знали, що будували «свою власну хату».

Та окупація Карпатської України мадярами у березні 1939 року наклала печать на все життя Закарпаття. Вона внесла трагедію в життя не одного закарпатця. Не оминула вона і нашої родини. Батька мадяри арештували і посадили спершу в тюрму у Тячеві, а опісля перевезли разом з іншими в'язнями до концтабору у Кривій, а звідти — у Варюлапош в глибині Мадярщини. По кількох місяцях батько одержав амністію, але був

під домашнім арештом і щодня мав зголошуватися у поліції. Та цього батько не міг довго терпіти і разом з дружиною та кількома друзями одної ночі перейшов «на-зелено» через границю Словаччини і добрався до Братислави.

Таким чином, наші дороги розійшлися. Я лишилася ще якийсь час в окупованому Хусті, щоб скласти матуральні іспити, а опісля і я опинилася в еміграції.

Якими дивними і різними шляхами повела нас в наступних роках доля! Батькові звеліла жити поназ 30 років у Братиславі, а я помандрувала через Малярщину, Австрію, Німеччину на другу сторону земної кулі — аж до Америки... Не справдилася моя надія повернутися до батька, щоб ділити його еміграційне життя на Словаччині, хоч і він і я цього дуже бажали. Він мріяв післати мене на студії в Братиславський університет, обіцяв, що проблем не буде, щоб я тільки прийшла, він мені допоможе... Але проблеми в моєму власному

житті не дали мені можливості скористати з його запрошення. Час минав, і можливість поїхати до нього все більше віддалялася від мене. Десятки років не могла віджалювати того, що не поїхала до нього, що не здобула високої освіти. Це була одна з найбільш болючих тем в моєму дальшому житті, про яку я не любила говорити, але вона тим більше пекла мою душу і витворювала в мені пріксть до самого життя, викликала незадоволення собою й підсилювала більше моє почуття меншевартості.

Бальзамом на мою душу в деякій мірі були мої дві поїздки до батька. По двадцяти кількох роках побачила я його вперше в літі 1967 року, коли прийшла до нього разом з 12-річним сином на відвідини.

Наша зустріч була дуже зворушливою. Не знаю, що він відчував, коли побачив замість молодшої дівчини 46-ти річну жінку, вже з сивим подекуди волоссям на голові і зі зморшками на обличчі... Але для мене ця зустріч була приголомшливою. Замість молодого, енергійного, повного життя чоловіка я побачила перед собою 70-ти річного старика в окулярах з грубих шкел після двох очних операцій, котрому в грудях хрипіло при

Василь Гренджа-Донський у Високих Татрах. 1961р.

кожному віддиху і який не раз довгими хвилинами тяжко кашляв, а йдучи по сходах, ставав що-десять метрів, щоб відпочити і набрати в легені повітря... Мені здавалося, що він постарів за ніч! Ще вчора бачила його перед своїми душевними очима молодим, здоровим, а сьогодні бачу старика одною ногою в могилі... Його здоровельний стан мене безмежно лякав і я проклинала той немилосердний Час, що зробив з нього таку руїну.

Цілих чотири тижні я не відступала від батька, — ми провели разом кожну вільну хвилину. Тоді він ще ходив до праці, але вже біля 3-ої години пополудні був вдома, і тоді ми йшли гуляти до міста — показував мені Братиславу, яку я вперше бачила, будинки, дорогу, якою ходив до праці, свою канцелярію, молочарню, куди щодня заходив по дорозі на шклянку молочка... Повів нас з сином до замку, на проїздку човном по Дунаю, на прохід до парку в Петержалці... Вечорами переглядали твори, він мені їх читав, показав, над чим працює, які в нього плани, що думає ще написати. Говорив про величаве свято, яке його друзі зробили в його честь на 70-ті уродини два місяці перед моїм приїздом, і жалів, що я не могла на ньому бути...

Про свої переживання в тюрмі та концтаборі в 1939 році він не бажав говорити. Тяжко було згадувати ті трагічні часи. Згадав тільки, що має з того часу проблему з одною ниркою, яку йому відбили, коли його катували. Також не згадував ні словом про терпіння, які мусів пройти під час переслідувань та вислухів у 1950-их роках... Не згадав і про те, що ці переслідування довели його до нервового зриву наприкінці 50-их років... Не бажав нагадувати все це, — любувався тільки мною і моїм сином, якого я привела, щоб записав свого діда. Не міг з дива вийти, якою прекрасною чистою українською мовою говорить той хлопець. Одного разу посадив нас обох коло себе: «А тепер говоріть обоє по-англійськи... я хочу чути, як воно звучить...» І ми, сміючись, сповнили його бажання. А старенький слухав, усміхався і тільки головою похитував; «Такий малий, а так вміє говорити...»

Наші дні візити минали дуже скоро. Я старалася дати йому стільки любови, скільки лиш могла, гейби бажуючи нагородити його за всі ті роки, за всі ті пропачі роки, які нас розлучили на такий довгий час.

Одним з дуже зворушливих моментів для батька того літа була зустріч з двома внучками, дочками моєї сестри Ольги, яких він ще ніколи не бачив. Дівчата, 13 і 15 років, наполягали на тому, щоб мати дала їм можливість познайомитися з дідом. Сестра, яка ще немовлятком разом з мамою покинула Ужгород, жила й виховувалася в Будапешті і батька ніколи не хотіла знати. На бажання дочок була примушена привезти їх до Братислави, де я їх звела з батьком. Дівчата були до нього незвичайно милі і щирі. Обнімали його, цілували, розпитували про його працю, про життя. Батько зі сльозами радості в очах обнімав своїх внучок.

Візита була коротка, бо сестра, яка не бажала зустрінутися з батьком, нетерпеливо чекала, своїх дочок перед будинком у парку. Після спільної знімки дівчата відійшли. Ніколи більше в життю батько їх не бачив...

Навідалася я до батька вдруге кінцем 1973 року. Ця візита прибила мене душевно ще більше. За тих шість років батько ще більше підупав. Ще більше сповільнився в рухах, ще тяжче кашляв, ще частіше мусів під час руху ставати для відпочинку. В цей час уже був на пенсії і мав змогу вдень більше відпочивати. Радів моїм сином, своїм найстаршим внуком, любувався своїми двома маленькими внуками, дітьми сина, бавився з ними, водив їх на прогулянку, возив на санчатах, навчав української мови. Був щасливий, що одне з дітей сина — хлопчик. Знав, що вже його ім'я не пропаде...

Наше прощання цим разом було надзвичайно тяжке і зворушливе. Ми обоє відчували, що цим разом це вже наше останнє прощання. Хоч я старалася стримувати сльози, вони вільно текли по моєму обличчі. Батько не міг промовити слова, тільки

плакав, обнімаючи й цілуєчи мене. Я кілька разів поверталася від дверей до нього, щоб ще раз пригорнути до себе і запевнити, що я напевно знову приїду...

Не зважаючи на своє слабе здоров'я, він писав далі. Працював над своїми творами до останнього віддиху. Через одинадцять місяців після нашої другої візити батька не стало. Приїхала я з сином цим разом вже на його похорон. Приїхали й два брати батька із Закарпаття, Михайло й Іван, але спізнилися, бо советська влада затримала їх і пустила тільки на другий день після похорону...

Поховали ми його у словацькій землі, поклавши йому на серце грудочку закарпатської землі, яку він зберігав роками в себе в хаті як цінний скарб.

Смерть батька для мене була страшним ударом. До трагічних подій мого власного життя долучилася і втрата батька і, здавалося, що померк весь мій світ. Та видно, Дух батька був наді мною, він бачив мої тяжкі переживання і підняв мене на свої крила. Передсмертне бажання батька — дати в мої руки свої твори для збереження, — мене врятувало, бо дало мені нову мету життя — виконати бажання найдорожчої мені людини.

Почалася моя 17-ти річна праця над виданням творів батька, вислідом чого була поява 12-ох томів його творів. Своїми земними очима не побачив вже батько висліду моєї праці, але своїми небесними очима він все бачить, бо я завжди відчуваю його близькість. Відчувала я його поміч і під час праці з виданням, і це мене спонукувало не раз ставати на коліна перед його образом і зі сльозами в очах дякувати йому. Я знала, що він біля мене, я знала, що він мені допомагає віднайти себе...

Сьогодні огортає мене глибоке задоволення, коли бачу, що праця моїх 17-ти років має такі великі й цінні висліди у вільній Україні, на нашій дорогій закарпатській землі, куди з цими 12-ма томами нарешті після довгих років забуття повертається ім'я батька. Ці твори збуджують бажання моїх земляків вдома пізнати його, вивчати його, досліджувати його життя і творчість, навчати про нього в школах, розповсюджувати знання про нього по цілій Україні. Я знаю, що це було завжди найбільшою мрією батька. Його твори довгими роками не друкувалися, і він це тяжко переживав. Говорив не раз із жалем: «Чи мій народ колись прочитає все те, що я для нього написав?...»

Після його смерті я старалася тут, на еміграції, робити все, що могла, щоб тримати його пам'ять між нашими людьми — писала статті про нього, відзначала річницю статтями й споминами, висилала його вірші до друку... Та тепер вже цю роботу перебрали мої земляки у багато більшій мірі. Як писав мені один з них колись: «Не турбуйтеся, ми вже перебрали естафету від вас і несемо її далі...»

Я щаслива, що Україна починає пізнавати батька, але найбільш щасливою я є тому, що свого часу, коли почала готуватися до видання творів, не послухала ради тих людей, які мене відмовляли від видавання, говорячи, що «...то ще не на часі видавати твори Василя Гренджа-Донського...» Якби я була їх тоді послухала, то не мала б цих видань сьогодні...

Відчуваю, що і тут поміг мені Дух батька: підказав не слухати їхньої ради, а братися до праці, не звертаючи уваги ні на кого і ні на що. Я закінчила видання 12-ох томів якраз в часі, коли Україна стала незалежною, і я могла передати твори батька своїй батьківщині. Вже п'ять років випрібає Україна ім'я батька з-під пороку, знайомиться з ним, прислухається до його палких слів і відкриває до нього своє серце.

Ні, немає вже більше в мене почуття меншевартості! Батько витер це почуття з мене. Він дав мені спокій душі, дав мені те безмежне задоволення собою, якого я ціле своє доросле життя не мала. Я назавжди буду вдячна йому, що поміг мені виконати роботу, якою я могла прислужитися не тільки його пам'яті, але і своєму народу.

Серпень, 1996

Зірка Гренджа-Донська, Міннеаполіс, США

Брате вітре...

*Буйний вітер на схід сонця віє,
гомонить до мене, бо жаліє,
бачить він, що я з печалі гину...
— Що відказуєш на Верховину?*

*— Брате-вітре, в тебе дужа сила,
хоч цю пісню ти візьми на крила,
шелестом промов із шубарами:
«У думках він ще постійно з вами...»*

*— І погладь за мене полонини,
погойдай любовно цвіт калини,
здорови від мене Тису-річку,
поцілуй найменшю смерічку.*

1955

СПОГАД ПРО ОСТАННЮ ЗУСТРІЧ

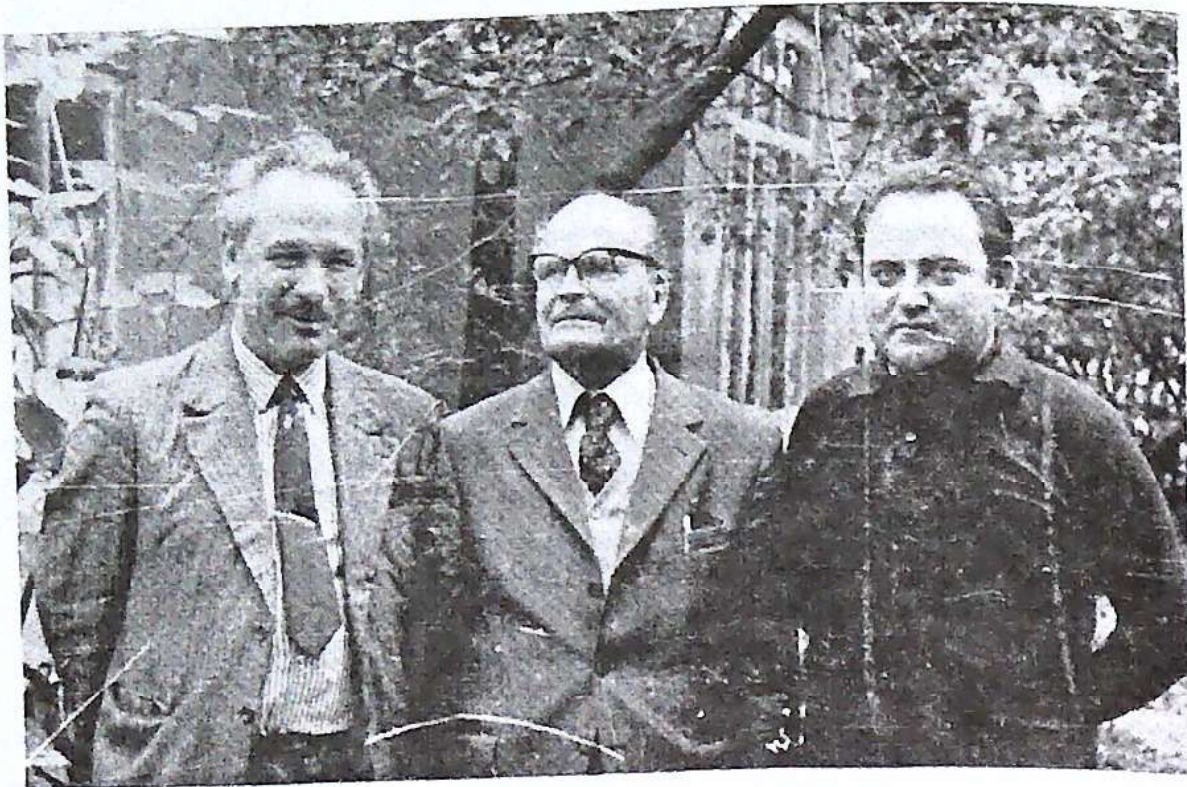
Переписувався я з Василем Гренджею-Донським понад десять років. Він був завжди акуратним, з відповіддю не барився. Його щирі задушевні листи чимось нагадували листи Франтішека Тіхого, з яким я був знайомий тільки заочно. До кожного свята вони знаходили оригінальні листівки, дуже часто з видами старого Закарпаття. Їх обидвох однаково боліло серце за рідним краєм, якому вірно служили, один як основоположник української закарпатоукраїнської поезії, другий як відомий українознавець. Одержати від них листівку, навіть з кількох рядків, було для мене святом.

З Василем Гренджею-Донським уперше мені довелося зустрітися 18 серпня 1971 року. Понад 30 років не був письменник на Закарпатті. Привіз його до мене Іван Чендей. Був настільки втомлений, що не зміг піти на цвинтар відвідати могили Луки Дем'яна та Андрія Карабелеша, про що просив у листі.

Вдруге поет побував на Закарпатті у вересні 1973 року. Заїхав до мене, був бадьорим, веселим. Після обіду мав виїхати до Києва, у видавництво «Радянський письменник», за гонораром, де вийшли його поезії «Шляхом терновим». Цю книжку подарував мені з автографом.

— На цей раз повезеш мене на цвинтар, хочу вклонитися могилам Луки Дем'яна і Андрія Карабелеша, — сказав, виходячи з дому.

Стояв над могилою Луки Дем'яна, і по його обличчю котилися гарячі краплини сліз. Потім підійшов до могили Андрія Карабелеша (через три

Василь Гренджа-Донський на Закарпатті. Вересень 1973р.
У центрі — В.Гренджа-Донський, зліва — Василь Пагіря, справа — Василь Росоха

могили), зняв капелюх і, схиливши голову, надовго застиг нерухомо. Зробили напам'ять кілька знімків і повезли його до поїзда. Обіцяв на зворотному шляху заїхати, але не заїхав.

Уже після повернення з Києва писав: «Вибач, що, вертаючись з Києва, не зупинився в Мукачеві. Якось не вийшло...»

Коли в «Дуклі» появилася моя стаття-рецензія на його книжку «Шляхом терновим», поет з хвилюванням дякував за теплий відгук.

«Як приємно, що не забули мене на Батьківщині, яку я так любив і люблю, за щастя якої боровся усе життя. Важко жити відірваним від рідних, та що поробиш. Працюю помаленьку. Випустив «Петрика», якого посилаю і надіюся, що він теж буде прихильно зустрінутий читачами...»

За повість «Петрик» Словацький літературний фонд у Братиславі присудив Василю Гренджі-Донському у 1974 році літературну премію.

Останній лист від В.Гренджі-Донського надійшов на початку 1974 року. Він писав:

«...Почуваю себе добре. Закінчив роман «Сини Верховини» у двох томах. Дякую за теплий прийом у твоїй хаті...».

Я радів, що Василь Степанович «почуває себе добре». Та через деякий час з Братислави надійшла сумна звістка — Василя Гренджі-Донського серед нас уже немає. Перестало битися серце видатного поета, прозаїка, публіциста, громадського діяча.

Як важко уявити, що вже немає між живим доброго працівника пера, щирого друга, побратима. Не надійде більше від нього задушевних листів з порадами, розповідями про свою роботу. Не почуємо його ласкавого українського слова, яке так старанно оберігав вдалині від рідних Карпат.

У глибокій зажурі схиляємо голови над його могилою на братіславському Славчово Удолі і просимо прийдешнє покоління пам'ятати поета-борця, поета-бунтаря, який прожив нелегке, але плідне життя і залишив нам чималу спадщину — своїм серцем вистраждані безсмертні твори.

Най цей невеличкий спогад про поета буде квіткою любові на його могилі!

Василь Пагиря,
член товариства «Просвіта»

Василь Гренджа-Донський

Чуже сміття

За Рідний край, за Рідне Слово
Підем до бою в кожний час,
Нам не потрібна панська мова,
В сусідів зичена для нас.

Чужинцям не б'ємо поклони,
Що нас давили з-за незгод,
Нас є вже сорок мільйонів,
Ми не народець, а народ!

Нам рідне слово — оборона,
Воно для нас значить — життя,
З своєї хати, з свого дому
Ми викинем чуже сміття!

А хто за грош, за вигоди
Продався нищим ворогам,
То він є зрадником народу,
На зчик засудився сам.

Нам не потрібні їх романи,
Нам рідне слово дороге!
Ми з коломиїєю до танцю,
Як рідна скрипка загуде!

Живе Народ, живе і Слово,
Велике, рідне і святе,
Воно огидну панську мову
Із нашої землі змете!

Бо ми ідем за Рідне Слово
До боротьби в хоч котрий час,
Нам не потрібна панська мова,
В сусідів зичена для нас!

У жовтні минає 60 років з часу проведення в Ужгороді величнього Всепросвітянського з'їзду. Василь Гренджа-Донський був не тільки одним з організаторів з'їзду «Просвіти» і його активним учасником, але й публікував у двох номерах газети «Українське слово» про цю визначну в історії Закарпаття подію дуже докладний звіт.

Подаємо в кількох місцях календаря передруки зі згаданих видань.

ВЕЛИЧНИЙ ВСЕПРОСВІТЯНСЬКИЙ З'ЇЗД В УЖГОРОДІ ДНЯ 17.X.1937.

Напередодні з'їзду

Учасники на з'їзді почали сходитися ще в суботу 16-го жовтня — з полудня. В репрезентативному Народному Домі Т-ва «Просвіти» відбувалася нарада за нарадою. Поперш нарада жіноцтва, потім молоді. Впорядники — кожен на своєму місці.

Загальні збори Т-ва «Просвіти»

В шостій годині ввечорі відбулися загальні збори «Просвіти». Велика зала «Просвіти» по береги повна делегатами філій, читалень, драматичних гуртків.

Збори відкрив голова д-р Юлії Брацайко, зreferував стан санації і взагалі маєтковий стан «Просвіти». Переведенням санації головний виділ спекається клопотів і зможе присвятитися культурно-освітній праці. На зборах появився також пан губернатор Константин Грабар і п. віце-губернатор д-р Мезнік. Згодом прибув також і голова львівської «Просвіти» д-р І.Брик, один з найвизначніших просвітянських діячів галицької «Просвіти», і передав гарячий привіт галицьких братів. Як губернатора, так віце-губернатора й делегата львівської «Просвіти» збори прийняли з великими оваціями.

Після цього зreferував свій довший секретарський звіт п.Федір Ревай за останні роки діяльності. Д-р Михайло Брацайко говорив про збіркову акцію на санацію «Просвіти». Декларовано 440,065Кч, з чого дотепер вплинуло 234,429.35Кч. З цієї суми за останні роки частинно покривалися довги, вдержувався персонал й ін. Останок сплачується далі. На його пропозицію збори уступаючому виділові ухвалили абсолюторію.

Новий голова і члени виділу вибрані одноголосно, а то: Голова — д-р Юлії Брацайко, члени — о.Августин Волошин, о. д-р Людвик Міньо, Степан Клочурак, Микола Бабота, Ю. Манівчук, Дмитро Німчук, Ірина Невизька, Федір Ревай, Йосиф Данко, Франц Агій, Василь Свереняк, д-р Володимир Комаринський, Іван Роман і Василь Гренджа-Донський. Заступники — д-р Данило Стахура, проф. Олекса Іванчо, Василь Клемпуш, Юрій Довбей, Іван Грига і Петро Попович. Ревізійна комісія — д-р Михайло Брацайко, Юліян Ревай, Михайло Ердеваї, Августин Штефан, д-р Володимир Бірчак.

На зборах панував бадьорий настрій, з надією на краще майбутнє.

Після зборів дало наше музичне товариство «Бандурист» святочний радіо-концерт. Вечером в дев'ятій годині просвітянський театр «Нова Сцена» дала святочну виставу «Марусю Богуславку». Найбільша зала в Ужгороді була наповнена по береги. Багато стояло в коридорах, а багато відійшло без квитків. Бачили ми тут селян, що любувалися рідною виставою, слідкуючи за кожним словом. Наш селянин вже не той, що був перед тим. Він прагне культури, готовий на жертву, щоб чути, щоб побачити щось гарне, рідне, своє...

Незабутній день з'їзду

Вже в сьомій годині ранку прибув із Рахівщини перший спеціальний поїзд, а незабаром другий, відтак поступнево дальші. Поїздами, автобусами, автами, колесами, возами і пішки горнувся народ із усіх сторін в напрямі катедралі, де кінчив Службу Божу преосвященний владика о. Стойка з великими урочистостями. Рівночасно відправляли Службу Божу і в василіянській церкві (протоігумен Булик), але й так величезні маси народу не були в силі поміститися. В катедралі прегарну проповідь національно-реалістичного змісту виголосив наш щирий просвітянин проф. д-р Людвик Міньо.

Катедрала ще стільки синьо-жовтих прапорів ніколи не бачила...

Похід

Точно в 10-й годині й 15 хвилин учасники стали до походу. Вже днями наперед упорядники виробили ситуаційний план і кожна округа, кожна читальня мала своє місце. Похід вела кінна бандерія на чолі з В. Клемпущем та Й. Данком. Ший коней оздоблені лентами в синьо-жовтих барвах. За нею їхали наколесники з прикрашеними колесами, по них військовим кроком маршували пластуни й пластунки. Після них непроглядні ряди із усіх околиць Підкарпатської Русі — гуцули, бойки, лемки, міста, села, а здовж: прапори, синьо-жовті прапори... Написи, таблиці, транспаренти. По вулицях Ужгороду залунали наші рідні пісні, вулиці маком цвіли від барв наших рідних, національних одягів. Оркестри виправали бадьорі українські походові пісні... Втіха, радість.

Щоб не сказали вороги

Щоб не сказали відтак вороги, що було там лише декілька сіл, автор цих рядків узяв собі стільки труду, що, стоячи на новому мості, позачислював всі села, які несли таблички і написи. Походували в такому порядку: кінна бандерія, наколесники, дівочий і хлоп'ячий пласт із Мукачєва, дівочий і хлоп'ячий пласт з Хусту, за ними веречанська оркестра, потім

Театр «Нова сцена» на Всепросвітянському з'їзді. Фото з архіву Ю.А.Шерегія

берєпівські пластуни й пластунки, пласт ужгородський: семінарія, гімназія, горожанка; санітарна служба під проводом п-ї д-р Янішевської. Потім «Орел» при учительській семінарії і знову мукачівські пластуни, за ними дві прегарні гуцулки несли великий лавровий вінець, а відтак несли велику таблицю з написом: «Всепросвітянський з'їзд». Вслід за ними ступали гості, між ними голова львівської «Просвіти» д-р Брик і головний видаєць «Просвіти», за їх плечима оркестра з Руського (Словаччина). Потім несли таблиці Руське, Снина, за ними ученики учительської семінарії. Все кроком, під музику. Вслід за

ними читальня з Йоври з таблицею, потім Оноковці, василяїнські гімназисти, потім чисельна селянська делегация з Буковців, а за ними вечірня учительська семінарія. Далі «Нова Сцена», деякі члени були одягнені в історичні козацькі строї.

Потім таблиці Пряхів, Бардів, Кошиці, з досить великою участю. Знову таблиця: Кальник і багато селян, одягнених святочно. Пряхівщина дуже гарно заступлена, бо ось таблиці: Крайна Поляна, Крайна Бистра, Бодружаль, Чарне, Михайлівці.

Гуцули... Гуцули...

З-за кривулі показалися яскраві барви розкішних гуцульських строїв, чудових китариків, вишиваних каптурів. Тут-там видно гуцульські топирці. На устах пісня гомонить: «Гей, там на горі...» Високий, здоровий гуцул несе таблицю: «Рахівська округа», а за ним транспарент: «Скільки собі виборете, стільки будете мати». Пісня втихла, а натомість загомоніла бичківська оркестра «Гуцулак». Видно таблицю: «Ясіня», а за нею довбезний ряд гуцулок та гуцулів. Боже ж, із самих тільки гуцулів можна б зробити без порівняння значно більший похід як той, що ми бачили в день, так званої «Русской культури». Ідуть, уже й оркестру ледве чути, а кінця ще нема... Ясіня (в самому Ясінію чотири читальні: Зимір, Чорна Тиса, центр і Кевелів), Білин, Кваси. А ось надітає авто з фільмовим оператором берлінської «УФА» і цю прегарну групу гуцулів почне фільмувати. Несуть великий транспарент: «Українська дитина до української школи». Потім видно таблицю «Рахів», а за нею гуцули в кожухах, обшитих червоно-чорними прикрасами. Трохи різняться від ясінських. Відтак знову великий транспарент: «Українській дитині — українська книжка». Затим читальні з Берлебашу, Богдану, Требушан, а врешті довбезні ряди бичківчан, з Великого і Малого Бичкова, опісля знову оркестра. Потім видно новий транспарент з написом: «За рідну мову до боротьби». А ось ступають ряди селян з В.Апші з великим написом: «Борітеся — поборете!», відтак також сильно заступлені два села: Косівська і Кобилецька Поляна. Гуцули відійшли, але надходять нові ряди і вже здалека видно. «Тячівська округа».

Ряди бойків

Перед веде сильно заступлена Тересва, Бедева, Грушово, Широкий Луг. Два парубки несуть дальший транспарент: «В єдності сила», а за ними Новоселиця, Нересниця, Чумальово, Ганичі, Дубове, Красна, Терново. А ось, подивіться, як сильно заступлена Брустура. З такого далекого села така велика участь. А ще більше з Руської Мокрої. Несуть напис «Тячівська округа», а за ними походують тячівчани з коломийкою на устах. Відтак дальші таблиці: Руське Поле, Тереля, Угя. А ось бачу православного священика, одного, другого, а там походус третій і ще дальші... Комуністичний посол Борканюк разом походус з православними, з уніятами, — крайні праві з крайніми лівими, бо всіх в'яже одна спільна українська рідна культура. Несуть таблицю: «Хустська округа», а за ними міщани Хусту і співають «Не пора, не пора...» За ними видно таблицю «Іза» — це та сама православна метрополія, кацапська Іза і вже й туди загірло сонечко правди... Хустчани вигукують: «Слава Ізі, слава українській Ізі!», а ізяни відповідають: «Хай живе українська культура, хай живе український нарід Підкарпаття!» За Ізою походус Липша, потім Хуст-Кіреш, Хуст-Боронява, далі Березово, Золотарево. Наступна таблиця «Драгово», селяни співають хором. Багато інтелігенції, а ще більше селян. Поет Микола Рішко дав тон до пісні, аж відгукуються похмурі мури галагівських кам'яниць.

Волівська Верховина

Несуть транспарент: «Геть москальські підручники з наших шкіл!», незабаром напис «Волівська округа» і «Волове». З самого Волового біля двісті просвітян, за ним Вучкове, Лозянський, Ізки, Пилипець, а навіть з-під самої галицької границі: Рекіти, Ляховець. Питаю їх, як прибули аж із Прислопа, 80км від залізничної станції.

— До станції пішком...

За Прислопом Нижній і Вишній Студений, Келечин, Буковець. А ось вже друга санітарна команда під проводом д-ра Очеретька, по двох боках пластуни, на рукаві з паском червоного хреста. В ряді одна пані впала, розбила ногу, і ось перша поміч...

Знову похід: походують просвітяни з сіл: Лозянське, Синевирська Поляна, Синевир, В. Колочава, Н.Колочава-Лаз, Лопушне, Торун, Майдан.

Дальші околиці

Знову несуть транспарент з великим написом: «До бою за рідне слово!» Відтак севалюська округа і таблиця: "Севаюш". Походують міщани, походує під своїм окремим знаком севалюська молодь, учні торговельної школи, відтак несуть свою таблицю зарічани і великий транспарент: «За рідну мову, за рідну книгу». Опісля Онок, Сірма, Рокосів, Горбки, Веряца, а потім Королево над Тисою.

Королівці нарікають, що поїзд спізнився на цілу годину і не могли бути на Службі Божій. Виступають села: Черна, Сасово, Мала і Велика Копаня, В.Шард.

І далі транспарент іршавської округи: Довге, Лисичово, Білки, білецька оркестра починає грати, а зараз за нею Імстичово, Сілице та Іршава.

Військовим кроком маршують берегівчани, несучи прапори і свій напис. Окремо молодь, окремо старше громадянство. Берегово сильно заступлене, видно просвітян з берегівських колоній, хуторів. За ними маршує Вилоч, Гать-Хутір, Гунядй-Хутір, Стара Бовтрадь. Вже видно напис свалаявської округи. Але дивиться, «кацапське гніздо» Свалаява вислало не тільки десятки селян, але й свою оркестру... А ось і Нижні Борецькі, — «твердиня» москвофіла Щерецького. Значить: селяни приходять до розуму... У Берецьких (а також і в Ясіню) перепиняли людей на вулиці, мовляв, «не йдьте до Ужгорода, бо там будуть бомби кидати з літаків і вас уб'ють на смерть...»

Дальша громада: Вишні Берецькі, наш знаменитий Грига під синьо-жовтим прапором привів багато односельчан. Відтак Голубинне, Воловець, а з ними й люди з Гукавого.

Учасники Всепросвітянського з'їзду в Ужгороді

Вже видно мукачівців, несуть великий транспарент з написом: «Борітеся — поборете». За ними маршує Пістрялово, Лалово, Барбово, врешті Макар'єво, Лежовиця, Брестів і довгі ряди з Великих Лучок. Потім Нове і Старе Давидково, Страбичів, Шкуратівці і Кальник. Знову транспарент з великими літерами: «Без культури нема хліба, без хліба нема життя.» Згодом дальші таблиці: Пацьканьово, Зняцьово, Червеньово, Березник. І знову транс-

парент: «З народом за народ» і виступає березнянська округа: Великий і Малий Березний, Мірча, Кострин. З Лютої прибуло найбільше. Далі: Волоснянка, Н.Стужиця і приходить перечинська округа. Здалека чути мелодії коломийки, це відома перечинська оркестра. На чолі популярний Романченко диригує своїми характеристичними жестами та мімікою, оглядаючися назад. Аж любо дивитися, як весело маршує перечинська «Січ», потім багато сотень перечинців. На чолі походу і вони несуть транспарент такого змісту: «Молоді дайте школу, працю і хліб». За довжезними рядами перечинців походить Сімера, а ось і зарічівська оркестра. Ця оркестра відома з того, що її колись заложив Фенцик і вона була духовничівською, але згодом викинула ту мертвечину і перейшла до «Просвіти» з інструментами разом... В поході по черзі це восьма оркестра.

За нею слідує таблиця читальні в Тур'я Реметах, потім Т.Поляна, Т.Мокра, Ворочів, потім пласт з Королева. Далі надійшла й ужгородська округа: Горяни, Радванка, Вовкове, Сорочин, Дубриничі, дубриницька оркестра, потім Сімерки, Туря-Пасіка, Порошків, Раків, Невицьке. Знову появляється транспарент: «Не ридай, а здобувай!» Потім Кам'яниця. Ідуть і дальші громади: Середнє, середнянська оркестра, Дравці. Тут маршувала і третя санітарна група під проводом д-ра Сакача. За ними Горонда з оркестрою, Руські Комарівці, Дубрівка, Ірлява, за ними Коритняни, коритнянська оркестра, Баранинці і наприкінці В. Ремети та Солотвина.

Деякі панки та ворожі журналісти числили біля Народного Дому, але багато просвітян спізнилося, так що долучилися до хвоста вже в Галагові, як то видно і з порядку, бо Ужгород, що є господарем, мав би бути на кінці. Через те й виходять ріжниці в численні. Воропи числили нас на 9,000 («А-Зет», «Гласи»), ми самі цілком об'єктивно нарахували понад 12,000 учасників. Могло бути на 40 відсотків більше, бо багато учасників не взяло участі в поході, лише стояло з краю вулиць. Сама управа залізниці твердить, що привезла в той день до Ужгороду 15,000 осіб. А скільки приїхало автобусами!

Уявіть собі, що це був за похід! Самих оркестр було 12. В поході взяло участь 25 греко-католицьких священиків, не враховуючи численних оо.Василіян.

Таблиць було 190 і 10 транспарентів, прапорів 128 і тисячі малих прапорців. 190 сіл отже мало свої написи, але були й такі села, що не були позначені. Цілком сміло можемо твердити, що у всепросвітянському з'їзді було заступлених до 300—500 сіл від Пограду аж до Зиміру.

Ужгородське населення було свідком справді імпозантного маніфестаційного походу. Вулиці Ужгороду маком зацвіли... Осінній вітрець колихав сотнями синьо-жовтих рідних прапорів. Столиця нашої країни, наш славний, історичний город князя Лаборця ще ніколи такого походу не бачив. Що то за величава маса була, свідчать те, що коли вже прибули на площу Корятівича, то треба було упорядникам розголосити мегафонами, щоб дальші маси вели в напрям гімназії, бо не було місця, на величезному майдані все стиснулося, як оселедці.

Тепер наш нарід склав іспит своєї зрілості. Інтелігенція не віддуралася свого народу, іде разом із селянством. Жертвенність селянства аж тут показалася. Я бачив, як селянин з Н.Студеного обідав з жінкою сухий оципок вівсяного хліба, але не пошкодував тяжко зароблений гріш на поїзд... Я бачив, як залізничник ніс синка в поході цілий час на руках, щоб збільшити число учасників. Мусять бути ті гуцули дуже свідомі, коли готові дві ночі не спати, мерзнути в поході цілий день, без обіду, без перекуски стояти на маніфестаційних зборах від 7-ої рано до 5-ої вечором... Наш народ — це вже одна родина, інтелігенція з народом, народ з своєю інтелігенцією. Наш селянин вже не той нещасний, пригноблений «руснак», але свідомий член великого українського народу.

Цей світлий день буде найкращий у моєму житті.

Перебіг самих зборів і резолюції подам у дальшому числі.

(Українське слово, 21 жовтня 1937р)

(Продовження далі)

Живе у Мюнхені наш дорогий земляк, уродженець села Загаття Іршавського району, Іван Керестіль. Щирий український патріот, відомий громадський діяч, благодійник українських справ. Друкуємо його доповідь, яку він підготував для I Українського Джемборі в с.Невицьке Ужгородського району.

ПЛАСТОВИЙ ШЛЯХ ВІД УЖГОРОДА ДО МЮНХЕНА В БАВАРІЇ

Пластовий шлях від рідного Закарпаття до наших скавтських таборів у Німеччині — це довгий шлях: йому вже 60 літ!

Я родом із Загаття (Іршавський район), народився 01.3.1919р. Тут закінчив чотири класи початкової школи. Коли батька, який був лісничим, перевели до Ужгорода, я опинився у Вишнім Німецькім, яке й зараз згадую з особливим почуттям, вистояючи перед митною службою, і вступив в Ужгородську гімназію. Від самого початку став пластуном, приналежним до гуртка «Леви», до цього гуртка належали наші країни — Імре Кардашинець (Кардашинець був учасником Джемборі в Геделе 1933р.) і Тарас Лукач, обидва в США. 1937р. ми брали участь в пластовому таборі в Середньому в часі Зелених свят, в ньому зустрілись пластуни Ужгорода і Мукачева. Командантом табору був сотник Клименко, який учителював у селі Негрові, а впорядником — вже восьмикласник Юрій Мешко з Ужанщини, його я стрінув після окупації Карпатської України в таборі втікачів у Братиславі.

1937р. я зорганізував при Торговельній школі в Ужгороді 10-й пластовий юнацький курінь ім.Б.Хмельницького. Співорганізатором був Михайло Пекар із Перечина, який пізніше взяв діяльну участь в організації Чехословацького легіону в ССРСР. 1937—38 роки були дуже пам'ятними на різні народовецькі імпрези, і ми, пластуни, завжди брали в них участь. Весною 1938р. ми були співучасниками урочистого ювілею 950-ліття хрещення Руси-України в Невицькому, де проходить Джемборі. Дивує нас, що в наших журналах не стрічаємо згадки про цю видатну імпрезу.

Після окупації Ужгорода Угорщиною, у внаслідок Віденського ар-

Іван Керестіль

бітражу 1938р., я опинився у Великому Березному. Тут відновився пластовий курінь з Ужгорода та постав пластовий курінь юначок, отже створився повний пластовий осередок, на сходинах якого був член Крайової Пластової Старшини в Карпатській Україні Пекар. Ми брали участь у передвійській підготовці, яку провадив поручник Іван Кедюлич та поручник Рогач, брат Івана Рогача, якого разом із сестрою гестапо розстріляло 1942р. у Бабиному Яру в Києві. В критичні березневі дні нам прийшлося нести службу на кордоні із Словаччиною, була загроза окупації Великого Березного Глінковою гардою. Із учасників осередку живуть Микола Яшко в США та Михайло Шіпош у Канаді. Після окупації Карпатської України Угорщиною я опинився в Братиславі, а в липні 1939р. виїхав на роботи в Німеччину.

Завершуючи розповідь про цей етап мого пластування на рідній землі, хочу сказати, що він глибоко закорінився в душі та був перманентним рушієм усіх пластових і громадських ініціатив на протязі нашого довгого життя поза межами рідного Загаття й Ужгорода.

А загалом треба сказати, що в Карпатській Україні Пласт належав до «Союзу чехословацьких скавтів» як повноправна скавтська одиниця і мав широкі можливості участі у світовому скавтському русі. Пластові традиції були спонтанно відновлені в повоєнній Німеччині завдяки чільним пластовим діячам міжвоєнного періоду: у Відні жив основник Пласту д-р Олександр Тисовський, а серед нас були Юрій Старосольський (начальний пластун з 1972р.), Леонід Бачинський, Атанас Фіголь та інші. Таким чином, в часі організаційного розквіту, Пласт в Німеччині й Австрії досягав 5000 членів. У Мюнхені, при Дахауерштр. 9, діяла Головна Пластова Рада та Головна Пластова Старшина.

Команда Уладу Пластунів-Сеньйорів вирішила організувати т.зв. Матірні курені, що дало поштовх до організації Куреня Сеньйорату ім. О.Ольжича «Закарпатці». 19 жовтня 1946р., тобто рівно 50 літ тому у Байройті відбулись — українському таборі біженців — відбулись перші Загальні сходини колишніх закарпатських пластунів та членів СУПЕ з осідком у Празі. Зібралось 14 активних пластунів, які вибрали курінним Михайла Бажанського-Кудеяра. В березні 1947р. відбулись ширші сходини «Закарпатців» у Регенсбурзі, а в липні 1947 — у Міттенвальді. Вшановано мовчанкою полеглих у Карпатській Україні пластунів-січовиків, а також покійних членів СУПЕ, Олександра Блестіва, Федора Тащинця, патрона Куреня Олега Ольжича та інших. Леонід Бачинський поділився своїми спогадами про пластовий рух у Карпатській Україні, його було обрано почесним членом Куреня.

Останні сходини Куреня відбулись в Європі 28.3.1948 в Ашаффенбурзі. Тут було вибрано Курінну команду в складі: Михайло Бажанський, Наталія Балицька, Всеволод Левицький. А загалом у склад Куреня входили: Наталія Балицька, Леонід Бачинський, Михайло Бажанський, Леся Бризгун (Соколик), Оксана Генгало, Іван Керестіль, Володимир Комаринський, Василь Кунда, Євген Кульчицький-Гут, Всеволод Левицький, Степан Миколин, Михайло Нич, Юліян Ревай, Орест Семчишин, Петро Стерчо, Юрій Федорів, Богдан Рубинович, Ярослава Ціханська, Іванна Шпилька, Олександр Якубовський та Михайло Пап.

Залишившись 1965р. останнім членом Куреня «Закарпатці» в Європі, я перейшов до Кодла «Лісових Чортів — Бубнище», до нього тоді належали всі мої друзі по праці у пластовому видавництві «Молоде Життя» в Мюнхені. У цьому видавництві на протязі десятиліть була видана «Енциклопедія Українознавства» (11 томів), в її адміністрації я працюю до сьогоднішнього дня.

Згаданий Курінь взяв участь у святкуванні 35-ліття заснування Пласту, яке відбулося в Міттенвальді (Альпи) 1947р. Це була величава демонстрація пластових осягнень на еміграції — зібралось тоді неначе на прощання перед виїздом за океан, понад тисячу активних пластунів. Вже з 1948р. почалася масова еміграція біженців у Америку, Канаду, Австралію, Південну Америку. У Західній Європі залишилася невелика горстка закарпатців, серед них і я та декілька наших краян у Мюнхені. 23.3.1952 тут відбулись перші Загальні Збори Пластового Проводу Німеччини, на них вибрано пластового сеньйора Дам'яна Пеленського Головою Крайового Проводу, Андрія Гарасовського — командантом пластунів, а Олену Деркач — Команданткою пластунок. Цього ж року відбувся пластовий табір над Штарнберзьким озером із 56 учасниками, а 1953р. — там же — із 139 учасниками. Третій з черги табір після масової еміграції відбувся вже в Кенігсдорфі над Ізарою під назвою «Дніпрові Пороги», він нараховував 122 учасників переважно з Баварії та 7-х учасників із Австрії. Тут влаштовано курс новацьких виховників під проводом Головного ресферента новацтва при Головній Пластовій Булаві Теодосія Самотулки («Сірого Орла»). Треба сказати, що всі наступні пластові табори в Німеччині від 1954р. аж по нинішній день відбувались на цьому самому місці, в Кенігсдорфі, по сусідству з недалеким німецьким табором під назвою «Голланд» (Верховина). Програма таборів проходила в дусі практичного пластування: мандрівництво, таборування, сигналізація, підготовка дітей з предметів українознавства вільними гутірками. Щонеділі в таборі праваяться Богослуження для всіх учасників табору, чергуються священики греко-католики із православними, немає в нас ні серед старших, ні серед молоді під цим оглядом ніяких розходжень!

1956р. урочисто відсвятковано 70-ліття Основника Пласту Олександра Тисовського («Дрота»), в якому взяло участь численне українське громадянство на чолі з Архієпископом Іваном Бучком із Риму. 1963р. відбувся вишкільний табір для учасників світового Джемборі в Греції. 1986р. учасником нашого табору вперше був юнак — українець із Праги Богдан Зілінський — пізніший Голова Об'єднання Українців у Чехословаччині, сьогодні — у Карловому Університеті. Це була знаменна подія, хоч на короткий час упала для нас «залізна завіса». 1972р. відсвятковано 60-ліття Пласту, комендантом свята був нині покійний пластовий сеньйор Ігор Зубенко, який в середині 1960-х років мав щастя відвідати Ужгород, поділившись із нами потім чудовими ілюстраціями нашої Катедри, оповідаючи про враження, які виніс із нашого улюбленого міста. Ще три десятиліття доводилось мріяти про таку нагоду, не заповідалась вона, а як надійшла, то залишилось нас у Мюнхені всього троє закарпатців та децю більше наших краян із Пряшівщини.

1976р. гостював у пластовому таборі «видворений» із СРСР дисидент Леонід Плаощ із дружиною і сином. Вони провели ряд гутірок із старшими пластунами, це була незабутня зустріч із сучасною вже Україною, залишила вона глибоке враження.

1983р. відбулася Ювілейна Міжкрайова Пластова Зустріч під проводом д-ра Володимира М'яковського, нею завершено святкування 70-ліття Пласту. А 1990р. взяли участь в нашому таборі пластуни з Пряшівщини, маючи за мету набрати досвіду в таборванні і його підготовці у себе вдома. Від 1991р. в наших таборах беруть участь пластуни з України, з Пряшівщини, з Польщі, а 1993р. наше пластове юнацтво вперше взяло участь в пластовому таборі в Карпатах під проводом Голови КПСтаршини на Німеччину Марти М'яковської та в Міжпластовій Зустрічі у Львові з нагоди 80-ліття Пласту.

1995р., повертаючи із Світового Джемборі в Голландії, наш табір відвідала делегація з України, разом 25 пластунів — від Ужгорода до Криму і Донецька.

Підсумовуючи сказане, треба відзначити, що в порівнянні із повоєнними роками чисельний стан нашого Пласту в Німеччині значно зменшився. На це існують соціологічні і психологічні причини, еміграція поступово інтегрується, тратить свій корінь.

Коли мова про наших краян — закарпатців у пластовій роботі в Німеччині за 50 літ, то слід в першу чергу згадати адаптованого закарпатця, незабутнього Леоніда Бачинського, такого ж Михайла Бажанського, уродженця Снятина¹, а тоді вже краян — Осипа Данка, писаря Пластової Старшини та Івана Жегуца, референта преси.²

Нарешті, коротко про свою участь у пластовій роботі. Я згадував про те, з якою любов'ю і натхненням горнулася закарпатська молодь на своїй землі у пластові ряди перед війною. Сприяла тому праця наших учителів по селах і містечках, сприяла і вроджена любов до природи, притаманна молоді загалом. Опинившись на чужині, ми ототожнювали свою причетність до Пласту з картиною рідних краєвидів перед очима, а може й із тугою за рідною землею, яку ми, завдяки пластовим ініціативам, сходили уздовж і впоперек, часто й босими ногами. Цю землю ми полюбили від краплі роси під час косовиці до сухого стебла на стерні! До того ж Пласт сповнював нас молодечим духом (пригадайте наших давніх провідників на Закарпатті), помагав нам долати життєві ускладнення, а їх на чужині не менше, як вдома, а більше! Пласт учив нас жити в мирі і злагоді із своїм довкіллям і вчитись серед великої скавтської родини, рівнятись на неї! То ж і доводилось нести ті обов'язки, які на нас накладала Пластова Старшина. В роках 1954—1963 я сповняв обов'язки Крайового команданта пластунів, після того, — до 1976р. був Крайовим референтом юнацтва, в роках 1976—1982 — керівником виховної діяльності,

¹ Михайло Бажанський помер у Детройті 18.1.1994.

² Вісті КПС у Німеччині

1982—1987рр. — діловодом Пластового Сеньйорату. Провадив пластові табори в Кенігсдорфі 1953—1958рр., а в роках 1962—1965 — новацькі та юнацькі табори. Таборування проходило на протязі шести тижнів — по три тижні для кожної із груп.

1978р. я очолював делегацію пластунів із Німеччини на Ювілейну Міжкрайову Пластову Зустріч в Едмонтоні (Канада) якою відзначено 70-ліття Пласту. При тій нагоді зустрів чимало пластових друзів, серед них давніх — своїх краян — закарпатців. За свою скромну працю одержав пластові відзнаки: Другу сеньйорську відзнаку Св.Юрій у сріблі — 1958р., а 1973р. — Першу сеньйорську відзнаку Св.Юрій в золоті. Крім своїх обов'язків у Пласті і в адміністрації згадуваної вже «Енциклопедії Українознавства», люблю над усе філателію і свій маленький город під Мюнхеном, що біля олімпійської Регати.

Серпень 1996р.

Іван Керестіль, Мюнхен, Німеччина

ВІТАННЯ «ПРОСВІТИ» ІВАНУ САРВАДІЮ

15 травня відомому українському громадсько-культурному і політичному діячеві, Почесному членові Закарпатського Крайового товариства «Просвіта», нашому землякові, уродженцю м.Хуст Івану Сарвадію, який мешкає в Чикаго (США), виповнюється 80 літ.

Нелегкою видалася Іванова доля, нерідко на його життєвих шляхах, як у маминому шитті, червоні нитки перепліталися з чорними, обнімалася радість з журбою. Вистояв. Бо свято вірив у прийдешню зорю України, беріг у серці синівську любов до отчого краю, яку переплавляв у самовіддану працю.

У круговерті історичних подій формувалася національна свідомість, гартувалася воля і мужність юнака. Був свідком і учасником щастя і горя Карпатської України. Хата Сарвадіїв у Хусті була форпостом українства, у ній знаходили притулок українські

Іван Сарвадій

організації, свідомі українці у буремні 30-і роки ХХ ст. Про родину Сарвадїїв, як істинних українських патріотів, неодноразово згадував Василь Гренджа-Донський. Зокрема, у щоденнику «Щастя і горе Карпатської України» (7.X.1938—8.VIII.1939) днем 7 липня 1939р. визначний письменник занотував: «Сарвадїй — це один з найсвідоміших українських селян. За нашої влади його хата служила за залю засідань, за місце зборів і сходин цілої вулиці. За це його так переслідують. Але й ціла родина така свідомо — не говорячи вже про його брата Івана, нотаря, абсолювента Торговельної Академії. Його старші донечки Єлизавета та Анна знайшли дві ниточки — жовту і синю, з того сплітають шнурочок у рідних барвах і тішаються. А їх мати, Сарвадїха, оповідає, що коли надходили мадяри, змушена була зняти з хати гарний шовковий синьо-жовтий прапор...

«— Хотіла його спалити, положила до печі на вогонь, і хоч там серед попелу було ще багато грані, повірте, пане редакторе, прапор не хотів горіти... Думаю я, цей прапор святий, ні, не спалю його... Розібрала його і шовкове полотно ось тут, зашите в подушках...»

Зазнав Іван Сарвадїй і «принад» енкаведистських катувань та більшовицьких шахт Донбасу, де втратив здоров'я, поневірявся по чужих далеких світах, тяжко гаруючи, аби стати на ноги. У кінці 1953р. опинився в Чикаго. Брав діяльну участь у громадському житті українців Америки, зокрема земляцькому Карпатському Союзу, був одним з ініціаторів спорудження пам'ятника Т.Шевченка в Ужгороді і жертводавцем на цю ціль, вносив щедрі пожертви на українські справи в Америці і на рідній українській землі. За його кошти, наприклад, недавно споруджено пам'ятник жертвам тоталітарного комуністичного режиму в м.Єнакієво на Донеччині. Відома і чесна та правдива оцінка ювіляром історичних подій. Зокрема, він у числі перших написав правду про події березня 1939р. на Закарпатті.

І нині, у поважному віці, у своїх милих і ширих листах Іван Сарвадїй живо цікавиться суспільним життям Закарпаття й України, щиро вболіває за невдачі та непорозуміння між національно-демократичними організаціями, дає ділові поради щодо поліпшення стану речей.

Підводячи підсумок своєї багатолітньої плідної праці, сам ювіляр написав: «Робив я те все без розголосу, заради нашого спільного добра й людяності. В особистому житті прагнув досягнути щось, що перевищило б мене, що торкалося б вічності. Віра в Бога спомогала пережити роки неволі, знущань. Сьогодні тричі вдячний Всемогучому Богу, що наділив мене довголіттям, щоб порадуватися зі святої справи, побачити Україну «в народів вільних колі».

Красні літа дарував Господь Йванові Сарвадію. Віримо, що й наступні будуть позначені його самовідданою працею. То ж міцного здоров'я, добрих почувань, світлої радості на многая і благая літа Вам, дорогий земляче!

Рада Закарпатського крайового товариства «Просвіта»

Не забудьмо про це!

РОЗСТРІЛЯНИЙ ЦВІТ НАЦІЇ

Члени Земляцтва українських письменників у Москві.
Сидять зліва направо: П.Опанасенко, Г.Коляда, Чирков, К.Буревій,
стоять: Скаляр, А.Чужий. Березень 1928р.

Коли завершувалася праця над Календарем, до упорядника зайшла літня жінка і, схвилювано передаючи до рук фото разом з коротким листом, попросила прочитати його.

Ось дослівний переклад листа з російської:

«Шановний Павло Михайловичі!

Дуже прошу Вас надрукувати чудом збережену у мене фотографію 1928 року «Земляцтво українських письменників у Москві». Фото унікальне. На ньому — кращі представники української інтелігенції — письменники і поети — всі репресовані, всі, як один, розстріляні у 1930 році. Серед них мій батько — Опанасенко Павло Григорович.

З повагою, Галина Опанасенко

Грудень — 96»

Павла Опанасенка, 1895р.н., українець, уродженця села Телешівка Білоцерківського повіту Київської губернії, члена Земляцтва українських письменників у Москві, «чорний ворон» забрав 4 березня 1930р., а вже 28 квітня 1930р. його було розстріляно як «ворога народу — українського буржуазного націоналіста». Така ж доля спіткала й інших членів українського письменницького об'єднання в Москві. Та що там «дорослі» письменники, — серед «ворогів народу» опинялися й 12-літні, і їх чекала подібна доля!

На фото ви бачите вродливих і міцних молодих хлопців й чоловіків — українських письменників, цвіт українського народу — їх безжалісно скосила костомаха злочинного більшовицького режиму. Скільки ж то їх, молодих життів, кращих синів і дочок народу, розстріляно, замордовано, заморено голодом у наступні роки?! Не забудьмо про це!

А ужгородці Галині Павлівні Опанасенко, яка зберегла пам'ять про батька та інших українських письменників і котра, незважаючи на те, що збігом обставин стала російськомовною, в душі, за характером залишилася українкою, висловлюємо щиросердечну подяку і бажаємо знайти благодійників, які візьмуться за видання написаної нею книжки «Птиця Фенікс» — суворої правди про більшовицький «рай».

Упорядник

ВОЛОВЕЦЬКА «ПРОСВІТА» НА ШЛЯХУ ВІДРОДЖЕННЯ

Розпочинаючи розповідь про Воловецьку районну організацію Крайового товариства «Просвіта», не можна не згадати про її історію. На хвилі розвою української духовності нашого краю в с.Верхні Ворота 25 листопада 1920 року, зусиллями Івана Григи, Івана та Луки Дем'янів, Івана Шоатеса, учителя Михайла Тимковича було засновано товариство «Просвіта», до якого записалося 30 осіб. Головою обрано Івана Шоатеса, секретарем Івана Григу. На загальних зборах верхньоворітської читальні товариства «Просвіта» 7 грудня 1924 року Івана Григу обирають головою, який незмінно очолював її до своєї загибелі від рук малярських жандармів 18 березня 1939 року.

Багато добрих справ було на рахунку «Просвіти» за неповних 20 років її існування, не беручи їх перераховувати, оскільки про це докладно описано в календарі «Просвіти» за 1994 рік.

У процесі розпаду СРСР національно свідомі люди Воловеччини згуртувалися навколо ідеї самовизначення українства, нетерпимості до тоталітарної системи, її згубної дії на український народ. В умовах конаючої компартійної системи, 16 грудня 1989 року відбулася установча конференція районної організації Народного Руху України за перебудову, а 12 лютого 1990

Учні Воловецької середньої школи — учасники вистави «В чужім пір'ю»
 На передньому плані зліва направо сидять:
 Софія Куцик, Юрій Вишован, Наталія Маковська.

року установча конференція Товариства української мови ім.Т.Шевченка. Проводячи свою роботу на утвердження української державності, ці організації розуміли, що для більшого успіху в пробудженні свідомості людей на національному ґрунті, попередньо заляканих ідеологією комуністичної партії, на даному етапі необхідно перш за все відновлювати в пам'яті краян наше славне минуле. В ті роки серед людей поширювалися чутки, що рухівці-то націоналісти, вороги народу, з якими скоро розберуться, а Товариство української мови нам не потрібно, оскільки в районі 99% населення українці і тому подібне.

Виходячи з об'єктивних обставин, 26 квітня 1992 року відбулася установча конференція районної організації Крайового товариства «Просвіта» з участю голови обласної організації Павла Федаки, на ній обрано Раду на чолі з головою Іваном Лопітом. Нелегким був шлях нашої відновленої «Просвіти» з часу її становлення. Тільки 29 квітня 1994 року вона була легалізована у владних структурах району.

За чотири роки, що минули, в районі проведено чимало цікавих заходів по відтворенню наших духовних скарбів. Це вечори з нагоди 100-річчя від дня

Хор духовної пісні «Просвіта» у Воловці

народження голови Союзу Карпатської України Августина Штефана в с.Скотарському та 75-річчя заснування в Верхніх Воротах читальні «Просвіта». В різні роки проведено панахиди на могилі січових стрільців в районі Верб'язького перевалу. У Верхніх Воротах та Воловці проведено вечори пам'яті письменника Луки Дем'яна. Масовим був мітинг-реквієм на могилі борця за щастя горян у вільній соборній Україні Івана Григи. У районному Будинку культури та Воловецькій середній школі до 4-ї річниці незалежності України відбувся чудовий концерт-монтаж віршів поетів нашого краю за книгою «Моя Крапатська Україно» з участю учнів цієї школи під керівництвом вчительки Натаалії Маковської (член Ради «Просвіти», грант премії ім.Сороса). У Воловці відбулася презентація книги письменника Василя Пагирі «Зорі Верховини».

Просвітяни взяли активну участь в минулих виборах до місцевих Рад. Зпоміж них обрано п'ятеро депутатів. Налагоджено зв'язки із просвітянськими організаціями та окремими українськими діячами за кордоном, зокрема з нашим земляком Йосипом Терелею — нині громадянином Канади. Він надіслав у наш район духовну і світську літературу, яку передано у школи, культосвітні заклади, осередки «Просвіти».

У районі зареєстровано 8 осередків районної організації «Просвіти», в яких нараховується 203 члени. 27 березня 1996 року делегати з цих осередків зібралися на звітно-виборчу конференцію, підвели підсумки своєї роботи, висловилися за подальше покращення діяльності, обрали нову Раду «Просвіти» в складі 11 членів. Головою обрано Юрія Вішована, заступником — Софію Куцик. Засновано Книгу Почесних членів товариства «Просвіта».

На часі — матеріальне і фінансове забезпечення діяльності організації, бо в цей скрутний час важко обійтися без фінансової допомоги благодійників, на яких ми покладаємо надії.

Слід відзначити активну працю за останні півроку членів Ради, таких як Софія Куцик, яка, як художній керівник, створила хор духовної пісні «Просвіта» з числа інтелігенції. Хор виступив з концертами до 5-ої річниці Незалежності України та під час освячення каменя на місці будівництва греко-католицького храму в Воловці. У репертуарі хору — «Молитва» (слова Софії Малильо, музика Івана Керецмана), «Просимо тя, Діво», «Спаси і помилуй нас, Боже» та інші. На тепле слово заслуговує Наталія Маковська, яка з участю учнів Воловецької середньої школи здійснила постановку п'єси Марійки Підгірянки «В чужім пір'ю». Провідниками просвітянських ідей є Валентина Петрук, Федір Годованець, Марта Логойда, Іван Щербей, Володимир Рудейчук, Володимир Пішко з Волівця, Михайло Бляшин з Нижніх Воріт, Іван Грига з Палполоззя, Василь Сличко з Верб'яжа, Юрій Ференц з Лазів, Іван Лопіт з Верхніх Воріт та багато інших.

Значну роботу по відродженню «Просвіти» проводить парох греко-католицької церкви о.Василь Бляшин, у співпраці з ним ми готуємося до відкриття бібліотеки і читального залу «Просвіти» у Верхніх Воротах при греко-католицькому храмі. Водночас проводимо роботу по організації кутків «Просвіти» в бібліотеках району, частину книг одержали з Ужгорода і Києва. Плануємо відсвяткувати 100-річчя першої хати-читальні «Просвіта» в с.Скотарському. Збереглася будівля, яка потребує ремонту, а коштів, на жаль, немає.

Планів і енергії в нас багато, і хоча нині економічно тяжкий час, з Божою поміччю будемо й надалі самовіддано працювати на ниві національно-культурного відродження Воловецької Верховини.

Юрій Вішован,
голова Воловецької районної організації
крайового товариства «Просвіта»

ЧЕНДЕЄВІ ЖУРАВАІ (До 70-річчя від дня народження)

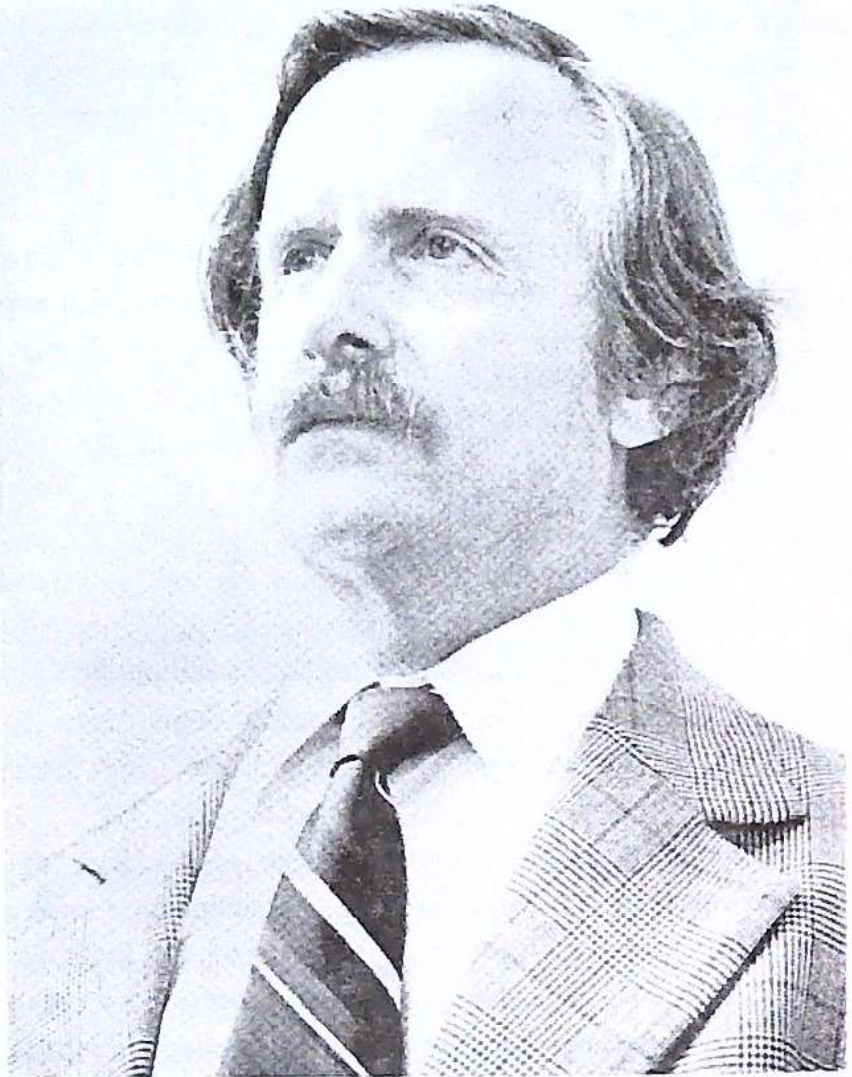
Іван Михайлович Чендей прийшов у світ теплої весняної днини в мараморошській глибинці Закарпаття, або як його в той час офіційно йменували, — Підкарпатської Русі, прийшов, аби навечно вписати в аннали Мистецтва і тепло справді чудових навколишніх краєвидів, і тепло людських душ, які тут трудяться, поки їм життя на цім світі. Кружляють у потойбіччі людської екзистенції над рідними оселями й поза ними, у видолінках Тересви й лісах і субальпійських луках Свидовецького масиву та полонини Красної.

Його рідне Дубове — найбільше українське село у верхів'ях Тересви, з яким могла вступати у змаг хіба що Усть-Чорна — старовинне поселення німців-колоністів ще вище по течії річки. У численних оповіданнях, по-

вістях, романах Дубове виступає як Забереж. Хоча Чендєєва Забереж увібрала й долинянську дійсність, зокрема рідних околиць його дружини Марії Іванівни на Мукачівщині в одній із найглибших за своєю людинознавчою сутністю повістей «Іванові жураваі».

Забереж Чендея стала ніби узагальненим образом давнього, як світ, традиційного місця проживання автохтона-українця в Карпатах.

Сукупна творчість письменника, окрім справді численних публіцистичних речей різномітних жанрових різновидів, літературно-критичних та мистецтвознавчих статей, сценаріїв кінофільмів, художніх і документальних, охоплює 24 поважні книги лише мовою оригіналу, не рахуючи книг перекладних, теж численних, як і явних, без будь-яких змін, перевидань та журнальних публікацій. Від першої збірки новел «Чайки летять на Схід» (1955) до окремого видання повісті «Далеке плавання» (1989) — останньої в часі. Вже

Іван Чендей

ось-ось скоро десятиліття лежить у Києві новий його двотомник, чекають своєї появи нові твори в шухлядах письмового стола. Тотальна економічна криза в Україні чи не найболючіше вдаряє по культурі.

Читаюча громада в Україні, як і колишньому Радянському Союзу, не скупилася на публічні відгуки про творчість Чендея — прихильні і надто критичні. Як реакція на останні, як у ті часи водилося, вживалися карні заходи аж до чи не найжорстокіших — із виключенням з партії й забороною друкуватися, що практично означало заборону займатися професійною діяльністю й позбавлення будь-яких засобів до існування. Сталося це після виходу в Києві книги «Березневий сніг» (1968) з повістю «Іван», в центрі якої постать представника найнижчої, а зате й найчисельнішої клітинки владних структур тоталітарного режиму, сільського функціонера Івана Каламаря — в ім'я керівної печатки й крісла, що дають йому владу над людськими душами, він топче традиції предків аж до варварського нищення їх могил, цинічно зневажає одвічні людські цінності. Автор «Івана», на той час уже справжній майстер в царині словесного мистецтва, що перебував у стрімкому злеті, не зупинився на викривальному пафосі, навпаки — заглибився у художній дослідженні причин звиродніння Каламаря-молодшого. Завдяки виразним деталям письменник спонукав читача до зовсім не очікуваного відкриття: влада, що призвела Івана Каламаря до повного звиродніння, — минула, народ же безсмертний і всесильний, тож може простити свого сина-відступника, новий, без страшених деформацій, виток життя розпочнеться невідворотно. З новою весною й поверненням з вирію журавлів, що ось щойно пролетіли над міцним дубовим хрестом (на місці хирлявої пірамідки з бляшкою), тільки-но встановленим стареньким батьком Івана Каламаря на могилі сина.

Весни наше суспільство чекало довше, ніж вона являється у природі. Через два десятиліття по тому в Ужгороді вийшла повість «Далеке плавання», що своєю проблематикою найбільш споріднена з «Іваном». Виразний народний характер Івана Купали, який постає зі сторінок «Далекого плавання» — передовика виробництва, майстра на всі руки, мрійника, що усе життя готувався в ролі моряка далекого плавання пізнати весь широкий світ, відтінює весь той державний механізм, що опікає, неволячи, кожну людську душу, сіє недовір'я між людьми, принижує людську гідність. У результаті творча натура ніяк не може самореалізуватися, й Іванові Купалі не залишається іншого виходу, як піти з життя.

Нині Іван Чендей має визнання своїх мистецьких заслуг як лауреат престижних літературних премій імені Андрія Головка та Володимира Винниченка, Державної премії імені Тараса Шевченка, має найвищу у свій час урядову нагороду України — відзнаку Президента. Та головне не в цьому. Роки, на які припадає активна творча праця письменника (50 — 80-і) — епоху страшеного ідеологічного блуду й бруду, — він не тільки не змарнував, а й максимально використав для творення, з метою будівничою. У часах найбрутальніших, бульдозерних, деформацій як життя, так і мистецтва, особливо словесного, він мужньо, на повну силу таланту власною художньою практикою відстоював і відстояв основний постулат белетристики — її художність. І твори І.М.Чендея укупі з творами дуже небагатьох сучасників явно вивисуються над морем графоманських примітивних писань, у появі яких найчастіше не вина, а біда авторів. Що утримало віч збочень Чендея у його власній художній практиці? (Про публіцистику не йдеться). Найпосутнішим в цьому, я глибоко переконаний, було те, що зріс він як митець на рідному ґрунті, ввібравши глибоко в себе багатовіковий життєвий і естетичний досвід батьків, предків, далеких пращурів. Цей багатий ґрунт щедро

живив і досі живить його могутній талант. Внутрішнім першопоштовхом творення й постійним оберегом на творчому шляху виступає його рідня, дідусі й бабусі, батько, мати, брати, сестри, близькі й родичі. Сила таланту письменника насамперед у його оточенні — звідси колоритність, неповторність, своєрідність, самобутність його образів-персонажів — народних (як і антинародних) характерів, які несуть певну (завжди актуальну) думку-ідею і на яких тримається його твір — чи то роман, чи повість, чи оповідання. Михайло Пригара — «Птахи полишають гнізда», Іван-майстер — «Іванові журавлі», дід Василь — «Криниця діда Василя», кобила Лиска — «Лиска», Кукурічка — «Життя Антона Кукурічки», Гаман — «Комаха в бурштині» ... Все це, як правило, типаж, що має своїх чітких прототипів у житті.

Ще суттєвіше з творчих уроків Чендея. З народного середовища, сином якого себе відчуває, він бере не тільки тип-характер, а й художні засоби його творення, які виступають ядром його індивідуального стилю, плазма котрого вбирає як субстрат художні пошуки старого письменства рідного краю, живиться соками українського національного і світового мистецтва. Специфіка даного матеріалу не дає змоги деталізації, та, щоб не бути голосливим, один штрих проведу. Чи не найперший і не найзначніший естетичний вплив на письменника зробила коломийка — публікацією двох добірок коломийок у 1938 році він увійшов у літературу, записав чимало цих бліскіток у повоєнний час — зберігаються у фондах Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії імені М.Т.Рильського в Києві. Від коломийки витікає картинності, наче кадр кінофільму, Чендейового письма. Картина за картиною складають новелу, повість чи роман. Звідси — й відсутність карколомних сюжетів, за що автор не раз піддавався критиці. Його твори, новелістичний характер повістей та романів, теж завдячують коломийці, власне низанці коломийок на якусь тему, де кожна коломийка — завершений твір, а поєднання їх не суворо регламентоване. Пильна увага до побутових деталей, які часто становлять основу предметного світу твору, бере свої початки з довгої співанки — пісні-балади, широко поширеної на Закарпатті. Народна символіка, символ як наскрізна деталь повісті, новели чи роману, творять художню філософію як окремо взятих його творів, так і книг. «Березневий сніг» (1968) — останній сніг розтоплює весна, та їй не судилося прийти, хрущовська відлига змінилася поступовим відновленням старих, сталінських традицій. «Калина під снігом» (1988) — строгий відбір уже друкованих і ще не відомих читачеві творів у цій книзі образно представляє привабливість України і її упослідженість, вже крайню, під снігами імперських тягот, очікування провесни, що таки через три роки настала, і хай веснування наше надто сповільнене, весна таки наступить.

Попри всі справді значні за обсягом писання, присвячені розгляду життєвого і творчого шляху Івана Чендея, здається, досі найглибше розкриває його складну постать вже не нинішній портрет пензля мого земляка з Ракошина художника від Бога Володимира Микити — із грубо тесаної міцної плахи — лавиці-стілця — в домотканій ноші, не відводячи погляду, він дивиться прямо на нас. Випромінює і гордість, чи радше сказати — гідність, і задуму, і децицію тієї притаманної вихідцю з низів загадкової хитринки, що характеризує натури далеко не простацькі. Такою є й творча спадщина письменника, що її відкривати не лишень нам, а й поколінням прийдешнім.

Дмитро Федака

ГУЦУЛЬСЬКОМУ РАХОВУ — 550!

З нагоди 550-ліття Рахова, яке відзначається влітку цього року, друкуємо уривок із збірника «Гуцульське село в Карпатській Україні 1930-х рр.», укладачем якого є відомий вчений, публіцист, громадсько-культурний і політичний діяч д-р Іван Жегуц. Автори збірника повернулись у своє імагінарне село в роковини п'ятдесятиліття проголошення самостійності Карпатської України, далекої події, яку сьогодні пригадують нечисленні вже сучасники. Спогад автора, вихідця з гуцульського Рахова, живо передає атмосферу Гуцульщини. Збірник, вивінуваний численними спогадами та ілюстраціями з гуцульських сіл, друкується до згадуваного ювілею в Ужгороді.

ГУЦУЛЬСЬКИЙ РАХІВ НАПЕРЕДОДНІ 1939 РОКУ

Богданські і ясінські гуцули рахувались у нас багатими, такими, як Климпуші в Ясіню чи Шорбани — в Богдані. Не дивлячись на відлегле географічне положення обох сіл, дуже експансивне лісове господарство, сплав дерева по Тисі аж у Бичків чи Хуст, творили релятивно стабільну господарську базу села і самого окружного центру — Рахова. Цієї бази не вистачало дрібним селам під Раховом, у них не було таких шансів заробити, люди подавались на сезонні роботи в Чехію, аж під Градець Краловий, звідти привозили невеличкий гріш, який здебільша йшов на утримання багатодітної родини. Правда, була ще землячка. Але кілька її було у Вільховатім чи в Берлебаши? Чи, може, стиль життя у рахівських і богданських гуцулів був іншим, як у нас, може вони

Рахів святковий. 30-і роки XX ст.

господарювали плановіше, а не жили так, як більшість наших родин — «із руки в рот...». А чи поділ землі ішов у них за іншим ключем, як у нас, де порозкидувані навколо села клаптики землі ділились так, що вже під 1939-й рік не було що ділити! Тільки заможні селяни мали суцільну парцелю в селі чи поблизу села. Інші мусіли раненько вибиратись із тайстриною хліба (може й з бриндзєю) на косовицю. Чи можна коли забути ті ясні прохолодні ранки, росу під босими ногами, запах трави під першим променем сонця? Ні, не можна... Слава Богу, що такі ранки в нас бували, вони нас учили працювати.

Ще були в нас полонини. Але вони були від Рахова далеко! Колись скотарство стояло в Богдані вище, ніж по селах за Раховом, тому сприяли полонини навкрузи Богдана, і то на такій віддалі, що можна було «вівкнути». А нам, за Раховом, треба було гнати отару по 30—40 кілометрів, а тоді ще підніматись у полонину. Це дуже утруднювало нашим селянам провадити ефективне господарство, треба було обмежуватись до такого гурта овець, який мій Дідо міг випасати над селом, в Межигірі. Моя поміч біля отари через твердого барана зводилась нанівець.

Гляну назад — встають передо мною постаті наших батьків і нанашків. Стоять під церквою й міркують: куди і як вибиратись у Бребою, у Бребенеску, в Герешеску? До цих назв ми з дитинства так звикали, що не хотілось пізніше повірити, що це волоська номенклатура наших полонин, гладких, як долоні!

Над Тисою, біля станції, стояла в Рахові величезна пила («фірес») із розлогим «портошем», повним дерева. Іван Чендей у давньому путівникові розповідає, що ця пила, разом із електростанцією, належала багатим Абішам.¹⁾ Немає сумніву, Абіші були найбагатішими на весь Рахів. Але нашого крутленького доктора Абіша Іван Чендей, все ж, не зазнав, не бував у нього з якоюсь «бешигою» чи іншою бідкою. Бо йти до доктора Шефчика був би через тих двох хортів у дворі, та й без п'ятдесяти корон, мабуть, побоявся... Тягнулись «фіреси» попри весь Ціпцерай, аж під Устіріки. Довжелезні потяги везли це дерево на південь, в Угорщину, Австрію, Німеччину і ще, Господь сам знає, куди...

Ліс був єдиним багатством Гуцульщини, він приносив підприємцям реальний дохід, а нашим селянам — скупий прожиток. Проте, самого лісу не вистачало, щоби прогодувати багатодітні родини по селах. Із дерева жили й жиди по селах, вони фірманили, возили дерево на станцію. Але чим більше дітей було в хаті, як у нашого Струля, тим менше грошей лишалось на коней. Ниділи ті коні із дня на день, поки залишався сам скелет, жаль було на ту тварину дивитись. Наші села під Раховом перебували в ізоляції і в тісноті, вона дуже відчувалася вже перед згадуваним на початку розповіді «Атласом світа». Цей атлас нас ще більше насторожив! Де той світ кінчався, ніхто з нас не міг сказати, але для гуцульських селян він кінчався в Ясіню — на польській границі, а в Бичкові й Сиготі — на румунській. За Бичковом слідувало чуже для нас пасмо, яке ми в школі декламували напам'ять: Вишна Апша, Середна Апша, Нижня Апша і т.д. Самі волохи — гуцули глумились. «всі ходє в гатєх». За ними слідували «гайналі», тепер я сказав би «наші гайналі». Тоді ж і вони були не

¹⁾ І.Чендей: Знайомтесь — Тячів, Рахів, Ясиня. — Ужгород, 1966 — С.28

наші, гуцульська опінія не виходила за Бичків. Бичківські сади, урожайні землі, все це полонило рахівських гуцулів так, що ми спонтанно зараховували бичківців до нас, респектували їх. Панькевичева мовна межа пробігала десь через Луг під Бичковом, але не дивлячись ні на бичківські широкі рукави, ні на сукні з лексика і ми його рахували нашим.

Годі після п'ятдесяти літ нашого ісходу з рідної землі про це мріяти, але кортіло б знати, куди себе тепер рахують сучасні бичківські школярі? Чи не опинились вони при тій незручній комунікаційній інфраструктурі в ізоляції? За наших часів Бичків вирував життям, одні ярмарки варті були шести годин дороги в Бичків і стільки ж назад, у наш Берлебаш...

Перед нами, хто замолоду вийшов із села в чужину, ще й сьогодні на очах наші рахівські будні, наші біди, наші проблеми. Не скаржились ми голосно, знали, що треба вчитись, що треба вийти із ізоляції, яку дуже відчувало гуцульське село, замкнене державними кордонами, без належної інфраструктури для розгортання туризму в широких європейських масштабах. Існував для цього туризму у 30-х рр. неймовірний попит. Хто тільки з географів, етнографів, письменників Західної і Східної Європи в нас не побував, хто не залишив наукових студій, літературних рефлексій про закарпатську Гуцульщину?! Проте ніхто з нас не сподівався, що наші проблеми розв'язуватиме війна, до того ж, такими жертвами. Серед цих жертв наші шкільні побратими з Горожанської школи в Ціпцераю — Михайло Юда з Рахова, Василь Чолій та Малий Василько Шорбан із Богдана, численні незнані нам поіменно сини Гуцульщини, які залишились на далеких українських полях... Пішли вони від нас із тією візією України, яку плекали в наших серцях наші учителі в Бичкові, Рахові, Богдані і в Ясіно. Дай Боже, щоби ця візія здійснилася за нашої пам'яті на нашій землі.

«В народів вольних колі...»

Д-р Іван Жегуц,
Мюнхен, Німеччина

Здорові душки

Брехнею весь світ обійдеш, та назад не вернешся.
Як Божа воля, то вернеш і з моря.
Од серця до Бога навпростець дорога.
Тепер розумнійші яйця од курей.
З золотом, як з огнем: і тепло і небезпечно.
Де мало слів, там більше правди.
Не все кажи те, що знаєш, але все знай те, що кажеш.
Чия сила, того й правда.
Як постелиш, так ся виспиш.
Яка хатка, така й пані-матка.
Як дбаєш, так і маєш.
Знає кума — знає півсела.

(З Календаря «Просвіти» на 1923 рік)

НАЗВИ «КАРПАТСЬКА РУСЬ» І «УГОРСЬКА РУСЬ» НА ЗАКАРПАТТІ

Єдиної загальноприйнятої назви до 1919р Закарпаття не мало.

У XIII ст. «Літопис руський» Карпати називав «Кавкасійськими горами», «Угорськими горами» чи «Горами», а в латиномовних джерелах вони називались «горами Руськими» («*alpes Ruthenorum*», «*alpes Ruthenie*»).

У X-XV ст. Карпати найчастіше називались «Руськими горами», «Горами», «Кавкасійськими горами» чи «Сарматськими горами». Останню назву вживав ще давньогрецький географ Клавдій Птолемей у II ст. н.е. Польський історик XV ст. Я.Длугош, який довів історію Польщі до 1480р., дав детальний географічний опис країни. Він зазначав, що ріки Вісла, Сан, Дністер, Стрий беруть свій початок у «горах Сарматських». Ще навіть у 1517р. М.Мельховський написав «Трактат про дві Сарматії», в якому називалися і «Сарматські гори». Літературні пам'ятки свідчать, що поруч з цими назвами з XV до XVIII ст. Карпати ще називались Бескидами, Західними Бескидами, Низькими Бескидами, сілезькими Бескидами, Високими Бескидами, Східними Бескидами, Татрами тощо. У II ст. н.е. у римській письмовій традиції землі на північ від р.Дунаю називались такими, що лежать за смугою широколистяних лісів («*trans silvan*»), тобто «Заліссям» (Трансільванією). Німецька письмова традиція у відповідності з цим Східні Бескиди інколи називала ще «Лісистими горами». У XIX ст. з цього склалась і нині поширена назва «Лісисті Карпати».

У 1664р. австрійський дослідник Г.Бухгольц дав перші описи і рисунки Високих Татр, а в 1717р. видав книгу «Обриси і перелік Карпатських гір». Під Карпатами Г.Бухгольц розумів гірський масив Татри — Високі і Низькі та Словацькі Рудні гори, тобто лише невелику частину карпатської гірської системи. Восьмирічні наукові дослідження (1788—1796рр.) професора Львівського університету Б.Аккеля та наукова праця І.Фіхтеля «Мінералогічні дослідження в Карпатах» (1791р) остаточно закріпили за найбільшою центральноєвропейською гірською системою назву «Карпати». На думку одного з найвидатніших європейських славістів М.Фасмера, цю назву німецькі дослідники запозичили від Птолемея, який у II ст. н.е. згадував на північ від Дунаю гори «*Karpatos*». М.Фасмер допускав, що ця назва фракійського походження, бо у албанській мові (одній із ілліро-фракійських) слово «*картє*», «*картіє*» означає скала, тобто скелі, гори.

Дослідники XIX ст. писали про «карпаторосів» (І.Орлай — 1804р., І.Кеппен — 1825р., О.Духнович — 1830р., О.Бодянський — 1839р.) та «підкарпатських русинів» (О.Духнович — 1863р.). Вперше у 1804р. І.Орлай переніс назву «карпатороси» на всі населені ними в Карпатах території і писав про «Галицько-Карпатську Русь» чи «Карпатську Русь». Ця назва утверджувалась дуже повільно, але вже у 1830р. М.Лучкай писав про наш край як «Карпатську Русь». Її підхопили М.Надеждін (1841), А.Дешко (1850, 1851, 1853), О.Духнович

(1980), «Ходили опришки» (1983), «Радуйся, земле!» (1990), «Коли Христос по землі ходив» (1993). Усі названі книги схвально оцінено на сторінках солідних наукових журналів. Він разом із Василиною Лінтур підготував до друку поважний збірник записаних Петром Лінтуром казок Закарпаття — «Зачаровані казкою» (1984).

Фольклорні книги Іван Сенько укладає з урахуванням досягнень європейської фольклористики, у першу чергу слов'янських країн. Намагається тематично вичерпати матеріал, не обмежуючись якимось одним жанром, подає ґрунтовні передмови або післямови. Зібравши досить повно народнопоетичну творчість про останнього опришка Карпат Миколу Шугая, учений прослідковує, як час і простір впливають на поширення переказів і ступінь вимислу в них. У післямові до збірки «Як зачую коломийку» її упорядник простежив межі поширення цього пісенного жанру на Закарпатті.

Дослідження І.Сенька присвячені найменш розробленим питанням фольклористики — жанровій специфіці історичних пісень і притч, місцю фольклору русинів-українців Закарпаття у всеукраїнському уснопоетичному контексті (ґрунтовні доповіді на міжнародних наукових конференціях у Києві, Харкові, Івано-Франківську, Пряшеві, статті у часописі «Карпатський край»).

Досліджуючи народнопоетичну творчість рідного села Келечин і всього Закарпаття, І.Сенько робить слушне узагальнення, що фольклор завжди має локальну специфіку, але закарпатський фольклор за тематикою та ідейно-патріотичним спрямуванням повністю вписується у контекст всеукраїнської народної творчості (стаття у збірнику «Українські Карпати: етнос, історія, культура». — Ужгород, 1993). Оригінальні спостереження зроблені фольклористом і в статті «Фольклор про Закарпаття у Соборній Україні — правда чи фальсифікація?», що була опублікована у збірнику «Закарпатська Україна. Осінь 1944 року» (Ужгород, 1995).

Другий напрямок наукових пошуків Івана Сенька — літературознавство. Він зробив дві публікації про історичну основу повістей М.В.Гоголя — «Перечитуючи «Страшну помсту» (журнал «Дзвін» за 1990 рік) та «На історичній палі:

Іван Сенько

Перечитуючи «Тараса Бульбу» (журнал «Карпатський край» за 1994 рік). Ним вивчено питання про притчу у творчості Г.Сковороди, російських письменників О.Пушкіна, М.Гоголя, А.Толстого, А.Чехова.

Ще один напрямок діяльності І.М.Сенька — краєзнавство. Починав із історії Міжгірщини, коли у районній газеті «Радянська Верховина» у 1968—1973 роках вів тематичні сторінки «Верховино, мати моя». Вийшло 30 добірок, у явих висвітлювалась історія кожного села, подавалися узагальнюючі матеріали про початок заселення, розвиток культури, освіти, охорони здоров'я, промислів району, вміщувалися фольклорні та етнографічні матеріали.

У краєзнавчих студіях Івана Михайловича переплітаються фольклористика, етнографія, літературознавство й історія: «Несолене їсти — як із нелюбом цілуватися» (про соледобування на Закарпатті), «Бокораші», «Божа худоба» (про вівчарство), «Шкільні хроніки»; «Три подорожі» (Закарпаття ХІХ століття очима Я.Головацького, Б.Носака-Незабудова, Ш.Петефі), «Спільні фольклористичні зацікавлення Т.Легоцького і О.Митрака», «Володимир Гнатюк на Міжгірщині», «Андрій Калин і Петро Лінтур», «П.Г.Богатирьов і Закарпаття», «Олесь у Карпатах»... У газеті «ХХІ вік» у 1990—1991 роках опублікував серію статей з етнопедагогіки. Тоді ж у «Закарпатській правді» вів рубрику «Закарпатські дивоцвіти», із якої читач отримував інформацію про нові книги з фольклору та етнографії краю, знайомився з біографіями співаків і казкарів, народних митців.

Статті І.Сенька опубліковано у таких солідних виданнях, як «Народна творчість та етнографія», «Слов'янське літературознавство і фольклористика», «Дукля», «Дзвін», «Карпатський край», «Тиса», «Записки наукового товариства ім.Шевченка»... І все це зроблено автором паралельно з викладацькою діяльністю — читанням вузівських лекцій, проведенням практичних занять, організацією фольклорної практики студентів.

В останні роки І.Сенько зацікавився новою проблемою — ментальністю русинів-українців Карпат. Ним розроблено методику (вперше!) використання усної народної творчості для вивчення проблем етногенезу, а також визначення етнічної ментальності того чи іншого письменника на основі щоденникових записів, листів, художньої творчості. Цю методику застосовано при вивченні етнічної ментальності О.Духновича, А.Волошина, В.Гренджі-Донського, О.Маркуша, що знайшло відображення у книзі І.Сенька «Ментальність русинів-українців» (Ужгород, 1996).

І.М.Сенько досяг віку творчої мудрості й глибини. У нього багато планів, він у розквіті сил. Сердечно вітаючи Івана Михайловича з 60-річчям, побажаємо ж йому міцного здоров'я, подальшої плідної праці на ниві рідної науки і культури.

Іван Хланта,
кандидат філологічних наук

ПЕРЕЧИНСЬКА «ПРОСВІТА»

У 20—30-і роки ХХ ст. розгорнулася самовіддана праця патріотів рідного краю, щоб підняти культурний, освітній рівень людей, піднести їх національну самосвідомість. На чолі цих змагань і стало товариство «Просвіта», засноване у 1920 році.

У Перечині це товариство було засноване 12 грудня 1920 року. Першим його головою був учитель Перечинської горожанської школи Павло Яцко, а з 1932 по 1939 рік його незмінним головою був простий селянин Юрко Добей, секретарем — учитель Іван Гопко, художнім керівником — Іван Романченко.

Товариство мало солідну бібліотеку. Книги видавав простий робітник Перечинського хімзаводу Панас Лешко. Він не мав освіти бібліотекаря, але, як свідомий патріот добре знав, чим захопити своїх читачів. «Кобзар» Т.Шевченка, поезії Лесі Українки, повісті Андрія Чайковського, романи Богдана Лепкого, Уласа Самчука допомогли усвідомити, хто ми такі, чий сини, яких батьків діти. І не треба нам шукати іншої батьківщини, не треба нам нав'язувати всякі теорії про нашу національність; ми є діти українського народу, діти єдиної матері України.

Щоб залучити в свої ряди молодь, товариство широко розгорнуло художню самодіяльність. У першу чергу це був хор, який нараховував понад 80 осіб, танцювальний та драматичний гуртки, духовий оркестр.

Прості сільські хлопці та дівчата, напрацювавшись у полі чи вдома по господарству, вечорами приходили в будинок «Просвіти» на репетиції. Їм ніхто нічого не платив, не давали їм кукурудзяної мукки, приходили вони туди за велінням свого сумління, за

Читальня «Просвіти» в Перечині. У центрі сидить голова «Просвіти» Юрко Добей

покликом серця. Серед них були справжні таланти, варті того, щоб виступати на професійній сцені. Це зокрема Маруся Кедюлич-Химинець, Оленка Керецман-Мариніна, Маруся Бобай-Ігнац, Гануся Іляш-Напуда, Гануся Смольняк-Магада, Юлія Опаленик-Мишанич, Гануся Галик-Тур, Оленка Станко-Іляш, Михайло Зизич, Федір Кедебець, Михайло Пекар, Панас Лешко та багато інших — усіх не перелічити. Це справжні патріоти, які своєю самовідданою працею сприяли поширенню освіти, вихованню національної свідомості і національної гідності людей нашого краю.

Хор та духовий оркестр Перечинської «Просвіти» були учасниками з'їздів, демонстрацій, що проходили в різних місцях та селах Закарпаття.

1933-й рік — районний з'їзд товариства «Просвіта», який заявив про єдність із українським народом, висловив рішучий протест проти намагань Угорщини приєднати до себе наше Закарпаття.

1934-й рік — з'їзд у Хусті, де було прийнято вимогу до уряду Чехословацької Республіки про надання Закарпаттю обіцяної автономії.

1935-й рік — з'їзд у Сваляві з нагоди відкриття там Народного Дому.

1937-й рік — з'їзд у селі Тур'ї Ремета.

1937-й рік — Всепросвітянський з'їзд в Ужгороді.

1938-й рік — маніфестація в Ужгороді, де було висловлено вимогу про затвердження складу Уряду Карпатської України.

Крім цього, керівництво «Просвіти» велику увагу приділяло продуктивності сільсько-господарського виробництва. Було організовано спілку селян, які на своїх землях випробовували різні мінеральні добрива, різні способи догляду за посівами, а найбільш ефективні методи пропонувалися селянам усього району.

У селі працювала кооперативна крамниця, молочарня, проводилися курси куховарок для дівчат та жіноцтва.

Мені особливо запам'ятались вистави драматичного гуртка. В орендованому залі, на саморобній сцені, майже на професійному рівні йшли кращі твори української драматургії. Зал не вмщав усіх бажуючих — люди, затримувачи подих, ловили кожне слово зі сцени, вони сміялись з кумедної мови пана Возного, плакали над загубленим життям Безталанної, над трагічною долею Марусі і Гриця. Це були хвилини високого духовного єднання сердець, думок і почуттів.

Гордістю товариства був духовий оркестр. Ним керував, як і хором, згадуваний уже Іван Романченко — людина високої культури, талановита, одержима в праці для народу.

Обірвалась діяльність товариства в трагічному для Карпатської України 1939р., коли Закарпаття було віддане гортівській Угорщині. Одні із зброєю в руках стали на захист рідної землі, а скільки їх невинних було закатовано, розстріляно по наших містах і селах! Тільки високі хрести, встановлені на тих місцях, бережуть пам'ять тих днів. Інші виїхали за кордон, багато з них уже пішло з життя, прийняла їх чужа земля і чуже небо прихилиється до їхніх могила.

Та саме діяльність товариства «Просвіта» пробудила національну свідомість людей нашого краю, підняла їх на боротьбу за свої права на своїй рідній землі, створила те підґрунтя, на якому постала Карпатська Україна.

Віра Ганич,
вчителька,
член «Просвіти» 30-х років

ВИЗНАЧНА ПАМ'ЯТКА НАРОДНОГО ЗОДЧЕСТВА ЗАКАРПАТТЯ

Народні будівельні традиції у нашому краю, особливо у створенні монументальних дерев'яних громадських споруд, своїм корінням сягають у сиву давнину. Упродовж століть нагромаджено величезний досвід художніх та технічних прийомів, завдяки яким будівельна творчість народних зодчих піднялась на висоту творення шедеврів народної дерев'яної архітектури, що нині є пам'ятками світового значення. Творчі сили будівничих проявили себе у всій повноті при зведенні дерев'яних споруд культового призначення.

Село вважалось селом, коли там була церква. Вона природньо виростала з свого оточення, як втілення духовного життя народу, відтворюючи художні здібності та хист будівничих. Церкви споруджували здебільшого нині вже невідомі сільські майстри, успадкувавши колективний геній народного творчого мислення. Підтвердженням цьому є майстерне поєднання у спорудженні Шелестівської церкви двох різних архітектурних стилів, пізнішого, барочного, і більш раннього, шатрового, в єдину цілісну архітектурну композицію, яка не може не чарувати нас і сьогодні своєю конструктивною досконалістю і художньою красою.

Церква у селі Шелестова Мукачівського району споруджена у 1777 році. Це унікальна пам'ятка народного дерев'яного будівництва своїм вдалим поєднанням двох згадуваних архітектурних стилів належить до кращих зразків лемківського типу дерев'яних храмів Закарпаття. Величні храми цього типу були у селах Медведівці, Обава і Глинянець, які у 30-ті роки перевезені у тодішню Чехословаччину, відповідно у Прагу, Нову Паку і в Кунчине під Ондражейником, а також у селі Канора Воловецького району (сюди вона була перевезена у 1929 році з села Плоске Свалявського району), що зараз знаходиться у Музеї народної архітектури та побуту України у м.Києві.

Шелестівська церква Архангела Михаїла також зазнала переміщень. У 1927 році вона була придбана у греко-католицької громади згаданого села православною громадою міста Мукачева, куди і була перевезена. У 1974 році церкву знов перевозять, на цей раз — в м.Ужгород, де встановлюють на території Закарпатського музею народної архітектури та побуту як видатну пам'ятку народного дерев'яного зодчества.

Церква трьохверха, рублена з товстих дубових брусів (15х40 см), кути вінців кріпляться за допомогою замків «ластівчин хвіст». У двох її зрубів по осі схід—захід розміщено три приміщення: притвор (бабинець) — нава — вівтар. Вівтарне приміщення та нава покриті наметами з двома і трьома залами типу четверик на четверику. Перекриття бабинця є плоским і оббите дошками. Над бабинцем споруджена дзвіниця (турня), висота якої разом зі стіною притвору становить 22 метри. Конструкція дзвіниці каркасна, з дубових брусів, скріплених дерев'яними тиблями.

Саме барочний стиль найпомітніше проявляється в конструкції та завершенні вежі дзвіниці. Своєю основою вежа опирається на верхню частину зрубу

Шелестівська церква

бабинця. На висоті 10 метрів від основи зрубу закінчується нижня частина вежі, що тримає на собі її конструктивне завершення. Навколо цієї, середньої, частини вежі влаштовано балкончик з чотирисхилим дашком, який відіграє домінуючу роль у художньому оформленні цілої вежі. Дашок балкончика поступово переходить у барочну баню (цибулю), яка звужується доверху. Над банею виступає невеличка галерея (ліхтарик) в стилі рококо. Завершується дзвіниця підстрішком з бароковою голівкою та ажурним металевим хрестом.

Вежі над навою та вівтарем споруджені у вигляді ступінчатих наметів, маківка яких складається з барокоподібних бань та голівок з ажурними метале-

вими хрестами. Наметова конструкція веж вівтаря та нави наближають Шелестівську церкву до церков цього типу, поширених по всій Україні, і своїм походженням сягають у часи Київської Русі.

З трьох боків церкву опоясує відкрита дерев'яна галерея — ганок, утворена з широкого піддашся, що опирається на профільовані стовпчики з розкосами. Із галереї, через міцні дубові двері з широкими, декорованими різьбою, одвірками, вхід у храм. Від напівтемного притвору контрастно відділяється добре освітлена чотирма вікнами простора нава. Вхід до неї веде через арку, зведену в простінку у вигляді зрубного portalу, який відокремлює наву від притвору. На простінку у бік нави влаштовані хори (балкон). У наві віконні прорізи оформлені у вітражі і децю зміщені у бік іконостасу. Таке посилене освітлення у напівтемряві створює своєрідну гармонію світлотіней. Саме акцентуванням світла увага відвідувачів зосереджується на іконостасі, що несе головне ідейне навантаження церкви. Мерехтливий блиск позолоти ажурної та рельєфної різьби створює ілюзію заманливої глибини нави, а разом з іконами — обстановку урочистості, святості, небуденної краси і таємничості.

На жаль, ікони з іконостасу Шелестівського храму у свій час були втрачені. В оздобленій рослинною (виноградна крона, лоза та акатове листя) різьбою рамі іконостасу зараз вмонтовані ікони, перевезені з різних церков області. Всі вони є цінними пам'ятками народного малярства XVII—XIX століть. У нижньому, намісному, ряді іконостасу встановлено ікону — постать Архангела Михаїла, який є патроном церкви.

Ікони в ярусах: намісному, празничковому, апостолів або деісусному та пророків, а також ікони, які знаходяться на стінах, написані на склеєних соснових дошках, що скріплені між собою врізними шпугами та покриті шаром білого кольору клеєкрейдяним левкасом. Техніка виконання — темпера. Для їх написання використано кіновар, сажу, глазур, охру, білила. Всі ікони, що зараз знаходяться у храмі, створені невідомими народними майстрами і яскраво відтворюють їх суспільну свідомість, морально-етичні ідеали, засвідчують тогочасний високий рівень народної культури українців Закарпаття, неабиякі художні здібності простого народу і його творчі можливості. За іконостасом знаходиться майже квадратне в плані вівтарне приміщення, яке освітлюється одним віконним прорізом. Тут розміщено престол з дарохранительницею, церковне начиння, одяг.

На початку нашого століття видатний дослідник мистецтва храмового будівництва, наш земляк І.Е.Габар, писав про Шелестівську церкву як про кращий зразок дерев'яного зодчества. А таких дерев'яних храмів, яскравих свідчень таланту народу на Закарпатті в той час було чимало. Це своєрідний знаковий народний літопис нашої історії та вагомий внесок українців Закарпаття у загальнонаціональне та культурно-мистецьке надбання світової спільноти.

Ярослав Байрак,
заступник директора Закарпатського музею
народної архітектури і побуту.

ВЧЕНИЙ І ПЕДАГОГ (До 60-річчя від дня народження Михайла Сюська)

Травень — чи не найчарівніший місяць на Верховині. Природа, ще зовсім недавно скупа й неспривітна, розкошує соковитою зеленню трав, буйнолистям лісів та п'яним ароматом польових квітів. Саме у такій порі, 29 травня 1937р., у верховинському селі Голятино, що на Міжгірщині, народився відомий український мовознавець, доктор філологічних наук, професор, академік АН ВШ України М.І.Сюсько.

Дитинство Ювіляра припало на тяжкі воєнні роки. Тож не дивно, що перші мозолі були натерті на ще дитячих руках: і в полі, і коло худоби доводилося змалечку працювати зовсім не по-дитячому. І лише довгими зимовими вечорами, коли уся сім'я збиралася разом, уяву малого Михайлика збуджували батькові розповіді про далекі Босну (Боснію), Італію, Росію, куди лиха доля закидала бідного верховинця Івана Сюська то як заробітчанина, то як військовополоненого. Чи не тоді у хлопчачій душі зародилося палке бажання до пізнання світу (побачити на власні очі, докопатися до істини), якому судилося стати дороговказною зіркою на життєвому шляху майбутнього професора й академіка. А ще в дитинстві Михайло Іванович збагнув одвічну істину селянського роду: єдиним мірилом людських цінностей є праця. То ж саме праця до сьомого поту допомогла простому селянському хлопчині в 1955р. вступити на українське відділення філологічного факультету Ужгородського держуніверситету, який він закінчив у 1960р. А потім знову наполеглива праця, уже вчительська, на рідній Міжгірщині. Хоча учительська робота й припала до душі, та Михайла Івановича приваблювала наука.

Наполеглива праця допомогла молодому педагогу з віддаленого верховинського села у 1962р. вступити до аспірантури на кафедру української мови, навчання в якій увінчалось успішним захистом кандидатської дисертації (1969р.).

Не шукаючи легких життєвих шляхів, після закінчення аспірантури Сюсько М.І. разом з дружиною погоджуються на переїзд у Виноградів, де треба було зміцнювати викладацький склад філіалу УжДУ. Тут він працює спочатку заступником декана, а згодом й завідувачем підготовчого відділення. У 1974р. М.І.Сюському присвоюють звання доцента кафедри української мови.

Хоча адміністративна робота й забирала багато часу й енергії, Михайло Іванович не припиняв наукових досліджень у галузі українського мовознавства, при цьому його особливо приваблювала проблематика, пов'язана з вивченням народної мови українців району Карпат. У рамках співробітництва Ужгородського та Новосадського (Югославія)

Михайло Сюсько

університетів М.І.Сюсько працює над проблемою «Порівняльний словник зоонімів української та сербохорватської мов». Багаторічні дослідження народної зоонімії району Українських Карпат акумулювалися у докторській дисертації «Сучасна народна зоонімія», яку Миколай Іванович успішно захистив у 1991р. в Новосадському університеті. М.І.Сюсько і зараз єдиний в Україні, хто продовжує розробляти зоонімічну тематику.

Науковий доробок М.І.Сюська, окрім численних наукових статей, складають і ряд книжкових видань: «Займенник у говорах Закарпаття» (Харків, 1968), «Взаємовідношення власних і загальних імен (зооніми і апелятиви) в українській мові» (Ужгород, 1983), «Статус зооніма в онімічній системі й ономазіологічний аспект» (Київ, 1988), «Способи та типи деривації в зоонімії» (Київ, 1989). Як визнаного фахівця-мовознавця М.І.Сюська залучено до виконання комплексної наукової теми «Етногенез та етнічна історія населення Східних Карпат», яка координується Інститутом народознавства НАН України (Львів). У рамках 5-томного академічного видання проф. Сюсько М.І. підготував три розділи, присвячені проблемам української мови. Бажаючи осмислити на рівні вимог сучасної науки складний процес формування української літературної мови на території сучасного Закарпаття, М.І.Сюсько у співавторстві робить переклад, готує післямову до праці чеського україніста Ф.Тішого «Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі», яка побачила світ у 1996р.

Вагомий доробок М.І.Сюська і на педагогічній ниві. Більш як 30-річна викладацька робота в УжДУ — це тисячі лекцій, практичних занять з десятка теоретичних курсів, керівництво дипломниками, аспірантами. Свідченням високої оцінки студентами та викладачами філологічного факультету науково-методичної роботи Михайла Івановича стало перше в історії факультету демократичне обрання його на посаду декана (1987), а згодом й завідувача кафедри української мови. Завдяки старанням проф. Сюська М.І. у травні 1993р. в УжДУ було відновлено спеціалізовану вчену раду по захисту докторських дисертацій з українського мовознавства. Загальнодержавним визнанням науково-педагогічної діяльності М.І.Сюська стало одностайне обрання його в 1993р. академіком Академії наук вищої школи України та керівником Західного центру Відділення мови, літератури та мистецтвознавства АН ВШ України.

Як заступник голови Крайового товариства «Просвіта», співголова Конгресу української інтелігенції Закарпаття, організатор багатьох науко-практичних конференцій М.І.Сюсько бере активну участь у громадському житті краю, працює на розбудову української держави.

А тільки випадає вільна хвилина, Михайло Іванович поспішає на свій клаптик землі, який по-сучасному іменують дачею, де власноруч копає, розпушує, поливає неподатливу червеницю. Дбайливо оброблений шматок колишнього пустиря — це також творіння рук М.І.Сюська, своєрідна данина пам'яті чесному селянському роду Сюських.

...А надворі знову травень, та годі вловити неповторні аромати травневої ночі, що так чітко запам'яталися ще з дитинства. Меланхолійний щем, мабуть, нашіптує: «Літа на осінь повернули...» Однак нема причин для смутку. Шістдесятиліття М.І.Сюсько зустрічає бадьорим, повним сил і енергії, сповнений багатьох творчих задумів. Хай вони збудуться!

Із роси і з води!

Любомир Белей,
доцент Ужгородського університету

*Свій до свого — по своє,
або ж поможемо самі собі.*

КРЕДИТНА КООПЕРАЦІЯ — ШЛЯХ САМОВРЯТУВАННЯ

Вже кілька літ десятки мільйонів нашого люду борсаються в багні проблем перехідного періоду, якому не видно кінця.

Вибираються із тенет економічних проблем тільки одиниці — власники скафандрів, а запаси повітря в них — кошти КПРС, а свіже повітря подають свої люди при владі. При цім такі ділки, вибираючись із багна, топчуться по головах і долях беззахисних. Але ж запаси повітря в щасливців не безмежні.

Поки незахищені збагнуть, що їх порятунок в потопленні скафандрів або в перекритті до них кисню...

Мусимо рятуватись колективним технічним засобом захисту від багна — кесоном. Це, звичайно, гірше за скафандр, але у нас обмежені можливості. Отже, кесон у нашій ситуації живиться об'єднаними дрібними запасами повітря, ним для багатьох може стати кредитна кооперація, кредитні спілки (КС). Оскільки кесон має обмежений простір і обмежений запас повітря, то таких, що псують повітря, приймати в КС категорично протипоказано.

У ході громадянської війни 1917—1921рр., коли завмирала приватна торгівля, промисел і банківництво, в руїні падала українська держава, коли люди втрачали голови (як і зараз), не знаючи, чим все закінчиться, — одна українська кооперація стояла, наче твердиня. кесон — річ надійна.

На західноукраїнських землях кооперація, в тому числі і КС, продовжували працювати до 1939р.

Кредитові кооперативи нараховували 114 Українбанків у містах, 561 сільських та 12 інших КС.

У Закарпатті в 1925р. був організований «Крайовий дружественний союз» в Ужгороді, який об'єднував 357 кооперативів, з них 172 кредитні кооперативи.

Всього по білому світу українська кредитна кооперація налічує 56 кредитних кооперативів із кількістю членів — 139042 (станом на 31.12.1992р.), із загальними ощадностями більш ніж 1,5мрд.дол. США. Найбільші українські КС в США і Канаді мають десятки тисяч членів і сотні мільйонів ощадностей (активів).

Усього в США понад 11тис. КС, що налічують біля 62млн. членів з активами в 300мрд.дол. США.

Найбільша в світі КС ВМС США має 500тис. членів і 23мрд.дол. активів. Між іншим, КС в США як юридичні особи не оподатковуються, крім того держава гарантує кожному членові спілки підстраховку в 100тис.дол. — це на випадок банкрутства КС.

В Європі найбільше розвинені КС в Ірландії, через них проходить більше 15% фінансів країни.

У нас відродження КС почалось у 1992 році — не без допомоги кооператорів із діаспори (Канади, США, Австралії). За їх ініціативи та за допомогою тодішнього Президента України Л.Кравчука, у 1991р. була створена організаційна комісія, яку очолив Богдан Ватраль (США).

У червні 1992р. комісія реорганізувалась у Національний оргкомітет по створенню кредитних спілок.

На той час уже існували дві кредитні спілки: «Самопоміч» в Кривому Розі на базі профспілки медпрацівників і «Вигода» в місті Стрию на базі товариства «Просвіта» (до речі, офіс КС «Вигода» по сей день — в Народному домі, і КС працює в ньому щоденно як малий банк).

За перший рік існування оргкомітету було створено 10 кредитних спілок, які активно працювали, але вони тоді не були зареєстровані, бо не існувало відповідного закону.

Проект закону «Про кредитні спілки» бів підготовлений комісією з питань економічної реформи, але він пройшов у Верховній Раді тільки перше читання. Тодішня комуністична більшість ВР України не захотіла, щоб КС включали в роботу великий потенціал громадян України і вчили людей вирішувати свої справи власними силами.

20 вересня 1993 року вийшов Указ Президента «Про тимчасове положення про кредитні спілки». Цей документ, незважаючи на певну недосконалість, дозволив реєструвати КС як громадські об'єднання і до цього часу є діючою правовою базою для КС.

У червні 1994 року 32 кредитні спілки стали засновниками Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ) — президент П.Козинець. На цей час вони об'єднували понад 15 тис. членів. З цього часу Асоціація взяла на себе функції з координації та налагодження роботи КС, включаючи навчання активістів КС, представляє їх інтереси перед різними урядовими установами, а також у міжнародних асоціаціях. За два роки НАКСУ зросла чисельно вдвічі.

3 липня 1994р. НАКСУ стала членом Всесвітньої Ради кредитних Спілок, що об'єднує національні асоціації 86 країн світу.

Навчально-методичний центр НАКСУ вже два роки фінансується ООН та програмами США і Канади, що розраховані на 4—5 років.

Найближчі і найвагоміші завдання НАКСУ такі:

- щонайоперативніше прийняти у ВР закон «Про кредитні спілки»;
- задіяти страхування КС через страхову компанію «Фортеця»;
- знайти фінансових партнерів для підтримки через КС шахтарів та кредитування фермерів і малого бізнесу;
- створити фінансову газету для народу;
- випускати часопис для КС.

У жовтні 1996р. вступили в НАКСУ і дві Закарпатські КС: «Хосен», створена на поліграфічному підприємстві «Патент» (голова Марія Зігалова), зареєстрована Ужгородським міськвиконкомом у квітні 1996р., та Закарпатська обласна кредитна спілка (ЗОКС) «Бескид» (голова Маріанна Джанда), зареєстрована 30 квітня 1996р. обласним управлінням юстиції.

Автор цих рядків є членом Правління Закарпатської обласної КС і одним із її засновників. Створена ЗОКС «Бескид» під егідою крайового товариства «Просвіта» та обласної організації Всеукраїнського товариства політв'язнів та репресованих.

ЗОКС «Бескид» поставила собі такі завдання:

— пропагування вигод КС у засобах масової інформації, зокрема за допомогою «Вісника ЗОКС «Бескид»;

— розширення мережі КС в районах області (до речі, в Перичині, В.Березному, Мукачеві, Тячеві уже діють ініціативні групи для створення філій ЗОКС «Бескид»);

— у подальшій перспективі — перетворення філій у самостійні КС і створення на їх базі Закарпатської обласної ліги КС із своєю інфраструктурою.

На 31 грудня 1996 року ЗОКС «Бескид» налічувала понад 120 членів, опущеності спілки близькі до середніх даних по Україні.

Правління ЗОКС «Бескид» проводить таку процентну політику, щоб гроші не залежувались, а навпаки — були черги на позики.

Актив ЗОКС «Бескид» сподівається, що незважаючи на слабку правову базу кредитної кооперації, здоровий глузд закарпатців, віра в незнищенність християнських цінностей є підґрунтям для розвитку кредитних спілок у нашій краї. Хай допоможе нам Бог у цій клопітній і корисній для людей праці!

Василь Шеретій,

секретар правління ЗОКС «Бескид»,

голова Ужгородської міської організації

Закарпатського крайового товариства «Просвіта».

Для тих, хто бажає вступити в кредитну спілку або докладніше дізнатися про характер її діяльності, подаємо її адресу: м.Ужгород, вул.Гойди, 8, кім. 204.

Телефони для довідок: 3-09-17, 2-38-56.

ДЕСЯТЬ ЗАПОВІДЕЙ ДЛЯ ТИХ, ЩО КУПАЮТЬСЯ

1. Не купайся, коли голоден. З'їж наперед бодай кусень хліба.
2. По обильній їді купайся не скорше, як через три години.
3. Ідучи до купели, не спішися, а особливо — не біжи.
4. Розбирайся поволи, але як розберешся, входи до води, аби надто не остудитися.
5. Перед входом або вскоченням до води конечно змочи добре голову і шию.
6. Занурюйся одразу цілком по шию.
7. У воді ніколи не будь без руху.
8. Не давай нурка, а коли тебе скортить зануритися — затикай щільно пальцями уха.
9. Як тільки почувеш в тілі холод, виходь з води і обтирайся сильно, а потім можеш вже голий вигрітися на сонці. Одягайся не зволікаючи.
10. Ліпше не доїж, не доспи, а не опусти щоденної купели. Недоїджене можеш завтра доїсти, недоспане — доспати, але недокупаного вже не докупаєш, хоть би ти і 2 рази так довго сидів завтра в воді.

(3 Календаря «Просвіти» на 1926 рік)

ІВАН ГРИЦЬ-ДУДА

Український письменник і культурний діяч Східної Словаччини живе в містечку Сабінов, що знаходиться на відстані двадцяти кілометрів на північний захід від Пряшева.

Народився Іван Гриць-Дуда 5 червня 1911р. у с.Рудьов біля Вранова над Топлею у родині вчителя — Івана Гриця. Початкову освіту здобув у Берегові, куди батько переселився після повернення з російського полону у 1920 році. У Берегові батько включився в громадську роботу, був активним учасником драматичного гуртка, котрий вперше на Закарпатті поставив «Наталку Полтавку». Драматичний гурток, завдяки енергійному веденню проф. О.Бачинського та М.Баланчука, не обходився виставами тільки в Берегові, але робив поїздки і за межі міста. «Наталка Полтавка» була поставлена тричі підряд, крім цього, глядач побачив на сцені «Жидівку ви-хрестку», «Невольник», «Отець» та чимало одноактівок. Як писала тогочасна преса, зокрема газета «Свобода», «Берегово було тим запальником, який сприяв, щоб вогонь і в столиці Підкарпаття розгорівся вповноті». У 1966 році І.Гриць-Дуда, з нагоди 20-річчя Українського народного театру в Пряшеві, написав: «Змалку Український театр був для мене школою національної свідомості і гордості. Через сцену рідного театру спізнав я не лише рідний народ, його історію, побут і національну культуру, але й гірку долю багатостраждального українського народу в минулому і його світле майбутнє. Український театр вселив в мене частину великої живої душі українського народу, зродив у моєму серці любов до нього, до української землі, культурного багатства, світлих моментів його героїчної історії та нерадісної долі нашої закарпатської його вітки».

У 1939 році Іван закінчив торговельну академію в Мукачеві, котра під керівництвом проф.Августина Штефана була кузницею національно свідомої молоді інтелігенції Закарпаття.

Після військової служби вчителював у Тур'я Бистрій (1933), Лисичові (1934). У липні 1934 року зорганізував молодь Лисичова, яка під синьо-жовтими прапорами, у національному вбранні, на возах, на конях відправилася на II-гий з'їзд української молоді в Мукачеві. Як відомо, з'їзд пройшов вельми успішно і мав великий суспільний резонанс.

Через рік успішно складає іспити в учительській семінарії і все своє життя присвячує учителюванню та сценічному мистецтву. Учителює в Апш, Косівській Полянці, Лузі та Великому Бичкові. Стає актором «Нової сцени», а з 15 жовтня 1937р. — її управителем.

Після окупації Закарпаття у березні 1939 І.Гриць-Дуда покидає Великий Бичків і через Румунію, Югославію, Австрію добирається у Словаччину, де вчителює у Поточках, Пестрині. 1945р. організує Український народний театр у Пряшеві, стає його першим директором. «Мої мрії сповнилися 2 березня 1946 року, коли Український народний театр у Пряшеві став дійсністю», — згадує він.

Та незабаром знову повертається до школи, вчителює в Сулині, Завадці, Тополі та Сабінові. Просвітницька праця, яка була спрямована на національне самоусвідомлення українців Закарпаття, не залишилась поза увагою НКВС та

його підрозділу СБ ЧСР — І.Гриць-Дуда весь час знаходився в полі зору їх пильного ока.

Його літературні інтереси були пов'язані з театром. Як літератор, реалізує себе публікацією окремих віршів у журналах «Дружно вперед», короткими оповіданнями в журналі «Дукля», газеті «Нове життя», дитячими п'єсами в українських висланнях радіо з Пряшева.

На початку 60-их років розробляє тему антифеодальної боротьби народу під проводом Федора Главати, наслідком чого зродилась віршована повість «Маків цвіт». Журнал «Дружно вперед» друкує цю річ у 1963—64 роках частинами. І.Гриць-Дуда переробляє цю тему в героїко-романтичну віршовану драму «Бунт Главати», яка в 1973 році була поставлена в Українському народному театрі в Пряшеві. Прем'єра мала великий успіх, як у глядачів, так і в критиків. У 1974 році поема «Маків цвіт» вийшла окремим виданням, а в 1975 році побачило світ її продовження — «Серед дороги, серед бур...» — обидві у Словацькому педагогічному видавництві в Братиславі (відділ української літератури в Пряшеві).

Прозові твори Гриця-Дуди вийшли невеликою збіркою оповідань під назвою «Незгоди».

Пряшівський Український народний театр ще два рази звертався до постановки п'єс І.Гриця-Дуди: в травні 1979 відбулася прем'єра п'єси «Бурхлива весна», а в листопаді 1986 року — «Серед бур».

Для творчості І.Гриця-Дуди характерний інтерес до проблем східнословачьких та закарпатських українців, у його творах яскраво відображено любов до рідного краю, до України, їх природи, до життя краян.

З боєм сприймає письменник і громадський діяч словакізацію українців східної Словаччини, яка знаходить свій прояв у зменшенні числа українських шкіл, переході до навчання в школах словацькою мовою тощо.

З великою радістю і гордістю сприйняв Іван Гриць-Дуда проголошення суверенітету, а згодом — незалежності України. Та глибоко стривожений з приводу російськомовних та антидержавницьких виступів з трибуни Верховної Ради України.

5 червня 1996 року відзначив у родинному колі свою вісімдесятип'ятку. Літературна громадськість вшанувала ювіляра 10 червня в Пряшеві.

І.Гриць-Дуда, не зважаючи на свій поважний вік, і сьогодні жваво цікавиться справами і проблемами Українського народного театру, критично ставить до зайнятої керівництвом театру мовної та репертуарної політики в бік політичного русинства, активно виступає за чистоту літературної української мови, відстоює у своїх виступах у передачах по радіо у Пряшеві відновлення українських шкіл на Східній Словаччині, право українців краю на повноцінне політичне, культурне, громадське життя, підтримує зв'язки з українськими громадськими організаціями, українськими періодичними виданнями, українським відділенням Кошицького університету ім.П.И.Шафарика в Пряшеві.

8 вересня 1996р., за подвижницьку працю на ниві національно-культурного відродження закарпатських українців, Іван Гриць-Дуда обраний Почесним членом Закарпатського крайового товариства «Просвіта». Разом зі щирими привітаннями з цієї нагоди побажаємо дорогому землякові многая і благая літа!

Федір Павлович

ВЕЛИЧНИЙ ВСЕПРОСВІТЯНСЬКИЙ З'ЇЗД В УЖГОРОДІ

Дня 17.X.1937.

(продовження)

II.

Маніфестаційні збори

Могутній похід, що складався з дванадцятьох тисяч учасників, завернув на площу Масарика. Тут зложено вінець під пам'ятник, похід рушив далі через залізний міст на площу Корятовича.

Величезна площа Корятовича показалася малою, люди були стиснені, хоч заповнені і побічні вулиці та площа базару. Прийшлося вести дальших походівців у напрямі гімназії. Ще стільки маси разом ужгородські мури не бачили. Синьо-жовтих прапорів цілі ліси. Сам погляд робить імпозантне враження. На обличчях радість, втіха...

На трибуні, обведеній величезним синьо-жовтим полотном та украшений зеленню і державними та краєвими синьо-жовтими прапорами, засіла президія. Появився також пан губернатор К.Грабар, віце-губернатор д-р Мезнік, заступник львівської «Просвіти» д-р Брик, о. ректор А.Хіра, д-р Червінка з Праги, директор лічниці д-р Долинай, прімар д-р Олександр Фединець й інші високі гості, члени головного віділу, заступники філій, читалень, заступники преси (між ними п.Голіян від львівського «Діла» й д-р Мидловський від «Нового Часу» й багато інших).

До трибуни прибули поволі всі оркестри і під проводом Романченка 12 оркестр нараз відіграли гимни.

Враження колосальне!

До мікрофону приступає голова «Просвіти»:

Д-р Юлій Брацкайко відкриває святочні збори. Згадав покійного Президента-Визвольника д-ра Т.Масарика; говорив про його великі заслуги і супроти нашого народу і для народовецького напрямку, а для «Просвіти» зокрема. Пам'ять Президента-Визвольника вшановано однохвилинною мовчанкою.

З промови д-ра Брацкайка беремо наступне.

— Позліталися ми мов орли, щоб узяти участь у цій нашій народній маніфестації, не дивлячись на тяжкі господарські часи, на кризу, що мучить нас від років. Ваша участь доказує нам, що тут мусить бути дуже важлива річ, пекуча, пильна, якої не можна відкладати, не можна чекати на літо та вигоди. Тут ідеться про те: бути нам, чи не бути. Ми хочемо жити в нашій рідній культурі, хочемо стати господарями нашої прадідної землі, хочемо, щоб у наших культурних і національних справах був лад, щоб ми розвивалися на честь нашого краю, на честь нашого народу!

— В нашому шкільництві панує невимовний заколот, скільки шкіл, стільки викладових мов, а навіть у одній школі навчають трояко. Перехід з одної школи до другої утруднений, у школах не то що не удосконалюють знання нашої мови, але її калічать, діти не знають, котрому вчителеві як догодити. До одного говорять так, до іншого інакше, і цим хитруванням нищиться найдорожча прикмета: характер дитини.

— В останніх часах цей стан ще погіршився: зроблено зміни в шкільництві, засипано цілу громаду тарабарщиною та по-москальськи написаними шкільними підручниками, вкінці заведено в школах голосування вчителів, голосування батьків щодо вживання шкільних підручників і через це постала ворожнеча між учителем і учнями та батьками, почалася боротьба, страшна ворожнеча; цей стан набирає чим раз грізніших форм і доходить аж до пролиття крові.

— При таких обставинах наша культура не може розвиватися, наші діти не можуть здобувати в школі потрібне їм до життя знання, виховуються на людей дволичних, на лицемірів. Може настати культурний застій і не розвинеться ані господарське життя...

Нема тут двох народів...

— Скликали ми вас, щоб відповідно до демократичних принципів нашої республіки ви — сам нарід — сказали в цій справі своє тверде слово, свою тверду волю, щоб вимагали безпроволочної направи зла, заманіфестували і доказали,

Що нема тут жадних москалів, нема тут двох народів

А є лише один нарід: українці!

І тому дві мови не можуть у нас існувати!

— Скликали ми вас, щоб обговорити, вирішити плян нашої дальшої культурної праці і боротьби за нашу рідну українську мову, за культуру та за кращу долю. Живемо в переломовий час, заводиться в нас автономія, — рішатимуть про нашу долю на довгі часи і ми не можемо спати!

— Борітеся — поборете! — цим закінчив свою промову пан голова.

Мертвеччина завжди збанкрутує...

Після цього до мікрофону приступає батько нашого національного відродження — директор Августин Волошин. Десятитисячна маса вітає його величезними оваціями.

Дир. Волошин у своєму обширному рефераті подав історію культурної праці і боротьби, почавши від середини минулого століття від заложення т-ва ім.Василія Великого по нинішній день. Переповів теж історію заложення т-ва «Просвіти» і розвій філій та читалень.

Доказував, що всі спроби заведення у нас російської літературної мови скінчилися все повною невдачею. Така доля чекає і сучасне москвофільство. Згадав потім, що в останніх трьох роках нашу культурну працю підриває нова перешкода; т. зв. «третій напрям», який є як проти великорусської, так і проти рідної української мови й культурної орієнтації.

— Ми, просвітяни, — продовжав дир. Волошин, — ставилися спочатку і тепер ставимся проти того грішного експерименту, бо

«Третій напрям» науково не має правди!

Також і культурно є нам шкідливіший цей «третій напрям», бо замість загально-української літератури дає нашому народові худенькі дробинки одної групочки людей... Але, слава Богу, цей «напрямок» є зовсім ізольований, засуджений на погибіль...

Промову свою закінчив з надією на скору перемогу українського напрямку.

Голова львівської «Просвіти» д-р Брик між ін. сказав:

— Приношу привіт від найстаршої національної установи, львівської «Просвіти», від її 3,000 читалень та півмільйона членів. (Великі овації). Ми є діти з кости й крові одного й того самого українського народу, великого культурою, мовою, терпінням і чинами. Тішимося вашими успіхами й болюємо ударами, заподіяними глупотою...

(Українське слово, 28 жовтня 1937р.)

(Продовження далі)

Хроніка життя «Просвіти»

УРОЧИСТОСТІ З НАГОДИ 80-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИХАЙЛА ЛЕВДАРЯ

8 вересня 1996р. у найстаршій будові обласного центру — Ужгородському замку українська громадськість краю відзначила 80-річний ювілей відомого громадського діяча і благодійника, почесного члена Закарпатського крайового товариства «Просвіта» Михайла Левдаря.

На урочисті збори з цієї нагоди зійшлися відомі письменники, вчені, громадсько-культурні і політичні діячі, вчителі, службовці, культосвітні працівники, ветерани «Просвіти», народні депутати.

Ювілейний вечір відкрив голова оргкомітету, голова крайового товариства «Просвіта», кандидат історичних наук Павло Федака. Він же виголосив промову про життя й діяльність ювіляра, відзначивши такі його риси, як істинний патріотизм, подвижницька праця на благо України, безкорисливі пожертви на «Просвіту», Рух, національно-демократичні видання. М.Левдар є невтомним борцем за впровадження у всі сфери суспільного життя української мови, національної і державної символіки. Він стояв біля витоків створення в нашій області Товариства української мови ім.Т.Шевченка, крайового Народного Руху, крайового товариства «Просвіта», усіх організацій національно-демократичного спрямування Тячівщини. За все це належить йому велика пошана і правдива любов краю.

Про заслуги Михайла Левдаря у справі культурного, політичного та економічного життя Закарпаття, його подвижницьку просвітянську діяльність говорили у своїх виступах голова обласної організації Спілки письменників України, завідувач кафедри української літератури Ужгородського університету доцент Василь Поп, співголова Конгресу української інтелігенції Закарпаття, завідувач кафедри української мови Ужгородського університету професор Михайло Сюсько, заступник голови товариства «Просвіта» доцент Йосип Бялай, секретар крайової організації Всеукраїнського товариства політв'язнів і репресованих Омелян Росул, поет, перший

Група учасників ювілейного вечора з нагоди 80-річчя Михайла Левдара.
Перший ряд зліва направо: В.Олашин, Й.Баглай, племінник ювіляра Володимир,
ювіляр М.Левдар, П.Федака, В.Задорожний, Ф.Сас, В.Туряниця.
Другий ряд зліва направо: М.Баник, М.Вегеш, В.Шеретій, С.Пойда, Е.Ландовський,
М.Сюсько, В.Поп. Третій ряд зліва направо: О.Росул, М.Басараб, М.Гриць, С.Пеняк,
І.Сенько, Б.Щерба, М.Шваб, Ю.Керекеш. 8 вересня 1996р. Ужгородський замок.

голова крайової організації Народного Руху України, редактор газети «Карпатська Україна» Петро Скунець, земляки ювіляра письменник Юрій Керекеш і громадський діяч Михайло Шваб, голова ЗОУ Соціал-демократичної партії України экс-мер Ужгорода Еміль Ландовський, заступник голови ЗОУ Християнсько-демократичної партії України Ігор Гаврилів, громадська діячка Ганна Божук, голова Берегівської «Просвіти» Микола Гриць. До привітань ювіляра приєднались письменник Іван Чендей, народний депутат України Іван Коршинський, завідувачий кафедрою історії України професор Володимир Задорожний, педагог Михайло Федака та інші.

У своєму заключному слові, сповненому безмежної синівської любові до України і свого краю, Михайло Левдар щиро подякував за високу оцінку його праці і відзначив, що він завжди був і залишиться слугою рідного народу, якому віддав усе своє свідоме життя.

Вечір продовжився в Народному Домі товариства «Просвіта». Присутні співали для ювіляра закарпатські народні, козацькі і стрілецькі пісні. Хтось з присутніх висловив подив з того, скільки ж то старовинних пісень знає актив «Просвіти»! То чому б не включитися в активну просвітницьку працю по популяризації серед молоді невмирущих народних скарбів?!

СЕЛУ ДУБРІВКА — 580 ЛІТ!

Кожного разу, коли проїжджаю трасою Ужгород—Мукачево, погляд завжди зупиняється на великому куполі-турні Дубрівського храму. Завжди, навіть не заїжджаючи в Дубрівку, відчуваю щось далеке, але рідне. Це рідне село мого прапрадіда, в якому він вчителював вже в першій половині ХІХст., і в якому народився.

Село Дубрівка Ужгородського району має свою самобутню історію. В одних історичних документах воно згадується вже у 1417 році, в інших — у 1427р. під назвою Добровц, а в документі за 1447 рік — вже як Дуброка. В різні часи назва села мінялася: Дуброка, Дуброкі, Дубрувка, Дубровка. В останній період воно було штучно перейменовано на Дібрівка, що не відповідало походженню його назви. Бо в її основі завжди зберігався корінь «дуб» і, навіть в кінці ХІХ — на початку ХХст., коли багато наших сіл було перейменовано (з слов'янських на угорські найменування), то в угорській назві села — Унгтольдеш (Унг — річка, тольдеш — дубовий), зберігся корінь і основа назви села — «дуб». І це не випадково, бо навколо були дубові ліси і через потоки-струмочки покладені дубові лавки (мостики). Так оповідають старожили села про його назву і виникнення. Про ті далекі дубові гаї та ліси залишилися тільки згадки і назви урочищ, пару старих хат, складених з дубових плах, та кілька дубових хрестів на місцевому цвинтарі і той великий, дубовий хрест, освячений о.Ю.Федакою у 1991 році на старому сільському цвинтарі, який, на жаль, вже заріс чагарником і став навіть непрохідним. Цей старий цвинтар ХІХст. вже знищено, а він міг ще багато нам розповісти про старожилів села, які сплять тут вічним сном...

Село не входило у володіння графського роду Другетів, яким належала майже вся Ужанська домінія. Воно не значиться і в Урбаріумі сіл Ужанського комітату 1602р. Та в окремих документах — судових справах з питань земельних володінь, Дубровка вже згадується в ХVІІ—ХVІІІст.ст., де володіння мали поміщичі родини Селефорношп Бодо Ференца, Надьмімгалы Віннаі Яноша, барона Адама Горвата та Оросі Іштвана й інших. Як згадують старожили, село тричі зазнавало лихоліття й було спалене під час наскоків татарських орд та міжконфесійних сутичок між католиками та реформаторами у ХVІІ—ХVІІІст.ст. Але люди відбудовували його заново, заселяли й поступово вирубували навколо дубові ліси, займаючи землю під рілля та виноградники. Побутує й легенда про те, що колись у старій дубовій церкві села тимчасово зберігався прах Лайоша Кошута, керівника національно-визвольної війни угорців проти габзбурзької монархії у 1848—1849рр. Так, на тому місці, де зараз стоїть новий бетонний хрест з Розп'яттям, встановлений греко-католицькою громадою у 1995р., стояла неподалік стара дерев'яна церква, яка значиться і Протоколі візитації (огляду)

парохій Мукачівської греко-католицької єпархії Ужанського комітату, здійсненої єпископом Михайлом Мануїлом Ольшавським у 1751 році. Протокол відзначає, що парохія Дубровська мала церкву у доброму стані, криту щинглями й з іконостасом, виконаним місцевим майстром. Була і дзвіниця з двома дзвонами. Парохія, священиком якої був о.Іоанн Секалович, мала філії в Зняцеві та Бачі (Чабанівці). Священику село виділило одну четверту кад.гольда землі, на якій поставили малу хату. Дяк Василь Дикун не мав землі від громади, хоча й був сином попа і жив на сільській вулиці. Село у той час належало до володіння панів родини Берейні та Гілані (може Віллані, бо зберігся топонім — керти Вілланія) і барона Емерика Горвата. Орної землі було мало, бо навкруги були ліси. В селі проживало 14 газд та один желяр (кріпак без землі, що мав свою хату).

У 1863р. на підвищенні Горб селяни спорудили вже нову кам'яну церкву, яку обновили у 1883 і у 1971рр. Тоді, на жаль, були замальовані ікони іконостасу й важко встановити їх первісний вигляд та ім'я майстра і зроблені на біблійську тематику настінні розписи. В церкві, на боковому алтарі, зберігся прекрасний різблений напрестольний хрест ХІХст. Цінними пам'ятками є стародруки, які знаходяться у церкві: Апостол Львівського видання ХVІст., Псалтир, Мінеї, Служебники ХVІІІ—ХІХст., здебільшого видані у Львові.

Шематизми (Книги переліку) парохій Мукачівської греко-католицької єпархії по Ужанському комітату містять ряд вагомих відомостей з історії Дубровки. Так, в Шематизмі за 1821 рік згадується священик о.Теодор Митрович, який задовільняв духовні потреби 402 вірників, а за 1829р. — о.Стефан Слук, і вказується на наявність у той час церковно-приходської школи, вчителем якої був Георгій Пазуханич — він же і церковний дяк. Парохія нараховувала 549 вірників. У 1831р. священиком був о.Андрій Кривлякський. Принагідно зауважимо, що Шематизм 1833 року вказує, що на Закарпатті у той час було всього 23 приходські школи. В Ужанському комітаті їх значилось всього 6 у селах: Дубринич, Верхні Ремети, Коритняни, Ставне, Зарічове, Дубровка. У 1834р. духовні потреби 475 греко-католиків задовільняв о.Іван Станкович. Дяком і вчителем був Василь Королович. У 1864 році кількість вірників скоротилася і становила 450 осіб., священиком був той же о.Андрій Кривлякський. Шематизм 1899р. вже вказує на нову кам'яну церкву 1864р., священиком якої був о.Леонтій Грабарь. В селі у той час проживало 605 греко-католиків, 18 римо-католиків та 34 іудеї. Дяком та приходським вчителем був Георгій Пазуханич, який навчав грамоті 120 дітей. У 1908 році в Дубровці проживало 808 жителів, які за віросповіданням становили: 721 греко-католик, 1 православний, 8 реформатів та 40 іудеїв. Священиком був о.Леонтій Грабарь.

У 1915 році в Дубровці вже проживало 834 жителі, з яких 763 греко-католики, 26 римо-католиків, 16 реформатів, 28 іудеїв і жодного православного.

Духовним отцем у той час був о.Константин Грабарь. Школа належала до Середнянського шкільного округу й нараховувала 116 учнів, яких навчали грамоті Маргарета Легеза та Дьєрдь Голіш. Колишня стара приходська школа знаходилася на сучасному обійсті родини Голубки.

У 1921—1949рр. духовні потреби вірників села задовільняв греко-католицький священик о.Даниїл Бачинський (старший), якого, за відмову переходу до московського православ'я 25 грудня 1950р. було заарештовано. Доля його така ж трагічна, як і багатьох греко-католицьких священиків: знаходячись під слідством в Ужгородській тюрмі, при невідомих обставинах, 16 липня 1951 року на 73 році життя і 49 році душпастирства перестало битися серце ще одного священика-мученика за віру...

У селі збереглося ще декілька пам'яток, які є свідками історії. Так, на подвір'ї храму св.Петра і Павла, перд входом у церкву, стоять три бетонні хрести з Розп'яттям. Два з них встановлені у 1900 році вірниками, які були на заробітках в Америці, а один — сім'єю Юрка Лавра у 1914р. Вони стояли колись у різних місцях села, і тоталітарна система руками місцевих недолюдків хотіла їх знищити, та вірники не дали. Їх встановили на території церкви, а на їх колишніх місцях стоять нові хрести Господні, встановлені при активному сприянні та ініціативі Василя Гальовчика у 1991—1995рр.

На подвір'ї церкви знаходиться і дзвінниця ХІХст., яка має два чудові дзвони. Вони є пам'ятками ливарного мистецтва, пов'язаного з відомим майстром Егрі Ференцом, який у своїй майстерні у малих Геївцях відливав мелодійні дзвони. Малий дзвін вилитий Егрі Ференцом у Будапешті 1910р., а другий, великий, ним же, у М.Геєвцях 1921р. і привезений у Дубрівку з Сторожницького храму.

Тут же, на подвір'ї церкви, знаходиться ще одна пам'ятка художнього литва краю ХІХст., очевидно роботи відомого майстра і скульптора Андраша Шоселла з Фрідешівського заводу. Це надмогильний пам'ятник на могилі дружини священика о.Леонтина Грабаря, Олени Мондикивної (1858—1880) та їх сина. Він потребує реставрації і повинен бути збережений для прийдешніх поколінь.

Неподалік церкви знаходиться колишня будова фари ХІХст., в якій тривалий час проживала сім'я священика Даниїла Бачинського (зараз клуб і бібліотека). В селі збереглося кілька старих будов поч.ХХст. В 70-х роках була знесена колишня поміщицька садиба Віранія, яку використовували під господарські потреби колгоспу (склад та тютюносушилку).

У 1938—1944рр. територія Дубрівки дорівнювала 1922 кад.гольдам. Була одна центральна вулиця з 169 хатами. В селі мешкало 1020 жителів. Старостою села був Стефан Андрейчик. Найбільшу кількість земельних володінь в межах села мала Гутман Розалія з спільниками — 240 кад.гольда, 32 кад.гольда належало греко-католицькій церкві. Землевласниками також були Георг Андрейчик — 20 кад.гольд; Василь Кузьмович — 16 кад.гольд; Маркович — 14; Селяк

Василь — 14; Андрій Шпонтак — 12; Василь Шпонтак — 12, Георгій Турчин-
ник — 15 кал.гольа. Давид Басерман мав молодарку. Була в селі ~~кілька~~ і
паличарня (гуральня). Славилася Дубрівка своїми майстрами, ~~кочевниками~~
Йожефом Бакошом, Георгієм Козелом, бондарями Іваном та Василем ~~Мурчиниками~~,
колесарями Лендвелом, Сивуличем та Василем Куруном, студиярями ~~Михайлом~~
Пецою і Василем Кардашинцем, який був і добрим будівельником. ~~Кочевник~~
Йожеф Бакош прожив 104 роки, а його дружина Верона — 102 роки!

До корінних жителів села слід віднести родини Шпонтаків, Митрів, Тов-
тинів, Дикунів, Кардашинців, Третинників, Кузьмовичів та інших.

Дубрівка, мабуть, була одним з перших сіл області, де мирним шляхом
вирішені міжконфесійні проблеми. Тут у 1990 році відновлено греко-католицьку
громаду, парохом якої став о.Василь Хваста. Духовні проблеми ~~журників~~
задовільняє о.Митрофан. З 1990 року богослужіння у церкві проводяться ~~по-грецьку~~
гово. Таке мирне співіснування двох конфесій мало б стати добрим прикладом
для багатьох релігійних громад краю. У липні 1996 року, на свято Петра і Павла,
у Дубрівці відбулася перша греко-католицька служба Божа, яку ~~відправив~~
владика Іван Семедій спільно з отцями В.Хвастою, А.-Й.Васковим та І.Лиском.

Своєрідним доповненням до історії села є його топоніміка, ~~назви~~ меж та
урочищ. Від державної дороги (градської) з правого боку знаходиться ~~нижній~~
кінець села, далі тягнуться Луковець, Малий Міреш, Потук, Старий ~~тектун~~,
потім Виннички, Попові землі, Кадубець, Горб, Віранія керти, Завараш, у бік
Руськокомарівського готара розташовані: Табла, Ярочки, Алшорейт, Густики,
Таня, Кіш Салаш. З лівого боку від дороги знаходяться: Ділянки, Конопилівці,
Заринок, Керти, Бруд, Мочарка, Секвест, Керти, Рюково, Рюковка — ~~аж до~~
Холмоцького готара. Річки: Виля, яка тече від Вовкового, Стара та Потук. Поля:
Гурка, Табла, Криві Ярочки, Попові землі, Винниці, Просянки, Алшо Рейт і
Велшол Рейт.

Дубровка — рідне село відомих людей: поета Юрія Гойди (з Драгичів),
доктора наук, професора Вікентія Третинника, голови обласного суду Андрія
Стрижака, Голови Карпатського Союзу Америки Михайла Шпонтака, краєзнавця
Юрія Качія та інших. У 1996 році відновив свою діяльність місцевий осередок
«Просвіти», читальня «Просвіти» діяла в селі у 20—30-і роки.

Людвіг Філіп

завідуючий відділом історії

Закарпатського краєзнавчого музею

Автор щиро вдячний за допомогу по зборі матеріалу з історії села Дубрівка
Юрію Кузьмовичу, Ірені Товтин, Юрію Третиннику, Марії Шпонтак, Андрію
Куруні, Марії Товтин та о.Василію Хвасті.

ЖИТТЄВІ ДОРОГИ ІВАНА ПУЙА

Іван Пуїо

Зі здобуттям Україною незалежності стало можливим повернення в контекст історії імен тих наших земляків, які у свій час, не зі своєї волі, змушені були покинути рідну землю і шукати долі в чужих світах. Серед них і наш земляк Іван Пуїо.

Народився Іван Пуїо 18 червня 1919 року в селі Пилипець Волизького округу у селянській родині. Початкову освіту здобув у рідному Пилипці, відтак хлопець вчився в горожанській школі у Воловому, Сваляві, Білках. З пошаною і вдячністю згадує вчителів Петра Світлика, Юлія Добру, Йосипа Кіша, Марію Руду, брата Михайла Пуїа, які проводили хлопця не тільки у світ знань, але й прищеплювали палку любові до рідної історії, культури, природи.

1936р. поступив у Мукачівську торговельну академію, навчання в якій, у зв'язку з відходом у 1938р Мукачева до мадярів, продовжив у Сваляві, відтак (1940р) — Братиславі. Великий вплив на формування національної свідомості юнака в торговельній академії (директор проф. А.Штефан) мали професори Олекса Приходько, Іван Трухлий, Іван Горбачевський, Карло Шиналій, Мосендз та інші. В академії прилучився до збору експонатів для етнографічного музею Підкарпатської Русі, створення якого в Мукачеві проходило в 1936—1937рр., зібравши цінні предмети народної культури в рідному Пилипці та навколишніх селах.

У 1940р. опинився в Чехії, далі переїхав до Польщі, відтак — до Берліна, де працював у видавництві Ферлаг, з якого, за свої погляди, був невдовзі звільнений. Закінчив курси німецької мови, працював канцеляристом, потім — в Українській установі довір'я, придбаючи для полонених українських вояків побутові речі.

У квітні 1945р. змушений тікати від «освободителів» на захід. Опинився в Ерфурті, згодом переїхав до Мангайма, де поступив до Вищої Торгової школи, а потім у Регенбурзі студіював банківництво і біржову справу.

1951р. перебрався до Америки, поселившись у місті хмарочосів Нью-Йорку, де мешкає донині. До виходу на пенсію працював фінансистом. З часу переселення до США є активним членом відомої земляцької організації

Карпатський Союз, виконуючи останні роки на громадських засадах обов'язки скарбника. З глибокою шаную і любов'ю згадує свою співпрацю з такими чільними українськими політичними і громадськими діячами як Августин Штефан, Вікентій Шандор, Юліан Химинець, Микола Вайда, Петро Ігнат, Юліан Ревай, Володимир Комаринський, Імре Кардашинець, Михайло Шпонтанк та іншими.

З 1980р. І.Пуїо майже кожні два роки приїздить на Закарпаття відвідати рідню, дорогі серцю місця, познайомитися з життям і побутом краю. У 80-і роки, як згадує сам, майже на кожному кроці, особливо в Ужгороді, бачив і читав лозунги: «Ідеї Леніна живуть і перемагають!» В той же час спостерігав, як модерно і гарно — по-західному — одягаються жінки, дівчата і хлопці (у шкірянки, джинси, модерне взуття). Тоді й зробив висновок, що ідеї Леніна є заслабими проти західного світу, паростки якого побачив на Закарпатті. І з тих пір постійно повторював. «Я переконаний, що рано чи пізно джинси капіталістів переможуть ідеї Леніна!»

Після проголошення Україною незалежності майже щороку приїздить у рідний край, жваво цікавиться політичним, економічним і культурним життям Української держави і Закарпаття, відвідує музеї, мистецькі і освітні заклади, громадські організації, дає цінні поради.

Іван Пуїо є щедрим благодійником українських справ в Америці і на рідній українській землі. Досить згадати його княжі дари у фонд розвитку Українського музею у Нью-Йорку та Києво-Могилянської Академії, щоб належним чином оцінити жертовність І.Пуїо.

Враження останніх років, під впливом яких перебуває Іван Пуїо, великі: Україна здобула незалежність, задекларувала демократичні засади суспільного розвитку, рухається у напрямку реформ, прийнята у Раду Європи. Водночас, з прикрістю відзначає, що майже все, що набудовано в останні десятиліття, зокрема на Закарпатті, дуже недосконале, примітивне, незручне, непродумане (цю характеристику він відносить і на рахунок готелю «Закарпаття», в якому постійно зупиняється).

Україна вибереться з економічної кризи, вважає наш земляк, але для цього потрібні розумні, підприємливі господарники. Треба усім сумлінно і наполегливо працювати, бо жодна держава без праці власного народу не може існувати. Як велику небезпеку для Української держави вважає корупцію, подолання якої забезпечить її нормальний розвиток. Він вірить у майбутнє України, в економіці вже видно просвіток, отже, можна чекати позитивних змін і в Закарпатті.

Куди б не закидала Івана Пуїа примхлива доля, всюди залишався люблячим сином своєї батьківщини. То ж хай на його життєвих дорогах завжди буде багато сонця — на щастя, на долю, на радісний вік!

Павло Кальницький

ЕТНОГРАФІЧНИЙ МУЗЕЙ ПІДКАРПАТСЬКОЇ РУСІ (До 60-річчя відкриття музею)

У кінці 1934р. в Мукачеві створено етнографічне (народознавче) товариство Підкарпатської Русі, статут якого затверджено Земським урядом Підкарпатської Русі 29 січня 1935р. Головою товариства обрано визначного вченого, педагога, громадського і культурного діяча о.Августина Волошина. До складу ради товариства увійшли такі відомі педагоги, народознавці і громадські діячі, як проф. О.Приходько, проф. К.Шиналій, проф. А.Балаж, д-р І.Панькевич, д-р М.Обідний, д-р Ю.Головацький, О.Полянський, проф. В.Чапля, А.Дем'ян, О.Маркуш та інші.

Одним з головних завдань товариства стало створення крайового етнографічного музею. Для організації музею було утворено музейну комісію, референтом якої обрано проф. Карла Шиналія, а безпосереднім керівником — відомого українського музеє- і мистецтвознавця та етнографа, емігранта з Наддніпрянської України Михайла Обідного.

Збір експонатів для музею перетворився у всенародну патріотичну акцію. Найширше до цієї справи були залучені учні Мукачівської торговельної академії, чому всіляко сприяв директор академії проф. Августин Штефан, учні і вчителі інших навчальних закладів, читальні «Просвіти», широка громадськість краю. Перша річ, що стала музейним експонатом, була вишивка, привезена із Квасів у кінці 1934р. д-ром М.Обідним. Другу річ — рукописний збірник церковних нот початку XIX ст. — подарував музею проф. О.Приходько. Цінні вишивки, писанки, предмети побуту тощо з різних місцевостей краю передали для музею Василина Божук, Анна Божук, Михайло Горошак, Василь Бернар, Олена Беркович, Анна Павлюк, Настя Дубик, Василь Потушняк, Іван Дудаш, Василь Костак, Олена Пайкош, Михайло Левдар, Габрієла Дойч, Андрій Дрібняк, Юрій Станинець, Гізела Габовда, Йосип Скиба, Дмитро Фенчак та інші. З-поміж чисельних збірок слід відзначити щедрий дарунок для музею братів Климпушів з Ясеня (гуцульський одяг, вишивки, писанки, топірці, порохівниці), які, крім цього, за свої кошти придбали витрину вартістю 500 крон і розмістили в ній подаровані ними експонати.

За два з половиною роки у різних районах краю активістами етнографічного товариства було зібрано понад дві тисячі оригінальних експонатів народної культури Закарпаття: зразків народного одягу, вишивок, писанок, кераміки, ікон, предметів побуту тощо. Всі надходження до музею були безкоштовними, у вигляді пожертв, держава на створення музею коштів не виділяла.

До 1937р. зібрані для музею речі зберігались у різних місцях. На початку 1937р. завдяки інспекторові ремісничих шкіл Ф.Шпалі і директорові ремісничої школи в Мукачеві П.Коникові, етнографічне товариство отримало один зал в новій будові ремісничої школи, а за тиждень до відкриття музею — ще два приміщення. Крім питання приміщень, організатори музею зіткнулися і з іншими проблемами. Наприклад, хоча для створення музею і було зібрано чимало експонатів, з окремих районів речей ще бракувало, отже доводилося в короткім часі посилати людей у відповідні місцевості, витрачаючи на поїздки великі кошти. Крім цього, для придбання необхідних 27 витрин потрібно було зібрати серед краян 10000 крон, часу лишалося мало, тому доводилося у різні місця посилати людей, щоби прискорити збір коштів. Серед найбільших жертводавців слід відзначити братів Климпушів, А.Баняса, П.Міговка, О.Улашина, Д.Фенчака, В.Романчука, І.Суховія, Й.Бенедекову, Ф.Тіхого, Ю.Перевузнюка, М.Баботу, С.Матренчука, А.Алискевича, В.Чаплю, О.Фіртцак, М.Федака, В.Бабинця, А.Маркуша, В.Мірявця, В.Цоклана, В.Петрецького, Ю.Васька, О.Софіаканича, І.Хандрицького та інших. Ще живуть нині тодішні жертводавці Федір Сас, Микола Бандусяк, Федір Шимоновський, Микола Кушніренко, Олександр Пайкош, Михайло Петричко, Анна Божук, Маруся Ігнатишин, Михайло Левдар, Михайло Пастеляк, Василь Костак та деякі інші.

Проблемою в організації музею стало й те, що приміщення для розміщення експозиції були передані лише за шість днів до дати його відкриття. Отже, доводилося день і ніч працювати, аби належним чином розкласти експонати, підготувати відповідні написи і тексти тощо. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що у червні більшість професорів, вчителів були завантажені шкільними іспитами, отже весь тягар по створенню експозиції музею ліг на плечі кількох осіб.

Незважаючи на проблеми і труднощі, музейна експозиція була підготовлена до відкриття вчасно. Із запланованих у музеї семи відділів (народного будівництва, народного одягу, вишивок, писанок, килимарства, гончарства, предметів побуту) найповніше були репрезентовані народний одяг, вишивки і писанки.

Урочисте відкриття етнографічного музею відбулося 20 червня 1937р. На свято в Мукачево з цієї нагоди прибуло чимало визначних людей, у тім числі з Праги, Моравії і Словаччини, а також професори і студенти Мукачівської торговельної академії, Ужгородської вчительської семінарії, гімназії, учителі шкіл краю, службовці, громадські діячі, представники преси. З вищих урядових осіб краю приїхали губернатор Підкарпатської Русі К.Грабар, шеф реферату МШАНО в Ужгороді секційний радник Ф.Хмеларж, культурний референт проф. Кайга, інспектор ремісничих шкіл краю проф. Ф.Шпала, Мукачівський окружний начальник д-р Ю.Комаринський, Свалявський окружний начальник д-р Вислоцький та інші. Оскільки голова Етнографічного товариства о.А.Волошин на той час хворів, урочисте зібрання відкрив заступник голови товариства В.Чапля, який поінформував про діяльність товариства, розповів про подвижницьку працю по створенню музею Закарпатоукраїнського громадянства, подякував жертводавцям і урядовим чинникам за підтримку. Далі співав знаменитий хор Мукачівської торговельної академії під керівництвом проф. Івана Трухлого, виголошувалися привітання, а д-р Михайло Обідний зробив наукову доповідь про музей і його завдання. Привітальні листи, телеграми надійшли від канцелярії Президента Чехословацької республіки, президії м.Праги, Чехословацького земледільського музею в Празі, проф. С.Русової з Праги, радника Найвищого Суду в Брні М.Ліскевича, Товариства «Просвіта» у Львові, проф. Братиславського університету Й.Краля, музею Бойківщини в Самборі, Українського соціологічного інституту у Празі, українських організацій і товариств з Ясіня, Мукачева, Ужгорода і т.д.

Відвідувачі з захопленням оглядали експозицію музею — такого багатства народної культури не сподівався ніхто. Здивування висловлювали навіть чужинці, відзначаючи: «Какали, що Підкарпатська Русь не має своєї культури, а подивися, яку красну культуру вона має!» Своє захоплення побаченням висловили і журналісти через газети «Свобода», «Podkarpatske Hlasy», «A-Zeb», «Діло», «Наш Прапор», «Новий Час», «Русский Народний Голос» та інші. Рада Етнографічного товариства оголосила подяку головним працівникам і організаторам музею, зокрема Михайлові Обідному, Василю Чаплі, Михайлові Гороцакові, Францу Канюзи, Луці Дем'яну. Було також відзначено значний вклад у створення музею Августина Штефана, братів Климпушів, Вчительської Громади в Ужгороді, членів т-ва Михайла Гайовчика, Петра Горотяка та інших.

Після передачі, внаслідок Віденського арбітражу, міст Ужгорода, Мукачева і Берегова Угорщини, Етнографічне товариство і етнографічний музей, по суті, перестали існувати. За час малярської окупації краю (1939-1944) більшість експонатів було пограбовано або знищено.

Незважаючи на сумну долю музею, значення його створення важко переоцінити. Це була справді всенародна високопатріотична епопея закарпатських українців, які за короткий час зуміли зібрати і показати в музеї перлини невмирущої народної творчості, якими захоплювався увесь цивілізований світ.

Павло Федака

ІЩЕ НЕ ВЕЧІР!

21 червня 1997р. відомому українському громадсько-культурному і політичному діячеві та вченому Йосипу Баглаю виповнюється 65 літ.

Літературознавець, театрознавець, мовознавець, один з засновників і чільних провідників Товариства української мови ім.Т.Шевченка, крайової організації Народного Руху України, крайового товариства «Просвіта», Українського державницького об'єднання демократичних організацій Закарпаття, Конгресу української інтелігенції Закарпаття, пан Йосип Баглай сповнений рішучості, сил і енергії продовжити свою плідну громадську працю. Його мужній голос, який на велилюдних зібраннях кликав до повалення існуючого більшовицько-радянського режиму, і нині звучить сміливо і твердо — проти неправди і зла, яких ще чимало у рідній Україні та Закарпатті.

Іще не вечір! Мусимо зробити все, аби наш народ, який владоможці полюбляють називати населенням, таки став могутньою українською нацією!

То ж козацького духу, стрілецької відваги і міцного здоров'я Вам на нелегких шляхах українського відродження!

Йосип Баглай

Рада Закарпатського
крайового товариства «Просвіта»

І ПІСНЮ СКЛАВ (До 90-річчя від дня народження Ілька Гурдзана)

Мал. Ю. Мошак

У радянські часи його величали народним співцем. Фольклорист Петро Лінтур писав про нього ще у 1947 році у статті «Поети Закарпаття».

Згадували його і як сількора, бо від 1926 року дописував до «Карпатської правди». Хоч тепер, коли доступ до старої періодики став вільним, знаємо, що друкувався він і в некомуністичних газетах, складав віршовану похвалу президенту Чехословаччини Томашу Масарику.

У Лісковецькій школі, що на Міжгірщині, бачив його рукописи. Писав він друкованими буквами про Леніна і Сталіна, про армію-визволительку і про возз'єднання, про когоспну радісну працю і боротьбу карпатських лісорубів за мир... Що було, те було...

Фольклорист Микола Ясько уже після смерті Ілька Гурдзана (помер коломийкар 3 січня 1954 року) видав збірку його віршів, давши їй назву «Голос серця» (Ужгород, 1959). Та чи були ті вірші «голосом серця» коломийкаря із верховинського села Лісківця? Чи не були ці вірші єдиним засобом для хворого селянина заробити якусь копійочку?

Тогочасні агітатори вітали появу коломийок про щасливе радянське життя. Ілько Гурдзан писав. Художня самодіяльність підхоплювала:

*Милиці робить у когоспі, а я на фабриці,
Та ідемо воду брати з одної криниці.*

Були й об'єктивні підстави радіти новому у житті й верховинського села: дітей горян запрошують здобувати середню і вищу освіту (безплатно!); громадські справи можна вирішувати не з чужомовним нотарем, а з головою сільради, який із односільчан, людині праці складають шану; у село регулярно приїздить кінопересувка...

У Ілька Гурдзана успіх був там, де він ішов услід за народною піснею («Ой прийшов я до дівчини», «Мене мамка породила», «Тяжко жити в чужім краї», де він був щирим:

*Гей, не дайте моє ім'я із книги ізтерти, —
Де-м утратив мої літа, там хочу і вмерти.
Ховайте ня у діброві на красній долині,
Щоби мене все виділи рідні гори сині.*

Він любив рідні гори, рідне село, рідну хату, у якій народився 29 липня 1907 року. Тут, у Лісківці, його й поховано. І пам'ятник тут йому споруджено.

Казав поет:

*Безсмертні всі: той виховав дитину,
Той пісню склав, хоч і єдину,
А хто не міг цього зробити.
Той при дорозі посадив калину.*

Ілько Гурдзан складав пісні. І цим вписав своє ім'я у різні літературознавчі довідники.

Іван Сенько

Ілько Гурдзан

МЕНЕ МАМКА ПОРОДИЛА

*Мене мамка породила — сходила зірниця,
Мені була пеленками шовкова травиця.
Мене мамка колисала в колисочці новій
Між квітками веселими в зеленій діброві.
А пісні мені співали сріберні потічки,
Довгі роки рахувала зозуля з смерічки.*

ТЯЖКО ЖИТИ В ЧУЖІМ КРАЇ

*Ой у полі дві тополі...
Молодим я не мав долі.
Плавав довго по чужині,
Не бидів я гори сині.
Пливе качка по Дунаю...
Тяжко жити в чужім краї.
Тяжко жив я в Америці —
Не бидів хліб із пшениці.
Бідував я в Аргентині —
Такий буб-им, як із тіні,
Походив я Будапештом —
На Голгофу йшов із хрестом.
Аж би тільки воду пити —
Лиш би в ріднім краю жити
Най в постелі лиш солома —
Але ліше жити дома.*

«ЛЕКСИКОН СЛОВЕНОРОСЬКИЙ» ПАМВИ БЕРИНДИ

12 серпня 1627р. монахи-друкарі Києво-Печерської Лаври переживали особливо піднесені хвилини. Але цей день був знаменним не лише у їхній біографії. Йому судилося увійти вікопомною датою в історію української культури, бо саме тоді побачив світ «Лексикон славеноросский». Ця книга з'явилася у проміжку між Хотинською війною, в якій козацтво загальмувало турецький наступ на Європу, і цілою серією козацьких воєн, котрі зупинили експансію польської шляхти на Україну. «Лексикон» став однією з ланок все того ж пошуку українською нацією власної ідентичності, відстоювання українцями права буту самими собою.

Словник Памви Беринди подає на 244 сторінках 6982 церковнослов'янські слова і їхній переклад на тогочасну українську мову — «росскую» (руську), як її називає укладач. Метою Беринди було відновити церковнослов'янську традицію літературної мови і цим протистояти наступові католицької культури. На той час церковнослов'янська мова богослужіння була однією з ключових ознак українства. Щоправда, ця мова, будучи за своєю природою древньоболгарською, не мала міцних коренів у народному мовленні українців, але все ж була більш зрозуміла масам, ніж, скажімо, німцям жививана у католицизмі латина. Тому перед українською інтелектуальною елітою виникло два шляхи подолання суперечності: або піти услід за протестантами, які перейшли на проповідь народною мовою, або ж через поширення освіти робити церковнослов'янську більш зрозумілою народові.

Беринда був палким прихильником останнього шляху. Більш того, киево-печерські книжники, гурток Єлісея Плетинецького, до якого належав цей діяч, вважали, що в основу формованої тоді літературної української мови має лягти саме церковнослов'янська граматикика — усталена, струнка, освячена авторитетними текстами Писання.

Мрії про органічне включення до української мови усіх багатств церковнослов'янщини не реалізувалися. Історія пішла іншим напрямком. У другій половині XVII ст., після поглинення Української церкви Московською патріархією і від'їзду до Росії цілого ряду українських вчених, під їхнім помітним впливом формується літературна великоруська мова, яка несе на собі чимало українських родимих плям (наприклад, по-російськи вимовляють «добрава», але пишуть на український манер «доброго», ненаголошене «о» вимовляють як «а», але пишуть-таки «о» тощо). Найголовніше ж, що план відшліфувати народномовні багатства за допомогою церковнослов'янізмів, дати розмовній стихії церковнослов'янське оформлення, було втілено саме щодо московської говірки. Звідси така велика кількість слов'янізмів і цілих

конструкцій в урочистому стилі російської мови, звідси карбованість її мелодики, але звідси ж і велике число винятків у російській граматиці (що робить її однією з найтяжчих мов для вивчення іноземцями), оскільки поєднати цілком органічно дві мовні стихії все ж не вдалося. Одним словом, російська мова, наче Нева у державний граніт, була закута у строгі рамки церковнослов'янщини, і потекла далі, живлячись уже понад три сторіччя тисячолітньою слов'янською книжкою традицією.

Процес же формування літературної української мови було перервано. Він відновився уже на народній основі. Якби ж повністю збулися задуми Беринди та його сподвижників, то сучасна українська мова була б, мабуть, менш співуча (у церковнослов'янській приголосні переважають над голосними), але б мала більш усталений лексичний склад, більш чітку систему наголосів, більш строгий синтаксис і стрункішу стилістику. Щонайменше, українська одразу отримала б ті переваги, які дістала формована за планом прихильників церковнослов'янщини російська мова. А головне — давньоруська література, у якій якраз тісно переплелися церковнослов'янський і народно-розмовний струмені, природно сприймалася б українцями як органічна предтеча сучасної літератури. Традиція ж для літературної мови — немов ґрунт для дерева.

Не вина Беринди, що сталося інакше, ніж він гадав. Однаково його праця не пішла намарно і для України. Хай не у таких масштабах, але словник послужив справі шліфування народної мови, і витворено на її основі мови «Кобзаря» та «Каменярів». До того ж історична тенденція прокладає собі шлях, якщо на це ідуть цілі століття. Якщо для російської зараз є актуальним збагачення її за рахунок діалектизмів та просторіччя, як це пропонується у «Словникові розширення російської мови» О.Солженіцина, то в українській бачимо якраз протилежну тенденцію — у літературне мовлення все більше вплітається отих «слов'янороських» багатств, які збирав Беринда. Це бачимо у поезії Б.Олійника і Д.Павличка, у молодших авторів — Ю.Андруховича та І.Римарука. В цьому ж річищі відбувається бурхливий розвій історичної романістики (П.Загребельний, Ю.Мушкетик, Р.Федорів), через яку в сучасну українську мову проникає чимало старослов'янізмів. Хто знає, може Памва Беринда був не таким вже й безнадійним мрійником?

Сергій Федака,
кандидат історичних наук

ЖИТТЄПИСЕЦЬ ГАЛИЦЬКОГО СЕЛА

Осип Маковей

23 жовтня минає 130 років від дня народження відомого українського письменника Осипа Маковей. Народився Осип Степанович Маковей в Яворові біля Львова у селянській родині. Закінчив гімназію і Львівський університет, вчителював у різних місцевостях Галичини, кілька років був редактором газети «Буковина».

Перу О.Маковей належать вірші, оповідання та фейлетони. У творчій спадщині письменника помітне місце посідають збірки новел «Намні знакомі» (1901), «Криваве поле» (1921) та інші. Заслуга поета і новеліста — у реалістичному зображенні галицького села.

Помер Осип Маковей 21 серпня 1925 року в Заліщиках на Тернопільщині.

Осип Маковей ЕЛЕГІЯ

*Коли помрем і заростем квітками,
У споминах ще оживем не раз,
Аж поки поруч з нацими кістками
Заснуть усі, що пам'ятали нас.*

*І буде це вже наша смерть остання,
Наш порох вітер світом розжене;
Прийде весна, прийде пора кохання,
А нас ніхто й ніколи не спімне.*

*Аж вийде раз колись дівча самотнє
В полудня ясне в тихий, сонний ліс:
Неждано серце зацемить скорботнє
І ясний світ померкне їй од сліз.*

*Це нас вона побачить і почує,
Мов сон і казку із старих часів,
Закриє очі й тяжко засумує,
Заслухавшись у тихий сон лісів...*

КЛИМ СМОЛЯТИЧ

850 років тому, 27 серпня 1147р. у Софії Київській возведено у сан митрополита Кліма Смолятича. Здійснено це було без благословення константинопольського патріарха, з волі тодішнього київського князя. Так у черговий раз Руська церква спробувала звільнитися від надто тісної опіки Візантії. Вибір князя припав на Смолятича не випадково. За Іпатським літописом, він був «книжник і філософ такий, якого ж у Руській землі не було». Відомо кілька творів Климента: ряд відповідей у «Вопрошеніях Кирика», «Повчання у неділю всіх святих», «Послання, написане Климом, митрополитом руським, Фомі Пресвітеру». У останньому Клим відповідає на звинувачення, що він «філософ ся творя» і «філософією пишет», цитує Гомера, Арістотеля і Платона, ніби-то віддаючи їм перевагу перед Біблією. Клим відповів, що слід не сліпо, догматично трактувати Писання, вміти таумачити закладену у ньому символіку: «Несть ли ліпо пытати потонку Божествных писаний?» Відтак він витлумачив ряд найпоширеніших біблійних символів, серед яких особливе місце займає образ Премудрості. Усього Клим витлумачив шістнадцять образів і сюжетів, а закінчується його твір підкресленням величності думки, глибини і прихованого смислу Святого Письма, який не відкривається при простому читанні, але вимагає внутрішнього розуміння: «Написал есмь 16 словес, яже чудна и хвалы достойна, яже не суть предана церковному прочитанию за величество разума, и глубину сокровенных ради и дивных словес».

Як бачимо, погляди Кліма Смолятича виявляються на диво близькими до тих, які через багато століть розвиватиме Григорій Сковорода. Відомо, що Сковорода відкинув можливість церковної кар'єри, не бажаючи служити церкві, яка у його часи не носила українського національного характеру. Що ж до Кліма, то історія неначе поставила експеримент: цей філософ на митрополичій кафедрі отримав можливість надати руській церкві справді національного духу, вирвавши її з-під надто тісної опіки Візантії.

Філософами у давньоруській та візантійській літературі називали не просто людей, схильних до теоретичного мислення, а практиків, які ділом стверджували свої ідеї. Церковнотворча діяльність Кліма викликала велике невдоволення як з боку Патріарха, так і місцевого грецького кліру. Тому після смерті великого київського князя Ізяслава Мстиславича позиції Кліма похитнулися, і він змушений був 1155р. залишити кафедру, хоч і прожив після цього ще дев'ять років.

Проте можна усунути людину, але не можна зліквідувати ідею. Гуманістичні мотиви, притаманні Климові Смолятичу, було розвинуто Кирилом Турівським, автором «Слова о полку Ігоревім», галицьким книжником Тимофієм, багатьма іншими давньоруськими авторами.

С.Ф.

«КНИЖИЦЯ ЧИТАЛНАЯ ДЛЯ НАЧИНАЮЩИХ» ОЛЕКСАНДРА ДУХНОВИЧА

Цій невеликого формату книзі (10х14,5см) судилося стати першим не тільки на Закарпатті, але й на теренах всієї України українським букварем. Книга авторизована ініціалами «А.Д.», видана «В Будині-граді, писмены Крал. Всеучилища Пештанскаго, 1847». Подібний формат був традиційним для букварів від «Азбуки» Івана Федорова (1574) до «Букваря южнорусского» Тараса Шевченка (1861).

На Закарпатті букварі друкувалися і до «Книжиці читальної...» — у 1699р. «Букварь Языка Славенська писаніи чтенія оучитися хотящи въ полезное руковожение» єпископа Йосифа де Камеліса, у 1746р. «Начала писмен» єпископа М.Ольшавського, у 1770р. «Букварь или руководіе хотящым оучитися писмены руско-словенскими книг» єпископа Івана Брадача. Не кажучи вже, що для потреб шкільництва використовувалися свого часу й букварі московські, київські, львівські, перемишльські. В періоди, коли не вистачало друкованих букварів, переписувалися для навчання грамоти перекладні повісті типу «Александрії», як це зробив 1774 року «іскусний младенец Іля Боркович родом от Верецьки, когда учил хлопці в Пістрялові у Василя Филипа» — «сільський учитель, навчаючи дітей селянина, переписав для них «Александрію» (О.Мишанич. Література Закарпаття дорадянського періоду).

Сам по собі випуск «Книжиці читальної...» не привертав би до себе пильної уваги й нині, якби це був звичний у ті часи буквар, тільки в 30-і—40-і роки ХІХст. на Закарпатті та в Галичині, згідно із знаменитою «Галицько-руською бібліографією ХІХ століття» Івана Левицького, доповненою Іваном Мацинським, у Будапешті, Львові та Перемишлі (в Ужгороді тоді ще не було друкарні) вийшло 17 букварів та азбук. Серед них — «Букварь славено-русскаго языка.. Міхаила Левіцкаго Митрополита Галицкаго, Єпископа Каменецкаго, Пермскаго, Самб., Саноцк...» (1832), «Букварь языка русскаго в Галиции» (1833), «Букварь языка славено-русскаго... за соизволеніем правительства во Львовѣ» (1834), «Азбука русская...» Іосифа Левицького (1844), «Букварь русско-словенскій...» (1847), «Буквар рускій для школ в Галиціи...» Антонія Добрянскаго, пароха Валявського, декана перемиського (1849).

«Книжиця читалная для начинающих», за твердженням О.Духновича, вийшла чотирма виданнями, нині відомі три з них, четвертого не розшукано — 1847-го року тиражем дві тис. примірників, 1850 та 1852 року — тиражі не відомі.

У першому виданні Духновичів буквар містить 116 нумерованих сторінок, ілюстрований титул — хлопчик та дівчинка сидять за столом, хлопчик читає, дівчинка пише, біля стола внизу — глобус; ілюстрована також кінцівка — маленький кошик з квітами. Перше видання друковане традиційним кириличним церковнослов'янським шрифтом з 41 літерою, тексти подаються етимологічним, традиційним, правописом. На 3—8 сторінках подано зображення друкованих та рукописних великих і малих літер. Поняття азбука-абетка, літери обозначене терміном — писмена. Як свідчить заголовок «Изображеніе древних и новых писмен славенских...», автор подавав не тільки церковнослов'янський шрифт, але й новий, гражданський, що підтверджує припущення сучасного першодослідника «Книжиці...» про відсутність літер гражданского шрифта у цьому виданні через те, що подібного шрифта Будинська друкарня не мала (І.Мацинський. До історії українських букварів//О.Духнович. Твори в 4-х томах. -Т.2. -Пряшів, 1967, -С.611). На сс.9-12 — «писмена Оугорскія печатныя и рукописныя»; формулювання це явно підтверджує здогадку І.Мацинського.

О.Духнович для навчання дітей грамоти застосовував метод буквоскладання, тому на сс.13-20 подано вправи на читання складів (паралельно українською та угорською мовами) та читання слів (теж паралельно).

Найбільший розділ букваря О.Духновича складають тексти для читання (сс.21-88) — віршовані твори самого О.Духновича, звернені до учнів, що найбільше ріднить «Книжицю...» з наступними українськими букварями — «Граматкою» Пантелеймона Куліша (1857 — перше видання; 1861 — друге) та особливо з «Букварем южноруским» Тараса Шевченка (1861).

Для читання призначений і додаток («Придаток») на сс. 88-115, теж з віршованих і прозових творів автора. Завершує книгу своєрідний виспів — напутнє звертання до учня, що засвоїв попередній матеріал: «Сыне! Се образ твоєя жизни; овераються тебѣ пути многи, но поведет тя правым Господу Богу, поведет тя Ангел твой Хранитель...»

Друге й третє видання майже ідентичні, найбільш відрізняється в них четверта сторінка в термінології на означення голосних, приголосних та напівголосних. Проте ці видання значно відмінні від першого. Тут вже відсутня угорсько-українська двомовність, натомість подано цікаві тексти для читання. Хоча, згідно зі своєю системою навчання, О.Духнович, враховуючи реалії чужомовного оточення, не відмовився й тут від ознайомлення учнів з контактуючими мовами, але вже не лише угорською, а й словацькою та німецькою, подавши в кінці порівняльні таблиці літер цих мов та тексти для

ознайомлення учнів з писемними мовами сусідніх народів. Пізніше, в «Народній педагогії в пользу училищ і учителей сельских» (1857) в розділі про предмети, які мусять вивчатися в початкових класах, він напише: «Язык німецькій, т.е. чтеніє, писаніє... Да і язики отечественный, т.е. польській, словацькій і мадярській, кої потрібный суть для сожитія і нужди».

Розділ морально-етичних текстів-повчань тут має заголовок «Школскія правила» на відміну від першого видання. Наступні тексти для читання теж зазнали певних змін, а головне подані гражданським шрифтом. Додано розділ вправ у скоропису — зразок листа учня до брата про навчання в школі. А також — рахунки й таблицю множення та згадані вже вправи в словацькому, німецькому та угорському читанні.

Найсуттєвішою особливістю Духновичевого букваря є те, що він вперше запропонував учням навчатися грамоті на зразках материнської української мови, доти всі букварі культивували тексти церковнослов'янською, штучною мовою, яка мала проте величезні традиції. Другою прикметною рисою «Книжиці...» є повна відсутність у ній традиційних релігійних текстів, чим не відзначалися навіть пізніші українські букварі. І зумовлене це не якимось атеїстичними, чи що, міркуваннями автора. Ні, він був глибоко віруючим християнином. У вже згадуваній своїй «Педагогії...» і в першому, і в другому класах початкової школи він передбачав як предмети співи церковні (як і народні), службу церковну — міністрацію, а також «науку християнську і правоученіє усне, малий катехизис і молитви» у першому класі і «науку християнську з великим катехизисом і правоученіє, біблейську історію; катехизис літургичеський зі співами церковними і молитви» — у другому класі. Цій меті служив знаменитий молитовник О.Духновича «Хліб душі, или набожных молитви і пісні для восточної церкви православных християн», що вперше видрукуваний у Будапешті 1851 року і перевидавався упродовж всього наступного століття, крім церковних, містив кілька світських ліричних творів автора. Для згаданих потреб служив також підготовлений і виданий О.Духновичем «Літургичеський катехис» (Львів, 1855). І по-третє, «Книжиця читальная...» засвідчила небуденний вклад чільних предствників греко-католицької церкви у духовний розвиток українського народу.

Духновичів буквар тривалий час випадав із поля зору сучасних дослідників, оскільки не публікувався. Лише в 1967 році за віднайденим ним примірником цей буквар опублікував у другому томі чотиритомного зібрання творів О.Духновича видатний український культуролог зі Східної Словаччини Іван Мацинський — і науковий світ одностайно визнав небуденність «Книжиці читальної...», її новаторство як видання, що торувало шлях

української мови до наймолодших школярів. Мовознавець зі Словаччини М.Штець ще в 1965 році проаналізував мову «Книжиці...» і кваліфікував її як живу розмовну українську мову українців Східної Словаччини, а в 1993 році додав, що тут О.Духнович виступив як творець закарпатського варіанту української літературної мови «на широкій діалектній основі». Інша дослідниця, зіставивши букварі О.Духновича і П.Куліша, дійшла висновку, що мова цих двох видань — «вияв значною мірою вже унормованої нової української літературної мови, з тією тільки різницею, що в О.Духновича це мова закарпатської, а в П.Куліша — східноукраїнської редакції (Статеева В.І. Перші букварі українською мовою О.Духновича та П.Куліша // О.В.Духнович і слов'янський світ. -Ужгород, 1993. -С.79).

Зусилля О.Духновича запровадити народне українське мовлення в шкільництво Закарпаття не було підтримане урядовими чинниками Австрії, тим паче Австро-Угорщини після 1867 року. Десь наприкінці 50-х років «Книжиця читалная...» почала вилучатися із шкільного вжитку, хоча вчителі-практики, як свідчить в одному з листів О.Духнович, вимагали для школи саме цієї книги.

І все ж таки буквар О.Духновича зіграв як видатну практичну роль, так залишився важливим фактом культурно-освітнього розвитку нашого краю. Він досі надто наочно спростовує облудність часто повторюваної за всіх колоніальних режимів тези про одвічну, зашкарублу відсталість духовного розвитку Закарпаття. Тези, в однаковій мірі милої імперським ідеологам Австрії, Австро-Угорщини, Чехословаччини чи Радянського Союзу. А водночас і засвідчує, що процес творення української літературної мови на народній основі ще в середині ХІХ ст. не оминав і найбільш забутого підневільною, вкрай упослідженою царською Росією Україною її куточка за Карпатами. Це, по-перше. По-друге, світлі уми народу, гостро відчуючи колоніальний розгул — угорський на Закарпатті, польський — в Галичині, російський — в Східній Україні, спочатку на Закарпатті, потім у Східній Україні, зрештою і в Галичині, першорядну роль надавали національному шкільництву у тісних його зв'язках з духовністю рідного народу, і насамперед найкоштовнішим його скарбом — живою розмовною мовою, мовою рідною.

Олена Горячко

ЕТНОМУЗИКОЗНАВЕЦЬ

До 75-річчя від дня народження Володимира Гошовського

Володимир Гошовський

Продовжуючи класичні надбання відомих учених К.Квітки, Ф.Колесси, С.Люкевича, праці В.Гошовського становлять нову, яскраву сторінку в історії вітчизняної фольклористики, підносячи її до нових вершин.

Володимир Леонідович Гошовський народився 25 вересня 1922 року в місті Ужгороді у сім'ї службовців. Навчався в Ужгородській, Хустській та Празькій гімназіях. Вивчав слов'янську філологію та етнографію, арабістику та музикознавство у Празькому університеті (1940—1944). Захистив роботу на тему «Етнографічний аналіз творчості М.В.Гоголя». Викладав у Празькому університеті.

1945 року повернувся до Ужгорода, працював завідуючим відділом етнографії краєзнавчого музею в Уж-

городі, потім педагогом музичної школи та музичного училища, де відкрив клас народних інструментів. Завдяки В.Гошовському тут на професійному рівні звучали гітари, домри, балалайки (і не тільки на Закарпатті).

З дитинства займався музикою (фортепіано, скрипка, потім — гітара), екстерном закінчив музичне училище в Ужгороді (1948) і Львівську консерваторію (1953) як концертний виконавець і диригент. За книгу «У истоков народной музыки славян», що вийшла 1971р. в Москві (чеський переклад книги вийшов у Празі 1976 року) В.Гошовському присвоєно вчену ступінь кандидата мистецтвознавства.

У 1961 році був прийнятий на посаду старшого викладача Львівської консерваторії. Тут заснував кабінет музичної фольклористики, який згодом став центром дослідження народної музики Східних Карпат. Однак тодішнє керівництво Львівської консерваторії створило таку ситуацію, що В.Гошовський змушений був залишити улюблене місце праці. 1969—1974 роки — на творчій роботі, позаштатний редактор видавництва «Советский композитор», член бюро Всесоюзної комісії Народної музичної творчості Спілки композиторів СРСР.

1975—1986 роки — старший науковий працівник Інституту мистецтв Академії наук Вірменської РСР. Тут зайнявся втіленням у життя своїх ідей щодо використання комп'ютера у фольклористиці.

1972 року у Вільнюсі вчений організовує Всесоюзну конференцію з питань класифікації та систематизації народних пісень. У 1973 році пише «Меморандум відносно універсального пісенного каталогу» для Вірменської Академії наук, а 1974 року підготував доповідь «Методи етномузикознавчого аналізу» для міжнародного семінару, що відбувся у Словаччині. Автоматизована універсальна аналітична система В.Гошовського знайшла у 1986 році практичне застосування в Болгарській Академії наук у Софії, а в травні 1987 року він увів її в Празі і Брні.

Вийшовши у 1986 році на пенсію, проживає у Львові.

Однак після виходу на пенсію не припиняє громадської та педагогічної діяльності у Львові. З березня 1987 року він керівник фольклорно-етнографічної секції Львівського відділення Товариства охорони пам'яток історії та культури. Після ліквідації (1989 року) створеного ним фонограмархіву Львівщини відмовився від дальшої співпраці з «Товариством», передав Львівській науковій бібліотеці магнітофонні записи пісень, зафіксованих ним на Львівщині у 60-70-х рр.

Протягом 1955—1989 років В.Гошовський займався збиранням фольклору на території Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської, Чернівецької областей України, на Кубані Краснодарського краю, у Північному Кавказі, Грузії, Вірменії. Це була справді подвижницька праця, часто без матеріального підпертя і підтримки. Усього ним зафіксовано близько 2000 народних пісень на восьми мовах.

У 1989 році організував при фонді культури товариство «Рідна пісня», яке провело 28—29 жовтня 1990 року міжрегіональний «круглий стіл» з проблеми «Аутентичний фольклор у сучасних умовах». А також проводив семінари вчителів співів у школах Львова. Товариство проіснувало два роки. З вересня 1991 року викладає музичний фольклор студентам-філологам Львівського університету ім.І.Франка.

В.Гошовський став ініціатором створення і науковим консультантом Центру по вивченню народної музичної культури Карпат, який діє при Закарпатському краєзнавчому музеї.

Музикознавчі та фольклористичні статті В.Гошовського друкувалися в газетах «Закарпатська правда», «Советское Закарпатье», «Молодь Закарпаття», «Львовская правда», «Вільна Україна», «Ленінська молодь», у журналах «Народна творчість та етнографія», «Советская музыка», збірниках «Українське музикознавство» (1966), «Украинская советская музыка» (1960), «Науковий збірник Музею української культури у Свиднику» (1967, 1969, 1972), «Бойківщина» (1983), книгах «Советское Закарпатье» (1957), «Карпатский сборник» (1974) та інших наукових виданнях.

Музичні радіонариси В.Гошовського часто звучали по Ужгородському (1955—1962рр.) та Львівському (1961—1974рр.) радіо. Ним підготовлено 113 виступів та 13 нарисів «Співаночки мої» для Львівського радіо у 1989—1991 роках, а також 5 теленарисів.

Окремими виданнями вийшли наукові дослідження «Принципы и методы систематизации и каталогизации народных песен в странах Европы» (1966), «У истоков народной музыки славян» (1971), «Армянский универсальный структурно-аналитический каталог музыкального фольклора — «УНСАКАТ» (1975), «Горани» к типологии армянской песни. Опыт исследования с помощью ЭВМ» (1983), «Знаки общности в мелодике «кочари». Сравнительный семиологический анализ с помощью ЭВМ» (1986).

Особливо цінним є збірник «Украинские песни Закарпатья», який вийшов у Москві у 1968 році. У книзі чітко був застосований принцип видання пісень згідно музичних діалектів. У ґрунтовній вступній статті автор дає визначення музичного діалекту, характеризує діалектні особливості закарпатських народних пісень. У кожному музичному розділі-діалекті пісні впорядковано за жанрами, для визначення яких застосовано функціональний принцип. Заслуговує на увагу також науковий апарат, який, крім коментарів, містить жанрово-тематичний показник пісень, показники пісенних форм, ритмічних структур віршів, ладових систем, населених пунктів і записаних у них пісень, кількість пісень і їх варіантів у збірнику по районах, алфавітний показник виконавців пісень.

Надзвичайно актуальними є думки В.Гошовського про аутентичну пісню. Він неодноразово підкреслював: «Ми є свідками, а може, й винуватцями загибелі аутентичної народної пісні, й, оскільки процес цей неминучий, нашим громадянським обов'язком є зберегти її звучання в записах, створити своєрідний музей пісні. Аутентична народна пісня — унікальна пам'ятка культури. Рятуючи пісню, ми рятуємо себе від бездуховності».

В особі В.Гошовського ми маємо видатного українського етномузикознавця, людину-патріота, яка по-справжньому уболіває за долю музичного фольклору України і рідного краю. Якими злободенними, болісними і скорботними й нині є його рядки з виступу у 1961 році на республіканській нараді з питань фольклору. «Наша фольклористика вже кілька років тупцює на місці, ми не маємо не те що жодної монографії, присвяченої розробці теоретичних питань української народної музики, а навіть жодної серйозної збірки українських народних пісень, виданої за сучасним науковим методом. Де продовження і збагачення славних традицій української фольклористики, заснованої Лисенком та Сокальським, Квіткою та Колессою! Чи перевидання їх теоретичних праць може приховати убогість нашої творчої думки в галузі фольклору? Де кадри молодих фольклористів — збирачів та дослідників? Де результати їх роботи?»

Коли Календар було здано у виробництво, надійшла сумна звістка про кончину нашого визначного етномузикознавця.

Іван Хланга,
кандидат філологічних наук

ВІДЗНАЧЕННЯ 70-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИХАЙЛА БАНИКА

12 жовтня 1996р. громадськість Ужгорода і краю відзначила 70-річчя від дня народження громадсько-культурного і політичного діяча Закарпаття, художника Михайла Баника. В Народному Домі товариства «Просвіта» зібралися з цієї нагоди громадські, культурні і політичні діячі, письменники, журналісти, державні службовці.

Слово про життєвий і творчий шлях ювіляра виголосив голова крайового товариства «Просвіта» Павло Федака. Він, зокрема, відзначив заслуги М.Баника в демонтажі на Закарпатті більшовицьких символів, його самовіддану боротьбу на початку 90-х років проти заочинної КПСС — за утвердження в суспільстві демократичних засад. Крім того, митцем намальовано понад дві тисячі художніх картин, які є складовою часткою рідної культури, а також прикладено чимало зусиль для відродження самобутнього народного мистецтва Закарпаття.

Про громадську і творчу працю ювіляра говорили у своїх виступах-вітаннях виконавчий директор Карпатського братства Михайло Басараб, начальник обласного управління культури Василь Габорець, директор обласного будинку народної творчості Василь Кобаль, экс-мер Ужгорода, голова

Група учасників ювілейного вечора Михайла Баника

ЗОО Соціал-демократичної партії України Еміль Ландовський, голова ЗОО УКРП Олександр Орос, поети Петро Скуцький і Михайло Ряшко, педагог Михайло Федака, художники Антон Шепя Іван Маснюк, Василь Олашин та інші.

У своєму заключному слові Михайло Баник сердечно подякував за увагу до своєї скромної особи. Зворушливою була його клятва на синьо-жовтому прапорі ніколи не зрадити свій народ, вірою і правдою служити йому до останнього подиху.

Відзначення ювілею було продовжено милою вечіркою, на якій присутні показали неабиякі ораторські та вокальні здібності.

Серцеві недуги — як їх попередити?

Серцеві хвороби виникають із різних причин, але найважливіші з них такі:

1. Нервові подразники, та до того ще спричиняться
2. Сmachне, жирне харчування.

Як відомо, не всі люди схильні до серцевих захворювань. Є серед них такі, які холоднокрівно ставляться до оточення, їх ніщо не виводить з рівноваги. Такі люди здебільшого на серце не занедажують. В той же час, чимало людей дуже болісно реагує на несприятливі обставини. Серце людей такої вразливої вдачі змінює свою нормальну функцію. Обіг крові проходить неправильно (з перебоями), серце сильно перенапружується і скоріше, чи пізніше зачне боліти. Якщо ж до цього людина полюбляє смачну, жирну їжу — серцевої недуги не оминуть.

Як запобігти серцевим захворюванням?

1. Остерігатися, наскільки це можливо, всяких нервових роздразнень — як у суспільному, так і у сімейному оточенні.

2. Не допускати великого фізичного перевантаження, переїдання, вживання алкоголю, частого споживання чаю, натуральної кави і т.п.

3. Завести собі строгий режим харчування. У наш час люди дуже похапалися за жирну і м'ясну їжу, навіть не задумуючись над тим, як це їм може пошкодити. Жирне і м'ясне харчування сприяє втворенню в організмі холестерину, який спричиняє склероз кровоносних судин. Серце безперестанку, день і ніч, треба переганяти кров. Та вже у затверділих кровоносних судинах те відбувається тяжче. До того ж жирне і м'ясне харчування, крім швидкого затвердіння кровоносних судин, втворює більше крові в організмі і таким чином додається перевантаження на серце.

Як можна покращити стан, а то й повністю застановити недугу у того, хто захворів на серце?

Як вже було сказано, вистерігатися, наскільки можливо, нервового роздратування, а також повністю змінити режим харчування. Поступово перейти на постійну строгу дієту: не їсти жирне, м'ясне — хоч і хочеться, а перебувати на пісному харчуванні, щоб не збільшувався обсяг крові, яку серце не в силі б переганяти.

Все вище написане потверджую з власного досвіду. Вже кільканадцять років тому я занедажував на серце і тільки строга дієта рятує мене від хвороби або цілковитого занепаду серця. Навіть від 30—40 грамів спожитого жиру (без огляду на те, якого жиру) зразу відчуваю біль у серці, а при пісному харчуванні чуюся добре.

Отже, виникає питання: як і що можна та що не можна їсти людям, які хворіють на серце? З власного досвіду можу порадити таке. Усі продукти рослинного походження можна споживати пісними або з додатком дуже малої кількості рослинної олії чи молока. З продуктів тваринного походження можна споживати тільки молоко і сир чи творог — та й то не у великій кількості. Споживати хліб, сіль, овочі, фрукти, цукор у помірних дозах хворим на серце не пошкодить. Яйця і рослинну олію дозволяється вживати у дуже малих дозах і рідко.

Випрактикував я, що ніякі продукти тваринного походження — м'ясо, а також масло і сметану — споживати не можна. Крім вищезгаданого, треба особливо остерігатися вживання вина, яке сприяє підвищенню тиску крові і може спричинити з часом інфаркт або вилив крові до мозку. Замість м'яса можна споживати продукти бобових рослин: квасолю, горох, біб, сою, багаті на білок, а на захворювання серця, на відміну від м'яса, не впливають.

Думаю, що значна кількість читачів цієї статті не погодяться з моїми зауваженням і не повірять в те, як можна жити на помірно пісному харчуванні? У дійсності так жити можна. Організм людини з часом звикає до пісного харчування, і їй, заради здоров'я, і на гадку не буде приходити переїдатися м'ясними і жирними продуктами. Звичайно, для цього треба мати сильну волю, а це вже теж залежить від нас.

Іван Владика,
учитель, 1908р.н., м.Ужгород

ВИЗНАЧНИЙ НАРОДОЗНАВЕЦЬ (До 110-річчя від дня народження Івана Панькевича)

Серед достойників Закарпатської України, чиє життя і діяльність заслуговують найвищої народної відзнаки, ім'я Івана Панькевича — у числі перших. На ниві науки і культури та в справі духовного відродження українців Закарпаття він здійснив своєрідний подвиг, на який здатні лише люди справді талановиті, одержимі і мужні.

У кожній зі сфер своєї праці (а був він ученим і педагогом, публіцистом і невтомним збирачем пам'яток писемності, мови, матеріальної і духовної культури, редактором поважних видань і громадсько-культурним діячем) Іван Панькевич досяг визначних успіхів.

Серед його наукових зацікавлень — слов'янське й українське мовознавство та говори українського Закарпаття, слов'янські літературні взаємини, українська література та література Закарпатської України, фольклористика й етнологія, мистецтвознавство і музеєзнавство, історичне краєзнавство, педагогіка і освіта.

Іван Артемович Панькевич (06.10.1887—25.02.1958) народився у хліборобській сім'ї в селі Цеперів на Львівщині. Вчився у Львівській гімназії, далі — на філософському факультеті Львівського університету, виконуючи водночас просвітницьку роботу. Славістичні студії закінчив у Віденському університеті (1912р.) і працював у Відні вчителем російської мови; у кінці 1919р. переїхав у Прагу, з початку 1920р. доля зв'язала його з Закарпатською Україною (Підкарпатською Руссю), а після трагічних подій 1939р. і до кінця життя — з Чехословаччиною, де він продовжив дослідження дорогого йому Закарпатоукраїнського краю.

Високої оцінки заслуговує праця І Панькевича на ниві дослідження українських говорів Закарпаття. Вже з початку свого переїзду до Ужгорода вчений поставив собі за мету виконати три великі завдання:

Іван Панькевич

1) підготувати матеріали про фонетику, морфологію, синтаксис і фразеологію українських говорів Закарпаття;

2) написати працю з історії закарпатоукраїнських говорів;

3) укласти словник українських говорів Закарпаття. Поставлену перед собою мету повністю здійснити не вдалося, але й те, що зробив у цьому плані І.Панькевич, гідне подиву і захоплення.

На основі зібраного майже з 300 сіл діалектного матеріалу вчений видав капітальну монографію «Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей» (Прага, 1938), в якій подав вичерпний опис фонетичних і морфологічних явищ. Це була, по суті, перша в українському мовознавстві праця, в якій послідовно застосовано географічний метод дослідження. Крім цього, до праці додано зразки мови із 109 сіл (народні пісні, казки, оповіді, легенди, перекази, звичаї і т.д.).

Значну роботу провів І.Панькевич по збору і дослідженню старовинних рукописних і друкованих книг, у тому числі по крайніх записів на церковних книгах, а також по збору інших матеріалів до історії говорів закарпатських українців. Наслідком цієї роботи стала праця «Матеріали до історії мови південнокарпатських українців» та «Нарис історії українських закарпатських говорів. Частина перша. Фонетика». Обидві праці вийшли вже після смерті автора.

Незавершеною залишилася і величезна праця «Словник українських говорів Закарпаття», над якою він працював, починаючи з 1921 року і до останніх днів свого життя. Картотека словника нараховує близько ста тридцяти тисяч карток і чекає на своє подальше опрацювання (у даний час вона знаходиться у Празі). Ідея об'єднання матеріалів словника І.Панькевича з матеріалами словника Миколи Грицака, що у свій час виношувалася, на жаль, свого втілення не одержала.

З питань мови, літератури, фольклору та етнографії в активі вченого понад 260 поважних статей і рецензій, переважна більшість з яких присвячена дослідженню українців Закарпаття. Крім цього, залишився неопублікованим величезний архів дослідника.

З великих неопублікованих праць І.Панькевича слід відзначити його книгу «Закарпатоукраїнські колядки і щедрівки», яка чекає на свого видавця, та «Пандекти Антіоха 1307р.» (аналіз цінної пам'ятки української культури).

Серія статей присвячена дослідженню зимових (Різдво) та весняних (Великдень) свят, народних пісень, оповідей. З етнографічних праць варто відзначити такі, як «Із матеріальної культури Підкарпатської Русі. Сани на руській Підкарпаттю», «Гуцульські страви», «Водяні млини на Підкарпатській Русі», «Дрітярі», «Ще раз о спиських дрітарях села Орябина», з літературо-

знавчих — статті, присвячені творчості Тараса Шевченка, Івана Франка, Маркіяна Шашкевича, Олександра Духновича, Михайла Андрелли, Євменія Сабова, Юлія Яворського та інших, з краєзнавчих — «Деякі уваги і пропозиції до науки о ріднім краю», «Підкарпатські русини на культурній місії у русинів галицьких при кінці XVIII і початком XIX ст.», «Наш національний музей», «Краєзнавство на Підкарпатській Русі» та інші.

Окремо слід назвати видану І.Панькевичем у 1922 році «Граматичку руського языка для нижчих класів гімназій і шкіл горожанських» (перевидана у 1927 і 1936рр.), яка відіграла важливу роль у поступовому переході закарпатських українців з народної на літературну українську мову.

Найактивнішу участь взяв І.Панькевич у заснуванні і діяльності таких відомих громадських культурно-освітніх інституцій як крайове товариство «Просвіта» та Педагогічне товариство Підкарпатської Русі, проводив плідну учительську працю в шкільному відділі та Ужгородській гімназії, редагував ряд видань, зокрема журнали «Віночок», «Учитель», найкращий у 20—30-і рр. краєзнавчий журнал «Підкарпатська Русь», найповажніше у міжвоєнному двадцятиріччі наукове видання — «Науковий збірник товариства »Просвіта» (дванадцять томів). Окрім цього він стояв біля джерел заснування бібліотеки, архіву і музею товариства «Просвіта» в Ужгороді, взяв діяльну участь в організації спорудження Народного Дому товариства «Просвіта», створенні архіву народної пісні. З його ініціативи у 1929 та 1935рр. французькою та пражською музичними фірмами було записано 150 зразків закарпатоукраїнського музичного фольклору на 29 грамофонних платівках, які на сьогоднішній день є унікальними.

Величезну дослідницьку роботу провів І.Панькевич і на терені Пряшівщини, наслідком якої стали численні наукові статті, підручники української мови і т.д.

Підсумком наукової праці І.Панькевича є його висновок про незаперечну належність мови і народної культури закарпатських українців (русинів) до спільного українського кореня. Цей висновок базується на зібраному вченим величезному фактичному матеріалі та численних наукових аргументах. Він був найвидатнішим народознавцем українського Закарпаття у міжвоєнному двадцятиріччі та у повоєнні роки.

Павло Федака,
кандидат історичних наук

ВЕСІЛЛЯ НА ЗАКАРПАТТІ

Весілля — незабутня подія в житті людини. Пам'ятне воно як для самих молодят, так і для їх батьків. Пройдуть роки, діти, внуки виростуть, а весільний обряд — перед очима, зринає до найменших подробиць.

«Немало часу пройшло, поки до свадьби дійшло!» — не раз казали, подумки охоплюючи усі ті обрядово-звичаєві стежини, що довелося молодяткам пройти від так званих розвідин через сватанки, обзорини, заручини, ладкання і до вінчання.

Весілля у нашому краї, за звичаєвою традицією, ніколи не відбувалося весною, влітку чи ранньої осені, коли по селах, городах, полях було багато різної роботи, а тільки пізно восені, починаючи з дня Покрови (14 жовтня) і до початку роздвяного посту (Пилипівки, 27 листопада) та взимку, у так звані м'ясниці (починаючи з Водоцїв, 19 січня, і до початку Сиропусного тижня перед Великим постом). Недарма казали: «Ціле літо миловання, а в м'ясниці — свальбовання!» Почуття радості і смутку, щастя і тривоги сповнювало людські серця, адже: «Молоді свальбують, а старі сумують». Хто радів, що женить сина чи віддає дочку, а хто відверто сумував, що полишається їхньої дорослої помочі, оскільки тепер у них самих будуть свої власні турботи про родинне гніздечко, свій домашній куточок.

Закарпатське весілля було багатолюдним. Гостей набиралося до ста і більше. Звичаєва традиція вимагала: кому винен гостиною — віддай. А весілля — найкраща нагода віддати «гостинні довги». Тому кликали майже усіх родичів, близьких і знайомих. Знали: «На свальбу йдуть: одні для забави, а другі — на погар паленки і ложку страви». Тривали весільні гостини по кілька днів, а то й тиждень—два. Приповідали: «День — весілля, три — похмілля», «Де свальба, там і свиня», «Най би було свальбовання, лем би менше кельтовання», «Пийте, гості, сливовицю — за жениха і молодицю!», «Таку свальбу мали — аж кури й гуси танцювали!», «То не свальба, де без п'яних!», «Чия свальба, того й музики».

Якщо в сім'ї росли дві доньки, а сватали не старшу, а молодшу, то батьки дівчини заявляли: «Ми не пересаджуємо колоду через пень». Це означало: вони притримуються звичаєвої традиції і хочуть, щоб спершу заміж вийшла старша дочка, а потім молодша.

Як тільки син чи дочка досягали віку, що давав їм право створювати родину (женитися), батьки й родичі у першу чергу спільно радилися, як розв'язати питання: взяти невістку—зятя до себе — у прийми, або ж відпустити дочку — сина до іншої хати — на пристаї. Був і третій варіант — побудувати молодяткам оселя, оскільки свій поріг — миліший за всіх. Жодне закарпатське весілля не відбувалося без розвідин. Батьки хлопця хотіли якось потайки вивідати, як поставляться до їх сина батьки дівчини і сама відданиця: схильні вони породичатися чи ні. Взагалі сватанки без розвідин були небажані, оскільки могла послідувати відмова з боку дівчини — «кошар» (гарбуз). А це означало — сором

і поговорі на ціле село. За такого парубка опісля якщо й виходила заміж інша дівчина, то з певною недовірою, мовляв: «Солом'яний жених: одна відказала — липне до других!» Тому, щоб не набратися сорому, батьки хлопця шукали якогось надійного посередника, який був у добрих відносинах з батьками дівчини. Він і мав визначити, чи нема щось такого, що могло б потім перешкодити сватанню. Лише після того парубок домовлявся із сватами і разом з ними йшов сватати дівчину. Залежало все від того, що саме свати дістануть від дівчини: «кошар» чи рушники. Якщо рушники — значить згода, бути весіллю, а кошар — відмова, ганьба.

Після сватанок дівчина і хлопець мали право називати: він її — мила, а вона його — милий. Та, як казали: «Сватаночки — голубочки, обзорини — ворони, а заручини — для будуччини». Батьки хлопця—дівчини збиралися на так звані обзорини (оглядини), щоб познайомитись між собою і домовитись про об'єм посагу (приданого), а також вирішити, де і як молоді будуть жити, бо. «З миловання — не буде газдовання!» І тільки тоді, як батьки дійшли згоди, можна було впевнено сказати, що весілля відбудеться. Відбувалися так звані заручини, які проходили при обов'язковій участі священника й дяка. У присутності поширеного кола гостей (родичів) християнська церква благословляла засватаних хлопця і дівчину на їх любов і весільне «добро». Він мав право називати дівчину — наречена, а вона його — наречений. Уперше дозволялося їм ходити вже під руку. Після цього обговорювалися всі подробиці майбутньої весільної церемонії: коли буде вінчання, коли і скільки гостей кликати, у кого весільну гостину справляти (у хаті молодої чи у хаті молодого). Затверджувалась також кількість дружок і дружбів (2—6), кандидатура старости-боярина, старшої кухарки тощо.

Передувала вінчанню традиційно-звичаєва підготовка. Насамперед запрошували гостей. Робили це як самі молодята, так і їх батьки. Дружки і дружбове йшли до лісу по барвінок, потім плели молодій вінок, а також гірлянди, прикрашали зеленню двір і хату. Запрошені гості, за звичаєвою традицією, приносили до хати дівчини гусей, качок, курей — дарунок на гостину. Відбувалися так звані гуски (ладкання). Гуски називалися тому, бо в народі високо цінилася гусяча перина, а кожна дівчина мала мати у придане перину і парнюк (подушку). Тому всіх гусей і качок обципували і пір'я диркали, щоб отримати пух. Звідси — гуска. А ладкання — бо за роботою часто втомлялися, а щоб відпочити трохи, пригощалися і між тим співали та плескали, пританцьовуючи, словом, били в долоні — ладкали. Обов'язково пекли верчений. Це був плетений калач, зроблений у вигляді обручки. Він символізує єдність двох доль, через нього потім родичалися і батьки молодят, беручись за нього рукою і благословляючи молодят перед походом до церкви на вінчання. А ще — йшли до нотаріального уряду, де за святкових обставин оформляли угоду про посаг, що був узгоджений між батьками на обзоринах.

У день весілля молодий разом зі своїми гостями та музикантами приходив до подвір'я молодої, щоб повести її до церкви. Біля воріт і при вході до хати проводилися так звані «розігри»: від молодого вимагали «вступне», а також

вгадати, котра його молода, оскільки виводили кілька дівчат, одягнених у старих баб, циганок тощо. Після в хаті обігрувався верченик: староста-боярин пов'язував на ньому рушник, підкликав батьків молодят, ті обходили стіл з верчеником, благословляли своїх дітей і передавали їм верченик. Молодята виходили з ним із хати. За порогом передавали верченик другій дружці і другому дружбові, а перша дружка вела під руку до церкви молодого, а перший дружба — молоду.

Після вінчання відбувалось гуляння. Важливе місце займав на гулянні танець молодої. Він був платний. Міг танцювати кожен, хто бажав, та перший і останній танець мав танцювати з молодою її суджений (молодий). Це називалося прощанням з дівочтвом. Після танцю молоду посвячували в невісти: її садили на лавицю (стілець) серед хати, знімали фату (корону, кокошник) і пов'язували хустину або зодягали чепець.

Наступного дня, якщо дівчина йшла жити до батьків свого чоловіка, вона привозила на возі своє придане (посаг): ладу-скриню з рушниками, скатертями, веретами, перину, парнюшок тощо. Вона і дружки сиділи на возі на ладі, інші йшли за возом, співаючи. А гуляння тривало далі. Сходилися ті гості, що не були першого дня. Десь на другу-третю неділю ще проводилися так звані «калачини». Молода мала сама спекти калач, а родичі сходилися, щоб оцінити її старання як господині, бо вважалася доброю господинею та, котра вміє добре випікати хліб.

Хоч весілля — запам'ятлива подія, та не завжди воно було однаково радісним для всіх його учасників, зокрема молодого і молодої. Часто траплялося: «Заміж оддали, а дівку й не спитали!» Або: «Мене без мене женили!» Про такі весілля приповідали: «Ліпше не родитися, як з-під палиці женитися!» «З нелюбом посвальбувати — усе життя проклинати!», «Не та судилася, котра любилася». А щоб не наврочити молодим лиха, вважали: не можна у день весілля проходити між молодими, коли вони йдуть чи десь стоять, бо будуть жити погано і скоро розлучаться. Якщо в один і той же день у селі (місті) два і більше весіль, то їх молодяткам не можна бачити одне одного, бо не будуть щасливі у подружньому житті. Якщо все ж бо вони побачились — треба було доброзичливо поплювати. «Тьфу, тьфу, тьфу, нівроку!» і побажати: «Все — в Божій власті»

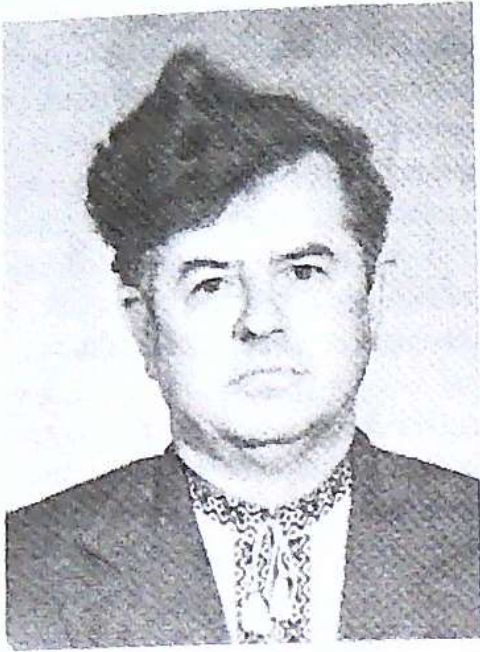
Дружкам молодої, гостячись, не можна було довго засиджуватись за столом, бо тоді довго засидяться у старих дівах, а молодій можуть напророчити, що «буде часто квокчити», тобто дітей багато мати і сидіти біля них.

Весілля раніше ніколи не розпочинали в суботу. Робили це у вівторок або четвер. Причому, згідно повір'я, ніколи не свадьбували у високосний рік. Вважали, що шлюби високосного року нетривкі, і молодята швидко розлучаються, мовляв. «Лем уіора як зійшлися, а днеська вже розійшлися!»

Притримувались думки: якщо у день весілля йде дощ — молодий і молода будуть часто плакати, нарікати на своє подружнє життя. Коли ж у цей день сонце — життя молодят буде світле, веселе, сонячне.

Юрій Чорі,
письменник, народознавець

МИХАЙЛОВІ ФЕДАЦІ — 60!

7 жовтня літературознавцю, педагогу, видавцю, редакторові Календарів «Просвіти» та інших просвітянських видань, щирому українському патріотові, невтомному поширювачу української пісні Михайлові Федаци виповнюється 60 літ.

Сердечно дякуючи ювіляру за багатолітню самовіддану і безкорисливу працю, бажаємо міцного здоров'я і подальших здобутків на близькій і дорогій українській ниві Закарпаття.

Хай ще довго-довго, з любов'ю і натхненням співаються наші, ні з чим незрівнянні, народні, козацькі і стрілецькі пісні! Хай милують око і чарують душу його живописні пастелі й акварелі!

МУДРІСТЬ НАРОДІВ СВІТУ

- Якщо маєш ворога, навіть маленького, наче мурашка, все ж вважай його за слона (датська).
- Хто хоче зігрітися на старість, мусить збудувати собі піч замолоду (німецька).
- Не ганьба впасти в болото, але ганьба не хотіти вилізти з нього (італійська).
- Могутній той, хто хоче йти вперед (норвезька).
- Золотий вік був тоді, коли ще не панувало золото (французька).
- Нема кращого палацу, як рідна хата (голандська).
- Жінка плаче перед шлюбом, а чоловік — після шлюбу (ірландська).
- Залишиш жінку через одну її хибу, одержиш нову з двома (англійська).
- Ніколи не одружуйся заради грошей, позичити їх обійдеться тобі значно дешевше (шотландська).
- Якщо чоловік утратить багатство, — він бідак на короткий час, коли ж одружиться зі злою жінкою, — він бідак на все життя (китайська).
- Малих злодіїв вішають, великих шанують (російська).
- Праця — це половина здоров'я (шведська).
- Хто чваниться своїми предками, — сам визнає, що належить до родини, в якій померлі варті більше, ніж живі (англійська).
- Ніколи не буде щасливим той, кого мучить думка, що хтось щасливіший за нього (Цицерон).

НЕВТОМНИЙ ПЛУГАТАР

(До 90-річчя від дня народження Вікентія Шандора)

12 жовтня минає 90 років від дня народження визначного українського вченого і громадсько-політичного діяча, Почесного члена Закарпатського крайового товариства «Просвіта», уродженця села Бараниниці Ужгородського району д-ра Вікентія Шандора.

Писати про таку велику постать як Вікентій Шандор і легко, і важко. Легко, бо його подвизницькі життя і праця наче на долоні. Важко, бо розказати про діяльність такої неординарної постаті, як ювіляр, в короткій і популярній статті неможливо і краще це могли б, мабуть, ті люди, які рука об руку, душа в душу пройшли з ним довгу і складну життєву стежу.

Його справедливо називають останнім з могокан — з-поміж великих постатей історії Закарпаття ХХ ст., доля яких ще з кінця 30-х років ХХст. закинула з рідної землі у різні країни поселення українців. Журавлиним ключем, один за одним, відлетіли у вічність майже всі його ровесники, сподвижники і співпрацівники на українській громадсько-політичній і науковій ниві. Після виходу у світ Шандорових «Споминів» (крім першого тому, маємо на увазі й готові до друку два наступні), вченого можна з повним правом назвати і Нестором історії Закарпаття ХХст., і активним її творцем.

Як пояснити доконаний факт, що хлопчина, який прийшов у світ на початку ХХст., у час жорстокої мадяризації, що досягала і найглибших закутків Закарпаття, не кажучи вже про рідні Бараниниці біля Ужгорода, став з роками не тільки свідомим українським патріотом, а й визначним працівником на українській громадській і науковій ниві?

Вікентій Шандор

Він, подібно до своїх великих попередників, вчителів і соратників Августина Волошина, Василя Гаджеги, Юлія і Михайла Брацайків, Августина Штефана, Степана Клочурака, Василя Гренджі-Донського та інших, своїх перевесників Юрія Августина Шерегія, Миколи Лелекача, Федора Потушняка, Петра Світлика, виростав з живого народного пня, виховувався на традиціях і вірі предків, материнській мові, історичній пам'яті, що зберігалася в свідомій сім'ї Шандорів, інших селянських родинах, серед інтелігентів-подвижників.

Від початкової школи в Баранинцях, торговельної академії в Ужгороді і Мукачеві до Карлового університету в Празі, від служби у Підкарпатському банку в Ужгороді, служби у війську, Земському банку в Братиславі до дипломатичного представника уряду Карпатської України в Празі — шлях його не був встелений трояндами, було на ньому і колюче терня, і непрохідні хащі, які доводилося корчувати своєю самовідданою працею, талантом і вродженою селянською наполегливістю і впертістю.

Підтвердженням цього стали останні місяці 1938 — перші місяці 1939р., коли, у ранзі Представника Карпатської України, відіграв помітну роль у створенні її позитивного іміджу у світі. У цьому йому допомогли глибока ерудиція, знання кількох європейських мов, фахова фінансово-господарська та вища юридична освіта, високе громадське реноме, досвід практичної роботи у банківських структурах, бездоганна зовнішність.

Йому талантило на друзів і доброзичливих вчителів, серед яких, крім вже згадуваних, батько й мати, Микола Бабота, Василь Качуровський, Василь Бора, Степан Вайда, Олекса Борканюк, Михайло Велигорський, Яків Голота, Іван Горбачевський, о.Севастьян Сабол, Юрко Соколович, о.Атанасій Пекар та інші.

Неспокійна і допитлива вдача ювіляра сприяла тому, що все життя вважав себе *sempre tigo* — завжди учнем, тому, вже по війні, студіював економічні науки у Франкфурті (Німеччина), відтак, по переселенню у 1948р. до США, «гриз» політологію в Колумбійському університеті.

В Америці продовжив плідну громадсько-політичну працю. Був секретарем Пан-Американої Української Конференції (ПАУК), членом публікаційно-інформаційної комісії Українського Конгресового Комітету Америки (УККА), доцентом Українського Технічного Інституту в Нью-Йорку, заступником голови уряду УНР в екзилі, як кваліфікований економіст, юрист і політолог працював у секретаріаті ООН з питань слов'янських країн, став ініціатором створення у 1949р. і чільним провідником земляцького Карпатського Союзу, донині очолює допомоговий фонд Союзу імені майора І.Шпонтака.

Рідко, коли одна особа має три фахові освіти (економіка, правознавство, політологія), до яких ювіляр долучив ще й свої глибокі знання історії Закарпаття.

Доробок д-ра Вікентія Шандора як ученого і публіциста дуже поважний. Його праці українського, англійського, німецького мовами друкувалися в журналах «Український кварталник», «Український тижневик», «Сучасність», «Український бюлетень», «Українське козацтво», «Вісник Товариства Українських інженерів», газетах «Свобода», «Самостійна Україна», «Новий шлях», «Народна воля», «Голос Лемківщини», «Закарпатська правда» і т.д.

Вагомим підсумком напруженої наукової праці і багаторічних досліджень В.Шандора стала його капітальна праця «Закарпаття. Історично-правний нарис від IXст. до 1920» (Нью-Йорк, 1992), в якій, на основі чисельних документів та опублікованих різними мовами (українською, російською, чеською, угорською, німецькою, англійською) праць, автор переконливо довів, що, незважаючи на багатовікове чужоземне поневолення українців Закарпаття, які на землях України-Руси зберігали пам'ять про Київську державу у назві русин, їх почуття єдності з українцями інших земель у переломні періоди історії спалахувало з новою силою. Згадана книжка заклала своєрідний фундамент для зрозуміння державницьких устремлінь закарпатських українців у 20-і—30-і роки ХХст., про що докладно йдеться у наступній вельми поважній книзі — «Спомини» (т.І, Карпатська Україна 1938-1939), виданій Ужгородським МПП «Гражда» та Карпатським Союзом у Нью-Йорку у 1996р. «Спомини» продовжують наукові та ідейні засади попередньої книжки, висвітлюючи, на базі архівних та інших джерел, свідчень учасників буремних подій 20-х—30-х років, щоденника, писаного автором понад три десятиліття, власних спогадів від дитинства до особливо пам'ятних місяців 1938—1939рр., кульмінаційний в історії Закарпаття період боротьби українців краю за свої національно-культурні і політичні права. Автор глибоко і правдиво змальовує панораму громадсько-політичного і етно-культурного життя Закарпаття, починаючи з 1910-х років до березня 1939р. «Спомини» В.Шандора є найповажнішою, на наш погляд, з досі виданих наукових, з елементами публіцистики, праць з історії (з дуже солідною політологічною, правничою та економічною авторською підготовкою) Закарпаття 20-х—30-х років ХХст., зокрема періоду 1938—1939рр., тобто є визначним вкладом у дослідження історії краю ХХст.

Невтомний плугатар української ниви Закарпаття підготував до друку два наступних томи «Споминів», незважаючи на свій поважний вік і недуги, самовіддано працює далі.

Щиросердечно подякуймо високодостойному і дорогому д-ру В.Шандору за його багатолітню подвижницьку працю і просім Всемогутнього Господа Бога, аби подержав його поміж нами у доброму здоров'ї ще многая і благая літа!

Павло Федака,
голова Закарпатського
крайового товариства «Просвіта»,
кандидат історичних наук

До привітань і добрих побажань д-ру Вікентію Шандору приєднуються усі районні організації і осередки Закарпатського крайового товариства «Просвіта», інші українські громадські організації і політичні партії, вчені Ужгородського університету, наших вищих і середніх навчальних закладів та науково-дослідних інститутів Закарпаття, Закарпатський краєзнавчий музей, Закарпатський музей народної архітектури і побуту, обласний інститут підвищення кваліфікації учителів, обласна організація Спілки письменників України, видавництва «Карпати» і «Гражда», широка громадскість Срібної Землі.

ЗАКАРПАТТЯ В ДОЛЯХ ЙОГО СИНІВ (З нагоди наукових читань за книжкою Вікентія Шандора «Спомини»)

Мимоволі пригадалося свято, що відбулося 22 квітня 1989 року. Тоді вперше в Закарпатті на повний голос пролунало ім'я Юрія Гуци-Венеліна. З уст учасників міжнародної конференції злітали слова: «Діти Срібної Землі! Повертайтеся піснею до отчого краю...». Їх висловив від імені краю Ю.Гуци-Венеліна відомий просвітянин Станіслав Галушканич (1926—1994). Відлуння цього заклику спало мені на думку, коли в один з грудневих днів 1996 року відбувалося аналогічне свято — наукові читання, присвячені, на перший погляд, принагідній (як на нинішні часи) події — виходу в світ книжки уродженця села Баранинці Ужгородського району д-ра Вікентія Шандора «Спомини». Карпатська Україна 1938—1939. Том I. (Ужгород, — видавництво «Гражда», Нью Йорк, «Карпатський Союз», 1996. -388с.).

Кому б могло наснитися ще десять літ тому, що назване видання отримають земляки славетного вченого! Адже Вікентій Шандор промовляє чи не з кожної сторінки «Споминів», без перебільшення, пророче: «В ідеї соборної держави прихована велика сила українського народу. Карпатська Україна була саме таким яскравим виявом одвічних соборно-державних мрій і намагань, скроплених кров'ю відважних молодих героїв поодиноких наших земель. Будьмо витривалими і послідовними в плеканні цієї ідеї та в її обороні». Тому й не дивно, що численні учасники наукових читань так захоплено вслухалися, коли відкривав вступним словом цей примітний форум Павло Федака, голова Закарпатського крайового товариства «Просвіта». Йому належала й головна доповідь про життя та діяльність Вікентія Шандора, закроена вельми широко на тлі кількох десятиліть, що знайшли своє відображення у таких працях цього автора, як «Закарпаття. Історично-правний нарис від IX ст. до 1920» (Нью-Йорк 1992, 292с.) та «Спомини». В обговоренні взяли участь вчені і громадсько-політичні діячі Василь Худанич, Іван Сенько, Омелян Довганич, Олексій Хланта, Володимир Фрідманський, Омелян Росул, Микола Зимомря. Особливу принадність тематичному вечору надали сестра вченого пані Маргарита Бабота-Шандор з Пряшева, а також свідок і учасник багатьох подій, відтворених у «Споминах» В.Шандора, почесний член «Просвіти» пан Микола Бандусяк, які виступили зі змістовними рефлексіями, поділилися цікавими роздумами про сполуку минулого, теперішнього й майбутнього. Добре був «вкраплений» у тканину наукових читань виступ директора двох видавництв — «Карпати» й

«Гражда» Івана Ребрика. Видавець повідомив, що невдовзі вийдуть з друку ще два томи «Споминів» Вікентія Шандора. Слухачі сприйняли цю звістку з великим захопленням.

Скажу одразу: певною окрасою наукових читань у Народному домі товариства «Просвіта» стала та обставина, що вони укладалися з двох частин. Якщо перша окреслювала систему творення цінностей для народу своїми, то інша частина вечора була присвячена чиннику стимулювання підтримки згаданої системи з боку чужинців, себто — друзів України. Бо така правда: ми ще не вміємо вчасно й слушно поцінувати не лише доробок носіїв рідного народу, але й тих, сказати б, близьких прихильників, хто в різні епохи простягав нам руку допомоги словом і ділом. До таких приятелів України, її історії, мови, культури загалом належав видатний німецький славіст, академік Едуард Вінтер (1896—1982). Автор цих рядків, якому судилося особисто добре знати німецького вченого, виступив з рефератом на тему «Україна в оцінках академіка Едуарда Вінтера». В обговоренні доповіді виступили Марія Баяновська та Леся Майор, які увиразнили праці Едуарда Вінтера з українською тематикою — дослідження про Т.Шевченка, І.Франка, Г.Сковороду, Ф.Прокоповича, Б.Хмельницького, А.Шептицького та про Закарпаття.

Наприкінці наукового форуму його учасники проспівали «Многая літ» 89-річному д-ру Вікентію Шандору та 87-річному Зореславу (у миру Степану Саболу), автору славетних поетичних збірок «Зі серцем у руках», «Сонце й блакить», «З ранніх весен», якому 7 грудня припав день народження... До речі, всі були одностайні щодо висновку: просити раду вузу з міста над Ужем відзначити заслуги д-ра Вікентія Шандора перед Україною почесною винагородою — званням «гоноріс кауза» Ужгородського університету. Від імені учасників надіслано автору «Сломинів» вітальну телеграму. А ще варто наголосити: учасники наукових читань мали можливість оглянути виставку робіт художниці Етели Шандор. Водночас лунав у світлиці спів лауреата фестивалю імені Михайла Машкіна десятирічної співачки Світлани Одокети, а також Маргарити Шандор та її сина — Петра Шандора. Одне слово, свято вдалося на славу. І це закономірно, бо завжди нуртує радість, коли журавлі наворачуються до отлого порога...

Микола Зимомря,
доктор філологічних наук,
професор

СЕЛУ ПЛОСКЕ — ЧОТИРИ СТОЛІТТЯ!

Село Плоске вперше згадується в історичних джерелах за 1597 рік. Належало воно до Мукачівської домнії — володіння князівського роду Ракоці, а з 1728р. — графів Шенборнів. Давніша назва села — Плоскоє, яку воно отримало від того, що знаходилося на рівнині (площині), в долині невеликої річки Пиня, яка бере початок в Уклинських горах і впадає біля с.Голубино в ріку Латоцію. У різні часи село мало назви: Плоскоє, Плоско, Плоське, а в кінці ХІХст. і до 1919 року (в період австро-угорської монархії) було перейменоване в угорське Домбоштелек. В «Описі Угорщини» Андраша Вальі за 1799р. село Плоске згадується, як руське село Шенборнівської домнії з посередніми родючими ґрунтами. А дослідник історії нашого краю Тиводар Легоцький зафіксував і зображення відтиску печатки села з 1844 року, на якій було зображення риби, що пливе вліво, а

Фара, у якій народився Олександр Митрак

зверху — сонця з променями. Мабуть, у ті далекі часи річка Лина була більшою й водилася в ній і велика риба. Виникнення села пов'язане з легендою про братів Білеїв, які, рятуючись від татаро-монгольських завойовників, сховалися в цьому місці і невдовзі заснували тут поселення.

Своєрідним доповненням до давньої історії села є топонімічні назви, які населення зберегло й до цього часу. Вже на початку ХХст мовознавцем та дослідником історії краю Гіядором Стрипським було зафіксовано такі межові назви та урочища села: Ровень, Зарінок, Меховиця, Трохановиця, Погорілоє, Солотвинський, Тополина, Винний, Ріка. До них слід додати ще такі топоніми: від Оленьовського готара (масива), тобто вищнього кінця села, по правий бік дороги (трохи нижче) — Березок, Товстий, Винний, Погоріла, далі — Солотвинський, Пасічина, ще далі — Потічок та Долина, Пасіка, Лази. Далі, по обидва боки дороги, до самого Павлівського готара — Горбок, Кичера, Ровні.

Від Оленьовського готара, по правий бік дороги розміщені Квасовий, Кальний, Липова, Погари, далі — Сади, Долина Кошарище, Верхні і Нижні Пасіки, ще далі — Лозини, Пасіка, Тополина, а за ними, ближче до Павлівського кадастра — Рубань, Голиця і Ровинь.

В Шематизмі (Переліку) парохій Мукачівської греко-католицької єпархії за 1915 рік село датується 1582 роком і згадується священик Іван Калабішка. В Шематизмі за 1843 рік сільська церква значиться 1785 роком та згадується священик Амброзій Прамер. До парохії належали філії приходу в селах Павлово, Оленьово, Ізвор (сучасна Родниківка), Мала Бистра і Мала Мельнична та Гута. Згадується і вчитель та дяк приходської школи Іван Сидор. В селі проживало 199 осіб, за віросповіданням — греко-католики. Шематизм 1821р згадує священика приходу Теодора Стецовича та 146 вірників, а через десять років, у 1831р, приходським священиком був Василь Григаший і Парохія мала 175 греко-католиків. Шематизм 1829 року відзначає священика Михайла Мате та вчителя і дяка Івана Тесловича, а кількість прихожан значно зросла і нараховувала вже 246 греко-католиків, приходську школу відвідували 64 учні. Шематизм 1899 року згадує приходського священика Михайла Натолу і 460 вірників, вчителя і дяка Михайла Годинця. У 1908—1915рр. приходським священиком Плоского був той же Михайло Натол та Вчитель Михайло Годинець. Якщо у 1908р. греко-католиків у селі було 498, римо-католиків — 4, а іудеїв 27, то у 1915р. відповідно — 563 греко-католики, 12 римо-католиків, 1 кальвініст та 27 іудеїв.

У кінці 30 — на початку 40-х років ХХст. у Плоскому налічувалось 148 хат і 833 мешканців. Селу належало 3813 кад.гольдів землі. Сучасне село має біля 250 будинків та нараховує понад 1000 жителів. У селі є 6 вулиць, які поки що не мають назв. З старовинних будов та будинків збереглося декілька. Це хати Ю.Діянича, М.Куштана, Блискуна, Пекуляка, і на обійсті Ю.Козуба ще збереглася стара зрубна хата. Центр села зазнав значних змін. Він майже перебудований, старі будови знесені (стара школа, жандармська дільниця та ін.) тут у 60—70-х роках побудовані школа, торговий центр, сільрада, бібліотека, клуб, будова лісництва та ін. На жаль, у досить занедбаному стані знаходиться будівля колишньої фари (зараз дитсадок), у якій 1837 року народився визначний діяч культури краю, греко-католицький священик Олександр Митрак. І хоча на будинку встановлено меморіальну дошку, його слід належно відремонтувати і зберегти для прийдешніх поколінь, як цінну пам'ятку історії і культури нашого краю.

На пагорбі, над фарою, знаходиться цвинтар, де колись стояла стара церква села 1612 року (земківського типу). Цю унікальну пам'ятку дерев'яного зодчества краю у 1928 році було розібрано і перевезено у с.Канору Воловецького р-ну. Згодом, у 70-х роках, вона була перевезена у Київ і встановлена на території Державного музею народної архітектури і побуту України. Давніші християнський та єврейський цвинтарі села вже зруйновані, слідів від них майже не залишилося. Новий цвинтар ще зберігає декілька старих пам'яток. Це кам'яні тесані хрести на могилах Анни Ігнатик та Павла Білея, бетонний хрест 1900 року на могилі Юрія Блискуна та Палагеї Калабішки. Неподалік знаходиться пам'ятка митва — надмогильний пам'ятник колишньому директору місцевої початкової школи Кирилу Левицькому (1848—1905), який необхідно також зберегти і привести у належний стан. З надмогильних пам'яток кладовища читаються прізвиська старожилів села: Білеїв, Калабішків, Куштанів, Поповичів, Мориляків, Блискунів та ін.

Внизу, при дорозі на Родникову Гуту, стоїть побудована у 1925 році нова кам'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці, яка оновлена у 1968 році при о.А.Раціну. Іконостас виконаний різьбярем І.Павлишинцем. На жаль, іконостас вже перемальований і втратив свій вигляд. На стінах храму вже нові розписи. Зараз церква належить православному приходу (священик о.Василь Ігнатко). В селі відновилися і греко-католицька громада, духовні потреби вірників якої задовольняє уродженець села о.Юрій Хваста.

Неподалік від будови сільради встановлено пам'ятник добровольцям Радянської Армії (їх було 20), з яких 6 загинуло на фронтах другої світової війни.

Іде перебудова не тільки села, але й життя самих його мешканців, які всіляко намагаються пристосуватися до нових умов суспільного життя, своєю працею сприяють виходу з економічних негараздів нашого сьогодення.

Автор щиро вдячний за допомогу й надану інформацію з історії села голові Плосківської сільради Г. Горвату, вчителю В. Козубу, дяку І Білею та іншим.

Людвіг Філіп

НАРОДНИЙ БУДИТЕЛЬ

Олександр Митрак

16 жовтня минає 160 років від дня народження відомого закарпатського письменника, журналіста, етнографа і мовознавця Олександра Митрака.

Народився Олександр Андрійович у селі Плоске Березької жупи у сім'ї священика. Вчився в Ужгородській і Сатмарській гімназіях, потім — в Ужгородській богословській семінарії, по закінченні якої служив священиком в Ільниці, Великих Лучках, Мукачеві, Ворочеві та інших селах. Записував народні пісні, частину з яких передав для публікації Теодору Летоцькому, а частину (три рукописні збірки) — переслав Якову Головацькому. Під впливом народної пісні та знайомства з життям і побутом селян почав писати вірші, в яких змальовує соціальну несправедливість, темноту і нужду своїх земляків, приходить до висновку, що свободу народ сам повинен собі виборювати.

О. Митрак є автором цілого ряду народознавчих статей і нарисів («Русский народ», «Как исполняет свои весенние работы угро-русский народ», «Жнива у угро-русов», «Домики или избы угро-русских крестьян», «Домашний быт угро-русских крестьян», «Путевые впечатления из Верховине» та інші), які друкувалися в закарпатських часописах «Світ», «Карпат», «Листок».

Подвижницьку працю здійснив О. Митрак по підготовці і виданню великооб'ємних двомовних перекладних словників: «Русько-мадярського» (1881) і «Мадьярсько-руського» (1922 — після смерті автора).

Помер О. Митрак 17 березня 1913 року у селі Росвигово біля Мукачева.

Олександр Митрак

ХМАРКО, ТЕМНО...

Хмарко, темно,
Ворона кряче,
Моє серце за народ плаче:
За народ темний,
Бідний, бездольний.
Чи, ти, сонце,
На нас світиши?
Слободо, ти
Панам лиш служиши?
Або тебе так дуже мало,
Що наше плем'я тя і не знало?
Не знав тя наш народ,
Не буде і знати,
Коль світлом своїм ум
Не буде взаряти.
Бо слободу силою
Треба добивати;
А хто її смиренно,
По-жебратцьки просить, —
Тому она нікда
Добрі не послужить.

ВЕЛИЧНИЙ ВСЕПРОСВІТЯНСЬКИЙ З'ЇЗД В УЖГОРОДІ

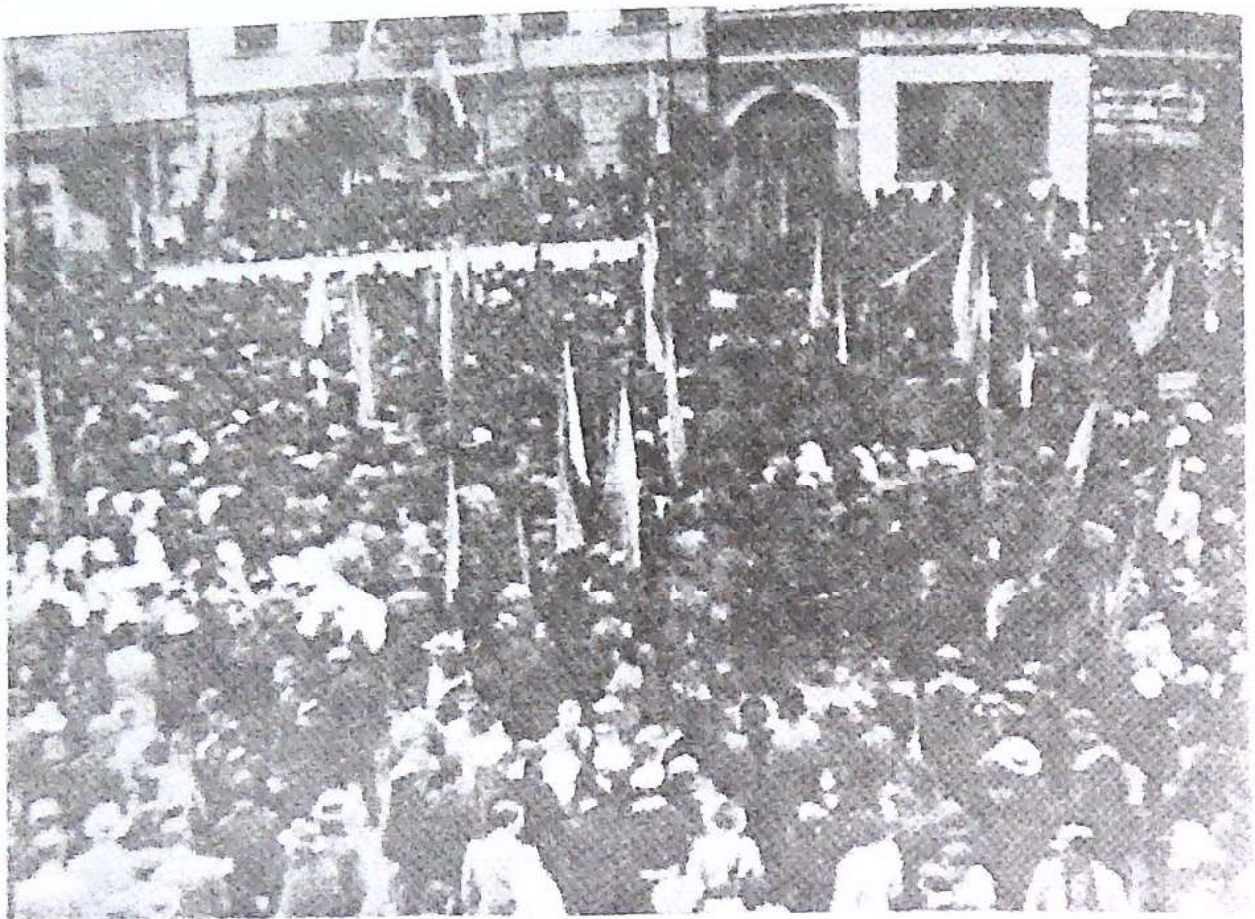
ДНЯ 17.X.1937

(закінчення)

Закиньмо всі суперечки

На трибуну вступив посол Юліян Ревай. В добре обдуманій довшій промові показував на великі аномалії в нашому шкільництві.

— Це зібрання, — сказав між іншим, — є демонстраційна маніфестація проти режиму чеської народно-соціалістичної партії в нашому шкільництві, який введенням до шкіл «русских» підручників вносить страшний хаос. Осуджуємо переводжуваний шкільний плебісцит, що є знущанням і насміхом. Це «панські жарти». Не боїмося шкільного плебісциту, але осуджуємо його, бо він своїм явним голосуванням протиставляється законам і конституції Чехословацької Республіки, де обов'язує тайне виборче право. Плебісцитом хочуть розбити внутрішню єдність народу, поширювати чеські школи в нас і доказати, що наш народ незрілий до автономії, коли не знає, яка його мова...

Мітинг на площі Корятовича 17 жовтня 1937 року

— Дамо відсіч цій провокації. Ми витверезилися вже і від того, що нам влада дасть все, чого забажаємо.

Мусимо сконцентрувати всі духовні й матеріальні сили, закинути всякі суперечки і одностайно стати до оборони рідної мови й культури, бо правда за нами!

Геть з обманством!

До мікрофона підійшов селянин Йосиф Данко з Баранинець і, між іншим, сказав.

— Ще недавно були ми, українські селяни, тими рабами, яких не уважали людиною, але з насміхом і погордою відносилися до нас... Ще не так давно називали нашу мову «простацькою» і з нашою мовою, з вірою, з тим, що нам було найдорожче, примушені були скриватись. Вороги думали, що ми як нарід пропадемо. І коли думали, що все від нас забрали, наша мати — селянка над колискою своєї дитини співала нам пісню нашою рідною мовою... То, що сполучує велику селянську родину, села, частини краю і весь край, то якраз і є рідна мова й наші народні звичаї. Що ми залишилися народом, то є тільки заслугою нашого селянства і рідної мови.

— Хто є вірним сином свого народу, той мусить зблизитися з народом, підійти до селянства, шанувати його мову, любити все те цінне, що виходить з-

поміж простого люду... Ми, селяни, святочно проголошуємо, що не допустимо, щоб відібрали цю нашу мову і робили з нас національних калік, москалів. Геть з обманством! Ми були українцями й ними зістанемось!

Насущний хліб — це дуже важлива справа...

Редактор Степан Клочурак виголосив промову на господарські теми. Показав на причини господарського занепаду в минувшині, назначив дороги і способи економічного піднесення та поставив і обоснував сучасні господарські домагання нашого народу, як вони означені в господарських резолюціях з'їзду.

За кращу долю своїх дітей

За українське підкарпатське жіноцтво промовила пані Е.Станькова (з роду Брацкайків), яка ствердила, що праця нашого жіноцтва збільшується і жінки стають в культурно-національному та господарському житті щораз ціннішими помічницями, робітницями нашого народу.

— Ось і тепер заклик «Просвіти» та народовецьких організацій: як діти на материн зазив появилися ми, не одиницями, але тисячками, щоб у боротьбі за матірне рідне слово, за рідну культуру, за кращу свою долю і своїх дітей, боретись так само, як борються мужчини. Наша участь в боротьбі за народні права та за народні ідеали ніколи не була так потрібна, як тепер. Нам треба боронити рідну мову, ту мову, що нас мати вчила та якою ми учимо наших дітей, носячи їх на руках, та плакаючи їх своїми грудьми. Ми мусимо боронити чистоту і красу рідного слова, ту прегарну та дорогу нам рідну мову, якою розмовляємо в родині і якою говорить цілий 50-мільйоновий великий український нарід!

— Ми, матері, ми жінки, дівчата не дамо вирвати собі цієї мови нікому, не дамо її топгати і калічити і за неї ми готові боротися на життя, на смерть! Українське підкарпатське жіноцтво тут святочно проголошує, обіцяє і присягає, що в цій боротьбі будемо вірними помічниками своїх чоловіків. — (Жінки з захопленням гукають із залі. «Так є, так є!» Мужчини: «Слава нашим жінкам!»)

З промови комуністичного посла п.Борканюка слід згадати таке:

— Ми, комуністи, висловлюємо бажання, щоб цей з'їзд не лишився звичайною собі маніфестацією, а щоб він був початком з'єднання всіх демократичних сил нашого народу до творчої праці, для господарського піднесення нашого народу. Наш нарід великий, його література і взагалі культура дорівнює культурі інших європейських народів. Наші українофоби перед цією дійсністю закривають очі і повторюють за Валуєвим: «Україноф нет, не било і бить не может». Хто є ті люди, що не визнають існування українського народу? Це є передусім російські білогвардійці і які в нашому краю дістали приют, бо навіть в наших школах виховують наших дітей... Потім фенцики, бродії, бачинські, які за мадярського режиму видавали себе за чистокровних мадярів, багато з них ще й тепер не вміє не то що російської, але й мови свого народу... Цим панам не лежить на серці ні мова, ні культура, ні доля нашого народу.

— Ми, комуністи, з цього з'їзду спільно зі всіма вами протестуємо проти насильного запровадження до шкіл т. зв. «руських учебників» і жадаємо, щоб наших дітей в школах вчили матірньою українською мовою! Ми спільно з вами протестуємо проти всяких форм чехізації тутешнього населення. Ми спільно зі всіма демократичними організаціями хочемо боротись за побудування достатнього числа народних, горожанських, середніх і фахових шкіл з українською навчальною мовою. Хочемо боротись, щоб в найкоротшому часі був створений в нас і університет. Хочемо боротись спільно з вами за достаточну матеріальну допомогу для нашої молоді, щоб молодь легше могла здобути освіту. Взуття, одіж, харчі для бідних, голодуючих дітей! Ми хочемо спільно з демократичними організаціями працювати й боротися за запровадження народної мови до всіх урядів та установ, за вичищення урядів від білогвардійців та за те, щоб наша молодь одержала працю. Ми хочемо зі всіма поступовими й демократичними організаціями працювати й боротися за допомогу на позашкільну освіту нашого народу; на видавання літератури, закладання фахових курсів, бібліотек, будинків народної освіти й ін. Хочемо з вами боротись за народний театр...

— Спільними силами можемо відбити реакційне русофільство і забезпечити культурний розвиток нашого народу. Наша співпраця буде мати багато ворогів. Будьмо свідомі того, що в єдності наша сила і правда переможе.

Присягаємо!...

Богослов Іван Рогач (з Хуст-Бороняви) виступив від імени молоді, сказав між іншим таке:

— Ми народилися українцями й ними завжди хочемо бути! Інтерес групи чи партії не сміє бути вище від національного інтересу. Добро народу — це сучасна українська правда. Про неї мусимо пам'ятати всі, як селянин, так і інтелігент. Ласки просити ні від кого не будемо. Ми вже не покірні раби, чи всякі карпато-татро-лемко-бойко-роси, а свідомі Українці! Не будемо лизати руку, що нас б'є! Осуджуємо тутешнє руснацтво й хочемо духової й культурної єдності з цілим українським народом.

— Ми всі тут присягаємо (величезна маса народу знімає капелюхи, підносить руку до присяги) перед Богом і світом, що не зречемося ні крихітки наших національних прав, за свою українську мову і культуру і за правду радше дамо розп'ятись, ніж мали б ми зрадити свій українській нарід!

Також склав гарячий привіт від чехословацької народної «Дідової» партії і головний секретар з Праги д-р Червінка. Висловив свою радість, що в змадярщенім Ужгороді чує нашу мову, нашу пісню, бачить такі великі, народно свідомі, одушевлені маси з охотою до праці і боротьби за кращу долю. (Тут д-р Ю.Брашайко заявляє, що мусить від'їхати до Праги і дальше ведення зборів передає д-рові Михайлові Брашайкові).

Відтак взяв слово д-р Степан Росоха за академічну молодь.

Після нього ще промовляли Василь Клемпуш з Ясіня, І.Скрип з Перечина, А.Маханець з Бедеваї, А.Лацанич з Березного й Ігнатко з Білок і інші.

По промовах інсп. Іван Гриць з Берегова передав з'їздові привіт від української селянської робітничої партії і прочитав резолюції, які прийнято одноголосне з великим захопленням й оплесками.

На це Федір Ревай переповів та відчитав декілька важніших писемних привітів.

«Як треба, то і сто тисяч нас прибуде...»

З доручення посадника (старости) міста Ужгороду п.Е.Дудаша, передав привіт нашого головного міста член ради д-р Михайло Брацкайко. В привіті зазначив, що була це наймогутніша маніфестація, яку Ужгород досі бачив. Через цей з'їзд збагатилася історія Ужгороду одною великою історичною подією.

Потім заговорив від себе і як голова маніфестаційних зборів. Ствердив, що з'їзд удався понад всякі наші сподівання. Наш нарід цим з'їздом доказав свою культурність, свою жертвенність, свою тверду волю і охоту до життя, до боротьби за свою правду та за кращу долю. Появилися тут не покірні раби, але горді, вільні сини свого народу, що не просять, не благають, але жадають і домагаються. На честь того народу на багатомільйоновій палаті краєвого уряду, на цій репрезентаційній будові цілого краю вивішено знову синьо-жовті прапори, та їх з державних урядів злоба, глупота та підлість блудних синів нашого народу познімала. На честь учасників з'їзду відбулися святочні богослуження, проповіді, замаяли на будовах прапори. Це все є знаком того, що наш нарід іде доброю дорогою, що ідея нашої єдності з українським народом є жива, сильна і непереможна.

Правда, не маяли ще на кожній будові прапори, але як ще буде тут подібний з'їзд, то замають вони на кожній будові, бо нещасне москвофільство щезне, як роса на сонці. Тепер прибуло нас сюди 15,000, з яких у поході взяло участь 12,000. Але як це не допоможе, як з нашою волею та з нашими бажаннями не будуть числитися, то приїде нас сюди не 12, не 15 тисяч, але 120 та 150 тисяч. Воля народу, то є воля Бога, а Божя воля мусить сповнитися. (Гучні голоси з залі: «Так є, так є! Як треба, то і сто тисяч нас прибуде!»)

Коли речник при кінці своєї промови гарячо, від щирого серця дякував усім за участь та закликав їх до завзятої боротьби і праці за рідну мову та за рідну культуру, то люди попадали в екстаз, вигукували, що будуть боротися до останнього...

Наприкінці нарід з піснею на устах «Не пора...» утішено, задоволене розійшовся. В міському парку була народна забава, виступали хори і грали оркестри.

В шостій годині автор цих рядків в радіо на протязі четвертини години коротко зреферував цілий перебіг цього великого з'їзду, а потім грала в радіо на протязі 15 хвилин просвітянська оркестра, а за нею проспівав пластовий хор з Королева декілька українських народних пісень.

Того самого вечора «Нова Сцена» заграла сатиричну оперету «Неофавстіяду» і тим закінчено цей незабутній день.

(Українське слово, 28 жовтня 1937)

ЦІЛЕ ЖИТТЯ РОБИВ ДОБРО

(До 110-річчя від дня народження Олекси Приходька)

Карпатська Україна пройшла в міжвоєнній добі 20-х років великий шлях свого національно-культурного розвитку й росту. Це могло статися тільки завдяки жертвенній та витривалій праці одиниць, до яких належав Олекса Приходько. Тут вповні потвердилась засада, що народ живе працею, серцем і мозком своїх відданих одиниць.

Олекса Приходько народився 18 жовтня 1887р. в Княжполі на Поділлі. Опісля родина перейшла до Кам'янця Подільського. Хата батьків була місцем до зустрічей свідомої молоді не тільки Кам'янця, але і широкої околиці. Духовну школу й Духовну семінарію закінчив 1908р. в Кам'янці. Маючи гарний голос, стає членом катедрального хору, де знайомиться з технікою та кращими зразками хорового мистецтва. Університетські студії скінчив у Варшаві, де стає відтак професором місцевої гімназії. В 1917р. стає професором 1-ї української державної гімназії в Києві, членом Музичного відділу Міністерства Освіти та членом Театральної Ради, яка мала організувати перший державний театр у Києві. Молодий ентузіаст хорового мистецтва здійснює тут свою давню мрію — заснував Перший український національний хор, який мав стати зразковим хором цілої України. Особливо вдалим був авторський концерт цього хору з творів К.Стеценка в Києві за акомпаніменту самого композитора. Коли створено Українську республіканську Капелю, диригентом якої став Кошиць, то організацією подорожі Капелі по Європі повірено О.Приходька, як уповноваженого міністерства.

Капеля своїм виступами здобула протягом півторарічного побуту в Європі незвичайний успіх і загальне признание. В 1920р. група капелян — 18 осіб — виїжджають на Закарпаття, до Ужгороду, де поклали основу для театрального й хорового мистецтва. Дня 15.1.1921р. відкривається в Ужгороді Руський театр Товариства «Просвіти»

спектаклем: «Ой, не ходи Грицю та й на вечериці». О.Приходько працює з перших днів у театрі як диригент і актор. В Ужгороді, — подібно, як і в Києві, — засновує Руський Національний Хор. Засяг праці й педагогічного впливу значно поширюється, коли він стає професором співу й музики обох учительських семінарій (чоловічої та жіночої), де виховує ряд молодих диригентів, які відтак закладали хори по містах і селах.

З нагоди 5-ти літнього ювілею Руського Національного Хору відбувається в Ужгороді Перший З'їзд Національних Хорів Закарпаття.

В Міському театрі виступило 600 співаків, під диригентурою батька всіх хорів Олекси Приходька. Як учень Торговельної Академії, був автор під час З'їзду хорів свого роду секретарем-зв'язковим, то і мав можливість безпосередньо говорити з селянами-співаками. Враження в них було величезне, і до того часу небувало в Ужгороді. Наше суспільство й учасники відчували в собі силу власного господаря.

Олекса Приходько

у 1928р. О.Приходько здійснює свій дальший задум, а саме — створює Краєвий Хор Підкарпатського Учителства в Ужгороді, в якому зосереджує найкращі співацькі сили. Хор цей ніс славу нашої чудової пісні не тільки по цілій Чехо-Словаччині, але й далеко поза її кордонами. Тим хором диригував він протягом 10 років.

Олекса Приходько був людиною виїмкової точности, діловости, чесноти та скромности, — педагог з ласки Божої. Завжди врівноважений, ставав взірцем для своїх учнів не тільки способом і метою навчання, а головню, — достойністю поведінки та шляхетністю душі. Тільки людина таких якостей була спроможна поборювати всі труднощі, а їх було більше, ніж досить, та здобути загальну симпатію і признання у всіх для своєї праці й пошану до свого фаху й своєї особи, навіть у ворогів. «Добре роби, добре буде» — було життєвим гаслом і засадою праці педагога і культурного діяча. Ціле життя робив добро, і кожна ділянка його праці виходила на добре.

Згадуємо гасло, яким ми вітали незабутнього вчителя при вступі на годину навчання до класи: «Зроблю — цього жахайся слова, зробив — оте могутих мова».

Д-р В.Шандор

(Передруковано з видання: Пробудилась Русь...
— Накладом Карпатського Союзу в США. -Нью-Йорк, 1972).

З ЖИТТЯ ВІДРОДЖЕНОЇ ПЕРЕЧИНСЬКОЇ «ПРОСВІТИ»

Назріла необхідність згуртувати прихильників «Просвіти», організувати осередки для проведення культурно-просвітницької роботи, спрямованої на відродження всього найкращого, що було притаманне «Просвіті» 20—30-х років. На Перечинщині ще не повністю зів'яли животворні паростки просвітницького руху, ще є живі учасники чи свідки благородних справ «Просвіти». Значна частина сьогоденішньої інтелігенції району за те, щоб відродити «Просвіту», згуртувати переконану інтелігенцію у необхідності розгоратання культурно-просвітницької роботи в нових умовах.

Ще 30 травня 1993 року проведено конференцію по відродженню в Перечинському районі товариства «Просвіта».

Незабаром було відновлено осередки «Просвіти» у селах: Новоселиця, Вільшинки, Тур'я Пасіка, Зарічево, Сімер, Ворочево, Сімерки, Дубриничі, Тур'я Ремета та інших.

З самого початку члени Ради «Просвіти» зустрічалися з учнями шкіл селища та району, солдатами військової частини, де розповідали про діяльність товариства і його мету.

Відродження «Просвіти» почалося з пам'ятного дня по вшануванню пам'яті просвітянина Василя Опаленика в с.Ворочево біля його могили.

Людним було і проведення районного свята 55-річчя Карпатської України та 120-річчя Августина Волошина. Крім вереранів «Просвіти», прийшло багато молоді. Розпочалося свято з покладання квітів біля Хреста, встановленого на честь розстріляних у 1939 році просвітян. У програмі були виступи про історію Карпатської України та життя і діяльність Августина Волошина, розповіді-спогади очевидців тих

Вокальний ансамбль «Просвітяночка» бібліотечних працівників Перечинщини

незабутніх подій. Іван Козак, член Спілки письменників України, прочитав свої вірші присвячені історії краю, зокрема просвітянам. Продовжувалося святкування виступами колективів художньої самодіяльності району.

Перші місяці роботи відродженого товариства «Просвіта» показали, що на-зріла необхідність зустрічі всіх ветеранів-просвітян. Рада товариства «Просвіта» взялася за підготовку і проведення вечора — зустрічі ветеранів «Просвіти», який пройшов у теплій, душевній розмові між просвітянами 20-х—30-х років і ниніш-нього дня. З привітанням виступив вокальний ансамбль с.Зарічево «Вербиченька», а далі ветерани співали пісні своєї молодості.

У серпні 1993 року з бібліотечних працівників району створено вокальний ансамбль «Просвітяночка», яким керував Ю.Кадар (нині покійний), нині — П.Сокач — Заслужений працівник культури України; музичний керівник — С.Кул — викладач музичної школи. Працюючи за мізерну зарплату, люди не втратили любові до пісні і бажання співати. Вони постійно працюють над урізноманітненням свого репертуару та виконавської майстерності. Вокальний ансамбль часто виступає на різноманітних районних масових заходах. Українські народні пісні у виконанні вокального ансамблю «Просвітяночка» мали можливість прослухати і делегати міжнародної наукової конференції до 75-річчя крайової «Просвіти» (травень 1995р.).

Товариство «Просвіта» організовувало зустрічі з письменниками Закарпаття та Перечинщини, проводило презентації їх нових книг. Одна з таких зустрічей відбула-ся в Перечинській центральній бібліотеці, на якій бібліотечні працівники системи дізналися про роль крайової «Просвіти» у духовному відродженні краю (з розповіді голови товариства — Павла Федаки). Редактор «Карпатської України» Петро

Скуніць поділився враженням про спільні пошуки виходу з того кризового становища, в якому опинилася культура загалом і книжкова справа в Україні зокрема. Про видавничу діяльність обласної організації Товариства книголюбів проінформував присутніх її голова письменник Василь Кохан. Багато цікавих міркувань з приводу майбутнього співробітництва творчих працівників із культпрацівниками району висловили перечинські літератори Іван Козак, Юрій Мегела, Юрій Ковач, Юлій Кул.

Члени Ради товариства «Просвіта» разом з Ужанською держінспекцією започаткували велике районне свято «Барвінкова долина», яке проводилося в с. Тур'я Ремета. Так було відзначено зустріч весни й літа, свято ластівки і народних талантів, традицій нашої верховини. У програмі свята: театралізована частина, виступи літераторів Закарпаття, виставки картин професійних і самодіяльних митців пензля, юних художників, робіт народних умільців, трофеїв мисливців та рибалок і співучих птахів. Проводилися конкурси краси на кращі стіннівки, юних натуралістів, вінків і букетів, польвих, кімнатних квітів, низаночок грибів, кращих цифрових паличок, сопілок, різноманітні ігри, змагання юних туристів, рибалок, тих, хто ліпше вміє лускати батогом (кербачем), зустріч футболістів.

12 грудня 1995 року Перечинська «Просвіта» відзначила свій 75-річний ювілей. На святкування зібралися ветерани «Просвіти» та просвітяни сьогоднішнього дня, представники інших громадських організацій і партій. Свято було молодим, а це свідчить, що односельчани цікавляться діяльністю і життям товариства «Просвіта». В ході вечора присутні мали змогу прослухати виступ голови товариства «Просвіта» Любові Герцег, про історію «Просвіти» розповіли Андрій Лешко та Віра Ганич. Софія Бобела читала свої вірші, які присвятила просвітянам. Павло Федака — голова крайового товариства «Просвіта» та Йосип Баглай — заступник голови товариства привітали просвітян з ювілеєм. З концертною програмою виступили вокальні ансамблі бібліотечних працівників «Просвітяночка» та Зарічівська «Вербиченька».

Прикладом культурно-освітньої роботи осередків товариства «Просвіта» є діяльність інтелігенції, зокрема вчителів шкіл сіл Тур'я Пасіка, Вільшинки, Новоселиця та інших. Змістовними є виступи вокального ансамблю «Просвіта» учителів школи с. Тур'я Пасіка. Силами інтелігенції с. Новоселиця цікаво проведено святкування 300-річчя села.

Члени Ради товариства «Просвіта» започаткували альбом «Історія «Просвіти» та «Книгу пам'яті». Ведеться «Хроніка основних подій з життя відродженого регіонального товариства «Просвіта». Продовжується робота по збору матеріалів з історії «Просвіти» Перечинщини.

При цій нагоді не можна не подякувати за самовіддану працю активістам «Просвіти» Іванові Козаку, Оскарові Коцці, Юлію Кулу, Юрію Мегелі, Марії Штелисі, Вірі Ганич, Софії Бобелі, Любові Луцук, Жанні Сухоліт та іншим.

Це перші паростки нашої просвітянської праці, яку ми маємо намір продовжити, насамперед серед дітей і молоді.

Любов Герцег,
голова Перечинської районної
організації товариства «Просвіта».

ЛЮБЕЦЬКИЙ З'ІЗД

Історія України мала ряд переломних моментів, які визначали її перебіг на тривале майбуття. Серед таких віх — Любецький з'їзд князів, який відбувся наприкінці жовтня 1097р. Він зібрався у ту непевну добу, коли сини Ярослава Мудрого вже пішли з життя, а їхні сини заходилися роздмухувати старі територіальні суперечки. Пригадувалися все давніші і все глибші образи, які уже загрожували знов залити братньою кров'ю всю Русь, як то вже неодноразово бувало після смерті чергового київського князя. Проте у тодішнього покоління вистачило мудрості спробувати владнати конфлікти шляхом переговорів. Схоже, що не останню роль у цьому вираженому рішенні відіграла крайня непопулярність усобиць серед широких мас. Однозначне несприйняття княжих чвар було сформовано, з одного боку, церквою, з іншого — усною народною творчістю. Князі змушені були рахуватися з громадською думкою.

Метою з'їзду було припинення усобиць і забезпечення миру та злагоди. Літопис так викладає мотиви, які рухали князями: «Пощо губимо Руську землю, маючи між собою ворожнечу? Тим часом половці спустошують нашу землю і тіпаються, що внутрішні війни між нами тривають дотепер. Будьмо одностайні відтепер і пильнуймо Руської землі! Нехай кожен має свою отчину... На тім цілували хрест, ухвалили: відтепер, коли б хто розпочав війну, то на того будемо всі ми і чесний хрест». Отже, з'їзд затвердив три основні рішення:

- 1) кожний володіє тими землями, які традиційно належали його батькові;
- 2) встановлюється союз між усіма княжими гілками, чи іншими словами, між усіма землями — для підтримки усталеного порядку. Це було відновлення заповіді Ярослава Мудрого старшому синові: якби хто кого скривдив, допомагати покривдженному. Тільки тепер такі обов'язки покладалися вже на весь союз князів;
- 3) тримати спільну оборону проти половців, ним скасовувалися усякі союзи з половцями, зокрема тривалі стосунки з ними Олега Новгород-Сіверського.

Цікаво, що з'їзд відбувся на родинній основі. Зібралися лише внуки Ярослава Мудрого. Полоцьких же князів, нащадків Всеслава Полоцького, запрошено не було. Виокремлення білоруських земель з України-Русі почалося Всеславовими війнами за тридцять років до з'їзду і закінчилося чевез сорок років після з'їзду з остаточним розділом Київської Русі.

Неучасть полоцьких князів у Любецькому з'їзді була черговим етапом цього процесу. Не розглядалася на з'їзді і доля Новгородської землі. Ішлося переважно про власне руські (українські) землі. Святополк отримав Київщину, Володимир Мономах — Переяславщину, Давид, Олег і Ярослав Ольговичі — Чернігівсько-Сіверські землі, Давид Ігоревич — Волинь, Володар і Василько Ростиславичі — Галичину з двома столицями — Перемишлем і Тереховою. Так уперше було окреслено структуру України-Русі, яка чітко проступає в усіх подальших подіях аж до монгольської навали. П'ять природно-географічних регіонів були чітко розділені між п'ятьма князівськими вітками. Але такого ж чіткого розділу не зробили, та й не могли зробити щодо окраїнних земель, які в різні часи були приєднані до українського ядра. Наявність цієї проблеми і торпедувала рішення з'їзду М. Грушевський оцінив його досить скептично: «Введена в літопись повість описує Любецький з'їзд дуже ідилічно, як акт братської любові. Та здається автор пересолодив сей образ для контрасту з дальшими подіями. В кожному разі щирості на сім з'їзді, певно, було не більше як на теперішніх дипломатичних конгресах і з'їздах, і з Любецького з'їзду зараз розвинулися події зовсім не ідилічні».

Справді, наявність у Руській державі, окрім власне українських земель, ще й різних іноплемінних територій постійно призводила до конфліктів. Якщо ще на окремі краї України-Русі кожна династія могла обґрунтувати свої претензії традиціями та міцними зв'язками з місцевою знаттю, то, скажімо, на Новгород вони усі могли претендувати з однаковим правом. Мономах залишив за собою Новгород і Суздаль, Святополк — Турово-Пінські землі. Але не маючи у цих землях міцних позицій, князі постійно остерігалися втратити дані волості, боялися, що місцеве боярство вступить у змову з іншими претендентами. Тому неукраїнські частини держави Рюриковичів завжди служили яблуком розбрату. Наявність колоній виявилася не сильною, а слабкою рисою держави.

Так сталося і одразу після Любецького з'їзду. Давид Ігорович уклав союз з Святополком проти Мономаха і Ростиславичів, жертвою цього став Василько Ростиславич, якого було підступно схоплено і осліплено. Ці події стали сюжетом одного з найдраматичніших творів давньоруської літератури — повісті про осліплення Василька.

Любецький з'їзд і пов'язані з ним події переконливо довели, що Україна-Русь надалі повинна розвиватися в межах української етнічної території. Часи різноетнічних ранньо-феодалних монархій минули. Нагальною потребою стала консолідація держави національного типу з розумним ступенем централізації влади, міцними внутрішніми економічними зв'язками, культурно-релігійною єдністю тощо. Одним з перших кроків на цьому шляху і був Любецький з'їзд.

Сергій Федака

Людські долі

МИКОЛА ІВАНОВИЧ МУРАНІ

Він був одним із найосвіченіших людей серед греко-католицького духовенства у 30-і-40-і роки ХХ століття. Народився 1911 року у с.Березові Хустського району Закарпатської області в сім'ї священика. За національністю словак. Його родові корені — у селі Чертежне Медзилаборського округу у Східній Словаччині. Батько ж народився 9 березня 1881 року у селі Туря-Ремета на Перечинщині, а після закінчення відповідних учбових закладів працював на Закарпатті священиком. Багато років був викладачем Ужгородської гімназії та вчительської семінарії. Цікавими є спомини про Івана Муранія одного з його учнів Івана Фекети, який навчався у вчительській семінарії протягом 1937—1943 років.

У статті «Учитель у спогадах учнів», опублікованій на сторінках журналу «Карпатський край» (N5—7, Ужгород, 1996) І.Фекета писав: «Іван Мураній був висококваліфікованим викладачем і вмілим вихователем студентської молоді. Він умів просто й доступно викладати важкі розділи навчальних предметів, чим викликав у студентів інтерес до знань. Ця людина була надзвичайно скромна і вимоглива як до себе, так і до своїх вихованців. Ніхто з нас не знав, що професор був членом-кореспондентом Угорської Академії наук і листувався з Сорбоною як автор багатьох наукових праць з математики.» Він мав наукові надбання у мовознавстві, писав п'єси, оповідання тощо. Помер у 1945 році.

Нелегкою була доля його сім'ї внаслідок переслідувань репресивними органами тоталітарного режиму колишнього СРСР.

У М.Мурані уже з дитячих років проявились здібності до навчання. Після успішного закінчення народної школи поступив в Ужгородську реальну гімназію, яку закінчив у 1928

році. У цьому ж році Микола поступив у Страсбурзький (Франція) університет на богословський факультет, який закінчив у 1931 році. В університеті одержав освіту з богослов'я, філософії і права.

Після закінчення університету повернувся до Ужгорода, де майже протягом двох місяців вивчав греко-католицький обряд у богословській семінарії.

На початку 1932 року М.Мурані поступив на роботу в греко-католицьку Єпархію в Ужгороді (на посаду протоколіста). Попрацювавши на цій посаді до вересня 1933 року, був рукопокладений (висвячений) єпископом Стойкою і призначений нотаріусом греко-католицької консисторії.

У 1934 році єпископ Стойка призначив його секретарем греко-католицької єпархії, а з 1937 по 1944рр він виконував обов'язки директора Єпархіальної канцелярії, був секретарем єпископа Стойки. Разом з цим за сумісництвом викладав у богословському ліцеї класичні мови — латинську і церковно-слов'янську. Протягом одного семестру працював в Ужгородському держуніверситеті.

У 1944 році М.Мураній призначений директором єпископської канцелярії. 1947р. після смерті єпископа Теодора Ромжі (помер 1 листопада 1947р.) був обраний греко-католицькою капітулою капітулярним вікарієм (помічником) Мукачівської греко-католицької єпархії в м.Ужгород. На цій посаді перебував до 13 лютого 1949р., коли греко-католицька єпархія була ліквідована, а її майно передано православної громаді.

24 червня 1949 року управлінням державної безпеки по Закарпатській області в м.Ужгороді М.Мураній був заарештований. Під час арешту в нього відібрано 90 примірників журналів, чотири печатки та фотографії, які, на думку слідчого, не були речовим доказом по справі Мурані М.І. і не мали ніякої вартості. Тому слідчий 5 травня 1950 року підготував постанову, на основі якої вказані речі були спалені. Немає сумніву, що такі речі, як печатки й фотографії, мали історичну цінність.

2 липня 1949 року на допиті слідчий запитав М.Муранія: «Якими мовами ви володієте». Відповідь була: «Досконало володію російською, українською, чеською, словацькою, французькою, німецькою, англійською мовами. Недосконало володію болгарською, румунською та італійською мовами».

13 червня для продовження слідства М.Муранія у супроводі конвою було відправлено у слідчий відділ КГБ м.Києва. Перше запитання слідчого в м.Києві торкалося пред'явленого йому звинувачення (Муранія М.І. слідчий відділ КДБ в Ужгороді звинувачував у тому, що він у період угорсько-німецької окупації території Закарпатської України був одним із організаторів активізації праці духовенства греко-католицької церкви, писав статті, у яких зводив наклепи на Радянську країну, виступав проти возз'єднання Закарпатської України з Українською РСР, і чинив протидію заходам, що проводились партією і Радянським урядом). На вказане звинувачення відповів, що «...будучи секретарем єпископа Стойки, управителем Мукачівської єпархії греко-католицької церкви, коректував написані Стойкою послання антирадянського змісту. Однак статей антирадянського наклепницького змісту не писав і проти возз'єднання території Закарпатської України з Радянською Україною не виступав. Накінець, протидію заходам, що проводились партією і Радянським урядом у Закарпатській області, я не робив і винним себе в цьому не визнаю».

Комітетом держбезпеки України кілька разів приймалось рішення про продовження терміну слідства і утримання його під вартою. Слідство було закінчено лише 6 травня 1950 року, тривало майже десять з половиною місяців. 9 травня 1950 року було підготовлено і 12 травня затверджено обвинувачення. У ньому вносились пропозиції про направлення слідчої справи по звинуваченню Мурані Миколи Івановича на розгляд Особливої наради при Міністерстві державної безпеки СРСР з клопотанням застосування до нього міри покарання — ув'язнення у виправно-трудовий табір терміном на 10 років з конфіскацією

особисто належного йому майна. Разом з цим було прийнято і постанову про визначення йому місця покарання. У ній зазначалось: «Після рішення судових органів по справі Мурані Миколи Івановича для відбуття покарання направити його в особливий табір МДБ».

6 вересня 1950 року Особлива нарада при Міністерстві держбезпеки СРСР постановила: «За ворожу контрреволюційну діяльність проти СРСР ув'язнити у виправно-трудовий табір терміном на 10 років. Майно конфіскувати».

М.Мурані було направлено в Луговий, а потім у Піщаний табір м.Караганди, звідки 27 листопада 1954 року він надіслав Генеральному прокурору СРСР скаргу в порядку нагляду. У ній він просив переглянути його справу. Однак у перегляді справи йому було відмовлено.

12 лютого 1956 року М.Мурані знову звернувся з повторною скаргою в порядку нагляду до Генеральної прокуратури СРСР. У ній він повідомляє: «Ще в листопаді 1954 року я написав скаргу на вашу адресу. Повідомлення про її надходження до Генеральної прокуратури СРСР отримав лише через чотири місяці — у лютому 1955 року з тим, що справа моя розглядається, але відповіді по суті справи, на жаль, до цих пір, тобто на шістнадцятий місяць після відправки скарги, не отримав. Я, однак, очікував терпеливо, надіючись на справедливість радянських органів правосуддя, тим більше, що 17 вересня 1955 року було обнародовано Указ Президії Верховної Ради СРСР про амністію політичним в'язням саме за статтями, на основі яких я був засуджений. За роботу у таборах мав ряд подяк. І ось, наперекір моїм сподіванням мені було повідомлено, після тривалої тяганини, що в моїй оправі немає вказівок на склад злочину, але потрібно спитати у Москви і т.п., бо начебто я не підлягаю амністії, так як, на думку спецчастини Карготабору МДБ СРСР, в обвинувальному акті, на основі якого мене судила Особлива нарада в Москві, містяться дані, по яких Указ від 17 вересня 1955 року до мене не відноситься. На мою вимогу цей звинувачувальний акт був мені повідомлений і я вперше дізнався про те, на основі чого у свій час органи держбезпеки мене звинувачували. Я був приголомшений тим звинуваченням. Зміст ряду звинувачень у самому своєму корені неправдивий, без належних доказів і юридичного оформлення, розрахований тільки для досягнення покарання, а не на виявлення Істини». Далі у цій же скарзі М.Мурані зазначав: «я, як людина з юридичною освітою, і до нинішнього моменту не можу зрозуміти, як міг суд взагалі зайнятися моєю справою на основі цього звинувачувального акту». Адже слідчі говорили, що «складу злочину не виявили і що я повинен бути тимчасово ізольований з причин мого соціального «становища», тобто тому, що був греко-католицьким священиком».

У травні 1956 року Мурані М.І. було звільнено з ув'язнення. Написана ним вищевказана скарга не розглядалась прокуратурою. У зв'язку із звільненням, 21 серпня 1956 року в Ужгороді він написав прокурору Закарпатської області заяву такого змісту: «Знаходячись у таборі, мною була подана заява (скарга у порядку нагляду) про перегляд моєї справи. У зв'язку з тим, що я звільнений із ув'язнення, прошу по суті поданої раніше заяви ніяких розслідувань не проводити».

Помер Микола Мурані в Ужгороді 16 січня 1979 року.

26 квітня 1989 року Муранія було реабілітовано. У прокурорському заключенні з приводу цього зазначалось, що він підлягає реабілітації у зв'язку з тим, що його звинувачували за діяльність, яка ним проводилась тоді, коли він не був громадянином СРСР і територія Закарпаття не входила до складу СРСР. Крім того, у справі немає ніяких доказів про те, що він проводив проти СРСР яку-небудь каральну діяльність».

Олексій Хланта,
кандидат історичних наук

ПЕРЕБУВАННЯ НА ЗАКАРПАТТІ ПРОФ. Д-РА АНДРІЯ ШУЛЯ

Проф. д-р Андрій Шуль (третій справа у першому ряду)
серед учасників зустрічі в «Просвіті»

З 22 по 26 листопада 1996р. на Закарпатті перебував відомий учений і громадський діяч, завідуючий кафедрою цивільного права державного університету штату Нью-Йорк (США), доктор права, доктор менеджменту, доктор філософії, генеральний секретар Українського Конгресового Комітету Америки (УККА) проф. Андрій Шуль.

Поїздка в Закарпаття була здійснена А.Шулем після прочитання ним циклу лекцій з правознавства і менеджменту у вузах Києва та Львова.

На прохання Голови Карпатського Союзу Америки інж Михайла Шпонтака, опіку щодо перебування вченого і громадського діяча у нашій області взяла на себе крайова «Просвіта».

Вже 23 листопада у Народному Домі товариства «Просвіта» в Ужгороді відбулася зустріч шановного гостя з активом «Просвіти», на яку крім членів Ради були запрошені провідники інших громадських організацій і політичних партій, науковці, вчителі, депутати Верховної Ради України і місцевих рад.

Голова крайового товариства «Просвіта», кандидат історичних наук Павло Федака щиро і сердечно привітав високого гостя в історичній домівці «Просвіти», розповів про діяльність відродженого у 1990р. товариства, зупинився на проблемах духовності, культури і політичного життя Закарпаття. Серед найболючіших було названо справу повернення законному власнику — товариству «Просвіта» — Народного Дому, збудованого на пожертви

просвітян у 1928р., який у черговий раз влада хоче відібрати і передати стороннім установам.

Проф. А.Шуль докладно розповів про громадське життя українців Америки, про роботу УККА, поділився своїми враженнями від побаченого в Україні, зупинився на нинішніх питаннях суспільного життя. Він звернув увагу на актуальність для України проблем формування національної і державної свідомості, виховання молоді, впровадження в усі сфери державної мови, яку, наприклад, у Києві почуєш дуже рідко, наголосив на необхідності налагодження чіткої інформаційної мережі, в тому числі й на Закарпатті, яка б подавала правдиве відображення подій в Україні і знайомила з ними українську діаспору Америки і світу.

Питань до вченого і громадського діяча було чимало, після чого актуальні питання громадсько-політичного і культурного життя Закарпаття й України порушували у своїх виступах вчені Йосип Баглай, Василь Ганчин, депутат Верховної Ради України Іван Коршинський, відповідальний секретар крайової організації Всеукраїнського товариства політ'язнів і репресованих Омелян Росул, голова Спілки народних майстрів Закарпаття, заступник голови ЗОО Української республіканської партії Михайло Баник, педагог, голова Березівської «Просвіти» Микола Гриць, юрист, член «Просвіти» з 1921р. Федір Сас, заступник голови ЗОО Української консервативної республіканської партії Богдан Щерба, депутат Ужгородської міської Ради Микола Вовк, голова Ужгородської міської організації товариства «Просвіта» Василь Шеретій, художник Василь Олашин та інші.

Зустріч, у якій взяв участь і син проф. А.Шуля Андрій, котрий, як і батько, хоча й народився і виріс на яужині, добре володіє українською мовою, завершилася милою вечіркою.

Наступні дні проф. А.Шуль читав лекції про правову систему США для студентів юридичних факультетів Ужгородського Інституту інформатики, економіки і права, а про проблеми міжнародного менеджменту — для студентів економічного факультету Ужгородського університету. Відбулася зустріч вченого з ректором УжДУ проф. В.Сливкою та ректором Інституту інформатики, економіки і права проф. Ф.Вацуком та науковцями — юристами згаданих вузів.

А.Шуль провів також ділову зустріч з відомим ужгородським підприємцем, громадським діячем і благодійником, головою правління АТ «Геліос» Федором Вовканичем, яка пройшла у конструктивній розмові, відзначалася доброзичливістю і щирістю. Після зустрічі американський професор зазначив, що рідко у ділових колах України зустрінеш людину, яка б поєднувала в собі риси доброго підприємця та справжнього українського патріота — саме таким є Федір Вовканич, і такі люди повинні стати опорою економіки держави, запорукою майбутнього добробуту українського народу, української нації.

Хвилюючим було відвідання А.Шулем Ужгородської СШ №6. Директор школи, Борис Сливка, заст.директора Христина Мещерякова розповіли про навчальний і виховний процес, показали шкільні класи, музей визначного письменника Василя Гренджі-Донського, народознавчу кімнату, їдальню, поділилися планами на майбутнє. Було досягнуто домовленості про обмін методичною літературою, фахівцями-вчителями іт.д. Професор висловив своє захоплення тим, як і у важких економічних умовах, завдяки ентузіазму і патріотизму керівництва школи та вчителів, можна побачити такі чудові справи.

Досягнуто домовленості про взаємне інформування, підтримання ділових контактів і подальших дружніх зв'язків між закарпатською «Просвітою» і проф. д-ром Андрієм Шулем та УККА.

П.Ф.

МИХАЙЛО БОРОВСЬКИЙ І ЗАКАРПАТТЯ

Михайло Боровський

Зі здобуттям Україною незалежності створилися умови повернення у контекст історії забутих імен вчених і громадських діячів. Серед них й ім'я Михайла Боровського — визначного вченого і практика-пасічника, видавця, громадського діяча. Активну частину свого життя він провів на Закарпатті, внісши значний вклад у розвиток пасічництва.

Народився Михайло 15 листопада 1891 року в с.Зубрівці Подільської губернії (нині Хмельницька область) в свідомій українській родині Леонтія та Домнікії Боровських. Батько до революції обирався до Державної думи, а за часів гетьманування П.Скоропадського — суддею. Усіх своїх дітей виховував в любові до України. Після більшовицького перевороту майже вся родина М.Боровського загинула у таборах і в'язницях Сибіру.

Початкову і середню освіту здобув на Поділлі. Після закінчення військової служби у 1913 році разом з приятелем здійснив першу подорож через увесь Сибір до Владивостока з наміром побачити

світ і спробувати з'явитися до Америки. Під час мандрівки зустрів земляків-подолян, які навчалися у військовій-старшинській школі в Іркутську, вступив до школи, а після служив у Новомиколаївську і Томську. Революційні події 1917 року визначили подальшу долю Михайла. Потрапивши в Україну, залишає російську армію і вступає в українське військо. У 1918 році поступив у Кам'янець-Подільський університет, але у 1920р., разом з військом УНР, змушений покинути Україну. Поступив на ветеринарний факультет Варшавського університету, який через матеріальні нестатки змушений був залишити і перебратися у Чехословаччину.

У 1923—1927рр. вчився на агрономічному факультеті Чеської політехніки, приїжджаючи під час канікул у Закарпаття, де спільно з своїми колегами проводив не тільки фахову, але й культурно-освітню та громадську працю. За його активної участі в Ужгороді було засновано крайове пасічницьке товариство «Рій», побудовано павільйон і організовано взірцеву пасіку на сто бджолиних сімей. Пасіка знаходилась у великому фруктовому саду на території учительської семінарії в Ужгороді, директором якої був о.Августин Волишин. Завідував пасікою М.Боровський. Одночасно його було обрано головою товариства «Рій». Він також допомагав Павлові

Кукурузі видавати часопис «Підкарпатське пчолярство» та краєзнавчий журнал для дітей і юнацтва «Пчілка». З 1925 року в Ужгороді, за редакцією М.Боровського і П.Кукурузи, видавався журнал «Пчолярство», але у зв'язку з фінансовими проблемами в 1926р. видання часопису було припинено.

На місці розташування пасіки Михайло Боровський заклав плантацію медодаєних і лікарських рослин. Ця плантація під час слухання курсу з бджільництва знайомила пасічників з нектародаєми Закарпаття, а також постачала насіння цих рослин пасічникам і господарям. Одночасно при товаристві «Рій» М.Боровським була засаджена плантація винограду.

Заслугою очолюваного Михайлом Леонтійовичем товариства «Рій» було й те, що при ньому відбувалися періодичні пасічницькі курси, виставки тощо.

Вчений також зібрав на Закарпатті гербарій місцевих лікарських рослин, який у 1926р. було експоновано на державній сільськогосподарській виставці у Празі. За це М.Боровський одержав срібну медаль.

1925р. — в Ужгороді видано «Оповідання з природи» Михайла Боровського та підготовлений ним кольоровий «Атлас рослин».

1927р. М.Боровський переїхав до Львова, де продовжив наукову, видавничу і громадську працю. Тут, одна за одною, виходять його праці з питань бджільництва: «Як самому зробити солом'яний вулик» (1930), «Медодаєні рослини» (1931), «Плекання добірних маток і раси бджіл» (1932), «Як лікувати хвороби бджіл» (1932), «Мід як відживчий і лічний середник» (1932), «Вентиляція вуликів» (1934), «Вулики і пасічницьке приладдя» (1934), «Приятель пасічника» (1938), «Провідник молодого пасічника» (1939) та інші.

М.Боровський був учасником двох всеслов'янських з'їздів пасічників — у Празі (1927) і Познані (1929).

З приходом у 1939 році більшовиків вчений подався на Захід, опинився у Німеччині. У Регенсбурзі був обраний доцентом і керівником кафедри садівництва та огородництва Українського технічно-господарського інституту.

У 1948 році виїхав до Канади, працював на дослідній станції Університету Манітоби, шкільному уряді Вінніпегу, редагуючи водночас господарську сторінку тижневика «Український голос». 1958р. обраний надзвичайним професором Українського Технічного Інституту в Нью-Йорку, згодом — дійсним членом та Генеральним секретарем Української Вільної Академії Наук (УВАН), членом НТШ, членом управи Української наукової Ради Канади.

У сім'ї Михайла Боровського та Ольги Бучинської 1929р. народився син Євген, який нині разом з дружиною Раїсою живе у м.Оттаві (Канада).

Помер Михайло Боровський 8 квітня 1989 року у віці 97 літ. Залишив по собі добру пам'ять і велику творчу спадщину, яка ще чекає на дослідника і видавця в Україні, яку він безмежно любив.

Богдан Рудка,
кореспондент журналу «Український пасічник»,
с.Петриків Тернопільської області.

ПЕРША НАРОДНА ГАЗЕТА

Аби зрозуміти роль у газетній справі краю «Науки» (Ужгород, 1897—1914, 1918—1921), зберемо інформацію про концепцію інших періодичних видань другої половини XIX століття. Олександр Духнович у «Зорі галицькій» (1852, N50) повчав галицьку інтелігенцію: «Нам двигати язык из порока сельской грубости, не утопати в грязи фразеологии мужиков». Євген Фенцик, пропагуючи свій «Листок», писав у 1885 році: «Но мы того мнения, что наш журнал должен быть русский, должен издаваться на русском языке». «Язык газеты, — писав Августин Волошин про мову іншого тогочасного періодичного видання — часопис «Карпат», — невироблений, тяжкий, з довгими реченнями, повний мадаризмами і церковщиною». Чи не через цю відірваність від народної основи журнал «Листок» у 1903 році мав лише ... 38 передплатників? Не користувався популярністю і «Карпат», його редактор Миколу Гомичков скаржився: «От самого появления «Карпата» никогда не было только порядочных предплатителей, чтобы можно было чисто и всецело покрывать издержки и прочих нужных к выставлению газеты».

Газета «Наука» орієнтувалася на читача із народу, на його мову, радо публікувала фольклорні зразки цієї мови:

*Только знаю співаночок,
Было бы на віко,
Та я іду у катуні,
Спібай ты, Марійко.*

(Наука, 1911, N5).

Августин Волошин пояснював одному дописувачу мовну позицію газети: «І тому радуюся, же наша люба молодеж дійшла до того убіжденія, котре і я оддавна повторюю, що не треба нам великорущини, но нужно нам писати по нашому милому малоруськом языку» (Наука, 1907, N49).

Газету радо передплачували і читали селяни. Вікентій Шандор із Баранинець засвідчив у своїх «Споминах»: «Мій дідусь по маминій лінії, Петрусь, передплачував газету о.Волошина «Наука». Вуйко Іван, його син, оповідав, що як ішла бабуся до міста, то дідусь їй наказував: «Не забудь занести гроші за новинку». Селяни були і серед дописувачів до газети: Іван Дем'ян із Верецьок, Михайло Деяк із Салдобоша, Іван Юрик із Буківця, Михайло Скубенич із Перечина... Останній у січні 1911 року прислав віршоване вітання редакторів:

*Великий труд приялисте
На свои рамена:*

*Красним словом потішати
Бідного русина.
Най вам Господь допоможе
Вірно працювати,
Богатого, так бідного
Із тьми просвіщати.*

Газета була органом «Общества св. Василя Великого», яке при єпископі Мукачівської єпархії Юлієві Фірцаку відродилося до народовецького життя. Першим редактором «Науки» був Юлій Чучка, віце-ректор Ужгородської духовної семінарії. Приліжно допомагали йому Є.Сабов, П.Гебей, Ю.Жаткович, Е.Рожкович, В.Гаджега, В.Матяцков, І.Легеза, Ю.Станканинець, А.Волошин, І.Мигалка... Коли у 1900 році Ю.Чучка виїхав до Америки, редактором став Василь Гаджега, який у 1903 році уступив редакторське крісло більш практичному у видавничій діяльності Августину Волошину.

Акційне товариство «Унію», придбавши друкарню і видаючи книги для народу («Сорок казок», «Робінзон», «Праздники», «О земледільстві», «Наука пчоларства»...), підтримувало газету фінансово, доки вона не стала настільки популярною, що почала самоокупатися.

Редактор Августин Волошин зумів вийти із фінансової скрути у 1910—1912 роках, вистояти при зміні політичних режимів у краї у 1918—1919 роках. У «Споминах» він писав, що у 1918 році, обходячи адміністративні заборони, газету видавали «в формі брошури кожного тижня під новою назвою («Церков», «Народ», «Єпархія» і пр.), у 1919 році деякий час виходила під назвою «Руська Краина», тоді Августину Волошину допомагали В.Желтвай і Е.Бокшай. 1921 рік — останній рік виходу «Науки». Не всі із колишніх колег редактора поділяли українські погляди редактора, і він у 1922 році на тій же видавничій базі почав видавати «Свободу».

20 років виходила «Наука», ведучи щирі розмови з селянством, сіючи розумне, добре, вічне. У 1904 році у номері від 13 травня вона пояснювала читачам, що етноніми «українець» і «малорос» — це одне і те ж, а у 1911 році у кількох номерах опублікувала статтю О.Бонкала «Наречіє околиці Рахова», у якій той дійшов до висновку: «В Рахові і на околиці єго говорять по гуцульському малоруському наріччю...» Вона готувала орієнтири для Гуцульської республіки і для великого Віча у Хусті у 1919 році, як затим «Свобода» готувала ґрунт для Карпатської України. Прикметно, що обидві газети видавав Августин Волошин — педагог, журналіст, політичний діяч всеукраїнського рівня. Популярність однієї і другої газет засвідчує той факт, що його слово було доступним, зрозумілим і близьким русинам-українцям Закарпаття.

Іван Сенько

ПЕРЕБУВАННЯ НА ЗАКАРПАТТІ О.ВАСИЛЯ ІВАНЧА

Восени 1996 року на Закарпатті перебував відомий український громадський діяч, заступник голови Карпатського Союзу Австралії, Почесний член Закарпатського крайового товариства «Просвіта», уродженець села Веряця на Виноградівщині о.Василь Іванчо.

Крім чисельних зустрічей з рідними і близькими, о.Василь відправляв Служби Божі у храмах області, дві з них — у катедральному соборі м.Ужгорода (разом з єпископом Іваном Маргітичем, отцями Юрієм Федакою і Йосипом Штилихою).

1 грудня, у день 5-ої річниці Всеукраїнського референдуму про незалежність України, о.Василь Іванчо зустрівся з активом «Просвіти». Голова крайового товариства «Просвіта» Павло Федака щиро привітав дорогого гостя на рідній Срібній Землі, розповів про здобутки закарпатської «Просвіти», про проблеми духовного, культурного і політичного життя, що їх доводиться розв'язувати у тяжких економічних умовах.

Актуальні питання просвітницької праці порушували у своїх виступах вчений-краснавець Степан Пеняк, голова Ужгородської «Просвіти» Василь Шерегій, секретар крайового товариства «Просвіта» Микола Вовк, педагог Михайло Федака, громадсько-політичний діяч Богдан Щерба та інші.

Шановний гість розповів про громадське життя українців Австралії, в тому числі і земляків-закарпатців, поділився своїми враженнями про перебування на Закарпатті, серед яких були і невтішні (невплата заробітної платні, зубожіння людей, окремі міжконфесійні чвари), висловив віру у те, що в Україну неодмінно прийдуть ліпші часи, бо такий талановитий і працьовитий народ, як українці, заслуговує на кращу долю.

Ще у 1994р., за самовіддану культурно-просвітницьку працю серед українців Австралії, о.Василь Іванчо був обраний Почесним членом Закарпатської «Просвіти». Зустріч стала нагодою, аби вручити громадсько-культурному діячеві заслужену відзнаку — Диплом Почесного члена. Цю місію виконав голова товариства Павло Федака, побажавши о.Василію доброго здоров'я і подальшої палкої праці на українській духовно-культурній ниві. Присутні проспівали дорогому землякові «Многая літа».

НЕПЕРЕСІЧНА ПОСТАТЬ В ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ (До 180-річчя від дня народження А.І.Добрянського)

Помітну роль в суспільно-політичному житті Закарпаття середини та другої половини ХІХ ст. відігравав відомий громадсько-політичний і культурно-освітній діяч, публіцист і вчений, Адольф Іванович Добрянський. Він народився 19 грудня 1817р. в селі Рудьові Земплинського комітату в сім'ї священика, настоятеля приходу. Його мати теж була освіченою жінкою, володіла п'ятьма мовами: німецькою, угорською, французькою, латинською і руською.

Адольф Добрянський закінчив гімназію, філософський і юридичний факультети у Ягрі, а також гірничу академію у Щавниці. Працював інженером на шахтах Словаччини та Чехії. Зумів дуже швидко завоювати авторитет серед гірників (багато уваги приділяв удосконаленню шахтної техніки, запобіганню

аварій, покращенню умов праці шахтарів). У той же час він познайомився з передовими діячами чеського і словацького національного відродження — В.Ваврою, Ф.Палацьким, Ф.Рігером, Й.Фрічем, П.-Й.Шафариком, А.Штуром. Результатом цього знайомства було те, що А.І.Добрянський проинявся ідеями слов'янської єдності і австрославізму.

Початок політичної діяльності А.І.Добрянського припадає на 40-і роки XIX ст. Так, у 1848р. його було обрано депутатом угорського парламенту, але в столиці не визнали результатів голосування. Почалися переслідування. Тоді Адольф Іванович емігрує до Галичини, де вступає в контакт з діячами «Головної Руської Ради», бере участь у роботі її засідань як представник русинів Закарпаття.

Яскраву сторінку в біографію А.І.Добрянського вписали 1848—1849рр. Це було викликано революціями в Австрії та Угорщині. У цей період він продовжує відстоювати ідею слов'янської єдності. На його думку, революційні події тільки сприятимуть її реалізації. Як відомо, 2 червня 1848р. в Празі відкрився Слов'янський з'їзд, який повинен був дати оцінку ситуації, що склалася, і накреслити план спільних дій слов'янства. А.І.Добрянський не брав участі у роботі з'їзду, але передав на обговорення його учасниками проект створення «Руського воєводства» в Угорщині. Згідно цього проекту, Закарпаття повинно було одержати обмежену автономію. На жаль, з'їзд не виконав поставлених завдань, він навіть не закінчив свою роботу.

У наступному, 1849 р., А.І.Добрянський, О.В.Духнович та передові діячі «Головної Руської Ради» виступили з ініціативою об'єднання Галичини, Буковини і Закарпаття в єдине «Галицько-Володимирське князівство». Петиція з цією вимогою була вручена закарпатською делегацією в січні 1849р. австрійському імператору Фердинанду V. Об'єднання було б тільки на користь слов'янських народів, що проживали по обидва боки Карпат. Проте австрійський уряд був категорично проти згаданого об'єднання.

Адольф Добрянський

А.І.Добрянський брав участь в угорській кампанії 1849р. на боці царської Росії. 1 травня 1849р. він був призначений помічником комісара при російському війську графа Ф.Зічія, а 25 червня — цивільним комісаром при 3-му корпусі генерала Ф.Рідигера. Комісар добре володів ситуацією в Австрії, Угорщині і слов'янських землях, чим здобув авторитет в російського командування. Під час капітуляції угорської революційної армії А.Гергея під Вілагошем 13 серпня 1849р. А.І.Добрянський був єдиним представником Австрії. Саме йому було передано полонених.

Після придушення угорської революції 1848—1849рр. А.І.Добрянський прийшов до висновку, що потрібно використати ситуацію, що склалася, з метою покращення становища трудящого населення Закарпаття. 19 жовтня 1849р. делегація із шести осіб на чолі з А.І.Добрянським їде у Відень з надією добитися автономії для Закарпаття. Делегація була прийнята головним урядовим комісаром К.Герінгером та імператором Францем-Йосифом I (1848—1916). Вищому австрійському керівництву був переданий «Меморандум угорорусів», в якому перераховувалися найголовніші вимоги закарпатців.

Австрія, налякана революційними подіями, пішла на задоволення окремих вимог русинів. Наприкінці 1843р. чотири закарпатські комітати були об'єднані в один Ужгородський округ. А.І.Добрянський був призначений окружним референтом і правителем канцелярії в Ужгороді. Почали відкриватися початкові школи з руською мовою навчання; всі школи підпорядковувалися «руській консисторії». Переглядалися навчальні плани вивчення рідної мови в гімназіях та учительській семінарії. На посади урядовців призначалися вихідці із місцевого українського (русинського) населення. На вулицях міст з'явилися написи руською мовою. На жаль, це тривало недовго. Незабаром спостерігається зближення австрійського керівництва з угорським, що призводить до втрати закарпатцями навіть незначних своїх завоювань.

У 60-і роки А.І.Добрянський активізував свою політичну діяльність. Він ще двічі (1860 і 1865рр.) обирався депутатом угорського сейму. Головним у своїй депутатській діяльності вважав захист прав і свобод слов'янських народів, що проживали на території Австрії і Угорщини (з 1867р. — Австро-Угорщини). Він переконливо доводив вищому законодавчому зібранню несправедливий характер оподаткування селян, пропонував створити апеляційні суди, покращити правове становище національних меншин. Був переконаний у доцільності створення «Руського воєводства» (воно існувало ще в період правління Стефана I Святого).

Правлячі кола хотіли «купити» захисника прав слов'янських народів. Йому пропонували високі державні посади. Але А.І.Добрянський рішуче відкидав подібні пропозиції. Не змогли залякати його й погрози, два замаху на життя, арешти. Тоді 1881р. у Львові був інспірований судовий процес, що увійшов в

історію та назвою «Славян Прабачі та інші». Але нинішня книга / історія / не вийшла, хоча друку прийняв 20 липня 1947р.

Останні десятиріччя (1882-1901) А.І.Добрянський провів у Відні та Інсбруці. Тут він багато працював. На думку Витвицького, цей період був найбільш продуктивним. Адольфом Івановичем були написані як наукові, так і публіцистичного характеру. Найбільш важливі з них: «Про політичний, науковий та публіцистичний характер української літератури в межах Подкарпатської Русі со Времени св.Владимира», «Про програму Руської Австрійської», «Програми для української автономії в Австрії», «Плоди учения А.Н.Тихонова», «Вопросы реформы календаря» та ін. Праці публікувалися українською, польською, латинською, грецькою, угорською, німецькою, французькою, російською, словацькою та чеською мовами). Значення і вплив творчості А.І.Добрянського переконали, що він добре знав історію, літературу, філософію та політичних і релігійних питаннях, був неограниченим письменником.

А.І.Добрянський відіграв велику роль у створенні українських освітніх товариств на «Угорській Русі». Так, у 1851р. у Ужгороді було створено «Общество св.Іоанна Крестителя». Його очолював О.В.Добрянський, а головою було обрано А.І.Добрянського. Останній членом товариства «Обществі св.Басилія Великого», створеному в Ужгороді (1867). Членом другого товариства став соратник А.І.Добрянського І.І.Романович. Творчість А.І.Добрянського до створення і керівництва згаданим товариством свідчить про бажання великого патріота Закарпаття і всієї України сприяти національному і культурному відродженню краю.

Серед дослідників наукової, політичної, публіцистичної і освітньої діяльності А.І.Добрянського немає єдності в оцінці його діяльності. Але всі вони визнають, що Адольф Іванович відіграв важливу роль у розвитку суспільно-політичного руху на Закарпатті середини та другої половини XIX ст. Найвищих трибун Австрії та Угорщини він відкрито виступав на захист знедоленого народу, різко засуджуючи політику державного керівництва. Так, А.І.Добрянський і в тому, що він закликав до єднання закарпатців з румунськими та буковинцями. Він домігся (хоч і на короткий строк) створення автономії (в певній мірі) Ужгородського округу. Активно виступав проти будь-якої форми соціального і національного гноблення. Віриться, що 180-річчя від дня народження Адольфа Івановича Добрянського буде відзначено достойно, а його спадщина приверне увагу істориків, політологів, філологів, літературознавців та всіх, хто цікавиться минулим Закарпаття.

Михайло Олашук,
кандидат історичних наук

ВІДРОДЖЕННЯ СВАЛЯВСЬКОЇ «ПРОСВІТИ»

15 грудня в приміщенні краєзнавчого музею відбулося установче зібрання Свалявського районного культурно-освітнього товариства «Просвіта». Присутні на зборах ініціатори відродження товариства заслухали доповідь про мету і завдання цієї громадської організації, з якою виступив голова Закарпатського крайового культурно-освітнього товариства «Просвіта», заступник директора обласного краєзнавчого музею, кандидат історичних наук П.М.Федака, затвердили статут організації.

Учасники зібрання визнали за необхідне зосередити насамперед увагу на розбудові первинних осередків «Просвіти» у всіх селах, трудових колективах, навчальних закладах, установах і організаціях району. Просвітяни мають намір уже найближчим часом створити у Сваляві свій народний банк (кредитову спілку і її філії). Народний банк і його структури вирішуватимуть насамперед проблему соціального захисту і поліпшення життя малозабезпечених категорій населення — інвалідів, пенсіонерів, самотніх громадян.

Група учасників установчої конференції по відродженню «Просвіти» на Свалявщині. Четвертий справа у першому ряду — голова районної «Просвіти», кандидат економічних наук Павло Попович. Третій справа — голова крайової «Просвіти» Павло Федака.

Розпочнеться також створення у районі спілок, які надаватимуть юридичну і практичну допомогу власникам присадибних ділянок та городів.

У програмі їхньої діяльності — придбати ще до початку наступної весни кілька тракторів з набором сільськогосподарських машин, інший необхідний реманент. Просвітяни планують також надавати безкоштовну допомогу інвалідам і пенсіонерам в основному обробітку присадибних ділянок.

Районне товариство «Просвіта» взяло під свою опіку пам'ятники Івану Франку у Сваляві та Олександру Духновичу у Полянці, іншим визначним просвітителям Свалявщини.

У цьому напрямку уже дещо зроблено. Зокрема, завдяки ініціативі першого в районі Сусківського сільського осередку «Просвіти» та за підтримки голови правління місцевого КСП «Зоря» І.В.Лофінця поновлено надмогильну плиту відомій у краї активістці просвітянського руху, вчительці Маргариті Янусовій. На місці розстрілу уторськими фашистами закарпатських січовиків, що поблизу села Пасики, передбачено звести меморіальний комплекс.

Серед головних наміток товариства «Просвіта» — пошвавлення роботи щодо повернення нашому народу імен визначних земляків, зокрема, письменника і громадського діяча Василя Гренджі-Донського, відомих культурних і громадських діячів Юрія Шерегія — уродженця Дусина та Олександра Митрака з Плоского.

Головою Свалявського районного культурно-освітнього товариства «Просвіта» обрано викладача технічного коледжу, кандидата економічних наук Павла Івановича Поповича, а заступником голови — директора райкиновідеомережі Василя Юрійовича Шетелю.

На установчих зборах обрано також раду товариства та ревізійну комісію.

Значну допомогу щодо відродження «Просвіти» у районі, підготовці та проведенні установчих зборів надали колективи заводу продтоварів (директор М.Сегеді), хлібокомбінату (директор І.Кошеля), АФ «Свалявський лісохімкомбінат» (директор І.Гештень), райспоживспілки (голова правління Й.Іванчов) та інші.

Отже, вітаємо «Просвіту» з відродженням.

В.Тидір

СПІВЕЦЬ БАХМУТЩИНИ

22 грудня виповнюється 130 років від дня народження відомого українського письменника Миколи Чернявського.

Народився Микола Федорович у селі Торська Олексіївка Бахмутського повіту на Катеринославщині в родині дяка. Вчився у Бахмутівській духовній школі та Катеринославській духовній семінарії. По закінченню останньої викладав у Бахмутській бурсі, а в останні роки життя викладавав на Херсонщині.

1895 року у Харкові вийшла перша збірка поезій поета «Пісні кохання», а 1898 року у Бахмуті — друга збірка — «Донецькі сонети». Поезія М.Чернявського сильна своїм реалізмом. Він перший з поетів Східної України порушив тему життя і праці шахтарів, об'єктивно змалював картини шахтарського життя.

Відомий Микола Чернявський і як прозаїк та видавець. 1905 року він брав участь у виданні альманахів «Перша ластівка» та «З потоку життя», а разом з М.Коцюбинським і Б.Грінченком видав збірку «Дубове листя».

Помер письменник у 1937р.

Микола Чернявський ДО ПІСНІ

*О пісне блаженна! О пісне крилата,
Несись над землею, дзвени і зови
До світу, до сонця із темряви брата,
Надію у серці йому оживи!
Сумує безсмертна душа чоловіча,
Немає їй сонця, просвітку нема...*

*Збуди ж її, сило пісень чарівнича,
Скажи, що світ білий не склеп, не тюрма!
Хто в силі скувати на душу кайдани?
Хто дух наш безсмертний згасити здола?..
О пісне небесна, розвій же тумани,
Хай дня не змагає злиденна їх мла!*

ВІТАННЯ «ПРОСВІТИ» ВАСИЛЮ МАРКУСЮ

Василь Маркус

27 грудня відомому вченому-політологу, історику, правнику, головному редактору «Енциклопедії української діаспори», нашому земляку, Почесному членові Закарпатського крайового товариства «Просвіта», професору університету ім. Лойоли в Чикаго (США) Василю Маркусу виповнюється 75 літ.

Проф. В. Маркус відвідав рідний край на початку 90-х років, після майже півстолітньої розлуки, коли на гребені національних змагань відроджувалася незалежна Українська держава. Він був серед піонерів української діаспори, які в ті історичні дні мали щастя бачити і щиро порадити — чи то на Софійському майдані в Києві, чи на площі Народній в Ужгороді — зі здобуття Україною незалежності, за яку боролися і поклали свої голови тисячі синів і дочок українського народу.

Українська національна свідомість формувалася у Василя ще у рідній Бедеві, де хлопчиною був членом «Просвіти» і Пласту, відтак — гартувалася у Хустській гімназії та українському націоналістичному підпіллі, за

що скуштував «принад» мадярсько-ковнерівських казематів. Далі вчився на філологічному факультеті Будапештського університету, був учасником Першого з'їзду Народних комітетів Закарпатської України.

У 1945р. змушений покинути рідну землю, оскільки кривавий меч нового, більшовицького, режиму вперто шукав національно свідомі голови. Шлях проляг у далекі світи. Німеччина, Швейцарія, Франція, США. Правничі і політологічні студії, самовіддана громадська і наукова праця. Здобуття наукового ступеня доктора наук. Вихід у світ книжок «Приєднання Закарпатської України до Радянської України 1944—1945» (1956 — французькою мовою, 1993 — українською мовою), «УРСР в зовнішній політиці та її статус в міжнародному праві 1918—1923» (1959, французькою мовою), «Питання національної політики СРСР» (1960, у співавторстві), «Політична і державно-правова еволюція українського Закарпаття» (1993), «Берестейська унія з сучасної перспективи» (1995). Окрім цього — понад 200 статей, рецензій, оглядів, редагування журналів «Український самостійник», «Українська діаспора», плідна праця в «Енциклопедії українознавства». Недавно відкрито ще одну грань творчої біографії В. Маркуса — як поета, перекладача, літературного критика першої половини 40-х років.

Такий лише побіжний огляд життя і творчості вченого і громадсько-політичного діяча.

Вітаючи шанованого земляка з майбутнім ювілеєм і дякуючи йому за багатолітню самовіддану наукову і громадську працю, щиро бажаємо міцного здоров'я, подальших творчих здобутків і перемог.

З роси та з води!

Рада Закарпатського крайового товариства «Просвіта»

БІБЛІОТЕКА «ПРОСВІТИ»

Відновлена бібліотека крайового товариства «Просвіта» нараховує понад 2400 оригінальних видань з українознавства та карпатознавства.

Цікавою знахідкою року є подарована паном Михайлом Булецою з Ужгорода книжка «З нагоди десятилітнього ювілею існування товариства «Просвіта» на Підкарпатській Русі». Ця книжечка на 48 сторінках видана у 1930 році «Просвітою» в Ужгороді під числом 152 і надрукована в друкарні «Свобода». Тут поміщена стаття Павла Яцка «Спомини про перші збори «Просвіти», статті Юлія та Михайла Брацкайків, світлини перших гуртків при читальнях «Просвіти»: театрального в Білаках, оркестрового у Великому Бичкові, національного хору в Старому Давидкові, хорового в Підгороді, театрального в Росішці, читальні в Ясіню-Стебний та Перечині.

На протязі цього року фонд бібліотеки поповнився вартісними книгами, які надійшли від д-ра Івана Жегуца (Мюнхен, Німеччина) та д-ра Марка Антоновича (Монреаль, Канада), серед яких «Спомини Августина Волошина» (Філадельфія, 1959) «Поезії Ольжича» (Нью-Йорк, 1956), «Історія Закарпаття» В.Пачовського (Мюнхен, 1846), «З ранніх весен» Зореслава (Нью-Йорк, 1963), «Українська воєнна доктрина» М.Колодзінського. (Торонто, 1967), «Карпатська Україна. Географія — історія — культура» (Нью-Йорк, 1972), «Юність Василя Шеремети» У.Самчука (Мюнхен, 1947), «Нарис історії церкви Закарпаття» А.Пекаря та інші.

Юрій Плавайко з Австралії надіслав цінні книги «Нарис історії України» М.Яворського в 2-х томах, «Нарис історії української православної церкви» Н.Плічковського, «Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади», кн.1, твори Василя Гренджі-Донського та інші.

Від Миколи Миговича (Рочестер, США) ми отримали «Географію України» М.Дольницького, «Ювілейний збірник організації українців Канади» ім.О.Басараб (1930—1935), «Літопис УПА» т.20, 22, 28, «Історичний атлас України», часописи «Самостійна Україна», «Жіночий світ», «Веселка», «Капендар-альманах Народного Союзу».

Свидницький музей Української культури передав «Науковий збірник» — т.7, 8, 9 в 2-х книгах, 10, 11, 12, 13, 14, 15 в 2-х книгах, 16.

Цінні видання подарували Тетяна Беднаржова (Прага, Чехія) — «Августин Волошин — визначний громадсько-політичний діяч, педагог і вчений», проф.Василь Маркус (Чикаго, США) — «Енциклопедія української діаспори» т.4 (Австралія—Азія—Африка) проф.Андрій Шуль та інші.

Свої книжки передали бібліотеці, Микола Вегеш, Борис Галас, Борис Дерда, Олена Мейсарош, Василь Пагіря, Мирослава Пойда, Володимир Фединишинець, Юрій Чорі.

Надійшли книжки також і від видавництв «Гражда» та «Карпати» — «Спомини», т.І Вікентія Шандора, «Гори говорять» Уласа Самчука «Українська мати» Любові Дмитришин та інші.

Поповнилася бібліотека дарунками книг Михайла Баника, Миколи Вовка, Ольги Дудаш, Дмитра Гоцуляка, Омеляна Росула.

Надходять до нас книжки-мандрівники, які видавалися в Україні, побували за кордоном і знову повернулися назад.

Бібліотека відкрита в «Народному Домі «Просвіта» в Ужгороді (площа В.Гренджі-Донського, 3) для всіх, кого цікавить україністика, карпатознавство та життя і діяльність наших земляків у діаспорі.

Найциріша подяка всім дарувальникам бібліотеки від крайового товариства «Просвіта». Чекаємо від Вас нових надходжень.

Микола Вовк, секретар товариства «Просвіта»

ВИДАННЯ ЗАКАРПАТСЬКОГО КРАЙОВОГО ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»

(Книжки і брошури)

1. За рідне слово: Полеміка з русофілами (перевидання 1937р.). — Ужгород, 1990. -104с. (Ужгородська «Просвіта»).
2. Січові пісні — Ужгород, 1990. -36с. (Ужгородська «Просвіта»).
3. Матеріали установчої конференції по відродженню на Закарпатті товариства «Просвіта». — Ужгород, 1991. -120с.
4. Календар «Просвіти» на 1991р. — Ужгород, 1991. -108с. (Видання Ужгородської «Просвіти»).
5. Слово колиски нашої: Бібліографія праць Володимира Гнатюка про Карпатську Русь-Україну. — Ужгород, 1991. -32с.
6. Тези III науково-практичної конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження Олександра Маркуша (разом із Товариством охорони пам'яток історії та культури). — Ужгород — Хуст, 1991 -113с.
7. Павло Федака. Нарис історії товариства «Просвіта» Карпатської Русі-України. — Ужгород, 1991. -54с.
8. Павло Федака. Правда про Народний Дім товариства «Просвіта». — Ужгород, 1992. -24с.
9. Матеріали Міжнародної наукової конференції, присвяченої пам'яті Івана Панькевича. — Ужгород, 1992. -400с.
10. Розумниця: Українські народні казки. — Ужгород, 1992 -252с.
11. Календар «Просвіти» на 1993р. — Ужгород, 1993. -146с.
12. Любомир Белей. Ім'я для дитини в українській родині: Словник-довідник. — Ужгород, 1993. -113с.
13. Мамине серце: Українські народні героїко-фантастичні казки. — Ужгород, 1993. -282с.
14. Календар «Просвіти» на 1994р. — Ужгород, 1994. -184с.
15. Календар «Просвіти» на 1995р. — Ужгород, 1995. -196с.
16. Павло Михайлович Федака: Бібліографічний покажчик до 50-річчя від дня народження. — Ужгород, 1995. -50с.
17. Василь Пачовський. Щедрівка «Просвіти»: Першим загальним зборам товариства «Просвіта» в Ужгороді 29 квітня 1920р. (репринтне видання). -Ужгород, 1995р.
18. Календар «Просвіти» на 1996р. — Ужгород, 1996. -194с.
19. Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. Річник I (XV) —Ужгород, 1996. — 246с.
20. Календар «Просвіти» на 1997 рік. — Ужгород, 1997. -198с.

Вказані видання, крім тих, що розійшлися, можна придбати в центральній «Просвіті» за адресою: Ужгород, площа Василя Гренджи-Донського, 3. Закарпатське крайове товариство «Просвіта».

Телефони товариства: 3-45-42, 6-28-76.

ДО УВАГИ ЧЛЕНІВ «ПРОСВІТИ» І ШИРОКОЇ ГРОМАДСЬКОСТІ КРАЮ!

Боротьба за Народний Дім товариства «Просвіта» в Ужгороді продовжується!

Як відомо, у 1927—1928рр. крайове товариство «Просвіта» спорудило в Ужгороді імпозантний будинок — культурний центр українців Закарпаття, любовно названий Народним Домом. Урочисте відкриття і посвячення Народного Дому відбулося у жовтні 1928р. У законодавчому порядку Народний Дім був зареєстрований як власність товариства «Просвіта». Вірою і правдою служив він правдивій просвіті наших краян, був їх доброю хатою, в якій плакалося своє, рідне, слово, висока духовність, культура, традиції предків.

У кінці 1938 року Народний Дім був, по суті, репресований мадярською, а у кінці 1944р. — більшовицькою владою. В 1991р., зі здобуттям Україною незалежності, «Просвіті» вдалося знову увійти у свою рідну домівку. Та вже в минулому, 1996, році (доти тут знаходився і будинок культури військового відомства) келійно, без погодження з «Просвітою», Міністерство оборони України робить подання до Кабінету Міністрів України, а останній на цій підставі виносить незаконне рішення про передачу будинку (громадської власності) у комунальну власність міста, а Ужгородська влада, у свою чергу, без відома «Просвіти» — в оренду міському суду. Таким чином, було вчинено третій за ліком замах на власність товариства «Просвіта».

Актив «Просвіти», широка громадськість області і республіки, народні депутати України, провідники українських громадських організацій і політичних партій майже рік вели самовіддану боротьбу за повернення Народного Дому законному власнику. І ось на дуже поважному зібранні у глави Закарпатської облдержадміністрації (губернатора) Сергія Устича визнано, що Народний Дім належить на правах власності Закарпатському крайовому культурно-освітньому товариству «Просвіта», отже, має бути повернутий у власність товариства і стати центром культури, духовності і просвіти міста й області!

Велику працю по поверненню Народного Дому «Просвіті» здійснили юрист, Почесний член крайового товариства «Просвіта», член «Просвіти» 20-х—30-х років Микола Бандусяк і юрист, член «Просвіти» 30-х років Михайло Попович, за що їм належить особлива подяка і шана краян.

Та боротьба ще не завершена — Народний Дім досі не повернуто «Просвіті». Тому не заспокоюймося на досягнутому, а зробім усією українською громадою дальший ршучий крок!

Після повернення Народного Дому потрібно буде зібрати на його ремонт і утримання поважну суму коштів, у цій справі ми сподіваємось на допомогу підприємців, владних структур, широкої громадськості.

Пам'ятаймо слова Великого Кобзаря України Тараса Шевченка:

*В своїй хаті своя й правда,
І сила, і воля.*

ПОДЯКА ТОВАРИСТВА «ПРОСВІТА»

Календар «Просвіти» на 1997 рік побачив світ завдяки
благодійництву

Юрія Трухлого (Нью-Йорк, США)
Михайла Левдаря (Тячів, Україна)
Івана Жегуца (Мюнхен, Німеччина)
Михайла Шпонтака (Нью-Йорк, США)
Івана Пуйа (Нью-Йорк, США)
Івана Сарвадія (Нью-Йорк, США)
Івана Керестіля (Мюнхен, Німеччина)
Василя Іванча (Мельбурн, Австралія)
Юрія Гвоздулича (Вінніпег, Канада)
Ольги Грицак і Йосипа Шерегія (Братислава, Словаччина)
АТ «Геліос» (Ужгород, голова правління **Федір Вовканич**)
Ужгородського міського відділу освіти
(завідуюча відділом **Марія Гаврилешко**).

Висловлюємо благодійникам сердечну подяку, бажаємо їм і
їхнім родинам міцного здоров'я, добра, особистого щастя, подальшої
жертвної праці на ниві рідної Просвіти.

Рада Закарпатського крайового
культурно-освітнього товариства «Просвіта».

ЗМІСТ

Церковний календар на 1997 рік	5
Історичний календар	11
Нині Рождество	23
12 заповідей для того, хто хоче стати справжньою людиною	24
Акростих	24
Зірка Гренджа-Донська. Маруся Кукурузова-Король (До 90-річчя від дня народження)	25
Сергій Федака. Загальноукраїнська безпартійна демократична організація (До 100-річчя з часу заснування)	27
Закарпатський вістун погоди	29
Любов Бабота. Народна поетеса (До 90-річчя від дня народження Миколаї Божук)	30
Левко Довгович. Визначний працівник на ниві української культури (До 90-річчя від дня народження Ю.А.Шеретя)	32
Здорові думки	34
Поет України (Євген Маланюк)	35
Олесь Ладижець. Бути християнином — значить бути патріотом	36
М.Т. Децю про садівництво	38
Микола Вегеш. Микола Олашин. Закоханий в історію середньовіччя (До 70-річчя від дня народження Т.М.Сопка)	40
Домашні поради	43
Байкар і лірик (А.Глібов)	44
Василь Пагіря. Із знайденого в архіві	45
Поет, етнограф, публіцист (О.Афанасьєв-Чужбинський)	46
Вітання «Просвіти» вченому і просвітителяю (з нагоди 75-річчя о.д-ра Атанасія Василя Пекаря, ЧСВВ)	47
Слідами винаходів і подій	48
Віра Ганич. Юрко Добей — голова товариства «Просвіта» в Перечині	49
Коротко про життя «Просвіти»	50
Господарські поради: Як використати падальниці... Як позбутися мишей	51
Марія Баяновська. Останній мопкан (з нагоди 75-річчя Василя Белея)	51
Василь Белей. Горілка — чортове молочко	54
До 183-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка	55
Тарас Шевченко. Минають дні, минають ночі	55
Михайло Тиводар. Етнічні потвори	57
Здорові думки	58
Михайло Шпонтак. Воскресне вільна, славою сповита	59
Хроніка життя «Просвіти». Відзначення річниці Карпатської України	62
Омелян Довганич. Головний командант Карпатської Січі (До 100-річчя з дня народження Дмитра Климпуша)	63
Поет-романтик (М.Петренко)	66
Домашні поради	66
Марія Баяновська. Сіяч мудрості людської (до 75-річчя Василя Худанича)	67
Павло Попович. Тільки вільні громадяни збудують вільну Україну	70
Дмитро Федака. Феномен Івана Малинського	72
Домашні поради: Пересадка розсади на грядки	76
Олекса Мишанич. Василь Гренджа-Донський	77

Зірка Гренджа-Донська. Спогади дочки	79
Василь Гренджа-Донський. Брате вітре	85
Василь Пагиря. Спогад про останню зустріч	85
Василь Гренджа-Донський. Чуже сміття	87
Василь Гренджа-Донський.	
Величний Всепросвітянський з'їзд в Ужгороді дня 17.X.1937	88
Іван Керестіль. Пластовий шлях від Ужгорода до Мюнхена	93
Вітання «Просвіти» Іванові Сарвадію	97
Розстріляний цвіт нації	99
Юрій Вішован. Воловецька «Просвіта» на шляху відродження	100
Дмитро Федака. Чендееві журавлі (До 75-річчя від дня народження)	104
Гуцульському Рахову — 550!	107
Іван Жегуц. Гуцульський Рахів напередодні 1939 року	107
Здорові думки	109
Михайло Тиводар. Назви «Карпатська Русь» і «Угорська Русь»	110
Іван Хланта. Спраглий до пошуку (До 60-річчя Івана Сенька)	111
Віра Ганич. Перечинська «Просвіта»	114
Ярослав Байрак. Визначна пам'ятка народного зодчества	116
Любомир Белей. Вчений і педагог (До 60-річчя Михайла Сюська)	119
Василь Шерегії. Кредитна кооперація — шлях самоврятування	121
Десять заповідей для тих, що купуються	123
Федір Павлович. Іван Гриць-Дуда	124
Василь Гренджа-Донський.	
Величний Всепросвітянський з'їзд в Ужгороді (продовження)	126
Хроніка життя «Просвіти». Урочистості з нагоди 80-річчя Михайла Левдаря	128
Людвиг Філіп. Селу Дубрівка — 580 літ!	130
Павло Кальницький. Життєві дороги Івана Пуйа	134
Павло Федака. Етнографічний музей Підкарпатської Русі (До 60-річчя відкриття музею)	136
Ще не вечір! (Привітання Йосипові Баглаю з нагоди 65-річчя)	138
Іван Сенько. І пісню склав (До 90-річчя від дня народження Ілька Гурдзана)	139
Ілько Гурдан. «Мене мамка породила.», «Тяжко жити в чужім краї»	140
Сергій Федака. «Лексикон словенороський.» Памви Беринди	141
Життєписець галицького села (Осип Маковей)	143
С.Ф. Клим Смолятич	144
Олена Горячко. «Книжиця читалная для начинающих» Олександра Духновича	145
Іван Хланта. Етномузикознавець (До 75-річчя Володимира Гошовського)	149
Хроніка життя «Просвіти». Відзначення 70-річчя Михайла Баника	152
Іван Владика. Серцеві недуги — як їх попередити? (З власного досвіду)	153
Павло Федака. Визначний народознавець (До 110-річчя від дня народження Івана Панькевича)	154
Юрій Чорі. Весілля на Закарпатті	157
Михайлові Федаці — 60!	160
Мудрість народів світу	160
Павло Федака. Невтомний плугатар (До 90-річчя Вікентія Шандора)	161
Хроніка життя «Просвіти» Микола Зимомря. Закарпаття в долях його синів (З нагоди наукових читань за книжкою Вікентія Шандора «Спомини»)	164
Людвіг Філіп. Селу Пласке — чотири століття!	166

Народний будитель (Олександр Митрак)	168
Василь Гренджа-Донський.	168
Величний Всепросвітянський з'їзд в Ужгороді (закінчення)	169
Вікентій Шандор. Ціле життя робив добро	169
(До 110-річчя від дня народження Олекси Приходька)	174
Любов Герцег. З життя відродженої Перечинської «Просвіти»	175
Сергій Федака. Любецький з'їзд	178
Олексій Хланта. Микола Іванович Мурані	179
Хроніка життя «Просвіти»	179
Перебування на Закарпатті професора д-ра Андрія Шуля	182
Богдан Рудка. Михайло Боровський і Закарпаття	184
Іван Сенько. Перша народна газета (До 100-річчя «Науки»)	186
Хроніка життя «Просвіти». Перебування на Закарпатті о. Василя Іванча	188
Микола Олашин. Непересічна постать в історії Закарпаття	188
(До 180-річчя від дня народження А.І.Добрянського)	188
Хроніка життя «Просвіти». В.Тидір. Відродження Свалявської «Просвіти»	192
Співець Бахмутщини (М.Чернявський)	193
Вітання «Просвіти» Василю Маркусю	194
Микола Вовк. Бібліотека «Просвіти»	195
Видання Закарпатського крайового товариства «Просвіта»	196
До уваги членів «Просвіти» і широкої громадськості краю!	
Боротьба за Народний Дім товариства «Просвіта» в Ужгороді продовжується!	197
Подяка товариства «Просвіта»	198

Інформаційне видання

КАЛЕНДАР «ПРОСВІТИ» НА 1997 РІК

Упорядник і редактор
Павло Федака

Коректура
Михайла Федаки

Здано до набору 15.12.1996. Підписано до друку 10.02.1997р.
Формат 70х100/16. Гарнітура Lazurski.
Папір офсетний. Друк офсетний.

Закарпатське крайове культурно-освітнє товариство “ Просвіта”
294004, м. Ужгород, площа Василя Гренджі-Донського, 3.

Віддруковано у ВАТ “Патент”.
294013, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101.
Замовлення 2618. Тираж 500.

Петро Скунець
лауреат Державної премії
України ім.Т.Г.Шевченка

ВОСКРЕСЛІ НЕ ВМИРАЮТЬ

Сліз не ждіте. Мертві не ридають.
Але дух народний повстає.
І якщо Вкраїну розкрадають,
значить — є. Окрадена, а є.
Винуватив часом я заброду,
але ж він не друг мені й не брат.
Страшно, що в грабіжники народу
з партократом дався демократ.
Так, із нилми я рушав у Русі,
і хоч сам, звичайно, не Христос,
але ці такі вже малорусі,
що потрібен їм великорос.
Хай шумлять, допоки їм шумяться,
цукор ссуть із чорних буряків,
та й буряк запахне, і тишеняця,
де чорнозем родить байстрюків!
А байстрюк по-закарпатськи — копил.
Ну, а копил, завжди матір б'є.
Український копил Севастополь
свою маму в найми віддає.
Пруть брати, а я їх умовляю.
Був я вже і кладкою, й мостом.
Зупиніться! — руки розставляю.
Не Христом, звичайно, а хрестом.
Ми ж одвіку хлібороби й теслі,
Ми — молитва й материнська груди.
Мертві ми, гадаєте? Воскреслі!
А воскреслі вдруге не помруть.

ТОВАРИСТВО

ПРОСВІТА